

Aladdin

2

АРАБ ЭРТАКЛАРИ

Мини буркеса

46-145-кечалар

ТОШКЕНТ
«О'ЗВЕКИСТОН»
2015

УЎК: 398.21(620)

КБК: 82.3(5БАА)

М 52

Арабчадан Солих МУТАЛЛИБОВ таржимаси.

Шеърларни Шоислом ШОМУҲАМЕДОВ таржима килган.

Нашрга тайёрловчи Абдулборий ЗИЯДОВ.

ISBN 978-9943-28-398-5

© «O'ZBEKISTON» НМИУ, 2015 йил.

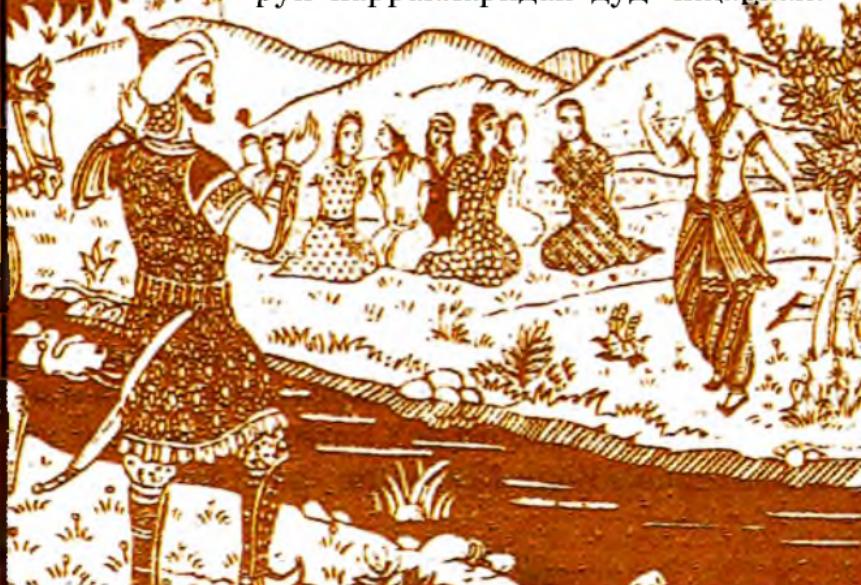

ତାମିଳନାଡୁ ପରିଷଦ୍ କାନ୍ତିକାଳି ଅଧିକାରୀ ଶର୍ମିଳା ମହାନ୍ତିରାଜୀବିନ୍ଦୁ

Подшоҳ Умар ибн Нуъмон, унини Шарриқон ва Зуулмакон номли ўтиллари ҳикояси

Бағдод шаҳрида Абдулмалик ибн Марвон халифа-лигидан олдин Умар ибн Нуъмон шоҳ бўлган экан. У фоят улуғ шоҳ бўлиб, эрон шоҳларига ҳам, рум шоҳларига ҳам ўз ҳукмини ўтказар экан. Хеч ким унинг ўтига исинмас, ғазабини сўндира олмас ва ҳеч ким у билан тенглаша олмас экан. Ғазабланганда бурун парракларидан дуд чиқаркан.

Умар ибн Нуъмон дунёниг ҳар томонига ҳукми-ни юргизар, ҳар бир шаҳар ва ҳар бир вилоятга ўз амрини ўтказаркан. Барча унга бўйсунар, ҳамма шаҳарларда аскарлари бор экан. Кун ботардан кун чиқаргача унинг ҳукми остида бўлиб, Ҳинд, Синд, Чин, Яман, Ҳижоз, Ҳабаш, Шом, Рум, Диёрбакр ва ер юзидағи бехисоб яйлов ва саҳролар, Сайхун ва Жайхун, Нил ва Фирот каби дарёлар унинг тахти тасарруфида экан. У дунёниг энг узоқ жойларига элчилар юборар, улар орқали шаҳарларининг тинч ва осойишта эканини, халқлар унинг дуойи жони билан машғул эканини, барча улувлар унинг шону шавкатига таслим эканларини эшитиб, хотиржам бўлар экан. Дунёниг ҳар бурчидан унга ҳирож ва тухфалар келар экан.

Унинг Шаррикон исмли бир ўғли бор бўлиб, чирой ҳамда шиҷоатда ҳеч ким унга тенглаша олмас экан. Отаси уни ҳаддан зиёд севаркан. Шаррикон балоғатга етгач, Умар иби Нуъмон тожу давлат ва мамлакатни ўғлига топширишни васият қилибди. Шаррикон катта бўлиб, йигирма ёшга кирибди. У жуда баҳодир ва салобатли экан. Ҳамма қуллар унга бўйсунар эканлар. Умар иби Нуъмошинг тўрт хотини бор экан. Лекин Шарриконнинг онасидан бошқа хотинлари бола кўрмаган эканлар. Шу билан бирга, унинг турли миллат фарзандларидан йил кунларининг сонича уч юз олтмишта канизаги бор экан. Сарой ичида уларнинг ҳар бирига маҳсус уч юз олтмиш уй барпо этилган экан. Бу бинолар шу тахлит экан: ойларнинг ҳисобига мувофиқ ўн иккита сарой қурилиб, ҳар бир саройга кунларининг саноғига мослаб ўттизтадан хона бунёд этилган экан. Шундай қилиб, уч юз олтмишта маҳсус уй солинган экан. Канизакларнинг ҳар бирига маҳ-

сус уй тайинлаб, унинг ўзи ҳар кеча шу уйларнинг бирида вақт ўтказар экан. Шундай қилиб, шоҳ улар ёнида бир йилда бир кечагина бўлар экан. Шу йўсида бир қанча вақт ўтибди. Ўғли Шарриконнинг таърифи дунёнинг ҳар томонига ёйилибди. Отаси бу доврувларга илгаригидан ҳам фахрланибди. Кувватига қувват қўшилибди. Узок элларга яна хужум бошлабди. Кўп қалъа ва ерларни забт этибди. Иттифоқо, шоҳга канизакларидан бирининг ҳомиладор бўлганини стказибдилар. Шоҳ бу хабардан беҳад севишибди. Зора ҳомиласи ўғил бўлса, деган умидда канизакка яхши қарай бошлабди. Шаррикон отасининг канизаги ҳомиладор бўлганини эшитиб, қаттиқ хафа бўлибди. Энди мен билан мамлакатни талашадиган ворис дунёга келади, деб ўйлабди. Лекин унинг бу мулоҳазалари ҳали ўз дилидаги сир экан. Шаррикон канизак ўғил туғса, ўлдиришга қасд қилибди-ю, аммо қасд қилганини ҳеч кимга сездирмай, ўз дилида сир сақлабди.

Энди канизак воқеасини эшитинг: канизак румлик экан. Уни Рум шоҳи бир қанча инъомлар билан шоҳга тортиқ қилган экан. Унинг исми Сафия экан. У канизаклар ичида энг чиройли, энг ақлли ва покизаси экан. Умар ибн Нуъмон унинг ёнида бўлган кеча Сафия шоҳга: «Эй муҳтарам шоҳ, мендан бир ўғил кўрсанг, мен уни яхшилаб тарбияласам, таълим берсам, деган орзудаман», дебди. Унинг сўзи шоҳга маъқул тушиб, жуда кувонибди.

Сафиянинг ой-куни тўлибди.

Шоҳ чўрилардан бирини унинг қиз ёки ўғил тукқанини билиш учун юборибди. Ўғли Шаррикон ҳам шу ишни билгани одам қўйган экан. Сафиянинг кўзи ёрибди. Кўрганларнинг ҳаммаси чиройли бир қиз туғди, деб овоза қилишибди. Чўри

ҳам дарров шоҳга шу хабарни етказибди. Шаррикон қўйган одам ҳам ҳовлиққанича чопиб, шундай маълумот келтирибди. Шаҳзода бу хабардан севинибди. Чўрилар кетгач, Сафия у срдагиларга: «Менга эҳтиёт бўлинглар, яна бир нарса бордек сезаётирман», – дебди-да, кўп ўтмай, осонгина яна бир ўғил туғибди. Чақалоқ тўлин ойдек чиройли экан. Кўрганлар ҳаммаси беҳад севинишибди. Сафия эсон-омон қутулибди.

Бу овоза бирнасда бутун саройга тарқалибди. Ҳамма канизак ва қуллар бу хабардан воқиф бўлибдилар. Канизаклар ҳасад қилибдилар. Умар ибн Нуъмонга ҳам бу хабар бориб етибди. У юят севиниб, тезлик билан Сафия ёнига келибди ва унинг пешонасидан ўпибди. Янги туғилган ўғлини ҳам ўпибди. Канизаклар соз чалиб, қўшиқ айтишибди, ўйин тушишибди. Шоҳ ўғилга Зуулмакон, қизга Нузҳатуззамон деб исм қўйишни буюрибди. Шоҳнинг фармони бажо келтирилиб, қиз билан ўғилни шу исм билан атай бошлабдилар. Шоҳ маҳсус доя, энага, хизматчилар тайинлабди. Уларнинг емоқ-ичмоқларига ширинлик, ичимлик, ёғ ва бошқа нарсалар тайин қилибди. Бағдод аҳолиси шоҳга худо янги меҳмон берганлиги хабарини эшлибдилар. Шаҳар безатилиб, ҳамма севинч-қувончга тўлибди. Амирлар, вазирлар ва бутун сарой ахли шоҳ Умар ибн Нуъмонни ўғли Зуулмакон, қизи Нузҳатуззамон билан муборакбод қилишибди. Шоҳ уларга ташаккур билдирибди, саруполар кийгизибди, кўпларнинг мартабасини оширибди. Узок-яқинларнинг ҳаммасига қўигина эҳсонлар қилибди. Шоҳ Сафия ва унинг болаларидан тез-тез хабар олиб, уларнинг ахволларидан воқиф бўлиб турибди. Тўрт йил ахвол шу йўсинда ўтибди. Тўрт йил ўтгач, кўпгина қимматбаҳо матолар, кийимлар, зийнат

асбоблари келтиришга буюриди. Уларни Сафияга тақдим қилиб, болаларига яхши тарбия бериш, илм ўргатишини таъкидлабди.

Шоҳнинг катта ўғли Шаррикон отасининг янги туғилган қизи Нузҳатуззамондан бўлак иккинчи ўғли Зуулмакондан хабарсиз экан. Бу воқеани улар Шаррикондан атайлаб сир тутибдилар. Шаррикон анча вақтгача бу сирдан бехабар, баҳодирлик машқлари, чавандозлик билан машғул бўлиб юра бериди.

Кунлардан бир кун Умаруннуъмон тахтида ўтирган экан, сарой соқчиси ҳузурига кирибди-да, ер ўпид шундай дебди: «Эй муҳтарам шоҳ, Рум шоҳидан элчилар келишибди. Улар ҳузури олийларига кириб ер ўпмоқ истайдилар. Агар рухсат бўлса киритамиз, акс ҳолда ҳам фармонларини бажаришга тайёрмиз».

Шоҳ киришга амр қилибди. Улар киришгач, шоҳ саломга алик олибди, ҳол-аҳвол сўраб, келиш сабабларини билмоқчи эканини айтибди. «Эй саҳийликда тенги йўқ улуғ шоҳ, – дебдилар улар ер ўнишиб, – бизни бу ерга Юнон шаҳарларининг соҳиби, насоро аскарларининг лашкарбошиси шоҳ Афридун юборди. У ўзининг кеккайган Рум соҳиби билан зўр курашда эканини билдиради. Бунга сабаб шуки, баъзи араб шоҳлари жанг вақтида Искандар замонидан қолган хазина тошганлар ва уларни беҳисоб қимматбаҳо моллар билан бирга олиб кетганлар. Топилган хазинанинг бири нуом тухуми катталигидаги учта тошлардир. Бу тошлар оқ гавҳарларнинг энг олийларидан – ўша даражада қимматбаҳо бўлиб, уларга юононча хат билан сеҳрли сўзлар нақш этилган экан. У тошларнинг турли хил хосиятлари ҳам бор экан. Масалан, агар янги туғилган гўдакка уларнинг бирини осиб қўйилса, у болага ҳеч қандай зарар етмас, сувга чўкмас,

ўтда куймас экан. Афридун буларни қўлга кири-тиб, уларнинг хосиятларини билгач, совғаларни бир кемага ортиб, иккинчи кемага ҳадя элтувчини ва кароқчилардан қўрикловчи қуроллилар тушган икки кема билан бирга шоҳимизга тортиқ йўсинида юборди. Зоти олий ўзларича, кемаларга ҳеч ким кўз олайтирмас, деб ўйлабдилар. Чунки бир тарафдан у кипининг ўзлари улуғ араб шоҳи, иккинчидан, ҳадялар ортилган кемалар йўли ҳам Кустантания мамлакатига қарамлиги маълум эди. Бу деңгиз қирғозларида эса, улуг шоҳ Афридун фуқароларидан бошқа ҳеч ким бўлмаслиги аниқ эди. Улар шаҳарга яқинлашганларида қаршиларидан аллақанча йўлтўсарлар чиқибдилар. Улар орасида Қайсария соҳибининг аскарлари бор экан. Улар икки кема молни ва ҳалиги тошларни олиб, одамларни ўлдирибдилар. Бу ҳабарни бизниг шоҳ эшлитиб, уларга қарши аскар юборди. Аскарларимиз улар қархисида кучсизлик қилдилар. Шоҳ иккинчи марта кучли аскарлар юборди. Бироқ бу сафар ҳам аскарларимиз уларга бас келолмади. Шоҳ ғазабланиб, ҳамма аскарлари билан ўзи чиқишга қарор берди. Рум ва бутун соҳиби Рум тасарруфидаги шаҳарларни та мом ҳароб қилмагуича қайтмасликка қасам ичди. Сиз қудратли султон Умар ибн Нуъмондан бизларга аскар билан ёрдам кўрсатишингизни умид қилади. Сизнинг ёрдамингиз унинг учун шараф. Шоҳимиз сизга бизлар орқали тортиқлар бериб юборган. Шу совғаларни қабул қилишингизни, ёрдам қилиб хужжат чиқаришингизни сўрадилар, – элчилар шу гапларни деб, шоҳ қопида ер ўпибдилар.

Кисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод хикоя айтишни тўхтатди.

Қирқ олтинчи кече

— Эй саодатли шоҳ, — деб давом этди Шахризод, — Кустантания элчилари шоҳ Умар ибн Нуъмон қопида ер ўпид, ҳадяларни тақдим этибдилар. Келтирилган ҳадялар манзур бўларли экан: Рум шаҳрининг хуснда тенги йўқ нозанинларидан элликта канизак бараварида чакма тўнлар кийган, белларига ӯзига хос олтин чакма тўнлар кийган, белларига олтин, кумуш, ҳар турли қимматбаҳо тошлилар қадалган камарлар боғлаган бўлишиб, ҳар қайси қул ва канизак қулогида ҳар донаси минг мисқол олтинга баравар лаъл тошлилар ҳам бор экан. Шоҳ ҳадяларни қувонч билан қабул қилибди, элчиларни меҳмон қилиб, уларга ҳурмат кўрсатишни буюрибди-да, ўзи вазирларини маслаҳатга чақирибди. Уларга воқеани баён қилибди. Вазирлар орасидан Дандон исмли кекса бир вазир ўрнидан туриб, шоҳ қаршисида ер ўнибди:

«Эй муҳтарам шоҳ, — дебди у, — бу ишда катта бир аскарий куч уюштириб, ўғлиниг Шаррикон лашкарбоши бўлиши, бизлар эса унинг хизматида бўлишимиз икки жиҳатдан муносиб ва зарурдир. Биринчиси шуки, Рум шоҳи сендан мадад сўраб юборган элчиларни ва тақдим қилган тортиқларини қабул қилдинг. Иккинчиси шуки, бизнинг аскарларимиз душманни енгиб, Румдан ҳайдагач, улар бизнинг томонга бостириб келгани жасорат кила олмайдилар. Бу ишда сен ғалаба қозонасан. Бу воқеанинг шухрати узоқ жойларга тарқалади. Хусусан, денгиз қирғозларига эшитилгач, шубҳасиз мағриб халқларига ҳам бориб етади. Ҳамма таҳсин ўқийди. Ҳар томондан ҳадя ва тортиқ оқа бошлайди».

Шоҳ вазир Дандоннинг бу сўзларини тўғри деб топибди. У вазирга сарупо кийгазибди-да: «Сенга ўхшаш шоҳ кенгашчилари аскарнинг бошида, ўғлим Шарриконнинг оёғида бўлиши керак», – деб, ўғли Шарриконни чакиртирибди. Ўғли Шаррикон келгач, воқеадан уни воқиф қилибди. Элчилар келтирган хабар ва вазирининг фикрини унга баён қилибди. Ўғлини жанг яроқларини олиб, йўлга ҳозирланишга буюрибди. Унга вазир Дандоннинг маслаҳатларига қаршилик қилмасликни айтибди. Кўшиндан оғирликларга бардош берувчи, синаланган ўн минг лашкарни айириб, қуроллантиришга ундабди.

Шаррикон отаси Умар ибн Нуъмон буйргини бажаришга киришибди. Ўша ондаёқ ўн минг аскар айирибди. Саройга кириб қўплаб мол ва пул олибди. «Сизларга уч кун муҳлат», – дебди Шаррикон пулларни аскарларга улашиб, улар лашкарбошлилари қархисида ер ўпибдилар. Чиқиб қурол-яроғ тайёрлаб ҳозирлана бошлабдилар. Шаррикон қурол омборига кириб керакли қурол-яроғларни олибди. Сўнг отхонага кирибди-да, алоҳида тамғали отларни айириб, қолганларини олибди.

Уч кун ҳам ўтибди. Лашкарлар шаҳар ташқарисига чиқишибди. Ўғли Шарриконни жўнатиш учун шоҳнинг ўзи ҳам шаҳардан ташқари чиқибди. Шоҳ қархисида ўғли ер ўпибди. Шоҳ унга етти хазина мол ҳадя қилибди. Вазир Данонга юз ўғириб, ўғли Шарриконнинг аскарларига огоҳ бўлишни тайинлабди. Вазир шоҳ қархисида ер ўпиб, «бош устига», деб қабул қилибди. Шоҳ ўғли Шарриконни ҳар ишда вазир Данон билан бамаслаҳат иш қилишга ундабди. Шаррикон отаси қархисида ер ўпибди.

Шоҳ ўз саройига қайтибди. Шаррикон ҳарбий нозирга аскарларни кузатиш зарурлигини айтибди. Айрим мулозимлардан ташқари, аскарларнинг сони

ўн минг экан. Улар қўзғалибдилар. Ноора, карнайлар чалиниб, байроқлар баланд кўтарилибди. Шаррикон отига миниб, вазир Данлон билан ёнмаён йўлга тушибди. Уларнинг бошларида байроқ хилпираб бораркан. Улар тўхтовсиз йўл юра берибдилар. Элчилар уларнинг олдида йўл бошлаб бораверибдилар. Кун ботиб, кеч киргунча юрища давом этибдилар. Коронги тушгач, отдан тушиб, дам олибдилар. Кечни ўтказиб, тонг ёришгач, отларига миниб яна йўлга тушибдилар. Йигирма кунгача шу йўсинда йўл босибдилар. Йигирма биринчи куни кечаси атрофи кенг ўтлоқ ва дарахтзор бир водийга етиб борибдилар. Шаррикон аскарларига уч кун шу ерда қўнишга буюрибди. Аскарлар қўнишга ҳозирланиб чодирлар тика бошлабдилар. Вазир Данлон отдан тушиб, водий ўртасида Кустантания соҳиби Афридун эчилари билан сухбат қилибди. Шаррикон ҳамма аскарларнинг етиб келишини бир муддат кутиб турибди. Аскарлар келиб бўлгач, отининг жиловини бўшатибди. У бу водийни айланмоқ истагида экан. Отасининг топшириғига мувоғик ўзини эҳтиёт қилиши зарур экан. Чунки бу ерлар душман ерининг бошланиш жойи экан. Ҳаммани қўнишга буюргач, от устида шаҳзоданинг бир ўзигина қолибди. Кечанинг тўртдан бири ўтқунча от устида водий атрофини айланибди. Ниҳоят, уни уйқу енгибди. Отини тўхтатишга ҳам ҳоли қолмабди. Одатда, у от устида ухлар экан, уйқу жуда ҳам ғолиб келгач, ухлаб қолибди. От уни ярим кечагача шу тахлитда олиб юраверибди. Ахийри қандайдир бир ўрмонзорга олиб кирибди. Шаррикон ҳамон уйғонмас әмиш. От бориб бир ерга урилгандағина Шаррикон уйғониб кетиб, ўзини ўрмонзорда кўрибди. Ой чиқиб осмоннинг ҳар икки тарафини ёритган экан. Шаррикон бу ерларга келиб қолганидан чўчибди.

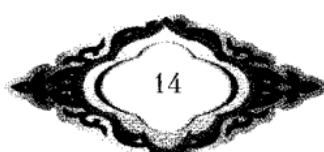
Кишини хавф-хатардан халос қиладиган «ложавла...» дуосини ўқибди. Лекин ҳамон у йиртқич ҳайвонлардан хавфсирайверибди. Қаёққа боришини билмай ҳайрон бўлибди. Ой аста-секин чаманзорни ёрита бошлабди. Қаердандир кишини асир қилувчи ёқимли сўзлар, қах-қаҳ урган кулги товушлари эшитилибди. Шаррикон отдан тушиб, отини бир дараҳтга боғлабди. Ариқ бўйига борса, арабча сўзлаётган бир аёлнинг овози қулоғига чалинибди. У: «Исо пайғамбар ҳақи, бу иш сизлар учун яхши эмас, лекин бир оғиз сўз айтган кишини йиқитиб, ўзининг камари билан боғлайман», – дермиш. Шаррикон товуш келган томонга юрибди. Қараса, анхорда сувлар шалдираб оқаётган, қушлар тинмай сайраётган эмиш. Оҳулар ўйнашиб, йиртқич ҳайвонлар сакрашиб, қушлар ўз тили билан ўз шодликларини англатишармиш. Ерлар ҳар хил ўсимликлар билан безалган, шоирнинг шу икки байти шу жойга мос экан:

Ер юзин гул ҳам кўкатлар қопламиш жаннат мисол,
Кўллар усти жимжима, лим-лим ариқ сувлар зилол.
Ҳар томонга зеб бериб гуллар очиб келгач баҳор,
Яшнамиш дашту дала ҳусни ошиб, тоғмиш камол.

Шаррикон атрофни кўздан кечириб, у ерда бир ибодатхона кўрибди. Ибодатхона ичидаги билан туташган бир қалъа бормиси. Қалъа ўртасида боғчага чиқаётган катта сув оқиб ётганмиш. Қараса, бир қиз, унинг атрофида эса ойга ўхшаш, кўзни қамаштирувчи зийнатли кийимлар кийган ўнта канизак ўтирганмиш.

Шоирнинг шу шеъри уларга мос айтилган экан:

Яшиар чаман, гўзал қирюқ,
Ариқларда сув шаркироқ,
Чаманзорда бир тўда қиз,
Кўз қоп-қора, сийна онпок.

Коматлари тик сарвдек,
Кошлар камон, соч қүнғирок,
Нигоҳлари фитна қўзғар,
Кўрган бўлур хушдан йирок.

Шаррикон бу ўн канизакни диққат билан кўздан кечирибди. Булар орасида бири, айникса, чиройли бўлиб, тўлин ойнинг ўзи экан. Қийғоч кошлар, қора соchlар, писта лаб, шахло кўзлар. Кўйинг-чи, барча кўркамлик сифатлари унда жамулжам бўлиб, ҳар қандай кишини асир қилувчи жозибадор экан.

Бу ҳақда шоир шундай деган экан:

Нур таратди кўз карапи фусункор,
Қоматидан Самхар найза хижолат.
Юз ёиғин ранги гулдан нишона,
Лаб шираси жону жаҳоиа оғат.
Ёруғ кунда лаззат туни чўккандек
Зулфи бермиш рухсорига латофат.

Шаррикон қулоқ солса, у канизакларга: «Келинглар, ой ботиб, тонг отмасдан олдин сизлар билан курашай», – дебди. Канизаклар бирма-бир унинг ёнига келар, қиз бир ҳамла билан уларни ийқитар, қўлларини камар билан боғлармиш. Ҳаммаларини шу йўсинда енгибди. Шу вакт улар орасидаги бир кампир ғазаблангандай унга мурожаат қилибди: «Эй номуссиз, сен бу қизларни енгиб кериласан. Мен кампир ҳолим билан буларни қирқ марта йиқитганман, сен керилма! Қани, кучинг бўлса кел, мен билан кураш. Бошингни оёқларинг орасига жойлаб қўяй!» Канизак юзида кулимсираса ҳам, ичида ғазабга тўлибди. Ўрнидан туриб: «Эй сайдам, Мусо пайғамбар ҳаки, ростдан ҳам мен билан курашсанми ёки ҳазиллашаётиссанми?» – деб сўрабди. «Ростдан курашаман», – деб жавоб берибди кампир.

Қисса шу ерга етганды тонг отди, Шахризод ҳикоя айтишни түхтатди.

Кирк еттинчи кечә

— Эй саодатли шоҳ, — деди Шахризод давом этиб, — канизак кампирга: «Тур бўлмаса, синашамиз», — дебди.

Бу сўзларни эшитиб, кампир газабланибди. Сочлари кирпи нинасидек тиккайибди. «Эй ахлоқсиз, — дебди кампир, — Мусо пайғамбар ҳақи, мен сен билан яланғоч курашаман».

Сўнг кампир испак рўмолини бошидан олиб, кийимларини ечибди-да, уларни рўмолга тушиб боғлабди. Кампир қип-яланғоч бўлгач, худди туксиз жин ёки доғли илон тусига кирибди. У канизакка қараб: «Сен ҳам мен қилгандек қил», — дебди.

Шаррикон ҳамон уларни кузатиб турар экан. Кампирнинг беўхшов қиёфасига қараб кулибди.

Канизак ўрнидан турибди. Яманда тўқилган рўмолни олиб, икки бураб белига боғлабди. Оёқлари, сонлари мармардек оқ, билурдек тиник, юмшоқ, лола рангли баданидан роҳатбахш хид анқир, диркиллама кўкраклари қўшалоқ анорни эслатармиш. Кампир канизак кошида бош эгибди. Улар тутиша кетибдилар. Шаррикон юзини кўкка тутиб, «канизак кампирни енгсин», деб худдан сўрармиш. Канизак кампирнинг биқинига кириб, уни азот тортибди, кампир қўлдан чиқишига уриниб типирчилабди. Лекин чиқолмай чалқанча йиқилибди. Қаттиқ сиқилган оёқлари осмонга кўтарилигани туфайли, икки марта кекирибди.

Шаррикон камоли завқланганидан думалаб-думалаб кулибди. Кейин ўрнидан туриб, қиличини

яланғочлабди-да, ўнгга-сўлга қарабди. Чалқанча ётган кампирдан бошқа ҳеч кимни кўролмабди.

Сўнг улар ораларидағи сўзни тингламоқ учун яқин борибди. Канизак кампирга ҳарир ипак кўйлак кийгизибди-да, ундан узр сўрабди: «Эй Зотуддаваҳи сайидам, мени кечир, чунки мен бундай бўлишини истамаган эдим, сен типирчилаб қўлимдан бехос отилиб кетдинг, худога шукур, бунчалик саломат қолдинг».

Кампир жавоб бермабди, ўрнидан турибди-ю, уялганидан аранг қадам босиб, кўздан гойиб бўлибди. Жориялар улоқтирилган жойларида қўллари боғлиқ ётар эканлар, канизак бир ўзи туриб қолибди. Шаррикон ўзича: «Хар бир ҳодисанинг бир сабаби бор, мени уйқу босди. Бахтимга, отим мени бу ерга элтди. Зора бу қиз канизаклари билан менга насиб бўлса», дебди-да, оти томонга юрибди. Отга миниб жиловини қўйибди. От ўқдай учибди. У қўлида яланғоч қилич билан от устида «улуг тангри», деб бораверибди. Қиз уни кўргач, шошилиб ўрнидан турибди, у турган катта анхор қирғоғи беҳад тор бўлиб, кенглиги олти тўпуғ¹ экан. Қиз сакраб сувнинг нариги қирғоғига ўтибди-да, баланд овоз билан шундай деб қичкирибди: «Кимсан, қилич яланғочлаб жангда ҳамла қилаётгандек кайфимизни буздинг. Қаерликсан қаёққа кетяпсан, тўғрисини айт. Тўғрилик фойда беради. Ёлғон гапирма, чунки ёлғон гапирмоқ тубанлик ҳисобланади. Шубҳасиз, адашиб бу ерга келиб қолгансан, бу ердан соғ қутулишинг сен учун катта баҳт. Сен ҳозир бир чаманзордасан, агар биз бир қичқирсак, тўрт минг ҳимоячи шу он ҳозир бўлади. Сен

¹ Тўпуғ – тахминан ярим метрча келадиган узунлик улони

бизга ўз истагингни билдири. Агар биздан йўл кўрсатишни сўрасанг, йўл кўрсатамиз, мабодо биздан инъом кутсанг, уни ҳам бажарамиз».

Шаррикон унинг сўзини эшитгач, шундай жавоб бериди:

«Ўзим мусулмон, мусофириман. Кечаси бу йўлда ёлгиз кетаётиб адашдим. Бирор ғанимат излашга киришдим. Кечаси қўрганим тўлин ойдек ўн каниздан қимматлироқ ғанимат учратмадим. Уларни олиб дўстларимга элтаман». «Ғаниматга учрамагансан, буни билиб қўйгин, – дебди канизак, – худо ҳақи, у жориялар сенга ўлжа бўлмайди, сенга ёлғоннинг ёмонлигини айтмадимми?».

«Бахтли одам худонинг ўзигагина суянади, бошқалардан умидланмайди», – дебди Шаррикон канизакка. «Мусо пайғамбар ҳақи, – дебди канизак, – агар ўз қўлимда ҳалок бўлишингга ачинмаганимда аллақачон бир бақирар эдим. Чаманзор сенга қарши ҳамла қилувчи отлик-яёвлар билан тўлиб кетарди. Лекин мусофириларга меҳрибонман, уларни аяйман. Агар сен чиндан ғанимат истасанг, сендан сўрайман, отингдан туши, дининг ҳақи, қурол билан ёнимга келмасликка қасам ич, иккимиз курашамиз. Агар сен йиқсанг, бизларни ўлжа тариқасида отингга ўнгариб олиб кет. Агар мен йиқсам, ўзинг менинг ҳукмимда бўласан. Шу ҳақда менга қасам ич, чунки алдайсан деб қўрқаман. Китобларда: «Модомики, ваъдани бузиш табиий экан, ҳар кимга ишона бериш ожизлиkdir» дейилган. Агар қасам ичсанг, ёнингга бораман».

Шаррикон уни ўлжа олишга умид боғлади. Ўз-ўзига «у менинг полвонлигимдан бехабар», деб ўйлаб, канизакни чақириб шундай дебди: «Қандай қасам истасанг ичай. Курашмоқ учун истаганингча ҳозирланиб, энди келавер демагунингча, ҳеч қандай қурол билан ёнингга яқинлашмайман.

Қачон лозим күрсанд бораман. Агар мени йиқсанг, әвазини қоплаш учун пулым бор. Борди-ю, сени йиқсам, мен учун жуда улуғ ғанимат бўлади». «Мен бунга рози», – дебди қиз. «Муҳаммад пайғамбар ҳақи, мен ҳам розиман», – дебди Шаррикон. «Рухларни жасадларга қўшувчи, одамларга шариат қоидаларини тузувчи худо ҳақига қасам ич», – дебди канизак. Қиз қўйган талабларга мувофиқ Шаррикон қасам ичибди. Қиз розилик билдириб, сувнинг бу қирғоғига ўтибди. Шаррикон унга яқин борибди. Кизнинг хусни уни мафтун этибди. Чунки қизнинг кўрки ҳар кимни бир кўришда ўзига жалб этарли экан. «Эй йигит, курашга тайёрлан», – дебди қиз енгларини шимариб. Шаррикон ўзини мутлақ йўқотибди. Икковлари бел сиқиб, кураша бошлабдилар. Бир онда Шарриконнинг қўллари титрай бошлабди. Канизак уни кўтариб ерга урибди. Сўнг унинг кўкрагига ўтириб олибида: «Энди нима дейсан?» Хоҳлаган динингда ўлдиришим мумкин», – дебди. «Эй санам, – дебди Шаррикон, – бизнинг динимизда кишини ўлдириш тақиқланган». «Ундан бўлса, хаётингни ўзингга бағишладим, – деб канизак унинг устидан турибди. – Румлар ерига хужум қилмоқ истаганларнинг ҳоли шу».

Шаррикон яна бир бор беллашиш нияти борлигини билдирибди. Қиз унинг илтимосини қабул қилиб, яна кураша бошлабдилар. Бу сафар ҳам Шаррикон енгилибди. Учинчи қайта яна шу ҳол такрорланибди. Шундан кейин қиз табассум билан Шарриконга шундай дебди: «Ҳамроҳларингдан ажраб қолишинг ачинарли ҳол, яхшиси, тонг отмай улар ёнига боргин, паҳлавонлар келиб сени найзага тортмасалар, деб қўрқаман. Ахир бир хотинга кучинг келмайди-ку, улуғ паҳлавонларга қандай бардош қиласан».

Шаррикон ҳайрон бўлибди. Қиз Шаррикондан юз ўгириб, ибодатхона томон йўлланибди. «Эй париваш, мен ғарибни умидвор қилиб, сўнг бафримни ёндириб ташлаб кетишинг инсофданми?» – деб илтижо қилибди Шаррикон. Қиз кулиб унга боқибди: «Тила тилагингни, берай муродингни», дебди қиз. «Сизнинг ерингизга келай, илиқ лутфингизни кўрай, жамолингизга мушарраф бўлиб завқланайда, бирор таом емай-ичмай қандай қайтай. Ахир, мен ҳам қуллар қаторига кирдим-ку!» – дебди Шаррикон. Қиз унга жавобан: «Аҳмоқларгина меҳмоннинг ҳурматидан юз ўгирадилар, марҳамат қил, отингга миниб, дарё ёқалаб бор, бош устига», – дебди. Ўзи сувнинг бу четидан Шаррикон рўпарасида бораверибди.

Шаррикон севинганича отига миниб, аста-секин йўл солибди-да, ёғочдан ишланган кўприк устига борибди. У ерда канизаклар туришган экан. Шаррикон кўприкка қараб, боя қиз ёнида турган ва у билан курашган канизакларни кўрибди. Улар қизни кутиб туришган экан. Қиз уларнинг бири ёнига бориб, рум тилида: «У йигит олдига бориб, отдан тушир-да, ибодатхонага бошлаб кел», – дебди. Шаррикон йўлда давом этибди. У кўприкдан ўтиши билан канизак унинг ёнида ҳозир бўлибди, канизакни кўриб, Шаррикон хайратланибди. У ўзича: «Қани энди вазир Дандон ҳам шу ерда бўлса-ю, ўз кўзлари билан бу пари чехрани кўрса», деб ўйлади. Сўнг у канизакка қараб: «Эй ой юзли гўзал, ҳозир сенга икки жихатдан ҳурматим бор: бири меҳмонман, остоңангга келдим, иккинчиси эса, дўстлик ҳурмати. Ҳозир тамоман сенинг ҳукминг остидаман. Агар сен мен билан бирга кетишга, мусулмонлар шаҳрини кўришга розилик билдиранг, у ердаги баҳодирларни кўриб, кимлигимни билар ва таҳсин ўқир эдинг», – дебди.

Киз Шарриконнинг сўзини эшитиб, ғазабланибди-да, унга шундай жавоб берибди: «Мусо пайғамбар ҳақи, мен сени ақлли бир киши деб ўйлаган эдим, ҳозирги сўзинг менда бутунлай кўнгли бузуқ бир киши, деган таассурот қолдирди. Нега сен бундай бемаъни гапларни айтишни эп билдинг. Мен сизларнинг шоҳингиз Умар ибн Нуъмон олдига борсам, ундан осонлик билан қутула олмаслигимни яхши биламан. Гарчи у Бағдод ва Хуросоннинг ҳукмдори бўлса ҳам, йил ва ойлар саноғига мувофиқ бино қурган, ўн икки қасрнинг ҳар бирида йил, кунлари саноғича уч юз олтмишта канизаги бўлса ҳам, улар орасида мен каби кўркка бой канизак йўқлиги, шу сабабли ундан қутула олмаслигимни биламан. Унинг олдига борганимда, мени қўйиб юбормаслигига ишончим комил. Чунки сизларнинг Куръонларингизда худди шундай зўрлаш қонун тарзида: «Авомомалакат аймоникум» деб ёзилгандир. Шу холда қайси юз билан менга бу таклифни қилдинг? «Мусулмон пахлавонларини кўриб, таҳсин қиласр эдинг», деб айтдинг, Мусо пайғамбар ҳақи, бу сўзинг ҳам нотўғри, чунки мен бундан икки кун аввал бизнинг юртимизга келаётганда аскарларингта диққат қилдим. Улар шоҳона аскарлар тартибида эмаслар, қандайдир тўпланган одамлар гуруҳидир. Сен «менинг ким эканимни билардинг», дединг, мен сени шундай улуғ мартабали зот эканинг учун ҳурмат қилаётганим йўқ, шараф учун ҳурмат қилаётирман. Сенинг ўрнингда шу кунларда бу ерда туurvчи Умар ибн Нуъмоннинг ўғли Шаррикон бўлганда ҳам, менга ўхшаганларга бу гапни айтмасди».

Шаррикон, «бу канизак аскарларнинг келганини, уларнинг сонини, отам мени Қустантания шоҳига ёрдам бериш учун юборганини ҳам билар экан», деган хаёлга борибди. «Эй сайидам, ди-

нинг ҳақи-хурмати, росту ёлғонни айириб олишим учун бу воқеанинг сабабини сўзлаб беришингни илтимос қиласан», – дебди Шаррикон канизакка. «Диним ҳақи-хурмати, – дебди канизак, – агарда Рум шоҳининг қизи эканим овоза бўлишидан қўрқмаганимда, ўзим майдонга тушар, ўн минг аскар билан яккама-якка курашар эдим. Уларнинг йўлбошчиси вазир Дандонни ўлдирадим. Раҳбарлари Шарриконни қўлга олардим. Бу ишдан ҳеч ор қилмас эдим, лекин мен китоблар ўқидим, араблардан таълим олдим. Сенга ўз баҳодирлигим билан мақтанаётганим йўқ. Курашдаги куч-куватимни, ҳунаримни ўз кўзинг билан кўрдинг. Агар шу кеч сенинг ўрнингда Шаррикон бўлса эди, унга ана шу сувдан сакрашни буюрардим. У эса, албатта, ўта олмасди. Мен Мусо пайғамбардан уни шу ибодатхонага йўллашини истардим, ёнига эркак суратида чиқиб, асир олардим. Занжирга боғлардим».

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод ҳикоя айтишни тўхтатди.

Қирқ саккизинчи кеча

— Эй саодатли шоҳ, – деб давом этди Шахризод. — Шаррикон қизнинг бу сўзларини эшлитиб, фуурланнибди. Жаҳли чиқиб, ғазабга тўлибди. Ўзини танитмоқ ва хужум қилмоқни истабди. Лекин қизнинг ҳусни бу ишга йўл бермабди. У шу байтни ўқибди:

Навқирон гўзал қилса бир гуноҳ,
Минглар афв сўраб бўлишар паноҳ.

Киз йўл бошлабди, Шаррикон унинг кетидан бораётиб, ушбу шеърни ўқибди:

Бир қарашда дилдан ғазаб қувилғай,
Химоячи муҳайёдир кўзида.
Кўрган киши таажжубдан бўлур лол,
Тўлин ойлиниг акси бордур юзида.

Улар йўл юриб, гумбазлари мармардан ишланган ярқироқ эшик олдига етибдилар. Бир қиз чиқиб, эшик очиби, Шаррикон малика билан ичкари кирибди. Узун айвоннинг ўн ерига алоҳида ишланган қуббаларга биллур шамдонлар осилган, улар худди кун шуъласидек нур сочиб турармиш. Айвон охирида қизни канизаклар кўлларида алоҳида хушбўй шамлар билан қарши олибдилар. Ҳар турли қимматбаҳо тошлар қадалган пешанабоғлари яраклаб, уларга алоҳида бир кўрк бағишлаб турганмиш. Қиз канизаклар билан, Шаррикон эса, улар кетидан юриб дайрга етибдилар. Ибодатхонанинг теварак четига бирбирига қарши ўриндиқлар қўйилган, ўриндиқларга олтин чакмали пардалар тутилган эмиш. Ибодатхонанинг саҳнига турли ранг ялтироқ мармарлар ўрнатилганмиш. Ўртадаги катта ҳовузга олтиндан ишланган йигирма тўртта чашма ўрнатилиб, улардан кумушдек сув отилиб турганмиш. Шарриконнинг кўзи тўрдаги тахтга тушибди. Тахт шоҳона ҳарир матолар билан безатилган экан.

«Шу тахтга ўлтири, эй хўжам», – дебди қиз ёқимли овоз билан Шарриконга. Шаррикон тахтга ўтирибди. Қиз ундан узоқлашиб, бир оз вақт кўздан ғойиб бўлибди. Шаррикон уни канизаклардан йўқлатибди. «У ўзининг дам олар жойига кетди. Топширигига мувоғиқ, биз сенга хизмат қиламиз», – дейишибди улар. Канизаклар Шарриконга алоҳида ҳозирланган таомлар келтирибди-

лар. У тўйгунча овқатланиди. Сўнг улар олтин жом билан кумуш қумғон келтирибдилар. Шаррикон қўл ювибди. У аскарларининг ҳоли нима кечганини билмай хаёл денгизига фарқ бўлибди. Отасининг топшириғини унуганини ҳам эслай олмабди. У тонг отгунча ўз қилаётган ишидан пушаймон бўлибди. Тонг отибди, у ҳамон ўз қилмишларига ачиниб, ташвишда шу байтларни ўқибди:

Мен сени кўрмасдан аввал эсли бир инсон эдим,
Бир боқиб сенга, паризод, менга ақлим бўлди ёт.
Гар мени этса халос севгидин одам боласи
Колганидан ўз кучим бирла топар эрдим нажот.
Жону кўнглимни асир этмиш хуснинг аскари,
Менга бу инқу муҳаббатда худо берсин сабот.

Шаррикон байтларни ўқиб тугатмасданоқ, бир гурух қизлар кириб, салом беришибди. Қараса, йигирмадан ортиқ тўлин ойдек канизаклар ўргасида ўша қиз турганмиш. У юлдузлар орасидаги ой сингари очилиб-сочилиб, атрофга нур тарагармиш. Шоҳона кийимлар, қимматбаҳо тошлар қадалган камар унинг қоматига яна алоҳида кўрк бағишилаган эмиш.

Шаррикон уни кўргач, шодликдан хущдан кетаёзибди. Аскарларини ҳам, вазирни ҳам унубиби. Қизнинг бошига кўз солса, қимматбаҳо жавоҳирлардан тўқилган тўр ёпинганмиш. Канизаклар ўнгдан, чапдан унинг ўртигини кўтариб туришганмиш. У хомуш, паришон ҳолда ҳар томонга қаармиш. Шаррикон камоли ҳайратланганидан сакраб ўрнидан турибди. «Бу қандай қамар, бундан сақланинг» деб қичқирибди-да, шу байтларни ўқибди:

Сокину оғир юриш ғоятда салмоқдор экан,
Ҳар бир аъзо хўб келишган, мангу хусни бор экан.
Нуқра кўкраклар латофатда, кишини ой юзи
Олғуси бир зумда ақлин, кўзлари хунхор экан.

Ой ёнида хур канизаклар қатор юлдуз каби,
Илга тизган тоза маржондек қатор тайёр экан.
Моҳир эркан севгиси ҳиссин яширмоққа ўзи,
Мендаги ҳис-сезгилар офтоб каби ошкор экан.

Канизак анча вақтгача унга тикилиб қолибди. Сўнг унинг яқинига келибди. «Муборак қадаминг билан бу ерлар шараф топди, эй Шаррикон. Биз сени ташлаб кетгач, тунни қандай ўтказдинг? – дебди қиз табассум билан. – Ёлон сўз шоҳлар учун нуксондир. Айниқса, шоҳларнинг улуғи сен учун ору номусдир. Сен Умаруннуъмон ўғли Шаррикон, ўз насабинг ва ишингни мендан яширма. Мени рост сўздан бенасиб қилмай, тўғрисини сўзла. Чунки, ёлғон нафрат ва душманлик туғдиради. Қазо ўқи сендан йироқлашди, шукур қилишинг ва севинишинг лозим». Шаррикон қиздан бу сўзларни эшишгач, тонишга имкон тополмай, тўғрисини айтибди: «Мен Умаруннуъмон ўғли Шарриконман. Мени замон хоҳиши бу ерларга келишга мажбур этди. Энди нимани муносиб кўрсангиз, қила оласиз, асирингизман».

Киз бошини узоқ вақт қуи солиб турибди-да, сўнг Шарриконга қарабди: «Хотиржам бўл, тинчлан, сен менинг меҳмонимсан, орамизда туз, нон, сўз ва улфатчилик алоқалари пайдо бўлди. Сен менинг даргоҳимда, менинг ҳимоямдасан. Амин бўл, Мусо пайғамбар ҳақи қасамёд қиласманки, бу ердагилар мени ўлдирмагунча, сенга зарар берга олмайдилар. Сен Мусо пайғамбар билан менинг паноҳимдасан». Шундай деб, у Шарриконнинг ёнига ўтирибди-да, у билан сухбатлаша бошлабди. Шарриконнинг кўнглидан хавф-таҳлика кўтарилгунча шу тахлитда сухбатлашиб ўтирибди. Шаррикон сирга тушунмай ўзича: «Агар ўлдириш нияти бўлганда, бу ниятни ўтган кечадаёқ бажариши мумкин эди-ку», деб ўйлабди. Бир оз ўтгач,

қиз жорияларнинг бирига рум тилида бир нарсалар дебди-да, шаҳзода қўзидан узоқлашибди. Сўнг қайтиб келибди. Сал ўтмай, жория май ва таомлар келтирибди. Шаррикон овқатга бирор нарса солинган бўлмасин, деб унга қўл урмай ўтираверибди. Қиз унинг шубҳасини сезибди.

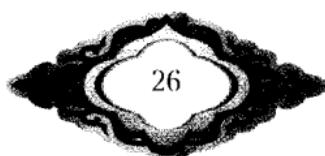
«Мусо пайғамбар хақи, хотиржам бўл, бу таомда сен шубҳаланган нарса йўқ. Агар кўнглимда сени ўлдириш бўлганда эди, ўша вақтдаёқ ўлдирган бўлардим», – деб, ҳар турли таомлардан оз-моз тотинибди. Кейин Шаррикон ҳам таомга қўл урибди. Қиз шодланибди, икковлари бирга овқатлана бошлишибди. Овқатни тўйгунча еб, қўлларини ювибдилар. Қиз ўрнидан туриб, жорияларнинг бирига олтин, кумуш ва биллур май идишлари ҳамда турли рангдаги майлардан келтиришга буюрибди. Жория унинг айтганларини муҳайё қилибди. Май ичишда ҳам қиз олдин қуйиб ўзи ичибди. Иккинчи галда Шарриконга тутибди. Шаррикон ҳам ичибди. «Қандай ёқимли ва қандай ширин эканини кўрдингми, эй мусулмон ўғли», – дебди қиз Шарриконга. Улар ҳаддан зиёд май ичишибди.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шаҳризод хикоя айтишини тўхтатди.

Қирқ тўққизинчи кеча

— Эй саодатли шоҳ, — деб давом этди Шаҳризод, — улар кўп ичишибди. Бошлар қизибди. «Эй Маржона, бирор чолғу асбоби келтир», – дебди қиз жорияларининг бирига. Бош устига, дебди жория. У бир оз кўздан ғойиб бўлибди-да, жалқча уд, ажамлар чангига, татар найи ва миср қонунини

келтирибди. Киз удни қўлга олиб, уни созлабди. Торларини таранг тортибди. Насим шамолидан ёқимлироқ, зилол сувдан ширинроқ майин овозини жўр қилиб, шу байтларни ўқибди:

Кўзларинг қон тўқди қўп бу қилмишинг кечсин худо,
Ўқ отар қош ёйидан қонхўр кўзинг ҳар доимо.
Мен севарман ишқ әлига қаҳри бор ошукни,
Чунки моне бўлган унга раҳму шафқат ҳам вафо.
Бахтлидур ул дилки ишқинг ҳирсига бўлмиш асир,
Қайси кўз тун уйқусиздур кўрмасун дарду бало.
Қатл этишга ҳукм этибдурсан мени хўжам ўзинг,
Бир йўла ҳукминг билан сенга қилай жоним фидо.

Сўнг канизаклар ҳар бири бирин-бирин ўз чолғулари билан ўринларидан туриб, румча ашула айта бошлабдилар. Шаррикон шодланибди. Уларнинг соҳибалари – малика ҳам шу йўсинда қўшиқ айтибди-да, Шарриконга: «Эй мусулмон фарзанди, менинг сўзларимни фаҳмладингми?» – дебди хитобомуз. «Йўқ, бармоқларингга таҳсин ўқиётирман», – дебди Шаррикон.

Киз кулибди. «Агар арабча ашула айтсан, нима қиласар экансан», – дебди қиз кулиб. «У вактда ақлимдан озсан керак», – дебди Шаррикон. Киз созни қўлга олиб ўзгача созлабди-да, шу байтларни ўқибди:

Тотиб кўрдим, аччиқ экан-ку хижрон,
Етармикан сабру чидам бу замон.
Юз ўгириш, ҳам айрилик, узоқ йўл,
Шу уч ҳасрат менга бўлмишдир аён.
Бир гўзални севиб асир бўлибман,
Аммо аччиқ хижронида юрак қон.

Киз байтларни ўқиб бўлиб Шарриконга қараса, у хушдан кетиб ётганмиш. Шаррикон анча вақтгача ўргада хушсиз ётиб, сўнг кўзини очибди. Ашулани

эслаб, камоли шодлиқдан қизга букилиб таъзим қилибди. Улар яна ичиш, ўйнашни давом этди-рибидилар.

Улар кун ўтиб, яна кеч қанот ёйгунча шу йўсинда вақт ўтказибдилар. Қиз ўрнидан туриб, ўз оромгоҳига йўл олибди. Шаррикон у ердагилардан қизни сўроқлабди. Улар оромгоҳига кетганини баён қилибдилар. «Худоё худовандо, ўзинг уни саломат сақла», деб дуо қилибди Шаррикон. Тонг отгач, Шарриконнинг ёнига бир жория келибди. «Соҳибамиз сени ўз ҳузурига таклиф қилаётир», – дебди у Шарриконга. Шаррикон ўрнидан туриб жория билан қиз ҳузурига йўл олибди. Қизнинг уйи ёнида канизаклар Шарриконни чолғулар билан қарши олибдилар. У фил суюкларидан ясалган, турли қимматбаҳо тошлар қадалиб зийнатланган катта эшикдан ичкари кирибди. Ичкарида кенг бир ховли бўлиб, тўрида ҳар турли ипак матолар ёйилган катта айвон бормиш. Айвон теварагидаги деразалар очиқ бўлиб, орқадан дараҳтлар ва катта кўл кўзга ташланиб турганмиш. Бу ерга, ичига ҳаво кириши билан унга ўрнатилган асбоблар ҳаракатга келиб, ташқаридан қаровчи кишига гапиришиб тургандай таъсир берувчи хайкал ўрнатилган эмиш. Ўз ўрнида ўтириб, уларни томоша қилаётган малика Шарриконни кўриб, пешвоз чиқибди. Йигитнинг кўлидан ушлаб, ўз ёнига ўтқазибди. Ундан тунни қандай ўтқазганини сўрабди. Шаррикон унга миннатдорлик билдирибди. Ўрталарида сухбат қизибди.

«Ошиқларга, севги асиrlарига дахлли бирор нарса биласанми?» – деб сўрабди қиз Шаррикондан. «Шеърлар биламан», – дебди Шаррикон. «Эшитишни истардим», – дебди қиз. Шаррикон шу байтларни ўқибди:

Гўзал Азза² бўлсин доим саломат
Шаъним топташ унга беради роҳат.
Яқин борсам, қочар мендан узоққа,
Кўп ёлворсам, оз-оз қилур иноят.
Азза севгисида фидо этиб жон,
Чидай олсам кўргай эдим ҳимоят.
Мен соябон қилганлардан булатни,
Уйқу олса, улар тарқайди албат.

Киз байтни эшитгач, балоғат ва фасоҳат чўққисини эгаллабди. Шаҳзода унинг таърифида яна шу икки байтни ўқибди:

Азза ҳусни офтоб билан баҳс этса,
Хеч шубҳасиз, кунни қилғай хижолат.
Юзи бўлсин Азза кафшидек қаро
Кимки қилса Азза ҳуснини фийбат.

«Эй шаҳзода, – дебди қиз, – сен бизга Жамил шеърларидан билганингни ўқиб бер». Шаррикон: «Мен уни ҳаммадан кўра яхши биламан», – дебди-да, қуидаги шеърни ўқибди:

Максадинг қатлим эрур сенда тилак йўқдур бўлак,
Мен сени севдим, фақат ўзга бўлак йўқдур тилак.

Киз буни эшитгач, «Офарин, эй шаҳзода, биринчи мисрада Азза Жамилга нима демоқчи?» – деб сўрабди. «Сен менга нима қилишни истасанг, у ҳам севиклисига шундай қилмоқчи бўлган», – деб жавоб берибди Шаррикон. Унинг бу жавобидан қиз кулибди. Улар кун ботиб коинотни мудҳиш кеч қоплагунча тинмай ичибдилар. Кеч бўлгач, қиз ўзининг оромгоҳига кириб ётибди. Шаррикон ўзига белгиланган жойда кун чиққунча ётибди.

У уйғонгач, одатдагича, ёнига жориялар соз чалиб кириб келибдилар. Унинг қошида ер ўпиб:

² Азза – бу ерда севикли қиз исми маъносида ишлатилган. Аззанинг асл маъноси оху боласи демакдир.

«Рахм этинг, сохибамиз сизни ўз ҳузурларига даъват этяптилар», – дейишибди. Шаррикон ўрнидан туриб йўлга тушибди. Канизаклар унинг атрофида соз чалиб бораверибдилар. Улар ўтган кечдаги ҳовлидан чиқиб, ундан кўра каттароқ, ҳашаматли бир ҳовлига кирибдилар. У ердаги ҳар хил суратлар, моҳир рассом қўли билан чизилган турли қушлар, ҳайвонлар расми кишини ҳайратга соларли чиройли экан. Шаррикон бу ердаги санъатдан лол бўлиб, шу байтларни ўқибди:

Гўё бунда марварид олтин билан ўралган,
Рақибим шода-шода узмоқда мева-маржон.
Яшиаб турган қизил гул ёноғидан нишона,
Булоқларнинг сувлари жилваланур нурсимон.
Ўшал сурма тортилган мужгонлари, қўзлари
Эслатди бинафша рангини бизга ҳамон.

Малика Шарриконни ўрнидан туриб қарши олибди. Унинг қўлидан ушлаб, ёнига ўтқазибди. «Шаҳзода, шатранж ўйнашни севасанми?» – дебди қиз унга. «Ха, – дебди Шаррикон, – лекин сен шоир айтгандай бўлмаслигинг керак:

Шатранжини келтириб гўзал ёр,
Мен бирла ўюн суришга тайёр.
Гоҳ қораю, тохи оқ дона
Тахта узра сурди моҳирона.
Гоҳ ўт солур ишқи эҳтироси,
Гоҳи жилва қилур юзин жилоси.
Рух ўрнига шоҳини қилур жо,
Фарзин ила жангга отланур шоҳ.
Кўз боқиши худди барқ жонга,
Ҳар ғамзаси ўт солур жаҳонга».

Сўнг малика шатранжни Шаррикон олдига қўйиб, у билан ўйнай бошлабди. Малика қачон дона сурадиган бўлса, Шаррикон унинг чехрасига тикилиб, от ўрнига фил, фил ўрнига от суравериди. Малика қулиб: «Агар ўйинингиз шундай

бўлса, хеч нарса билмас экансиз», – дебди. «Биринчи гални соврин қилинг», – дебди Шаррикон.

Шаррикон биринчи гал мот бўлгач, яна доналарни қайта териб ўйнай бошлабди. Иккинчи марта ҳам малика мот қилибди. Учинчи, тўртинчи, бешинчи марта ҳам шу ҳол такрорланиб, ҳар сафар Шаррикон енгилаверибди. «Сен ҳар ишда енгилаётирсан», – дебди қиз. «Сенга ўхашашлар қошида енгилганим яхшироқ», – деб жавоб берибди Шаррикон унга.

Малика таом келтиришга буюрибди. Овқатланиб, кўлларини ювибдилар. Қиз май келтиришни буюрибди. Ичибдилар. Сўнг қиз қонунни қўлга олиб (у қонун чалишга жуда моҳир экан), шу байтларни ўқибди:

Гоҳ йиғлатар, гоҳи ардоқлар жаҳон,
Гоҳ висол насиб этар, гоҳида хижрон.
Даҳр сенга кулиб бокқан чоғида
Устма-уст май ичиб бўл шоду хандон.

Сўнг улар кечгача шу йўсинда ичишиб, ўйнашибдилар. Бугун кун олдинги кунлардан яхшироқ ўтибди. Кеч киргач, қиз ўз оромгоҳига кетибди. Шаррикон ҳам ўзи учун белгиланган хонага йўлланиб, тонг отгунча ухлабди. Тонг отгач, малика Шарриконга созандалар билан жорияларини юборибди. Улар Шарриконни ўтган кундагича малика олдига олиб келибдилар. Қиз Шарриконни кўриб, ўрнидан турибди. Унинг қўлидан тутиб, ўз ёнига ўтқазибди-да, кечани қандай ўтказганини сўрабди. Шаррикон унга узоқ умр тилаб, дуо қилибди. Малика қўлига созини олиб, шу байтларни ўқибди:

Хижрондан сўз очма, йўл берма асло,
Айрилик аччиқдир, у жонга бало.
Күёнга бир боққил ботар чоғида,
Айрилик дардидан ранги каҳрабо.

Булар шу йўсинда майшат қилар эканлар, қандайдир шовқин эшитилибди. Қарасалар, бир гуруҳ ёшу қари кишилар улар томон келишаётган эмиш. Уларнинг бошлиқлари қўлида яланғочланган қилич бўлиб, рум тилида «Эй Шаррикон, қўлимизга тушдинг, ўлимга жазм қил», – дермиш. Бу сўзни эшитиб, Шаррикон ўз-ўзига: «Бу қиз одамлари етиб келгунча мени ҳийла билан алдаб тутиб турган экан. Аввалда айтиб мени қўрқитмоқчи бўлган баҳодирлари шулар экан-да! Лекин жонимга ўзим жабр қилдим, ўзимни ўзим ҳалокатга ташладим», деб ўйлади. Сўнг у лаънатлагандек маликага ўқрайиб қарабди. Қизнинг ранги ўзгариб, юзи сарғайибди. Ўрнидан туриб келганлардан «Сизлар кимсизлар?» деб сўрабди. «Эй улуф насаблик малика ва қимматбаҳо дурдона, ёнингизда турган йигит ким эканини билмайсанми?» – дебди қизга уларнинг бошлиғи. «Билмайман! – дебди канизак унга. – Ким экан?» «У шаҳарларни хароб қилган Умар ибн Нуъмон ўғли Шаррикондир. Қалъаларни забт этган, қадам етмас қўргонларни эгаллаган ҳам шудир, – деб давом этибди уларнинг бошлиқлари. – Бунинг хабари Зотуддаваҳи деган кампир орқали отанг шоҳ Ҳардубга етган. Сен эса, душмани сақлаб, рум аскарларига мадад берётирсан».

Малика бошлиқнинг бу сўзини эшитгач, унга юзланиб, «Исминг нима?» – деб сўрабди. «Исмим Масура, сенинг қулларингдан бўлган Мусура ибни Каширда деган мингбошининг ўғлидирман». «Бу ерга нега менинг рухсатимсиз кирдинг?» – дебди фазабланиб қиз. «Эй сайидам, эшик олдига келганимда дарвозабон ҳам, саройбон ҳам қаршилик қилмадилар, аксинча, уларнинг ҳаммаси, одатдагича, биз билан биргалашиб киришди. Биздан бошқа бирор бўлганда, уларни эшикда кутдириб қўйиб,

рухсат бўлгандагина киритар эдилар. Лекин ҳозир сўзни чўзиш вақти эмас, шоҳ ана шу ислом аскари-нинг саркардасини олиб қайтишимизни кутмоқда. Бунинг аскарлари билан урушиб, ўзимизни қийнаб ўлтиргунча, унинг ўзини ўлдирсак, аскарларини жангта киришдан тўхтатган бўламиз, ўз юртига тарқалиб кетишига йўл очган бўламиз».

«Бу яхши эмас, – дебди малика бошлиқнинг сўзини тинглагач, – кампир Зотуддаваҳи ёлғон айтибди. У гапнинг тагига тушунмай, нотўғри сўзлабди. Кошимдаги йигит Шаррикон эмас, мен буни асир қилганим ҳам йўқ. Бу киши бизга келган холис бир одам, меҳмон қилишимизни сўради. Биз меҳмонликка қабул қилдик. Агар ҳақиқатан Шаррикон экани маълум бўлганда ҳам, паноҳимга келган кишини сизларнинг қўлларингизга топшириш менинг улуғ насабимга нолойиқ бўлур эди. Кишилар орасида мени уялтирма. Отам олдига бор-да, унинг қошида ер ўп, воқеа кампир Зотуддаваҳи айтганча эмаслигини англат».

«Эй Абриза, мен шоҳ олдига унинг рақибисиз қайтмайман», – дебди Масура. «Хайф сенга, – дебди канизак ғазабланиб, – бориб шу жавобни айт, сенинг каллангни олмас». «Мен уни олиб кетаман», – дебди яна Масура, ранги ўчиб.

«Гапни ортиқ чўзма, – дебди малика, – бу одам бир ўзи юз отлиқقا ҳамла қилувчи кучига ишониб бу ерга кирган. Агар унга сен Умаруннұмоннинг ўғли Шарриконмисан десанг, у, албатта, «ҳа», деб жавоб беради. Лекин сизларнинг унга хужум қилишингларга йўл қўймайман, агар унга хужум қилсангиз, шу ерда ҳаммангизни саранжом киласди. Ҳозир мен уни қилич ва қалқонлар билан ҳозир қиласман». «Сенинг ғазабингдан хавфсиз бўлсам ҳам, отанг ғазабидан ғоят хавфдаман, –

дебди Масура, — мен уни кўргач, ботирларга иппора қиласан, улар Шарриконни асир қилиб шоҳ олдига олиб борадилар». «Бу иш эмас, — дебди малика унинг сўзини эшитиб, — бу олчоқлар иши. Бу ёлғиз, сиз юз баҳодирсиз. Агар уни асир олмоқ истасангиз, бирма-бир курашинглар, қай бирингизнинг зўр баҳодир эканингиз шоҳга аён бўлсин».

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод хикоя айтишни тўхтатди.

Эллигинчи кеча

— Эй саодатли шоҳ, — деб давом этди Шахризод, — малика Абриза бошлиқقا: «Бу ёлғиз, сизлар юз баҳодирсиз. Агар уни асир олмоқ истасанглар, бирма-бир курашинглар. Қай бирингизнинг зўр баҳодир эканингиз шоҳга аён бўлсин», — дебди. «Мусо пайғамбар ҳақи, ҳақиқатни сўзладинг, — дебди Масура, — лекин мендан бошқа ҳеч ким биринчи бўлиб унга қарши чиқмайди». «Тўхтаб тур бўлмаса, мен унинг ёнига борай-да, бу воқеани сўзлай, нима жавоб бераркин. Агар рози бўлса, тузук, рози бўлмаса, унга қаршилик қилолмайсизлар. Ўзим ҳам, жорияларим ҳам унинг учун қурбон бўламиш».

Абриза Шаррикон олдига бориб воқеани сўзлаган экан, йигит табассум қилибди. Малика Шаррикон ҳақида бирор кишига хабар бермагани ҳолда, бу хабар ҳар томонга, ҳатто, шоҳга ҳам маълум бўлганини билиб ўқинибди. Шаррикон «Нега Румга келдим?», деб ўйлаб, қизга: «Улар мен билан яккама-якка курашишга ожизлик қиласидилар. Огоҳ бўлсинлар. Ўнта-ўнтадан чиқиб курашсинглар», — деб жавоб берибди-да, қилич ва бошқа жанг яроқларини олиб, шопшилганча ботирлар томон йўл олибди.

Бошлиқ Шарриконни кўриши билан унга қарши курашга ҳозирланибди. Шаррикон унга шердек ҳамла қилиб, қилич билан гарданига бир урган экан, Масура ҳалок бўлибди. Буни кўрган маликанинг олдида Шарриконнинг қадри ортибди. Қиз уни қуввати билан эмас, ҳусни, қўрки билан енгганини англабди. У паҳлавонларга: «Бошлиқларингиз ўчини олингиз», деб мурожаат қилиби.

Бошлиқнинг биродари отилиб чиқибди. У гавдали, азamat йигит экан. Чиқа солиб, Шарриконга ҳамла қилибди. Шаррикон дам ўтмай, уни ҳам қилич билан уриб, аввалгисидек ичакчавофини ағдариб ташлабди. Малика шу ондаёқ: «Эй Мусо қуллари, дўстларингиз ўчини олингиз!» деб қичқирибди. Шу йўсинда улар Шаррикон билан яккама-якка курашни давом этдирибдилар. Шаҳзода бир ҳамла билан уларни саранжом қилаверибди. Баҳодирларнинг эллиги қиличдан ўтибди. Малика ва жориялар томоша қилиб турибдилар. Қолганларнинг дилига ваҳм тушиб, яккама-якка курашгани жасорат қилолмай, ҳаммалари бирдан ҳамла қилибдилар. Шаррикон ҳам белини маҳкам боғлаб, уларга зарба бера бошлабди. Ўғирда дон туйгандек ҳаммасини янчиб ташлабди. Малика жорияларига: «Ибодатхонада ким қолди?», – деб қичқирибди. Улар дарвозабонлардан бошқа ҳеч ким қолмаганини айтибдилар. Малика Шаррикон қаршисига пешвоз чиқиб, уни қучоfigа олибди. Бошлишиб қасрга йўлланибдилар. Паҳлавонлардан баъзилари ибодатхона бурчакларига биқиниб, жон сақлаб қолган эканлар. Малика уларни сезгач, Шаррикон ёнидан қўзғалибди. У енги тор зирҳли кийимлар кийиб, қўлида ўткир ҳинд қиличи билан қайтибди. Малика: «Меҳмонимдан жонимни ҳам аямайман, румдагиларнинг маломатига қолсам ҳам, ҳеч вақт ундан ажралмайман», – дебди.

Малика Абриза паҳлавонлардан саксон кишининг ўлгани, йигирма киши қочиб қолганини аниқлабди. У Шарриконнинг шунча баҳодир билан курашганини кўриб: «Форслар сендеқ баҳодирлар билангина фахрланадилар, худо ҳақи, сен олий табиат зотсан», – деб уни мақтабди. Шаҳзода ўрнидан туриб, қиличининг қонини артар экан, шу байтларни ўқибди:

Жанг аро юзланди менга қанча эру қанча шер,
Хаммасин гўштини энди чўл аро дарранда ер.
Яккама-якка олишдик биз қадимгилар каби,
Жангда достон бўлганимни сўрсангиз, халқ сизга дер:
Унга қанча қаҳрамон дуч келди чексиз чўл аро,
Лекин ул бир зарб ила барини этди кора ер.

Шеър тугагач, малика табассум билан унинг ёнига келибди. Кўлини ўпиб, устидаги жанговар кийимларини ечибди. «Нега бу сариқ зирҳли кийимларни кийиб, қилич яланфочладинг, эй маликам?» – деб сўрабди Шаррикон. «Ёвузлардан сени муҳофаза қилиш учун», – дебди малика. Кейин у дарвозабонларни чақириб: «Нега менинг рухсатимсиз шоҳ кишиларини ҳузуримга киритдингиз?» – дебди. «Шоҳ элчилари, хусусан, улуғ саркарданнинг кириши учун рухсатингизни олиш одат бўлмагандир, эй маликам», – дейишибди дарвозабонлар. Малика: «Сизлар мени шарманда қилиб, меҳмонимни ўлдиришни истагандирсизлар», – дебди-да, Шарриконга уларнинг бўйинларини узишни буюрибди. Шаррикон бу вазифани адо этгач, малика бошқа ходимларига: «Сизлар бундан ортиқроқ жазога лойиқсизлар, – деб, Шарриконга шундай дебди: – Энди сир ошкор бўлди. Сенга ўз воқеамни баён қиласай: Мен рум шоҳи Ҳардубнинг қизиман, исмим Абризадир. Зотуддаваҳи отамнинг онаси – бувимдир. Сен ҳақингда отамга маълу-

мот берган ҳам ўша. У мени ҳалок қилиш учун энди, албатта, ҳийла излайди. Айниқса, отамнинг баходирларини ўлдирганинг ва бу ишда менинг мусулмонларга ёрдам берганим ҳар ёққа таралади. Модомики, Зотуддаваҳи ҳаёт экан, бу шаҳарда турмаслигим лозим. Менга бир яхшилик қилсанг. Чунки отам билан менинг орамда адоват пайдо бўлди. Бу ишларнинг ҳаммаси сен туфайли юз берди. Сўзларимни унутмаслигингни сўрайман».

Бу сўзларни эшитган Шарриконнинг шодликдан ҳуши оғибди. Юраги гуп-гуп уриб, кўнгли кўтарилибди. «Худо ҳақи, танамда жоним бор экан, сенга ҳеч ким қўл тегиза олмайди. Лекин отангдан, элингдан, юрtingдан узоқлашишга чидай олармикансан?» – деб сўрабди. «Ҳа, чидайман», дебди Абриза. Шаррикон қўлидан келганча ёрдам беришга қасам ичиб, уни тинчлантирибди. Шундай қилиб, улар аҳдлашибилар. «Энди кўнглим таскин топди. Бироқ яна бир шартим бор», – дебди малика. «Қандай шарт?» – деб сўрабди Шаррикон. «Энди аскарларингни олиб, ўз юрtingга қайтасан», – дебди малика. «Эй маликам, – дебди Шаррикон, – отам мени бу ерга сенинг отангни ўлдириб, мол-холларини, айниқса, кўп хосиятга эга бўлган қимматбаҳо учта тошни олиш учун юборган-ку!»

«Кўнглингни тиндир, газаб ўтини сўндири, – дебди қиз, – сенга бу ишнинг сабабларини, Кустантания шоҳига бўлган душманлигимиз сирини тушунтирай, бизларда дайр байрами дейилган хар йил бўлатурган бир байрам бор. Бунда хар томоннинг шоҳлари, уларнинг қизлари, аъёнлар, савдо-гарлар тўпланадилар. Етти кун дайрда қоладилар. Шу жумладан мен ҳам дайрга борардим. Орамизда адоват пайдо бўлгач, отам мени етти йилгача у ерга юбормай қўйди. Бир йили одатдагича бай-

рамга ҳар тарафдан катталарнинг қизлари келган эдилар. Шунда Қустантания шохининг қизи ҳам келди. Унинг оти Сафия эди. Улар олти кун дайрда туришди. Еттинчи кун одамлар қайта бошладилар. Қустантания шохининг қизи, денгиз орқали қайтаман, деб туриб олди. Унга кема хозирладилар. У кемага ўз жориялари билан ўтирди. Елканни қўйиб йўлга тушидилар. Ҳадемай қаттиқ шамол туриб, кемани йўлдан чиқарди. Иттифоқо, Кофур жазирасида христианларнинг кемасига рўбарў келганлар. Беш юз қуролли фаранг жойлапиган бу кема кўпдан шу ерда турар экан. Уларнинг кўзлари Сафия ва унинг жориялари кетаётган кемага тушиган заҳотиёқ, ўша томонга отилганлар. Орадан бир соат ҳам вақт ўтмай, кема ёнига етиб борганлар ва чангак ташлаб, уни ўзларига тортганлар. Кофирилар елканларни тўғрилаб, жазиралари га томон йўл солганлар. Улар озгина юрар-юрмас, иттифоқо яна боди мухолиф³ кўзғалиб, кемани йўлдан чиқарган-да, бизнинг томонларга келтириб ташлаган. Биз уларни ўз оёғи билан келган фанимат ҳисобладик. Кемадаги турли-туман қимматбаҳо молларни, Сафия ва унинг ёнидаги қирқ жорияни қўлга олиб, қолганларини қиличдан ўтқаздик. Жорияларни отамга тақдим қилдик. Улар орасида Қустантания шохи Афридуннинг қизи борлигини билмаган эдик. Отам улар орасидан ўн кишини айриб олди. Шоҳ қизи ҳам шулар ичиде эди. Қолганларини турли мамлакатларга тарқатди. У ўнтадан ҳам бепитасини айрди. Шоҳ қизи ҳам шулар орасида эди. Отам уларни бир қанча мамлакатларнинг, чунончи, Румнинг ипак кийимлеклари билан ҳадя йўсинида отанг шоҳ Умаруннұймонга тақдим қилди. Отанг ҳадяларни қабул қилиб, беш

³ *Боди мухолиф* – тескари шамол.

жориядан шох Афридуннинг қизи Сафияни ўзига танлаб олди. Шу йилнинг бошларида Сафиянинг отаси отамга бир хат ёзди. Хат қўйидагича ғазаб ва пўписа билан тўлган эди:

«Бундан икки йил аввал бир гурӯҳ фаранг қароқчиларининг қўлидан сиз менинг кемамни ўлжа олдингиз. Унда менинг қизим Сафия билан бирга олтмишга яқин жория ҳам бор эди. Лекин бу ҳақда бирор одамни менга юбориб хабар ҳам қилмадингиз. Мен эса, шоҳлар орасида қизим шаънига бўлажак таъна андишасида хавфланиб, бу сирни билдира олмай, шу кунгача яшириб келдим. Сўнг фаранг қароқчиларидан баъзиларига бу ҳақда хат ёздим. Қизимнинг қайси шоҳ жазирасида бўлгани тўғрисида маълумот сўрадим. Текшириб жавоб беришларини таъкидладим. Улар шундай жавоб ёзилар:

«Худо номи билан қасамёд қилиб айтамизки, биз уни ўз шаҳрингдан четга чиқармадик. Уни Ҳардуб шоҳининг бир гурӯҳ қароқчилари қўлга туширганлар ва бутун воқеани унга сўзлаганлар, деб эшитдик». Афридун отамга ёзган хатида шундай деган: «Агар мен билан душманлашишни истамасангиз, мени таҳқирлаш ва қизимнинг номусини букишга тарафдор бўлмасангиз, хат етган он қизимни ҳузуримга жўнатинг. Агар бу талабимга эътиборсизлик билан қарасангиз, нолойик ҳаракатингизга лойик мукофотлашга мажбурман».

Отам хатни ўқиб, мазмунига тушунгач, бу воқеадан қаттиқ таъсирланди. Жориялар орасида шоҳ Афридуннинг қизи Сафия борлигини билмаганига, уни ўз вақтида отасига қайтармаганига афсусланди. Бу иш устида нима қиларини билмай, хайратда қолди. Узоқ муддат ўтгани учун ўзи юборган ҳадяни шоҳ Умаруннуъмондан сўраб, қайтариб олишнинг ҳам иложи йўқ эди. Шоҳ

Умаруннуъмон ўз канизаги, шох Афридуннинг қизи Сафиядан бола кўрганлиги ҳақидаги хабарни яқинда эшитдик.

Хатнинг мазмунини тушуниб балойи азим юз берганига ақлнимиз етди. Отам бу ҳақда Афридунга узр айтиб, кемадаги жориялар ичида унинг қизи борлигини билмаганлигига қасамёд қилиб ва ниҳоят, маликани Умаруннуъмонга ҳадя қилганини, сўнгги вақтда шохнинг ундан бола кўрганини ёзишдан бошқа чора топа олмади. Отамнинг хати Кустантания шохи Афридунга етгач, Афридун ўзини йўқота ёзибди. Дам ўтириб, дам турибди, беҳуд қичқириб, ҳар турли ҳаракатлар қилибди. «Бу қандай ҳолки, қизим никоҳсиз, маҳрсиз жориялар каби шоҳлар қўлида юрса! Мусо пайғамбар ҳақи, қасос олмагунча, бу номусни гарданимдан кўттармагунимча тинчланмайман! Шундай бир иш қиласки, бу қилмишим мендан сўнг эл оғзида достон бўлиб қолсин!» – деб онт ичибди шох. У бу ҳақда арзирли хийла, етарли тадбир ўйлаб чиқмагунча тинчланмабди. Ниҳоят, у сенинг отанг Умаруннуъмонга вакил юборибди, шу ўз қулоғинг билан эшитган воқеани хатга битибди. Мақсади, отанг сени қуроллантириб аскарлар билан юборса, сени ҳам, аскарларни ҳам асир қилиш ва шу йўл билан ўч олиш, холос.

Отанг мақтаган хосияти кўп уч тош Сафиянинг қўлида эди. Сафия ёнидаги жориялари билан бирга асир олингач, отам у тошларни Сафиядан олиб, менга совға қилди. Ҳозир улар менинг қўлимда. Ҳозир сен аскаринг ёнига қайт-да, уларни фаранг ва рум ерларининг ичкарисига киргизмай олиб кет. Ичкарироққа киргач, қайтишга йўл қолмайди. Қиёматгача ҳам уларнинг қўлидан кутула олмайсан. Билишимча, аскарларинг уч кундан бери сени кутиб турибдилар. Сени йўқотиб, нима қилишларини билмаётган бўлсалар керак».

Шаррикон бу сўзларни эшитиб, ўйга чўмибди. Сўнг у Абризанинг қўлини ўпиб: «Сени менга йўллаб, ўзимнинг ҳамда ҳамроҳларимнинг саломат қолишимизга сабабчи қилган худога шукур. Лекин сендан узоқлашишга чидай олмайман, мен кетсам, ҳолинг нима кечишини билолмайман», – дебди.

«Аскарларинг ёнига бориб, уларни қайтар. Элчилар улар қошида бўлса, масала аниқлангунча уларни қўлга ол. Шаҳарларингиздан узоқда эмасиз. Мен уч кундан сўнг, сизлар Бағдодга кирмасларингдан олдин етиб оламан, кейин ҳаммамиз бирга кирамиз дегин», – деб ўргатиби қиз. Шаррикон кетар экан, у: «Орамизда бўлган ваъдани унутма», деб қўшиб қўйибди-да, хайрлашгани, шавқ ўтларини сўндиргани ўрнидан турибди. Шаҳзодани қучиб, кўз ёшларини ёмғирдай тўкиб туриб, шу шеърни ўқиби:

Ўнг қўлимда ёшим артдим хайрлашар эканман,
Чап қўлимда ёrim тортдим, гул бўлди қучоғимда.
Чўчиб деди: «Таъналардан қўрқмайсанми, жонгинам?»
Дедим: «Таъна писанд эмас хайрлашар чоғимда».

Шаррикон Абриза билан хайрлашиб, дайрдан чиқиби. Унинг отини келтирибдилар. Отга ми ниб, кўпиркка томон юрибди. Кўприкдан ўтиб, дараҳтлар тагига борибди. Дараҳтлар орасидан ўтиб, ўтлоққа етибди. У ерда уч отлиқни кўриб, кўнглига ғашлик тушиб, ҳушёрлик қиличини яланғочлаб, улар томон аста-секин бораверибди. Шаррикон уларга яқинлашгач, улар ҳам синчиклаб қарашиб, нотаниш кишининг Шаррикон эканини пайқашибди. Шаррикон ҳам уларни танибди. Қараса, уларнинг бири вазир Дандон, қолган иккитаси амирлар экан. Улар Шарриконни танишгач, унга томон от сурибдилар. Вазир

Дандон билан икки амир Шарриконнинг ёнига етиб, салом берибдилар. Вазир унинг қаерга кетиб қолганини сўрабди. Шаррикон уларга малика Абриза билан бўлган ҳодисаларниң ҳаммасини бошдан-оёқ сўзлаб бериб, бунинг учун худога шукурлар қилибди. «Бу ердан тезроқ жўнайлик, –

дебди Шаррикон, – биз билан келган элчилар шоҳларига бизнинг келганимизни хабар қилгани кетибдилар. Бизни асир қилгани жадаллик билан келаётганликлари аниқ». Сўнг Шаррикон аскарларига «қўзғалинглар» деб буйруқ берибди. Жадал юриб, бир кенг даштга етиб борибдилар.

Элчи шоҳга Шарриконнинг келаётганидан хабар етказибди. Шоҳ Шарриконни аскарлари билан қўлга олиш мақсадида ўз сипохиларини қуроллантириб, жонлари борича курашишга фармон берибди.

Шаррикон аскарлари билан йигирма беш кун ўйл юриб, ўз шахрининг бир четига етиб борибди. Кўнгиллари тинчиди, бир нафас дам олмоқчи бўлишибди. Шаҳар халқи уларни яхши қаршилаб, хилма-хил озиқ-овқатлар билан зиёфат қилишибди. Отларини ҳам яхши парвариш қилишибди. Шаррикон қўшини шу ерда икки кун дам олибди. Сўнг Шаррикон улар орасидан юзта отлик йигитни айириб, қолган аскарларга вазир Дандонни бошлиқ қилиб тайинлаб, ўз юртларига қараб йўл олишга фармон берибди.

Яна бир кун шу ерда ётиб, Шаррикон ҳам ўзининг юзта отлик йигитлари билан йўлга тушибди. Улар икки фарсаҳ⁴ чамаси йўл юриб, икки тоғ орасидаги тор бир ерга етиб борибдилар. Олдинда қуюқ чанг-тўзон кўтарилиб, тобора бурқираб

⁴ *Фарсаҳ* – туяда бир соатлик йўл, 5–6 кмга тўғри келади.

кўринибди. Шаррикон отини тўхтатиб, бирор соат чамаси туриб қолибди. Чанг-тўзон тарқалиб, темир кийим кийган, бадбашара, шер каби юзта отлиқ пайдо бўлибди. Улар Шаррикон билан ҳамроҳларига яқинлашиб: «Юҳанно ва Марям хақи, тилагимизга эришдик. Орқаларингиздан кечакундуз чопиб, шу ердагина тўқнашдик. Энди саломатлик истасаларингиз, отларингиздан тушиб, қуролларингизни бизга берингиз. Ўзларингизни бизга топширингиз», – дейинишибди.

Бу сўзни эшитган Шарриконнинг кўзлари чақнаб кетибди. Юзларига қизил югуриб, даҳшат билан бақирибди: «Насоро итлари, бизнинг тарафга от суреб, ерларимизга оёқ қўйгани журъат этганингиз етмасмиди? Бунинг устига яна шундай сўзлар сўзлайсиз. Эҳтимол, бизнинг қўлимиздан қутулиб, шаҳрингизга қайтишни ҳам ўйларсизлар?» Сўнг у ўз йигитларига: «Каршингиздаги итларнинг сони сиз билан тенгдир», – дебди-да, қилич яланғочлаб, душманга от қўйибди. Унинг кетидан йигитлари ҳужум бошлибибы. Фаранглар ҳам ўз душманларига қаттиқ қаршилик кўрсатибдилар. Сипоҳилар бир-бирлари билан, баҳодирлар ўз тенглари билан тўқнашибдилар. Қаттиқ жанг, даҳшатли тўқнашув бошланибди. Сўзлар тўхтатилибди. Кун ботиб, кеч бўлгунча шу йўсинда урушиб, қоронфи тушганда-гина бир-бирларидан узоклашибдилар. Шаррикон ўз йигитлари билан йиғилибди, ҳаммалари соғ-у, фақат тўрт киши енгил яраланибди.

«Умрим бўйи уруш денгизи гирдобидаман, – дебди Шаррикон ҳамроҳларига, – эрлар билан жанг қиласман, лекин шу кунгача яккама-якка жангда бундай баҳодирларни кўрмаган, тўқнашмаган эдим». «Булар орасида уларнинг бир фаранг бошлиқлари бор, – деб жавоб берибдилар унга, – у, кишини ҳайрон қолдирадиган даражада

жасоратли экан. Лекин ҳеч биримизга зарар етказмади. Олдига бориб қолганимизда ҳам билмаганликка солиб, қўл тегизмади. Худо ҳақи, агар у бизларни ўлдирмоқ истаганда, ҳеч шубҳасиз ҳаммамизни ҳалок қиласди».

Бу сўзни эшитиб, Шаррикон ҳайрон бўлиди: «Эртага саф тортиб, улар билан курашамиз. Улар ҳам юзта, биз ҳам юзтамиз. Тангридан мадад тилаймиз». Улар шу фикр билан тунни ўтказибдилар. Фаранглар эса, ўз бошлиқларининг атрофига тўпланишиб: «Бугун биз кутганимизга эриша олмадик», – дебдилар. «Эртага яна саф тортиб, улар билан яккама-якка курашамиз», – дебди бошлиқлари.

Улар ҳам шу фикрга келиб, тунни ўтказибдилар.

Тонг нур сочиб, теваракни ёритгач, Шаррикон ва унинг юз йигити отларига миниб, майдонга келишибди. Фаранглар аллақачон курашга саф тортган эканлар. «Душманларимиз аллақачон сафга тизилганлар. Бу сиз учун ордир. Шошилишингиз зарур», – дебди Шаррикон йигитларига.

«Бу кунги курашимиз фақат яккама-якка бўлади», – деб қичкириби фаранглардан бири.

Шу орада Шаррикон йигитларидан бири майдонга от солибди. «Мен билан курашувчи паҳлавон борми? Лекин ғайратсиз, кучсизлар бекорга нобуд бўлишларини унутмасинлар», – дебди у.

Йигит ҳали гапини тугатгани ҳам йўқ экан, олтин-кумуш совутли фаранг паҳлавон отилиб чиқиби. У хипча белли бўлиб, соқол-мўйлови йўқ экан. Фаранг от ўйнатиб, майдон ўртасига келиби. Қилич ва найзаларини ишга солиб, кураша бошлабди. Бир соат ҳам вакт ўтмай фаранг Шарриконнинг йигитини найза билан отдан ағдарибдида, асир қилиб, хўрлаб олиб кетиби. Фарангнинг дўстлари шодланибдилар. Бошлиқларининг

қайта чиқишига йўл бермай, бошқа паҳлавонни чақирибдилар. Бу тарафдан асиринг биродари чиқибди. Икковлари кураш бошлабдилар. Сал ўтмай фаранг паҳлавони найза оркаси билан уриб, рақибини отдан йиқитибди. Асир қилиб бошлиғи ёнига элтибди. Шу йўсинда кечгача майдонга чиқсан мусулмонларни фаранглар асир қиласеридилар. Кун ботгунча йигирма кишини асир қилибдилар. Шарриконга бу ҳол жуда таъсир қилиб, йигитларини тўплабди. «Бу қандай қурбон, – дебди у ҳафа бўлиб, – эртага ўзим майдонга чиқиб фаранг баҳодирларининг бошлиғини чақирираман. Юртимизга келиш сабабини биламан, биз билан курашишдан қайтараман. Агар бўйин товласалар – курашамиз, келишсалар – ярашамиз».

Улар шу фикр билан тунни ўтказибдилар. Тонг отибди. Ҳар икки тараф ҳам отланиб, қарама-қарши саф тортибдилар. Шаррикон майдонга чиқибди. Қараса, фарангларнинг ярмидан кўпи шошилганча ўз бошлиқлари билан майдон томон келаётган эмиш. Улар майдон ўртасига келишибди. Шаррикон фарангларнинг бошлиғига тикилибди. Қараса, эгнига енгиз, ҳаворанг чакмон кийган, чехраси чакмонининг зебу зийнатлари шуъласида яна ҳам кўркамланиб турганмиш. Чакмони устида нозик, думалоқ зирхли кийим, кўлида ялангочланган ўткир қилич бормиш. У минган от чавкар бўлиб, тумшуғи танга-танга оқ доғли эмиш.

Фарангда соқол тугул, мўй ҳам йўқ эмиш. У отга қамчи урибди-ю, учиб келиб, майдон ўртасида тўхтабди. Мусулмонларга ишорат қилиб, араб тилида: «Эй шоҳ Умаруннуъмон ўғли Шаррикон, – дебди у, – эй қўрғонларни эгаллаб, шаҳарларни вайрон қилган зот, майдонга туш, сен билан тенглашувчига қарши кураш. Сен ўз уруғинг бошлиғи бўлсанг, мен ҳам ўз қабилам бошлиғидирман. Ку-

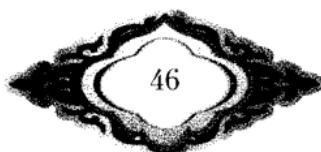
рашда қайси биримиз ғалаба қилсак, халқларимиз ҳам унга бўйин әгадилар.

Фаранг сўзини тамом қилгани ҳам йўқ экан. Шаррикон ғазаб билан унга қарши ўқдай отилиб, ғазабланган шердай ҳамла қилибди. Фаранг уни майдонда кураш тажрибакори, жанг билимдони каби қаршилаб, баҳодирларча тутишибди. Улар найза билан кураша бошлишибди. Икки баҳодир бир-биридан четлашар, дам ўтмай, худди икки тоғ олишгандай ёки икки деңгиз тўқнашгандай қайта тўқнашармишлар.

Уларнинг курашлари кун ботгунча шу йўсинда давом этибди. Қоронғи тушгач, бир-биридан узоқлашиб, ўз гуруҳлари ёнига қайтишибди. Шаррикон ўз йигитлари ёнига қайтиб: «Умрим бино бўлиб, бундай баҳодирни кўрмаган эдим, – дебди у, – лекин мен бу баҳодирда бошқа ҳеч кимда кўрилмаган бир ҳунар сездим. У ўзининг душмани зарбага дуч келиб қолганда ҳам, найзанинг учи билан эмас, орқаси билан уришга ҳаракат қиласди. Бизларнинг ишимиз қай тарзда тугалланишига ақлим бовар бермай қолди. Қани энди йигитларимиз ҳам унга, унинг шерикларига ўхшаса».

Шаррикон уйқуга ётибди. Тонг отгач, фаранг баҳодири майдонга чиқибди. Шаҳзода Шаррикон ҳам унга қарши отланиб, майдонга кирибди. Кураш бошланибди. Ҳамманинг кўзи уларда эмиш. Баҳодирлар кечгача курашибдилар, найзалар билан тўқнашибдилар. Кеч кириб, коронғи тушгач, жой-жойларига қайтибдилар. Уларнинг ҳар бири ўз кишиларига душманлари билан тўқнашишда кўрганларини сўзлабди. Фақат ўз одамларига: «Эртага ажрим бўлади», – дебди. Улар ётиб ухлабдилар.

Тонг отгач, паҳлавонлар отларига миниб, кураша бошлабдилар. Бир-бирларига ҳамла қилиб, қоқ

пешингача курашибдилар. Сўнг фараанг бир хийла қилибди. Отининг белига товони билан уриб юрганини тортибди, от чалишиб, фарангги йикитибди. Шаррикон ишни чўзгандан кўра пайтдан фойдаланиб, фарангга қилич солмоқчи бўлибди. Фаранг унга: «Эй Шаррикон, баҳодирлар бундай бўлмайдилар, – деб қичқирибди, – бу ҳаракат, – дебди у давом этиб, – хотинлардан енгилганларнинг иши!»

Фарангдан бу сўзни эшитгач, Шаррикон кўзини каттароқ очиб, диққат билан унга тикилибди. Унинг дайрда меҳмон килган малика Абриза эканини пайқаб, қиличини қўлдан ирғитиб, қархисида ер ўпибди: «Бу ишга сени нима мажбур қилди?» – деб сўрабди. «Сени майдонда синаб қўрмоқчи, курашда, жангда бўлган жасоратингни билмоқчи эдим. Ёнимдаги баҳодирлар, жорияларим – қиз болалардир. Улар сенинг баҳодирларингни қизғин жангда енгдилар. Агар менинг отим қоқилиб кетмаганда, куч ва қувватимни кўрадинг», – дебди малика. Шаррикон кулиб: «Сен билан қовулитирган худога шукур», – дебди.

Малика Абриза шу ондаёқ жорияларини чақириб, Шаррикон йигитларидан асир қилинган йигирма паҳлавонни озод этишни буюрибди. Жориялар: «Бош устига», деб маликалари қархисида ср ўпибдилар.

Шаррикон: «Сизга ўхшаганлар паноҳига баҳтсиз кунларда шоҳлар сифинади», – деб, йигитларига маликага салом қилишни ишора билан билдирибди. Уларнинг ҳаммалари малика Абриза қошида ер ўпибдилар (улар воқеадан воқиф эканлар). Сўнг икки юз отлик отларига минибдиларда, босим олти кеча-кундуз йўл босиб шаҳарга яқинлашибдилар. Шаррикон, малика Абризага ва унинг жорияларига устларидаги кийимларини счишни буюрибди.

Кисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод хикоя айтишни тўхтатди.

Эллик биринчи кечаси

Етказиш, у билан бирга Рум шоҳининг қизи малика Абриза келаётганини билдириш, қаршилаш учун истиқболга киши чиқариш зарурлигини хабар қилишни буюрибди. Сўнг ҳаммалари етиб борган жойларига қўнишибди. Шу ерда тунаб, тонг отгач, Шаррикон ҳам, малика Абриза ҳам ҳамроҳлари билан отларга минишиб, шаҳар томон йўл олишибди.

Йўлда мингта отлиқ билан вазир Дандон уларни қарши олибди. У Шарриконнинг отасига ёзган хатига мувофиқ, шоҳ Умаруннуъмоннинг амри билан малика Абризанинг истиқболига чиқсан экан. Улар Абриза билан Шарриконга яқинлашиб, ер ўпид сўрашибдилар. Сўнг қайта отларига миниб, шаҳарга киргунча икковларини кузатиб борибдилар.

Улар шаҳарга кириб, шоҳ саройига йўлланидилар. Шаррикон отаси қошига кириб борибди. Отаси ўслини кўриши билан ўрнидан туриб, уни қучибди. Бўлган воқеалар тўғрисида сўрабди. Шаррикон малика Абризанинг сўзларини, у билан бўлган воқеаларни ва нима учун малика мамла-

— Эй саодатли шоҳ, — деб давом этди Шахризод, — Шаррикон малика Абриза ва унинг жорияларига устларидаги кийимларини ечиб, рум қизларининг кийимларини кийишини буюрибди. Улар фармонни адо этибдилар. Шаррикон Бағдодга — отаси Умаруннуъмон хузурига бир гурӯҳ киши юбориб, ўзининг бориш хабарини

етказиши, у билан бирга Рум шоҳининг қизи малика Абриза келаётганини билдириш, қаршилаш учун истиқболга киши чиқариш зарурлигини хабар қилишни буюрибди. Сўнг ҳаммалари етиб борган жойларига қўнишибди. Шу ерда тунаб, тонг отгач, Шаррикон ҳам, малика Абриза ҳам ҳамроҳлари билан отларга минишиб, шаҳар томон йўл олишибди.

Йўлда мингта отлиқ билан вазир Дандон уларни қарши олибди. У Шарриконнинг отасига ёзган хатига мувофиқ, шоҳ Умаруннуъмоннинг амри билан малика Абризанинг истиқболига чиқсан экан. Улар Абриза билан Шарриконга яқинлашиб, ер ўпид сўрашибдилар. Сўнг қайта отларига миниб, шаҳарга киргунча икковларини кузатиб борибдилар.

Улар шаҳарга кириб, шоҳ саройига йўлланидилар. Шаррикон отаси қошига кириб борибди. Отаси ўслини кўриши билан ўрнидан туриб, уни қучибди. Бўлган воқеалар тўғрисида сўрабди. Шаррикон малика Абризанинг сўзларини, у билан бўлган воқеаларни ва нима учун малика мамла-

катини ташлаб келганини сўзлабди: «Малика биз билан бирга келишни, бизнинг ёнимизда туришни истади. Қустантания шохи – ўз қизи Сафия жиҳатидан бизга бир ҳийла ишлатмоқчи бўлибди. Чунки рум шохи қизнинг саргузаштини унга билдирган, фаранг шохи эса унинг Қустантания шохи Афридуннинг қизи эканини билмаган, агар у билса, сизга тортиқ қилмай, аксинча, унинг отасига қайтарар экан. Биз бу ишда фақат малика Абриза туфайли саломат қутулдик. Мен умримда бундай жасоратли аёлни кўрмаганман». Кейин Шаррикон отасига малика билан бўлган яккама-якка курашларни батафсил сўзлаб берибди. Умаруннуъмон ўғли Шаррикондан бу гапларни эшиитгач, Абризага хурмат билдириб, уни кўрмоқ истабди. Шаррикон дарров малика ёнига бориб: «Шоҳ сени чорляяпти», – дебди. «Бош устига», – дебди малика.

Шаррикон Абризани тахтда ўтирган шоҳ хузурига олиб кирибди. Шоҳ аъёнларини чиқариб юборибди. Унинг олдида маҳсус ходимларидан бўлак ҳеч ким қолмабди. Малика шоҳ Умаруннуъмон қошига киргач, шоҳни хурматлаб, ер ўпибди. Шоҳ хузурида ғоят ёқимли сўзлар сўзлабди. Шоҳ унинг ажойиб сўзларидан завқланиб, таҳсинлар ўқибди. Ўғли Шарриконга кўрсатган ғамхўрлиги учун унга миннатдорлик билдириб, ўтиришга буюрибди. Малика ўтириб, юзини очибди. Шоҳ уни кўргач, хушини йўқотаёзибди. Малика Абризага ҳам, жорияларига ҳам маҳсус қаср тайинлабди.

Сўнг шоҳ юқорида айтилган уч тош тўғрисида маликадан сўрай бошлабди. Малика ўрнидан туриб: «Эй замон шохи, ўша уч тош менда», – дебди-да, бориб сандиқни очибди. Сандиқдан олтин кутича олибди. Кутичани очиб, ичидан қимматбаҳо учта тошни олибди. У тошларни ўпибди-да, шоҳга

такдим қилиб, ўзи учун маҳсус ажратилган қасрга қайтиби. Лекин Абриза ўзи билан шоҳ қалбини бирга олиб кетиби.

Малика кетгандан кейин, шоҳ ўғлини чақириби. Шаррикон келгач, шоҳ унга ҳалиги тошларнинг бирини топшириби. Шаҳзода қолган икки тош тўғрисида сўрабди. «Эй ўғлим, – дебди шоҳ Шарриконга, – уларнинг бирини уканг Зуулмаконга, иккинчисини синглинг Нузҳатуззамонга бердим». Шаррикон Зуулмакон исмли укаси борлигини билмас экан. Отасидан бу сўзни эшитиб: «Эй ота, мендан бошқа ҳам ўғлингиз борми?» – деб сўрабди. «Ха, – дебди шоҳ, – ҳозир у олти ёшига кирди. Исли Зуулмакон, опасининг оти Нузҳатуззамон. Улар бир онадан Фотима-Ҳасан бўлиб туғилишган».

Шарриконга бу хабар оғир ботибди-ю, лекин сир бой бермабди. У отасига: «Хайрли бўлсин, – дебди-да, тошни иргитиб юбориб, кийимларини қоқиби. «Бу гапни эшитиб хафаландинг чори. Ҳолбуки, мендан сўнг тахтга сен ўлтирасан. Аскаримга, амирларга сенга итоат қилишга амр қилдимку! Бу тошларнинг биригина сенга тегишлидир», – дебди отаси Шарриконга.

Шаррикон бошини қўйи солибди. У отаси билан жанжаллашгани уялиб, тошни олибди. Лекин камоли ғазабдан нима қилишни билмай, ихтиёрсиз пиёда йўл босиб, тўғри малика Абризанинг қасрига кириб бориби. Малика уни кўриши билан ўрнидан туриб қарши олибди. Унга ҳам, отасига ҳам раҳмат айтиб, икковларини ҳам дуо қилибди. Малика ўтириб, Шарриконни ҳам ёнига ўтқазиби. Шаррикон ўтиргач, малика унинг хафалигини сезиби. Унинг ҳолини, хафалик сабабини сўрабди. Шаррикон отаси Умаруннуъмоннинг Сафиядан Фотима-Ҳасан кўрганини, ўғлининг оти

Зуулмакон, қизининг оти Нузхатуззамон эканини айтибди. Отаси тошнинг иккитасини уларга, биттасини бунга берганини, у отиб юборганини сўзлабди:

«Мен ҳозиргача бу воқеадан бехабар эдим. Эндиғина эшийтдим. Борлиғимни ғазаб қоплади. Хафалиғимнинг сабаби шу. Сендан ҳеч нарсани яширмадим. У сенга уйланишга ҳаракат қилмаса, деб қўрқаман. Чунки мен унда шундай орзу аломатларини сезаётиман, бу ҳақда сен нима дейсан?» – деб сўрабди маликадан. «Отангнинг менда ҳеч қандай ҳақ-ҳуқуқи йўқ, эй Шаррикон, – дебди малика. – У менинг розилиғимсиз ҳеч нарса дея олмайди. Агар у мени зўрлик билан олмоқ истаса, ўзимни ўлдираман. Аммо уч тош масаласига келсак, бу ишда адашибман. Унинг бирортасини ҳам бирорвга беради, деб ўйламаган эдим. Мен уни ўз хазинасида сақлайди, дебгина тушунибман. Лекин сендан отанг берган ўша бир тошни менга беришингни сўрайман».

«Бош устига», – дебди Шаррикон. «Хавфланма», – дебди малика Шарриконга. Кейин малика у билан анча вакт сухбатлашиб ўтирибди. «Отам бу ердалиғимни эшитиб, мени ўлдиришга ҳаракат қилмаса деб қўрқаман, – дебди малика. – Бу эҳтимолдан холи әмас, шоҳ Афридун ҳам отамни ишга солади, чунки унинг қизи Сафия ҳам отанг қўлида-ку. Ҳар икки шоҳ бирлашиб ҳужум қилсалар, катта жанг бўлади». «Эй маликам, – дебди Шаррикон, – бизнинг олдимизда қолишга рози бўлсанг, у тўғрида ўйлама. Агар қуруқликдаги ва сувдаги кучларимизнинг ҳаммаси йиғилиб келса, ҳеч шубҳасиз уларни енгамиз». «Бу ишнинг фақат биргина яхшилик томони бор, – дебди малика, – агар менга яхши қарасаларингиз, хузурларин-

гизда қоламан. Ёмон қарасаларингиз, ўз әлимга қайтаман».

Малика шу сўзларни деб жорияларига дастурхон ёзиши, овқат келтиришни буюрибди. Улар дастурхон ёзибдилар. Шаррикон бир оз овқатланибди-да, ғазабланган, аламли ҳолатда ўз қасрига қайтибди.

Отаси Умаруннуъмон тўғрисига келсак, Шаррикон кетгач, у ўрнидан туриб канизаги Сафия ёнига кирибди. Шоҳнинг қўлида ҳалиги тошлар бор экан. Сафия шоҳни кўриши билан ўрнидан қўзғалибди. У ўтиргунга қадар оёқда турибди. Зуулмакон билан Нузҳатуззамонлар ўринларидан туриб, салом беришибди. Уларни кўргач, шоҳ ҳар қайсисининг бўйнига биттадан тошни осибди. Болалар севинишиб, оталарининг қўлини ўпишибди. Шодланиб оналарига кўрсатишибди. Оналари ҳам шодланибди. Шоҳга узоқ умр, битмас-туганмас давлат сўраб дуо қилишибди.

«Нега шу қунгача Қустантания шохи Афридуннинг қизи эканингни билдирамдинг? Ҳурматингни оширап, мартабангни қўтарар, ахволингни яхшилар эдим-ку», – дебди шоҳ гинаомуз. «Эй шоҳим, – дебди Сафия бу сўзни эшитгач, – бундан ортиқ яна қандай яхшилик, мартаба кутиш мумкин. Ахир мен бу ерда сенинг инъом ва эҳсонларинг билан мамнун яшайман. Худо сен билан менга икки фарзанд берди».

Унинг ёқимли сўзлари, зийраклиги, одобли муомаласидан шоҳ Умаруннуъмон бениҳоя лаззатланибди. Сўнг маликанинг ёнидан чиқиб, унга ҳам, болаларига ҳам маҳсус олий қаср белгилабди. Маҳсус ходимлар, қонуншунослар, ҳакимлар, ҳар хил ихтисосдаги табиблар ва бошқаларни тайинлабди. Сафия ва болалари тарбиясига алоҳида эътибор беришларини таъкидлабди. Уларнинг

мартабаларини оширибди. Кўп эҳсонлар қилиб, одамлар билан муомала қилувчи ҳукмхонасига йўл олибди.

Энди шоҳнинг малика Абриза тўғрисидаги фикрига келсак, шоҳнинг бутун фикри-зикрини малика эгаллаб олибди. Кечакундуз фақат уни ўйладиган бўлиб қолибди. Ҳар кеча малика Абриза ёнига кирар, у билан сухбатлашармиш. Унга кинояли сўзлар отармиш. Малика унинг таклифини қабул қилмай: «Менда ҳозир турмуш куриш орзуси йўқ», дермиш. Унинг қаршилигини кўриб, шоҳнинг ҳирси ортиб, севгиси тобора зиёдалашаверибди. Бу ташвиш унга азоб бериб, вазир Данонни чақирибди. Шоҳ унга Ҳардубнинг қизи малика Абризани севиб қолганини айтибди. Унинг ишқида азобланётганини, лекин қизнинг ҳеч итоат қилмаётганини билдирибди. Бу сўзларни эшитгач: «Бу кеч бир мисқолча наша олиб унинг ёнига кир, – деб маслаҳат берибди вазир Данон, – у билан озроқ мусаллас ич, мусаллас тамом бўлаёзгач, охирги қадаҳга нашани сол-да, унга тут. Ичишга мажбур қил, ўрнига етмасданоқ, наша уни элитади. Мақсадингга етасан. Бу ҳақда менинг фикрим шундай». «Жуда яхши маслаҳат бердинг», – дебди шоҳ севиниб. Сўнг у ўз хонасига кириб, фил ҳидласа келар йилгача беҳуш ётадиган тоза нашадан озгина олиб, қўйин чўнтағига яширибди. Кеч кириб, қоронги бўлишини орзиқиб кутибди. Кош қораймасданоқ малика Абризанинг қасрига кирибди. Малика шоҳни кўриши билан ўрнидан турибди.

Шоҳ ўтиришга рухсат этибди. Малика ўтириб, шоҳ унинг ёнидан жой олибди. Шоҳ ичкилик тўғрисида сўз очиб, канизакларга шамларни ёқиб, газак ва бошқа зарур нарсаларни келтиришни буюрибди.

Малика Абризага май таъсир қилгунча ичибдилар, Шоҳ Умаруннуъмон маликага май таъсир килганини сезиб, ёнидан нашани олибди-да, билинтирмай бармоқлари орасида тутибди. Қадаҳга май тўлдириб ўзи ичибди. Иккинчи қайта қадаҳни тўлдириб, чакқонлик билан сездирмай нашани малика қадаҳига ташлаб юборибди.

Сўнг маликага: «Буни ол, ич», – деб таклиф қилибди. Малика Абриза олиб ичибди. Бироз ўтмай наша таъсир қилиб, малика ҳушини йўқотибди. Шоҳ унинг тепасига борибди. У чалқанча ётар, этаклари кўтарилиганмиш. Унинг оёқ ва бош томонларида ёнаётган шам бутун аъзосини ёритиб турғанмиш. Шоҳ уни бу ҳолда кўргач, шайтон йўлдан оздириб, ўзини маликанинг устига ташлабди...

Шоҳ ўрнидан туриб, маликанинг Маржона исмли жорияси ёнига кирибди-да: «Соҳибанг олдига кириб, у билан сўзлаш», – дебди.

Маржона соҳибаси ёнига кирибди. Қараса, оёқлари қон, чалқанча ётганмиш. Маржона шу кеч бекаси ёнида ётиб қолибди.

Тонг отгач, Маржона ўрнидан туриб бекасининг юз, қўл, оёқларини ювибди. Гулоб келтириб, юzlари, оғизларига сепибди. Шу пайт малика Абриза эснаб тўлғанибди, сесканиб акса урибди. Оғзидан нўхатдан каттароқ юмалоқ наша отилиб тушибди. Малика қўл-оғизларини ювибди: «Менга нима бўлганини билдингми?» – дебди у Маржонага. Маржона кўрганларини сўзлабди. Малика шоҳ Умаруннуъмоннинг қилган хийласини пайқаб, юз берган воқеадан ғоят хафа бўлибди. Ўзини ҳаммадан пана тутибди. «Кирмоқчи бўлғанларни қайтаринг, Абриза касал денг, худонинг хоҳлагани бўлар», – деб таъкидлабди малика жорияларига.

Маликанинг bemорлик хабари шоҳ Умаруннуъмон қулоғига етибди. Шоҳ турли шифобахш нарсалар: маъжунлар, шарбатлар юбора бошлибди.

Малика бир ой шу йўсинда ўзини яширин сақлабди. Шоҳнинг севги ўти пасайиб, маликадан кўнгли совибди. Малика ҳомиладор бўлиб қолган экан. Бир неча ойлар ўтгач, ҳомиласи сезила бошлибди. Кўзига дунё тор бўлибди. «Ҳеч ким мени ранжитгани йўқ, – дебди у Маржонага, – отонамдан, шаҳримдан кечиб, ўз жонимга ўзим жабр қилдим. Ҳаётим заҳарланди, рухим сўнди. Жасорат ва кучим битди. Олдин отнинг жилови менинг қўлимда эди, энди отга минолмайман ҳам. Агар шу ерда туғсан, жорияларим лаънат ўқийдилар. Қасрдагилар шоҳнинг менга ёндашганини билиб қоладилар. Мен энди қайси юзим билан отамга кўринаман, унга нима деб бораман. Бу ҳақда шоир жуда яхши айтган:

Халқу юртдан мен йироқда бегам ўлғайму кўнгил,
Ёрсиз ҳам бодасизмен хуррам ўлғайму кўнгил».

«Нима десанг тайёрман, сенинг фармонинг даман», – дебди Маржона. «Бу ердан яширин ча чиқиб кетишни истайман. Лекин буни сендан бошқа ҳеч ким билмаслиги керак. Ота-онам ёнига бораман. Сасиган мурда ёнидан яқин қариндош уруғлардан бўлак, ҳамма қочади-ку. Худонинг хоҳлагани бўлар», – дебди малика. «Ажаб қиласан, эй маликам», – дебди Маржона.

Абриза шу қарорга келибди. Лекин сирни яширин тутиб, бир неча кун кутибди. Шоҳ овга жўнабди. Шаҳзода Шаррикон ҳам бир қанча вақт туриш учун қалъага кетибди. Малика Абриза ўзининг жорияси – Маржона ёнига чиқиб: «Шу

кеч йўлга чиқаман, тақдир ишига қарши нима ҳам қилиб бўлади. Кўзим ёришига жуда оз қолди, агар яна тўрт-беш кун қолгудек бўлсам, шу ерда кўзим ёрийди. Сўнг юртимга қайтолмай қолиб кетаман. Пешанамга ёзилган азалдаги тақдир шу экан», – деб ҳар турли хаёлларга чўмибди. Сўнг Маржона-га: «Мени кузатиб борувчи бир киши топ, чунки қурол кўтаришга мажолим йўқ», – дебди. «Бош устига, эй маликам! – дебди Маржона. – Фазбон исмли бир қора қулдан бошқа кишини билмайман. У Умаруннуъмоннинг қулларидан бўлиб, сарой дарвозасига қўйилган ботир. Шоҳ уни бизга хизмат қилиш учун тайинлаган. Лекин биз унга хизмат буюрмай, эркин қўйдик. Мен ҳозир унинг ёнига бораман. Воқеани айтаман, бир оз пул ваъда қиласман. Агар сен у ерда қолмоқ истасанг, хоҳлаган қизингга уйлантириб қўямиз, дейман. Кеча у менга ўзининг йўлтўсар тўдада бўлганини айтган эди. У таклифимизга рози бўлса, ишимиз ўнгидан келади, шахримизга хатарсиз етамиз», – дебди Маржона. «Уни ёнимга чақир, ўзим сўзлашаман», – дебди малика.

Маржона қул ёнига бориб: «Эй Фазбон, агар беканг сўзларига кирсанг, худо сени ярлакайди», – дебди-да, қўлидан ушлаб малика ёнига олиб кирибди. Қул маликани кўриши билан унинг қўлини ўпибди. Малика уни кўрган замониёқ жирканиди-ю, ичиди: «Зарурат ўз ҳукмини юргизади», – деб ўйлаб: «Эй Фазбон, замон аламларига қарши бизга ёрдам қилишинг мумкинми, агар сенга сиримни айтсан, яширин сақлайсанми?» – дебди унга қараб.

Қул унга тикилибди. Ўша ондаёқ, маликанинг ҳусни уни мафтун этибди. «Буйруғинг бош устига», – дебди у.

«Дарров бориб, – дебди малика қулга, – мен билан жориямга иккита түя келтир ва шохнинг отларидан иккита яланғочини ол. Ҳар бирига бир қопдан пул ва бир оз озиқ орт. Сен биз билан бирга бизнинг элга борасан, агар у ерда қолмоқ истасанг, жорияларимдан хоҳлаганингни олиб бераман. Агар ўз юртингга қайтмоқ истасанг, истаганингни бераман, мол-ҳол олиб, шахрингга қайтасан».

Фазбон бу сўзни эшитиб фоят шодланибди. «Эй малика, мен сизларга жон-дилим билан хизмат қиласман, – дебди у, – сизлар билан бирга бораман, отларингизни боқаман». Ўзича: «Иш мен кутганча бўлди, – деб жуда севинибди. – Агар менга бўйсунмасалар, ўлдираман. Молларини оламан. Бу ишни ҳаммадан сир тутаман». Фазбон шу хаёл билан дам ўтмай бирига миниб, қолганларини етов қилиб, икки түя, уч от олиб келибди. Малика Абризага рўпара бўлиб, уловларни унга тутибди.

Малика дард билан отга минибди. У оғриқнинг зўридан ўзини қўярга жой тополмай қолибди. Отнинг бирига Маржона мингач, йўлга равона бўлибдилар. Кеча-кундуз йўл юриб, икки тоғ оралиғидаги бир манзилга етиб борибдилар. Шаҳарларига бир кунликкина йўл қолган экан, шу пайт малика жуда танг ахволда қолиб, отда туришга тоқат қилолмабди. «Мени отдан тушир!» – дебди у Фазбонга. Маржонани ҳам тушишга буюрибди. Маржона ҳам, Фазбон ҳам отдан тушишибди. Фазбон отларнинг жиловини бир-бирига боғлабди. Малика Абриза ҳам отдан тушибди-ю, дардни енголмай ҳушидан кетибди. Шу пайт Фазбонни шайтон йўлдан оздиралибди. У Абриза ёнига қилич яланғочлаб келибди-да: «Эй малика, менга раҳм қил, васлингдан бенасиб қилма», – дебди. Малика қулнинг сўзини эшитгач, унга қараб: «Бу

ишида шохга рози бўлмадим-ку, энди куним қора
кулга қолдими», – дебди.

Қисса шу ерга етганда тоиг отди, Шахризод
ҳикоя айтишни тўхтатди.

Эллик иккинчи кеча

— Эй саодатли шох, – деб давом этди Шахризод, – малика йиғлабди, Фазбондан ғазабланибди. «Хайф сенга, эй Фазбон, бу нима деганинг, бундай нарсаларни менинг олдимда сўзлама, заҳар ичирганингда ҳам айтганингга ҳеч қачон рози бўлмайман. Сабр қил, бир оз тузалай, қувватга кирай, у вақтда менга кучинг келса, ҳар нарса қил. Агар бундай бемаъни гапларингни қайтиб олмасанг, ўзимни ўзим ўлдириб, дунё билан хайрлашаман. Буларнинг ҳаммасидан тинчийман», – дебди-да, шу байтларни ўқибди:

Менга дунё ташвиши бас, қўй мени, э Фазбон,
Қанча кулфат ҳам маломат бошима солди замон.
Тангри ман этмиш фахшни ҳам ғазаб бирла деюр:
«Ким гуноҳкордир унга дўзах ўти бўлғай макон».
Бу бузук йўлга қадам қўймайман асло, бошлама,
Кўп тикилма менга орсиз кўз билан, бўлғай ёмон,
Тангри номи бирла сендан илтимосим шул турур:
Беҳаёлик қилма, сақла номусим, бергил амои.
Гар бузук бил ниятингдан қайтмасанг бил, ҳозироқ
Дод солурмен тўпланурлар бошима жумла жаҳон.
Майли бечора бошимни кесса ҳам тифи Яман,
Фосиқ ила бўлмагаймен, майли куйсун хонумон.
Оқ суюк бўлганда ҳам, ҳеч бўлмас эрдим мен ризо
Асли кул, ҳам насли қул, кўнгли қўтири, э нотавон.

Фазбон бу байтларни эшишиб, ғоят ғазабланибди, кўзлари қонга тўлибди. Ранги оппоқ оқарибди,

пешонаси тиришиб, лаблари пириллаб, баттар ёқимсиз бир тусга кирибди. У шу байтларни ўқибди:

Яманча қарап бирла кўксим тешиб, э Абриз,
Бундок бесабру қарор, қолдирма мени бежон.
Зулму ситаминг бирла қўнглимни этиб пора,
Қаддимни этибсан дол, йўқ сабри, дилим нолон.
Ҳар сўзки, дединг менга ақлимни сехр қилди,
Ҳирс бирла тўлиқдир тан, бошимга тепибдур қон.
Ўз майлима етмасдан кечмам сира бу ишдан,
Майлига қўшун бирла қопланса еру осмон.

Газбондан бу сўзларни эшитган малика янада қаттиқроқ йиглаб: «Кучинг шу сўзларни айтишга еттими, эй ҳаромзода. Ёки ҳаммани бир деб ҳисоблайсанми?» – дебди унга.

Газбон бу сўздан ғоят қаттиқ ғазбланиб, маликани қилич билан уриб ўлдирибди. Молларни отга ортиб, тоқقا қараб йўл олибди.

Малика Абриза қоқ ерда тупроқка беланиб, суксурдек ўғил туғибди. Маржона уни артиб-суртиб, онасининг ёнига қўйибди-да, уввос солиб йиглабди. Бошига тупроқ сочиб, кийимларини йиртибди, юзларини юлибди. «Бу қандай зулм, шундай баҳодир маликани бир чақали қиммати йўқ бир қора қул ўлдириди», – деб ҳўнг-ҳўнг йиглабди.

Ҳар томонни қуюқ чанг-тўзон қоплабди. Чанг босилгач, жуда кўп аскарлар кўринибди. Улар малика Абризанинг отаси – Рум шоҳининг аскарлари экан.

Воқеа шундай бўлган экан: маликанинг отаси – Рум шоҳи қизининг жориялари билан Бағдодга қочгани ва унинг шоҳ Умаруннуъмон саройида турганини эшитгач, кишилари билан қизини ҳақиқатан ҳам, ўша ерда эканлигини мусофиirlардан суриштиргани йўлга чиқибди. Ўз шахридан бир кунлик йўл юргач, узоқда кела-

ётган уч кишига қўзи тушибди. Улар Абриза, Фазбон ва жорияси Маржона экан. Шоҳ улардан сўраб-суринтириш учун шу томонга йўл солибди. Уларнинг шу томонга келаётганини кўрган Фазбон маликани ўлдиргани учун шошилганча тоққа қочибди. Шоҳ уларга яқинлашгач, тупроққа беланиб ётган қизи ва унинг ёнида йиғлаб ўтирган жориясини кўрибди. Бу ҳолни кўрган шоҳ от устидан ўзини отиб, хушсиз ерга йиқилибди. У билан бирга келган ҳамма баҳодирлар, амирлар, вазирлар шошилиб қолишиб, дарров тоққа чодир тикишибди. Шоҳ Ҳардубга маҳсус қуббалар ўрнатилган доирали чодир тикирибдилар. Сарой аҳллари чодир ташқарисида кузатиб турибдилар. Хўжасини кўрган Маржонанинг йифиси яна авж олибди. Шоҳ ҳушига келгач, Маржонадан воқеани сўрай бошлабди. Маржона воқеани баён қилибди:

«Кизингни Умаруннуъмон қулларидан Фазбон исмли қора қул ўлдирди», – дебди у йифи аралаш. Кейин у шоҳ Умаруннуъмоннинг маликага нисбатан қилган хатти-ҳаракатларини сўзлабди. Шоҳ Ҳардуб бу хабардан воқиф бўлгач, кўзига дунё қоронги бўлибди. Алам билан йиғлабди. Тахтиравон келтиришга буюрибди. Қизини унга солиб, Қайсарияга жўнашибди. Қизни саройга олиб киришибди. Шоҳ онаси Зотуддаваҳи ёнига кириб: «Мусулмонлар қизимга ҳаддан ортиқ зулм қилганлар. Шоҳ Умаруннуъмон уни жабрлаб, жинояткорона зўрлаган. Уларнинг бир қора қули қизимни ўлдирган. Мусо пайғамбар ҳақи, қизим қасосини олиш лозим. Гарданимдан бу номусни соқит қилишим зарур. Бўлмаса, ўзимни ўзим ўлдирман», – деб йиғлабди. «Кизингни Маржонанинг ўзи ўлдирган, – дебди Зотуддаваҳи. – У қизингта яширинча кек сақлаб юрар эди. Энди сен ундан ўч олиш тўғрисида қайғурма. Мусо пайғамбар

ҳақи, мен уни ҳам, ўғилларини ҳам ўлдирмагунча қайтиб келмайман. Бир иш қиласы, дунё фусунгарлари ва баходирлари ҳайрон қолсинглар, дунёнинг ҳар бурчагида достон қилиб юрсинглар. Фақат айтганларимни ўз вақтида бажаришинг зарур. Ана шунда мақсадингта эришасан». «Мусо пайғамбар ҳақи, айтганларингга заррача қаршилик қилмайман», – дебди шоҳ. «Менинг қошимга бир нечта кўкраклари кўтарилиган қиз жориялар ва замонамизнинг доноларини чакириб келтиринглар, – дебди шоҳнинг онаси, – уларни мукофотлайман. Ҳакимларга, жорияларга ҳикмат, одоб, шоҳ билан муомала қилиш, ҳикматли сўзлар сўзлаш, ваъз айтишни ўргатишни, шеър ёдлатишларини буюраман. Донолар мусулмонлардан бўлиши керак. Чунки улар араблар воқеалари, халифалар тарихи, машҳур ислом шоҳлари ҳақида таълим беришлари зарур. Ўн йил шундай тайёрлик кўрсак, мақсадга эришамиз. Араблар, «интиқом олиш учун қирқ йил керак» деганлар. Ҳолбуки, бизнинг муддат қисқа. Биз жорияларни шу тарзда тарбиялаб, сўнг душман устидаги тилакларимизни айтамиз. Шоҳ Умар уннуъмоннинг жорияларни севиши ҳақиқатдир. Унинг уч юз олтмиш олтита канизи бор. Унинг устига, қизинг билан бўлган энг доно юз жориянг кўшилган. Жориялар мен айтганча тарбиялангач, уларни олиб йўлга чиқаман».

Шоҳ Ҳардуб онаси Зотуддаваҳидан бу сўзларни эшишиб, ғоят шодланибди. Онасининг бошидан ўпибди. Шу ондаёқ мусулмон ҳакимларини топиб келгани атрофга киши юборибди. Элчилар шоҳ амрини бажариш учун узоқ шаҳарларга сафар қилибдилар. Улар шоҳ истаганча ҳаким ва билимдонларни келтириб, унинг ҳузурига олиб кирибдилар. Шоҳ уларни бениҳоя иззат-икром билан кутиб олибди. Бош-оёқ саруполар тақдим қилиб,

юксак мансаблар, имтиёзли маошлар белгилабди. Буюрилган вазифаларни бажарғанларидан сүнг яна катта инъомлар билан мукофотлашига вайда берибди. Ўша ондаёқ улардан махсус таълим олиш учун жориялар тайинланибди.

Қисса шу ерга етганды тонг отди, Шахризод хикоя айтишни тұхтатди.

Эллик учинчи кеча

— Эй саодатли шох, — деб давом этди Шахризод, — Ҳардуб чақирилған олимү, фозилларни зиёфат қылгач, жорияларни улар қўлига топширибди. Уларга ҳикмат ва одоб ўргатишларини таъкидлабди. Улар вазифани бажаришга сидқидил билан киришибдилар.

Энди шоҳ Умаруннуъмонга келайлик: шоҳ овдан қайтгач, қасрға кириб, малика Абризани излабди. Уни уйидан топмабди, у ҳақда ҳеч ким бирор ҳабар айта олмабди. Шоҳ беҳад ташвишланибди. У ўзича: «Қандай қилиб қасрдан чиқди экан. Унинг чиқиб кетганини ҳеч ким сезмагани қизиқ, — деб ўйлабди, — агар шоҳлик шу таҳлитда давом этса, мамлакат барбод, юрт хароб бўлиши муқаррар. Энди эшикларга ишончли посбонлар қўймай туриб, овга чиқмайман».

Абризадан айрилгани учун қайфусига қайфу қўшилибди, юраги сиқилибди.

Шу кезларда Шаррикон ҳам сафардан қайтибди. Отаси унга овдан қайтгунча Абризанинг қочганлигини айтибди. Шаррикон бенихоя ачинибди.

Шундан кейин шоҳ Сафиядан кўрган болала-рига алохида ғамхўрлик қила бошлабди. Улар-

ни тарбиялаш учун маҳсус олимлар, фозилларни чақириби. Уларга катта инъомлар берабер, юқори мартабалар белгилабди. Буни кўриб Шарриконнинг ғазаби яна ортибди. Рашки ранг-рўйидан ҳам сезила бошлабди. Шу сабабли жуда кўп бетоблана бошлабди. Бир кун отаси Шарриконга: «Кундан-кун рангинг сарғайиб, соғлигингта путур стаётганини сезаёттирман», — дебди. «Тўғри, ҳар вақт сизнинг укаларимга ширин муомалангизни, улар тарбиясига ортиқроқ аҳамият бераётганингизни кўриб, рашиким ортапти. Бу ҳолда рашик кучайиб, уларни ўлдирсам, бунинг учун мени ўлдирмасангиз, деб қўрқаман. Рангим сарғайиши, соғлиғим йўқолишининг сабаби шу. Шунинг учун менга бирор қалъани инъом қилсангиз, умрим борича ўша ерда яшасам, деб орзу қиласман. Билимдонларнинг «Севиклимдан узоқлик мен учун яхшироқ ва фойдалироқ. Кўз кўрмайди, дил қайғурмайди» деган гаплари бор», — деб отаси қаршисида бошини қуи солибди.

Шоҳ Умаруннуъмон бу сўзни эшитгач, ўғлининг хафаҳоллик сабабини англабди. Унинг кўнглини кўтаришга ҳаракат қилибди: «Истаган шаҳрингни беришим мумкин. Шаҳарларим орасида Дамашқдан каттароғи йўқдир. Ҳозирдан бошлаб, сенга Дамашқ ҳокимлигини бераман» — дебди-да, ўша ондаёқ мирзаларни чақириби, ўғли Шарриконнинг Дамашққа ҳоким қилиниши тўғрисида фармон ёзишни буюрибди. Фармон ёзилибди. Шарриконни зарур йўл жиҳозлари билан таъминлабдилар. У ўзи билан вазир Дандонни олибди.

Отаси вазир Дандонни унинг ёнида бўлишга, ишларига ёрдам беришга ундашибди. Отаси, барча амирлар ва сарой аҳллари Шаррикон билан хайрлашибдилар. Улар аскарлар билан бирга йўлга чиқиб, Дамашққа етиб борибдилар. Дамашқ

аҳолиси уларни карнай-сурнай билан қарши олибди. Шаҳарни безашибди. Истиқболига катта аскарлар гурухи чиқибди. Чап тараф аъёнлари чап тарафдан, ўнг томон аъёнлари ўнг томондан саф тортиб келишибди.

Шаррикон кетгач, ҳакимлар Умаруннуғмон ёнига киришиб: «Эй хўжамиз, болаларингиз илму ҳикматни, одоб ва муомалани мукаммал ўргандилар», – дейишибди. Шоҳ фоят шодланиб, ҳакимларга кўп инъомлар берибди. Зуулмакон ўн тўрт ёшга кирганда отга минадиган, диний ибодатларни бажарадиган, факирларни, илм ахларини, фозилларни севадиган бўлибди. Бағдод шаҳрининг аҳолиси уни жуда яхши кўрар экан.

Бир кун Зуулмакон Бағдод орқали ўтиб, Маккага борувчи йўловчиларни кўрибди. Унинг дилида ҳам Маккага бориш ҳаваси уйғонибди. Отаси ёнига кириб: «Маккага бориш учун изн сўрашга кирдим», – дебди. Отаси розилик бермай: «Сабр қил, келар йил ўзим Маккага бораман. Шунда сени ҳам олиб кетаман», – дебди. Ишнинг чўзилишига ақли етгач, Зуулмакон опаси Нузҳатуззамон ёнига кирибди. Нузҳатуззамон намоз ўқиётган экан. У намозини битиргач, Зуулмакон: «Мен ҳажга бориш, пайғамбар қабрларини зиёрат қилиш иштиёқидаман. Бу ишга отамдан рухсат сўраб кирган эдим, розилик бермадилар. Бир оз пул олиб, уларга билдиримай, яширинча кетиш истагидаман», – дебди. «Худо ҳақи, мени ҳам бирга олиб бор, – дебди Нузҳатуззамон, – пайғамбар қабрини зиёрат қилишдан мени маҳрум этма». «Бўлмаса, ярим кечада ҳеч кимга билдиримай, бу ердан чиқ», – дебди Зуулмакон опасига.

Ярим кечада Нузҳатуззамон ўрнидан турибди. Эркакча кийинибди, бир оз пул олибди. Кейин укаси томон йўл олибди. Укаси Зуулмакон қаср

эшиги олдида тuya ҳозирлаб турган экан. Ўзи ҳам туяга минибди, опасини ҳам миндирибиди-да, тун қоронфилигиде йўлга тушибдилар. Бир оз юргач, бир гурух карвонларга етиб олибдилар. Яна бир қанча йўл босгач, Ироқ карвонларига қўшилибдилар.

Тинимсиз йўл юриб, йўл юрсалар ҳам мўл юриб, соғ-саломат Маккага етиб борибдилар. Арафот тоғига чиқиб, ҳаж қоидаларига мувофиқ барча расм-русумларни бажарибдилар. Сўнг, пайғамбарлар қабрига бориб зиёрат қилибдилар. Нихоят ҳаж қилганлар билан бирга шаҳарларига қайтмоқ бўлганларида, «Мен Қуддуси шарифга бориб, Иброҳим Халилуллоҳни зиёрат қилишни истайман» – дебди Зуулмакон опасига. «Мен ҳам бораман» – дебди опаси.

Шундай қарор қилиб, Зуулмакон ўзига ҳам, опасига ҳам киракашлардан тuya олдирибди. Бошқа йўл ҳозирликларини кўриб, йўловчилар билан бирга йўлга тушибди. Шу кеч Нузҳатуззамонни иситма олибди, хийла тинчсизланибди. Ҳайтовур тездан соғайибди. Лекин Зуулмакон жуда каттиқ оғриб қолибди. Киз уни парвариш қилибди. Кечакундуз юриб, Қуддуси шарифга етишибди. Зуулмаконнинг касали тобора оғирлашибди. Улар саройга тушиб, ўзларига бир ҳужра олишибди-да, ўша ерда истиқомат қила бошлишибди. Зуулмаконнинг касали енгиллашмай, борган сари оғирлашаверибди. Нихоят ҳолдан кетиб, ҳушсизланибди. Опаси хаёлга чўмибди: «Худонинг хоҳлагани шу экан, нима қилса, ўзи билади».

Шундай қилиб, улар ўша ерда туриб қолибдилар. Зуулмакон тузалмабди. Нузҳатуззамоннинг борпули тамом бўлибди. Бир динор у ёқда турсин, бир дирҳам ҳам пули қолмабди. Саройдаги болалардан биттасини кийимларидан бирини сотиб

келишга жўнатибди. Бола сотиб келтирган пулни ҳам укасига сарфлабди. Иккинчи бир нарсасини сотдириб, унинг пулини ҳам сарфлаб битирибди. Шу йўсинда бирин-сирин ҳамма нарсасини сотиб сарфлабди. Бисотида йиртиқ рўмоли ҳам қолмабди. Қиз йиғлабди. «Аввалу охир хаммаси худонинг ҳукми», – дебди ўзига-ўзи. Зуулмакон кўзини очиб: «Ўзимни бир оз тузук ҳис қилаётирман. Кўнглим озгина тотли таом истаётир», – дебди опасига.

«Афсуски, қўлимизда ҳеч нарса йўқ, гадолик қилишга юзим чидамайди. Эртага бирор бадавлатроқ одамнинг уйига бориб, хизматини қиласман, зора емоққа бирон нарса топсак, – дебди у Зуулмаконга ва ниманидир ўйлаб қолибди: – Сени бу аҳволда ташлаб чиқиб кетиш, албатта, оғир. Лекин нима қилайки, озиқ-овқатга муҳтоҗмиз».

«Иzzату ҳурматдан айрилиб хўрланасанми, худодан бошқа ҳеч ким қувватга молик эмасдир», – дебди Зуулмакон йиғлаб. Опаси ҳам укасига қўшилиб зор-зор йиглабди.

«Эй ука, – дебди Нуҳатуззамон Зуулмаконга, – бизлар мусо фирмиз, роса бир йилдан бери шу ерда турамиз. Анчадан бери шу аҳволдамиз, бирор одам ҳолимиздан хабар олмади. Энди очдан ўлиб қолмаслик учун сен тузалгунча кўчага чиқиб, бировларнинг хизматини қилиб, бирор нарса топишдан бошқа чорам қолмади. Сен тузалгач, шахримизга қайтамиз». Нуҳатуззамон шу сўзларни айтиб, анчагина жим қолибди. Кўзларидан тинмай ёш оқибди. Охири ўрнидан туриб, туячиларнинг кийимларидан узилиб қолган бир парча латта билан бошини танғибди. Укасининг пешонасидан ўпиб, йиғлаганча боши оққан томонга чиқиб кетибди.

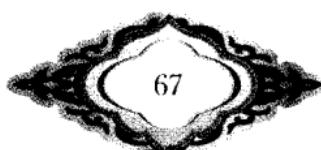
Нуҳатуззамон кетганидан бошлаб акаси уни кута бошлибди. Шомгача кутибди ҳам кел-

мабди. Тик этса энтикиб, эрталабгача кутибди. Нузҳатуззамондан дарак йўқ эмиш. Шу кўйи икки кунгача термилиб кутибди. Нузҳатуззамон келмабди. Укаси қаттиқ ташвишланибди. Бир тарафдан уни очлик қийнаб юборибди. Эмаклаб хужрадан чиқибида, сарой ходимини чақириб: «Мени бозорга элтиб қўй», – дебди.

Ходим уни опичиб бозорга элтиб ташлабди. Йўловчи қуддусликлар унинг атрофига тўпланишиб, холига ачиниб йиғлабдилар. Зуулмакон зўр-базур ишорат билан бирор нарса емоқ истагини англатибди. Бозордаги савдогарлардан пича пул йифишиб, бирмунча овқат сотиб олиб келтиришибди. Кейин уни кўтаришиб бир дўконга элтиб қўйишибди. Эски-туски, парча-парча наматлар солиб ётқизишибида, бошига бир идишда сув кўйиб қўйишибди.

Кеч киргач, одамлар бечоранинг аҳволига дилдан ачиниб, ёнидан кетишибди. Зуулмакон яrim кечада опасини эслабди. Дармони қуриб, ейишчиидан қолибди, хушдан кетибди. Эрта тоингда бозорга келган одамлар бир шулдордан ўттиз дирҳам олиб, киракап туячиларнинг бирига тоширишибди. «Буни туяга ортда, Дамашқдаги шифохонага тушир, зора у ерда соғайса», – дейишибди улар. Туякаш уларга: «Бош устига», – дебди-ю, аммо ичида: «Ўлай деб турган қасални қандай олиб бораман», деб қўйибди. Киракаш уни бир ерга олиб бориб, яшириб қўйибида, кечкурун ҳаммом ўтхонаси ёнидаги ахлатлар ичига ташлаб, ўз йўлига кетаверибди.

Тоинг отгач, гўлах ишга келиб, у ерда ётган бир кимсани кўрибди. «Бу ўлимтиқни нега бу ерга келтириб ташлашди экан», дебди гўлах ўзича ва беморни оёғи билан туртибди. Бемор қимирлабди. Гўлах: «Бир бўлак наша еб, қаер бўлса, шу ерда

ётиб қоладиган кўкнорилардан бўлса керак», — деб ғижиниб, унинг юзига қараса, ҳали соқоли чиқмаган, ғоят кўркам ва чиройли йигитча эмиш. Гўлахнинг унга раҳми келибди. Унинг бир мусофири бемор эканини фаҳмлабди. «Мен бу болага жабр қилдим, бунинг учун тавба, — дебди у ўз-ўзига. Кейин: Мусофири, хусусан, агар у бемор бўлса, ҳурмат қилишни пайғамбаримиз буюрганлар», — деб кўтариб уйига олиб кетибди. Хотинига кўрпа-ёстиқ қилиб ётқизишни, парварии қилиш зарурлигини уқдирибди. Хотини унга ўрин ҳозирлабди. Сув келтириб, юз-қўлларини, оёқларини тозалаб ювибди. Гўлах бозордан шарбат келтириб ичирибди, юзларига гулоб сепибди. Тоза кийимлар кийгизибди. Йигитда соғайиш белгилари кўринибди. У ёстиққа суяниб ўтирадиган бўлибди. Гўлах буни кўриб бехад шодланибди. Йигитнинг соғайгани учун худога шукурлар қилиб: «Э худо, яширин қудратинг билан бу йигитга менинг қўлимда шифо беришингни сўрайман», — дебди.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод хикоя айтишни тўхтатди.

Эллик тўртинчи кеча

қилибди. Йигит анча соғайиб, ўзини яхши ҳис қила бошлабди. Бир кун гўлах уйга кирса, у

— Эй саодатли шоҳ, — деб давом этди Шахризод, — гўлах унинг соғайишини худодан сўраб, дуо қилибди. Унга ўз қўли билан шарбатлар ичириб, гулоб сочибди. Қўлидан келганча тарбия қилиб, ширин сўзлар билан овутибди. Гўлах уч кеча-уч кундуз бир қадам ҳам нари силжимай уни парвариш

анча дармонга кириб ўтирган эмиш. «Энди ҳолинг қалай, ўғлим?» – дебди у Зуулмаконга. «Жуда яхши», – дебди у. Гүлах худога шукур қилибди. Сүнг ўрнидан туриб бозорга жүнабди. Ўнта жўжа сотиб олиб, хотинига келтирибди. Ҳар кун иккитадан сўйиб, бирини эрталаб, бирини кеч пишириб беришни буюрибди. Хотин жўжаларни сўйиб, йигитга пишириб берибди. Уни еб бўлгач, хотин шарбат дори берибди. Иссик сув келтириб, қўлини ювдирибди. Зуулмакон ёстиққа бош қўйиши билан уйқуга кетибди. У кечқурунгача ухлабди. Кечқурун хотин иккинчи жўжани пишириб келтириб, «Ол егин, ўғлим», дебди.

Зуулмакон овқатланар экан, гўлах кириб келибди. Унинг овқатланаётганини кўриб, йигитнинг бош томонига келиб ўтирибди. «Холинг қалай, ўғлим?» деб сўрабди гўлах ундан. «Жуда яхши, раҳмат сенга, худо хайр берсин», деб миннатдорлик билдирибди Зуулмакон. Гўлах бунга суюнибди. Сўнг у чиқиб, бинафша ичимлиги ва гулоб келтирибди-да, Зуулмаконга ичирибди. Гўлах ҳаммомдан ҳар куни беш дирҳам пул топар экан. Бир дирҳамга беморга ширин сув, гулоб, бинафша ичимлиги ва бир дирҳамга жўжа келтириб берар, ширин сўзлар билан уни овутар экан.

Зуулмаконни роса бир ой шу йўсинда тарбия қилибди. Йигитда ҳеч қандай касаллик аломати қолмабди. Соғайганини кўриб, эру хотин суюнишибди: «Эй ўғлим, ҳаммомга олиб борайми?» – дебди гўлах. «Кўнгилдагидек бўларди», – дебди Зуулмакон. Гўлах бозорга бориб киракашлардан бир эшак келтирибди. Зуулмаконни эшакка миндириб, ўзи эшак жиловидан ушлаб, ҳаммомга олиб борибди. Зуулмаконни ичкарига ўтқазиб, ўзи бозорга йўл олибди. Миср лоси ва боқла унидан сотиб олиб келибди.

«Эй хўжам, баданингни ўзим юваман», – дебдида, бақла унини лосга суриб, унинг баданларини ишқалай бошлабди. Зуулмаконни ювинтириш учун ҳаммомчи юборган ходимгар келиб қараса, уни гўлахнинг ўзи ходими қилаётган эмиш. «Бу иш ходимлар хақига тажовуз-ку», – деб ўпкалабди ходимгар.

Гўлах ҳам, Зуулмакон ҳам ювинишибди. Сўнг гўлах Зуулмаконни уйига бошлаб келиби, ўзининг янги кийимларидан кийинтирибди. Ҳайит кунлари ўрайдиган салласини, камарларини унга тақдим қилиби. Гўлахнинг хотини иккита жўжа сўйиб, пишириб қўйган экан. Зуулмакон келиб кўрпачага ўтириши билан, гўлах ўрнидан туриб унга беҳи сувига шакар қўшилган шарбат келтириб берибди. Сўнг дастурхон ёзиб, гўштни тўғрагач, Зуулмаконни ейишга, шарбат ичишга таклиф қилиби. Зуулмакон обдан тўйгунча еб-ичиб, қўлини ювибди. Соғайгани учун худога шукур қилиби.

«Менинг даво топишимга худо сени сабабчи қилган экан», – дебди Зуулмакон гўлахга. «Бу гапларни қўй, бу шаҳарга келиш сабабингни айт, қаерликсан, чехрангдан давлат нишонасини кўраётирман», – дебди гўлах. «Мени қаерда учратдинг, шуни айт, сўнг мен ўз саргузаштимни сўзлайман», – дебди Зуулмакон. «Тонг отарда ишга бораётган эдим, ҳаммом гўлаххонаси ёнидаги ахлатлар ичидаги ётганингни кўрдим. Ким келтириб ташлаганини билмайман. Раҳмим келиб, сени уйга олиб келдим, мана менинг билганим», – дебди гўлах. «Ташландиқ сўнгакларни тирилтувчига шарафлар бўлсин! Сен яхшиликни арзийдиган одамга қилгансан, албатта, натижани кўрасан. Мен ҳозир қайси шаҳардаман?» – деб сўрабди Зуулмакон. «Куддус шахрида», – деб жавоб берибди гўлах.

Зуулмакон ғариблигини, синглисидан ажралганини эслаб, йиғлай бошлабди. Ўзининг қайси юртдан эканлигини гўлахга изхор қилибди. Бошидан кечирган саргузаштларини унга айтиб бериб, шу байтларни ўқибди:

Булар ишқи била бошда қиёмат,
Шулар хижронидин жонимда офат.
Менга бегоналардин ёғди раҳмат,
Нечун сиздин кўринмас зарра шафқат.
Бахиллик қилмангиз, нazzора айланг,
Шунинг-ла маҳв бўлур қийноқ, маломат.
Чида хижронига десам, дилим дер:
«Менга одат эмасдур сабру тоқат».

Байти ўқиб бўлгач, Зуулмаконнинг йифиси яна ортибди. «Йиғлама, жонинг саломат қолганига шукур қил», – дебди гўлах. «Бу ер билан Дамашқ ораси қанчалик йўл?» – деб сўрабди Зуулмакон. «Олти кунлик йўл». «Мени Дамашққа жўнатмайсизми?» «Бир ўзингни қандай қилиб жўнатаман, ахир сен ёш йигитсан. Агар Дамашққа кетишни истасанг, ўзим сен билан бирга бораман. Хотиним кўнса, у ҳам бирга кетади. Мен ҳам у ерда қоламан, сендан ажралишга тоқатим йўқ», – дебди гўлах. Кейин хотинига: «Мехмонимиз Дамашққа боришни орзу қилаётir. Мен ўзим бирга ҳамроҳ бўлиб элтиб қўяман. Йўлтўсалардан қўрқаман. Сен ҳам биз билан бирга кетасанми ёки шу ерда қоласанми? Сен қолгудек бўлсанг, мен яна қайтиб келаман», – дебди. «Сизлар билан бирга кетаман», дебди хотини.

Маслаҳат бир ердан чиққани учун гўлах шукур қилибди. Сўнг у ўрнидан туриб, ўзининг ҳам, хотинининг ҳам бисотидаги ортиқча нарсаларни сотгани отланибди.

Қисса шу ерга етганда тоиг отди, Шахризод хикоя айтишни тўхтатди.

Эллик бешинчи кече

— Эй саодатли шох, — деб давом этди Шахризод, — гўлах ва унинг хотини Зуулмакон билан бирга Дамашқقا боришга қарор қилибдилар. Гўлах уй анжомлари ва хотининг бисотини сотиб, эшак кира қилибди. Зуулмаконни эшакка миндириб, ҳаммалари йўлга тушибдилар. Олтин кун йўл юриб, кечқурун Дамашқقا етиб борибдилар. Гўлах емак учун бирор нарса олгани кетиб, одатдагича бир оз нарсалар кўтариб келибди. Беш кун шу йўсинда кун кечирибдилар. Бир куни гўлахнинг хотини тўсатдан оғриб қолибди. Бечора аёл бир неча кунгача ётиб, дунёдан ўтибди. Бу ҳол Зуулмаконга ҳам қаттиқ таъсир қилибди. Аёлнинг Зуулмаконга кўп хизматлари сингани учун у марҳумага ўрганиб қолган экан. Гўлах фоят қаттиқ қайғурибди. Зуулмакон гўлахга: «Қайғурма, ҳаммамиз ҳам бир куни у эшикка кирамиз», деб тасалли берибди. «Эй ўғлим, худо ишларингни ўнгидан қилсин», — дебди у Зуулмаконга, — худои таоло ўз қарами билан бизга сабр бериб, қайғумизни бошимиздан аритсин. Кўнгилни ёзиш учун кўчага чиқсан, Дамашқ ажойиботларини томоша қилсан». «Ихтиёр сизда», — дебди Зуулмакон.

Гўлах ўрнидан туриб, Зуулмакон билан иковлари йўлга тушибдилар. Дамашқ ҳокимининг ошхонаси чегарасига етибдилар. У ерда сандиқлар, гиламлар, ҳар турли ипак мато ва бошқа нарсалар ортилган туялар, эгарланган отлар, жориялар, қулларни кўрибдилар. Одамлар ҳаяжонда эмишлар. «Бу қуллар, бу туялар, бу матоларни қара», — деб Зуулмакон ўша ердаги ходимлардан: «Бу

нима?» – деб сўрабди. «Булар Дамашқ амирининг тортиғидир. Амир бу молларни шоҳ Умаруннұмона Шомнинг хирожи билан бирга юбормоқчи», – дейишибди улар. Бу сўзни эшитгач, Зуулмаконнинг кўзлари жиқ ёшга тўлиб, қуидаги байтларни ўқибди:

Оҳқим, бул кун йироқсиз кўзларимдан, ёрлар,
Номингиз кўнглимга жодур, э азиз дилдорлар.
Мафтун этгувчи жамолингизни кўрмоқ йўл менга,
Эҳтиросингиз билан санчилди дилга хорлар.
Ёру дўстлар бир кўриш бўлса насиб сизни яна,
Айлагаймен саргузаштимни шу он изхорлар.

Шеърни тугатиб, Зуулмакон яна йиғлай бошлабди.

«Эй ўғлим, – дебди гўлах, – сенинг соғайишингга ишонмаган эдик, энди тинчлан, йиғлаб жонингни қийнама, яна касалинг қайталамасин».

У Зуулмаконга тўхтовсиз тасалли бериб, ёқимли сўзлар билан овутмоқчи бўлибди. Лекин Зуулмакон хўрсиниб, мусофирилиги, фариблиги, синглисидан, мамлакатидан ажралганлигига қайпуриб, маржон-маржон кўз ёшларини тўкиб, шу байтларни ўқибди:

Охир ўтарсен ушбу жаҳондан,
Йиғлаб кетарсен ноҳақ замондан.
Дунё лаззати боқий эмасдур,
Олгил насибанг сен ҳар бир ондан.
Ўтқунчига бир қўналға дунё,
Шом келдинг-кетдинг тонгда жаҳондан.

Байтларни ўқиб бўлгач, фариблигига ўкиниб яна йиғлабди. Гўлах ҳам хотинидан ажралганига қайпуар экан-у, лекин у тонг отгунча Зуулмаконни овутишга интилибди. Кун чиққач гўлах Зуулмаконга: «Сезишимча, шаҳрингни соғингангага

ўхшайсан, хаёлиинг паришон», – дебди жиддий бир тусда.

«Ха, – дебди Зуулмакон, – энди бу ерда туришга тоқат қилолмайман. Сени худога топшириб, ўзим шу одамлар билан бирга шахримга қайтаман». «Мен ҳам сен билан бирга бораман, айрилиб қолишига сира тоқат қилолмайман. Сенга яхшилик қилдим, бу хизматимни охирига етказаман», – дебди гўлах. «Менга қилган яхшиликларинг эвазига худо сени марҳаматидан кам қилмасин», – дебди Зуулмакон.

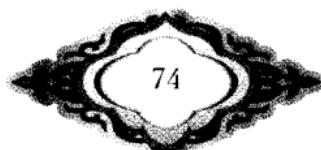
Гўлахнинг бирга боришига Зуулмакон юят шодланибди.

Гўлах шу ондан бошлаб йўл тараддудини кўра бошлабди. Йўлга керакли анжомлар ва бир эшак сотиб олиб, Зуулмакон ёнига келтирибди.

«Йўлда эшакка минасан, минишдан чарчаганингда яёв юрасан», – дебди гўлах Зуулмаконга. «Худо сенга хайр берсин ва менга қилган яхшиликларинги қайтаришга ёрдам қилсин», – дебди Зуулмакон шодланиб, – сен менга ҳеч ким ўз ака-укаларига қилмайдиган яхшиликлар қилдинг».

Улар кеч кириб, коронги бўлишини кутибдилар. Йўлга керак яроқлар ва анжомларни эшакка юклаб, икковлари йўлга равона бўлибдилар. Ҳозирча гўлах билан Зуулмакон воқеасини тўхтатиб, опаси Нузҳатуззамон воқеасига келайлик:

Нузҳатуззамон укаси билан хайрлашгач, сарой ҳужрасидан чиқибди. Енгиз узун уст тўнига ўранганча, бировларга хизмат қилиб, пулига укаси истаган қовурдокқа гўшт сотиб олгани кўзида ёш билан боши оққан томонга бораверибди. Қаёқка боришини билмас, дили укаси тўғрисидан фан, кўнгли паришон экан. Элинни, юртини эслаб, бошларига тушган мусибатларни даф қилишни худодан сўраб, шу байтларни ўқибди:

Дунё юзини ўраб зимистон,
Ишқ этди дилимда ғамли туғён.
Йўклиққа мени этиб равона,
Ўт солди кўнгилга дарди хижрон.
Пинҳон тутайиш десам бу дардни,
Ошкор этар икки кўзда тўфон.
Васлига етиш йўлин тополсам
Бўлғай эди хаста дилга дармон.
Хажрида танамга ўт кетибдур,
Дўзах ўтида куяр тану жоп.
Э, қилғувчилар мени маломат,
Басдур чидадим не берди даврон.
Ишқим ҳақи мен этай қасамёд,
Дилда абадий қолур бу достон.
Э тун, сен ўзинг гувоҳ эрурсан,
Мен тоингача уйқусизу полон,
Айтгил борибон у ровиларга,
Ишқ донғи таралсин энди ҳар ён.

Сўнг Нузҳатуззамон яна йўлда давом этиб, ўнгга-чапга қараб бораверибди. Бирдан девор ёқалаб кетаётган чолга кўзи тушиб қолибди. Чол Нузҳатуззамонга тикилибди, қиз унга фоят гўзал ва чиройли кўринибди. Унинг бошида тилка-пора ёпинчиғи бор эмиш. Чол бундан ажабланиб, ўзича: «Хусни асир қиласи әкан-у, лекин жуда қашшоқ әкан-да. Шу шаҳарлик бўлса ҳам, мусофири бўлса ҳам уни, албатта, эгаллашим зарур», – деб ўйладиди. Чол секин-аста уни кузатиб бораверибди. Ниҳоят, улар бир ерда бир-бирларига тўқнашибдилар. Чол қиздан баъзи нарсаларни сўрамоқчи бўлибди. «Эй қизим, озодмисан, чўримисан?» – дебди чол унга. Қиз чолга қараб: «Аламларимни янгилама! Ҳаётими ни восита қилиб қасам ичаман!» – дебди. «Олтита қиз кўрдим. Бештаси ўлиб, ёлғиз кенжаси қолган. Сенинг ёнингга мусофири, шаҳарликми эканингни сўраб, қизим олдига олиб боргани атайлаб келдим. Зора сен билан овуниб, опалари тўғрисидаги қайфусини унутса. Агар ҳеч киминг бўлмаса, ўша қизим қатори қиз қиласман», – дебди чол.

Нузҳатуззамон чолдан бу сўзларни эшитиб, ўз-ўзича: «Балки бу чол даргоҳида ўзимни саломат сақларман, – деб ўйлабди-да, бошини қуи солиб: – Эй амаки, мен мусоғир қизман, бир бемор укам бор. Уйингга боришга розиман, лекин шарт шуки, кундузлари уйингда бўлиб, кеч укам олдига қайтаман. Агар шу шартга кўнсанг, сен билан бирга бораман. Мусоғирман, иззатлик эдим, хорланиб тубанлашдим. Укам билан Ҳижоз шаҳридан келдик. Менинг қаердалигимни билмай укам ташвишда қолмаса, деб қўрқаман» – дебди.

Бадавий қизнинг сўзини эшитгач, ўз-ўзича: «Мақсадимга етдим», – дебди-да, қизга қараб: «Мен ҳам сендан бошқа ҳеч нарса истамайман, факат кундуз ёлғизимни овутсанг кифоя. Кеч уканг олдига бораверасан. Хоҳласанг, укангни ҳам бизнинг уйга келтир», – дебди. Кейин у қизга жуда ҳам юмшоқ ва ёқимли сўзлар айтибди. Бадавий олдинда, қиз орқада бораверишибди. Чолни кутиб турган ҳамроҳлари ёнига етишибди. Улар туяга керакли яроқлар, сувлар ортиб, ҳозирланиб турган эканлар.

Бадавий йўлтўсар, бузук, хийлакор ўғрибоши экан. Унинг на қизи, на ўғли бор экан. Бу сўзларни у, бечора қизни алдаш учунгина айтган экан. Бадавий Куддусдан чиққунча қизга ёқимли сўзлар сўзлабди. Сўнг у туяларга минган ҳамроҳларига кўшилибди. Бир туяга миниб, орқасига қизни мингаштирибди. Кечгача йўл юрибди. Шундагина Нузҳатуззамон бадавийнинг сўзлари ёлғон эканини, хийла-найранг билан алдаганини тушуниб етибди. Йиғлаб, додлай бошлабди. Қароқчилар бировлар кўриб қолишидан қўрқиб, тоқقا қараб шошилинч суръатда йўл олибдилар. Тонгга яқин туядан тушибдилар. Бадавий Нузҳатуззамон ёнига бориб: «Эй шаҳар қизи, бу йифи нимасийди. Худо ҳақи, агар

йиғингни бас қилмасанг ўлгудай дўппослайман», – дебди бўкириб. Унинг бу сўзини эшитган Нузхатуззамон хўрлиги келиб, ҳаётдан жирканиб ўзига ўлим тилабди. «Эй мурдор чол, эй жаҳаннам на-мунаси, – дебди ҳаяжон билан Нузхатуззамон бадавийга қараб, – мен сенга қандай қилиб ишона оламан, мени хийла-найранг билан қийнаётиран». Унинг бу сўзини эшитган бадавий: «Эй шаҳар қизи, ҳали сенда ҳам жавоб қайтарадиган тил борми?» – дебди-да, ўрнидан туриб, қўлидаги қамчи билан қизни бир урибди. «Агар жим бўлмасанг ўлдираман», деб ғазаб қилибди. Бир қанча вақт қиз жим қолибди. Сўнг укаси ва унинг касалини ўйлаб, юм-юм йиғлабди. Иккинчи кун бадавийга: «Нима сабабдан бундай хийла ишлатиб, мени бу тоқقا олиб келдинг, мақсадинг нима, мендан нима истайсан?» – дебди қиз. Бу сўзни эшитгач, бадавий баттар ғазабланибди: «Эй шаҳар қизи, ҳали терс гапирадиган тилинг борми?! – дебди-да, қамчиси билан қизни ҳушидан кетгунча урибди. Қиз унинг оёғига йиқилиб, оёқларини ўпибди. Бадавий қамчисини ташлаб сўкинибди: «Худо ҳақи, агар яна йиғласанг, тилингни қийма-қийма қилиб, фаржингга жойлайман!».

Нузхатуззамон жавоб қайтармабди. Қамчи зарби баданларини ачитибди. Чўкка тушиб, бошини қуи солганча ўзининг аҳволи, иззат-хурматдан айрилиб хўрлангани, укасининг бетоблиги, унинг ёлғиз-гариблигини ўйлаб, кўз ёши тўкиб, шу байтларни ўқибди:

Даҳр иши шундай саботсиздур мудом,
Гоҳи чикка, гоҳи пукка дам-бадам.
Ҳеч бири эмас боқий инсон учун,
Гоҳ навозиш қилса, гоҳ қилғай ситам.
Дунёда ҳар нарсанинг бор муддати,
Охир ўтгай ҳар киши, ҳар жонли ҳам.

Даҳр токай қилғуси күнглим хароб,
Бир дамим ўтмайди чекмай қайғу-ғам.
Тангри, шону шавкатимни кисқа қил,
Шавкатим хўрлик экан йўқдир чидам.
Менда энди қолмади орзу-умид,
Барисин фурбатда йўқ этди алам.
Кўз ёшим мўл-кўллигидин сўзлангиз,
Эй менинг юртимга босгаiplар қадам.

Бу байтларни эшитгач, бадавий ўридан туриб, қизнинг ёнига борибди. Бир қанча мақтов сўзлар айтибди. Раҳм қилиб кўз ёшларини артибди, арпа унидан ёпилган кулча бериб, шундай дебди:

«Аччиғим чиққан вактда сўз қайтарган кишини ёмон кўраман. Бундан сўнг бундай bemаза жавоб қайтаришни тарқ қил. Сени ўзимга ўхшаш бир яхши кишига сотаман. У сенга мендан ҳам яхши муомала қиласди». «Сен ҳали яхши муомала килаётибсанми?» – дебди Нуздатуззамон.

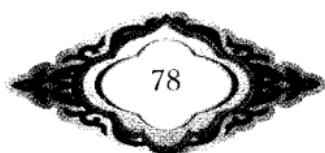
Тун қизга жуда узоқ сезилибди. Очлик жонидан ўтиб, бояги иондан озгина ебди. Ярим кечада бадавий ҳамроҳларига йўлга чиқишни буюрибди.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шаҳризод ҳикоя айтишни тўхтатди.

Эллик олтинчи кечада

— Эй саодатли шоҳ, — деб давом этди Шаҳризод, — ярим кечада бадавий ҳамроҳларига йўлга чиқишни буюрибди. Улар туяга минибдилар. Бадавий Нуздатуззамонни орқасига мингаштириб олибди. Уч кун йўл юриб, Дамашқ шахрига етиб боришибди. Шоҳ дарвозаси ёнидаги хон саройига кўнишибди. Нуздатуззамоннинг ранги қайғудан, сафар захматидан сарғайиб кетибди. У йиғлай

бошлаган экан, бадавий унга юзланиб: «Эй шаҳар қизи, худо ҳақи, агар йиғингни бас қилмасанг, сени жуҳудга сотаман», – деб бақириб, ўрнидан турибди. Қиз бечоранинг кўлидан тутиб, бир жойга киритиб қўйибди-да, ўзи бозорга, қулфуруш савдогарлар ёнига кетибди. Улар билан сўзлашиб, «Менинг бир жориям бор, ўзим билан олиб келдим. Хаста укасини даволаш учун Куддусда, болаларим ёнида қолдирдим. Жориям укасидан ажралганига чидолмай, тинимсиз йиғлайди. Шу жорияни сотмоқчиман. Оладиган киши ширин сўзлар билан «Уканг Куддусда – менинг ёнимда», деб алдаса, анча овунади. Нархига жуда ҳам қатинмайман, – дебди бадавий.

Савдогарлардан бири ўрнидан туриб, бадавий ёнига келибди. «Жория неча ёшда?» – деб сўрабди у. «Ақлли, одобли, зийрак, хусндор, чиройли, бўйи етган қиз, – дебди бадавий. – Укасини Куддусда қолдирганимга ичикканидан бўлса керак, юраги сиқилган, ахволи наришон, ранги сарғайган». Савдогар бу сўзни эшитгач, бадавий билан бирга йўлга тушибди. «Эй араб, – дебди у бадавийга, – мен сен билан бирга борайин. Мақтаган жориянгнинг ақлини, одобини, хуснини, кўркини кўриб, арзирли баҳога сотиб олайин, пулни ҳам нақд тўлайин, лекин бир шартим бор. Шу шартимга кўнсанг, пулни ҳозир нақд тўкиб, шартларимни айтаман, кўнмасанг, ўз йўлимга қайтаман». «Шартингни айт. Уни Бағдод валий шоҳ Умаруннуъмон ўғли Шарриконга олиб борсанг ҳам ақлига, илмига таҳсин ўқийди. Ёлғиз унинг қимматинигина эмас, устига фойда ҳам беради», – дебди бадавий. «Менинг унга бир илтимосим бор, – дебди савдогар. – Мендан жарима олмасликлари тўғрисида девонга бир ариза ёзиш ва шоҳ Умаруннуъмондан бир тавсиянома сўрашим

керак. Агар у мендан жорияни қабул қилишга ваъда берса, ўша онда унинг пулини тўлайман». «Бу шартингни қабул қиласман», – дебди бадавий.

Икковлари Нузҳатуззамон ёнига йўл олишибди. Бадавий ҳужра эшигига тўхтаб: «Эй Нодия» деб чақирибди... (Бадавий уни Нодия деб атар экан).

Киз унинг товушини эшитиб йиғлабди, жавоб бермабди. Бадавий савдогарга: «Ана у ерда ўтирибди. Бориб кўр-да, мен айтганча ёқимли сўзлар айт», – дебди.

Савдогар қиз ёнига борибди. Кўзига қиз кўркда танҳо кўринибди. «Агар қиз чол мақтаганча бўлса, кутган мақсадимга эришаман», – дебди савдогар ўзича. У қиз ёнига бориб, хушмуомалалик билан: «Салом сенга, эй қизим, аҳволинг қалай?» – деб сўрабди.

Киз унга кўз қирини ташлаб, «Пешонага ёзилгани шу экан», деб ўйлабди-да, савдогарга дурустрок кўз ташлабди. У келишган, басавлат одам экан. Қиз дилида: «У мени сотиб олишга келган бўлса керак, агар буни қайтарсам, золим бадавий қўлида қоламан, у мени уриб ўлдиради. Афтидан, бу одам тузук кўринади. Ҳар ҳолда юзсиз, қўпол бадавийга қараганда бу одамдан яхшилик кутиш мумкин. Ким билади, балки у фақат менинг сўзимни эшитгани келгандир. Дурустрок жавоб беришим керак», – деб ўйлаб: «Салом! Сизга соғлиқ ва эзгулик тилайман. Пайғамбарлар шундай жавоб беришни буюрганлар. Менинг бошимга тушган кунларни билмоқ истасангиз, уларни фақат душманингизгагина тиланг», – дебди-да жим бўлибди.

Унинг сўзларини эшитган савдогарнинг шодлиқдан ақли шошибди. Бадавийга қараб: «Бунинг баҳоси қанча? Ҳақиқатан жуда олижаноб экан», –

дебди. Бадавий савдогар сўзига ғазабланиб: «Ўз сўзинг билан жориямни буздинг. Энг паст зотлардан бўлгани ҳолда нега уни энг олижаноб дейсан? Уни сенга сотмайман!» – дебди.

Савдогар бу сўзларни эшитгач, бадавийнинг нодон эканини англабди: «Эсингни йиф, кўзингни оч, мен буни ўша айтган айбларинг билан ҳам сотиб оламан», – дебди.

«Қанча берасан?» – деб сўрабди бадавий савдогардан.

«Болага фақат отаси ном қўяди. Муддаонгни айт», – дебди савдогар.

«Сен айт», – дебди бадавий.

Бадавийни хомкалла экан, деб ўйлаб: «Мен унинг қимматини билмайман. Лекин ширин сўзлари, кўркам юзи билан дилимни тамом мафтун этди. Бунинг устига, ўқиш-ёзишни билса, бу унинг учун ҳам, сотиб олувчи учун ҳам жуда юқори фазл», – дебди, кейин дилида: «Бадавий унинг бунчалик қимматини тушунмаяти», – деб ўйлабди-да: «Эй араб шайхи, бунинг учун сенга ҳеч қандай чиқимсиз ва султон улушидан ташқари, икки юз динор бераман», – дебди. Бадавий унинг сўзидан ғазабланибди. Савдогарга: «Тур, йўлингга жўна! Икки юз динорга бошидаги йиртиқ ёпинчиини ҳам бермайман. Ортиқ уни сотмайман, тuya бокиш, тегирмон қилиш учун ўзим олиб қоламан, – деб бақирибди-да, қизга қараб: – Эй сассик, бу ёққа кел, сени сотмайман, – деб ўшқирибди. Сўнг савдогарга: Мен сени тушунадиган одам деб хисоблаган эдим. Худо ҳақи, ҳозир йўлингга жўнамасанг, дилингни вайрон қилиб юбораман», – дебди.

Савдогар ичида: «Бу бадавий жинни экан, бунинг қимматини билмас экан. Мен бунга ҳозир қиммати тўғрисида ҳеч нарса демайман. Агар эси бўлганда, худо ҳақи, деб қасам ичмас эди. Қиз

нодшоҳнинг хазинасига баравар-ку. Лекин менинг унчалик накд пулим йўқ. Унга ҳар қанча сўраса ҳам берар, бутун мулкимни аямасдим» деб ўйлабди. Сўнг у бадавийга юзланиб: «Эй араб шайхи, сабрли бўл, унинг кийим-кечакларини айт» – дебди. «Жорияда қандай кийим бўлсин. Худо ҳақи, шу кийинган ёпинчиғи ҳам бунга ортиқча», – дебди бадавий.

«Рухсат этсанг, жория олувчилар юз очиб кўргандай, мен ҳам унинг юзини очиб кўрсам», – дебди савдогар. «Нимани хоҳласанг, шуни қил, йигит бошинг омон бўлсин. Ичига ҳам, ташқи қиёфасига ҳам қара, хоҳласанг, кийимини ечиб, яланғочлаб кўр». «Худо сақласин. Мен фақат юзини очиб қарайман», – дебди савдогар ва қиз ёнига келиб, хуснига ҳайратда қолибди.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шаҳризод ҳикоя айтишни тўхтатди.

Эллик еттинчи кеча

— Эй саодатли шоҳ, – деб давом этди Шаҳризод, – савдогар Нузҳатуззамон ёнига бориб, хуснига ҳайратда қолибди. Ёнига ўтириб: «Исмингиз нима, эй маликам?» – дебди у, ёқимли овоз билан.

«Ҳозирги исмимни сўрайсизми ёки қадимгисини?» – дебди қиз. «Икки исминг борми?» – «Ха, – дебди қиз давом этиб, – илгариги отим Нузҳатуззамон (замон ширини) эди, ҳозирги отим Фускатуззамон (замон кулфати)».

Бу сўзни эшитиб, савдогарнинг кўзлари жик ёшга тўлибди. «Касал уканг ҳам борми?» – деб сўрабди савдогар. «Ха, – дебди у, – лекин афсус-

ки замон мени Куддусда ундан айирди. У бетоб эди».

Савдогар унинг ақлига, нозиклигига ҳанг-манг бўлиб қолибди. Ўз-ўзига: «Бадавийнинг гаплари рост экан», – дебди. Нузхатуззамон эса, укасининг хасталиги, ғариблиги, баҳтга қарши, ундан узоқдалигини эслабди. Бемор укасининг ҳоли нима кечганини билолмай бадавий қўлига тушгани, онасидан, отасидан, давлатидан айрилганини эслаб, кўз ёшлари тинимсиз оқибди. Йиғи аралаш шу байтларни ўқибди:

Қаерда майли бўлсанг ҳам, худойим сенга бўлсин ёр,
Ўзинг кетгансен-у, номинг сени доим дилимда бор.
Нари кетдинг кўзимдан, бу юракда ўтли оҳ қолди,
Кеча-кундуз тўкар қон ёш сени кўрмакка кўзлар зор.
Қаю элда маконингдур, қаю вайронада жойинг,
Шуни билмоқдин ўзга истагим йўқдур, кўнгил афгор.
Гулоб ёки Хизр сувини ичмоқда эсанг билгил,
Менинг ичганларим шу кўзларим шўр ёши, э дилдор.
Сен уйқу ичра оромда эсанг, менга насиб этмиш
Кечалар то сахар кўз юммай этмак оҳу аффон, зор.
Менга дунё ғами бедодини борича юклайвер,
Кўтармоққа фақат фурқат ғамини бу дилим bemor.

Байтларни ўқиб бўлиб, қиз савдогарга: «Худо ҳақи, мени бу золимга ташлаб кетманг. Агар бу кеча шу ерда қолиб кетсан, ўзимни ўзим ўлдираман. Мени қутқаринг, худо сизни икки дунё балоларидан асрасин», – дебди ёлвориб. Савдогар ўрнидан туриб, бадавийга: «Эй араб шайхи, бу жория сенга ёқмаган бўлса, менга сот», – дебди. «Пулини иакд бериб, ола қол, – дебди бадавий. – Бўлмаса, уни бадавийларга олиб бориб бераман, тезак териб, тuya боқишига мажбур қиласман». «Эллик минг динор бераман», – дебди савдогар. «Худо хайр берсин», – дебди бадавий. «Етмиш минг динор бераман», – дебди савдогар. «Худо хайр берсин», – дебди бадавий. – Бу унинг чиқимини ҳам

қопламайди. Ўзи тўқсон минг динорлик арпа нони еган». «Тўқсон минг динорлик арпани сен, болачақаларинг, уруғу қабиланг билан бутун умрингда ҳам емагансан. Сенга яна бир нарх айтаман, агар кўнмасанг, Дамашқ ҳокимиға бориб чақаман. Бир чақасиз зўрлик билан тортиб олади. Юз минг динор бераман», – дебди савдогар. «Хўп, сотдим, бунинг пулига туз олдим дерман», – дебди бадавий.

Савдогар бу сўзни эшитиб кулибди-да, уйидан пул келтириб бадавийга берибди. Бадавий пулни олиб ўз-ўзига «Куддусга бориб укасини топаманда, уни ҳам келтириб сотаман», деб қўйибди.

У шу фикрда отига миниб, Куддусга қараб йўл солибди. Хон саройига бориб, укасини суриштирибди-ю, топа олмабди.

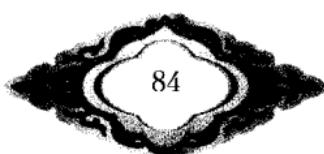
Савдогар қизни олиб, унга ўзининг кийимларидан кийгизиб, уйига олиб кетибди.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод ҳикоя айтишни тўхтатди.

Эллик саккизинчи кечা

— Эй саодатли шоҳ, – деб давом этди Шахризод, – савдогар қизни бадавийдан қутқазиб олгач, қизга ўз кийимларидан кийгизиб, уйига олиб боргач, қизга яхши кийимлар кийгизибди. Сўнг бозорга олиб бориб, олтин безаклар, атлас кийимликлар олибди-да, уларни бир ипак рўмолга туғиб, қизнинг қўлига берибди. «Буларнинг ҳаммаси сенга, бу нарсаларни олиб беришдан мақсадим, – дебди савдогар, – Дамашқ ҳокими – султон олдига кирганингда, сени қанчага сотиб

олганимни айтасан (гарчи бу баҳо сенинг тирноғингга арзимаса ҳам). Агар ҳоким мендан сени сотиб олса, сенга қилган яхшиликларимни тушунтирасан ва менга ҳокимнинг фармони ёзилган тавсиянома берилишини сўрайсан. Бу тавсиянома билан ҳокимнинг отаси Бағдод шоҳи Умаруннуъмон даргоҳига борганимда молларим учун ҳеч қандай бож ва хазина ҳақи тўламайман.

Киз унинг сўзини эшитиб, йиғлаб, ёқаларини пора-пора қила бошлабди. «Эй маликам, – дебди савдогар қизга, – Бағдод сўзини тилга олдим дегунча кўзларингта ёш келди. Сенинг у ерда киминг бор, кимни севасан? Агар у савдогарлардан ёки бошқа бир кимса бўлса, менга айт, у ердаги кўп кишиларни биламан. Хат ёёсанг, Бағдодга юборай».

«Худо ҳақи, мен Бағдод соҳиби Умаруннуъмондан бошқа ҳеч кимни билмайман», – дебди қиз. Бу сўзларни эшитган савдогар жуда ҳам севиниб кетибди. «Худо ҳақи, муродимга етибман», – дебди ўзича. «Сени унга илгари таклиф қилганмидилар?» – деб сўрабди.

«Йўқ, – деб жавоб берибди қиз, – мен унинг қизи билан бирга тарбияланган эдим. Унинг қошида жуда иззатли ва ғоят хурматли эдим. Агар ундан бирор тилагингиз бўлса, қофоз-қалам келтиринг, сизга хат ёзиб бераман. Бағдод шаҳрига етгач, шоҳ саройига кириб, хатни ўз қўлингиз билан шоҳга топширинг-да, «Чўрингиз Нузҳатуззамонни кора кунлар таҳқирлабди. У ердан-бу ерга соти либ юрибди. Сизга салом айтди, денг. Мени сўрасалар, Дамашқ ҳокими хузурида эканимни билдиринг», – дебди.

Савдогар Нузҳатуззамоннинг сўзларига ҳайрон қолиб, муҳаббати яна ортибди. «Мен бунчалик деб ўйламаган эдим. Одамлар бир чўрини сотиш учун бунча кўп мақтамаслар деб эдим», деган фикрни хаёлидан ўтказибди савдогар. «Сен Куръонни ҳам

ёд биласанми?» «Ха, – дебди қиз, – мен ҳикмат ва табиблик илмларини биламан, «Муқаддиматул маърифат» китобини ўқиганман. Букрот, аъзо тузилиши илмини биламан. Шафия китобларини, ҳадис, нахв, мантиқ илмларини ўқиганман ва илми баён, илми ҳисоб ва мунозара илмларидан маълумотим бор. Диний илмлар, намоз ўқиш, мунажжимлик илмидан хабарим бор. Кўпгина илмларда бир қанча олимлар билан мунозара ҳам олиб борганман. Қоғоз-қалам келтиринг, мен сизга хат ёзиб берай. Бу хат сизга йўлда ҳам ёрдам берар, сафар чиқимларидан ҳам озод қиласар».

Савдогар бу сўзларни эшитиб, «Жуда яхши, жуда ҳам яхши», деб севинибди. «Эй гўзал, сени ўз қасрида кўрган киши нақадар баҳтиёрdir», – дебди қувониб. Савдогар қалам-қоғоз келтирибди. Нузҳатуззамон унинг ҳурмати учун ўрнидан туриб, ер ўпибди, қоғоз билан қаламни қўлига олиб, шу байтларни ёзибди:

Фироқ жабри ёмон ўтди, фалақдин доду юз минг дод,
Кечалар уйқу ўрнига чекармен оҳ ила фарёд.
Нечунким бу аламлардин кўзимга ёш тизилмайдур,
Ва ё хижронда қолган қайғули кўнглим бузилмайдур.
Кечалар уйқусизликка сен ўргатган эдинг, дилдор,
Сенинг ҳар бир сўзингдин бу кўнгилда лағча оташ бор.
Ўтиб кетди ширин кунилар, етиб бошқа қаро хижрон,
У лаззатли кунимни эслагандা ўртанур бу жон.
Шамолдин илтимос қилдим, кезар у юртма-юрт чаққон,
Дарак кутдим, хабар топмай туну кун кўзларим гирён.
Шикоят айладим сенга ҳимоятсиз қолиб ночор,
Фироқ дарди ёмон эркан, фироқдан янчилур кўҳсор.

Қиз шеърнинг остига: «Бу мактубни хаёллар қийнаган, уйқусизлик хароб қилган, нурсиз коронфилика эзилган, кечани кундуздан айирмовчи, аламли фироқ курсисида тўлғанган, уйқуни ҳаром қилиб, ниналарда сурма тортган, юлдузларни кузатувчи, зулматда йўқолиб кетган, фикрлаш-

дан маҳрум, ҳолдан тойған ғариба ёзди. Унинг саргузашти узундир. Кўз ёшларидан бошқа ҳамдарди йўқдир», – деб ёзибди-да, сўнг шу байтларни қўшибди:

Тонгда булбуллар дарахт шохидаги бошларкан фифон,
Эҳтиросим кўзгалур қатлим учун бошлаб қирон.
Чексалар маъшука хирсида агар ошуқлар ох,
Дардим ортар охлари кирса қулоққа ногаҳон.
Эҳтиросим арз этармен раҳми йўқ бедодга,
Севгида тан руҳдан ажрабдур, бўлибдур нотавон.

Кўзларидан ёпи қуялганча яна шу икки байтни ёзибди:

Тунлар кўзим уйқудин йирок,
Тани эзиви букиди бу фирок.
Қилдек таним илғамасди кўз,
Эшитмаса товушим қулоқ.

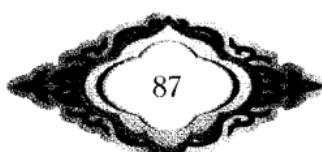
Хат остига: «Бу мактуб макон ва ватандан маҳрум, жони қийналиб, дили сиқилган Нузҳатуззамондан», – деб ёзибди-да, хатни буклаб савдогарга берибди. Савдогар хатни олиб ўпибди. Хатнинг мазмунини билиб шодланибди. «Офарин сени яратганга», – дебди у қизга.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод хикоя айтишни тўхтатди.

Эллик тўққизинчи кечада

— Эй саодатли шоҳ, – деб давом этди Шахризод, – Нузҳатуззамон хатни ёзиб, савдогарга топширибди. Савдогар хатни ўқиб, қизга таҳсин ўқибди. Унга ҳурмати янада ортибди, кун бўйи қизнинг ёнида ўтириб, уни эркалабди. Кечкурун бозордан овқат келтириб, қизга едириб-

ди. Кейин уни ҳаммомга элтибди. Ҳаммом ходимасига: «Қизни яхшилаб ювинтиргач, кийимларини кийдир-да, менга хабар қил», – дебди. «Бош устига», – дебди ходима. Савдогар чиқиб овқат, мева, шам келтирибди. Уларни ҳаммом ташқарисидаги чорпоя устига қўйиб кетибди. Ходима қизни ювинтириб, кийинтирибди. Ҳаммомдан чиқиб, ташқаридаги ўриндиққа ўтиришибди. У ерда овқат ва мевалар ҳозирланган экан. Қиз билан ходима бирга овқатланишибди. Қолганини ҳаммом хизматчилигига беришибди. Сўнг қиз уйқуга кетибди. Савдогар ҳам бир чеккада ётибди. Савдогар уйқудан тургач, қиз ҳам уйғонибди. Савдогар унга қимматбаҳо матодан минг динорли қўйлак, олтин чакмали туркча рўмол, олтиндан ишланиб, турли хил қимматбаҳо дурлар қадалган зебигардон, ўртасига дурдоналар қадалган минг динорлик олтин узук, зеб-зийнат, қулоғига минг динорлик лаъли балдок, кўкраклари ўртасига тушиб турадиган олтин тақинчоқ тақдим қилибди. Унда ўнта юмалоқ тош, тўққизта яrimой, ҳар бир яrimой орасида юлдуз шаклида ишланган қизил ёқут жойлашган экан. Шунинг ўзи уч минг динор турар экан. Ҳар бир юмалоқ тошнинг баҳоси йигирма минг дирхам тураркан. Савдогар буларни тақдим қилгач, қизни ясанишга буюрибди. Қиз кийинибди. Улар бирга йўлга тушиб, савдогар олдинда, қиз кетинда бора-верибдилар. Кўрган одамлар қизнинг ҳуснига, ясавига ҳайрон қолар, кўзларини ололмай тикилар, «Бай-бай, худонинг хўп ажойиб қудратлари борда, – деб ёқаларини ушлар, – қандай бахтли одам бу қиз билан яшар экан», дер эмишлар.

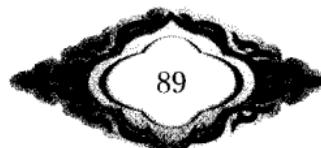
Улар Шаррикон саройига етибдилар. Савдогар Шаррикон олдига кириб, унинг қархисида ер ўпиб: «Эй марҳаматли хоким, сизга ҳусн боби-

да замонамизда тенги йўқ, илму фазлда бемисол улуф бир ҳадя келтирдим», – дебди. «Уни ўз кўзим билан кўришни истайман», – дебди Шаррикон. Савдогар қизни олиб кириб, Шаррикон қаршисига ўтқазибди. Шаррикон уни кўриши билан унинг кони бир эканини сезгандай таъсирланабди. Ҳолбуки у, Нузҳатуззамон жуда ёшлигига кетиб қолган, уни тузукроқ кўрмаган ҳам экан. Фақат у туғилгандан бир қанча вақтлар кейин ўзининг Нузҳатуззамон исмли синглиси, Зуулмакон исмли укаси борлигини эшитиб, юқорида баён этилганидек, мерос талашувчилар пайдо бўлди, деб қайғурган экан. Савдогар уни Шарриконга тақдим қиласи экан, шундай дебди: «Бу қиз чиройда тенгсиз бўлиши билан бирга, бутун диний, дунёвий, сиёсий, риёзий илмларни ҳам мукаммал эгаллаган». «Унинг учун сўраган пулингни ол-да, қизни қолдириб, ўз йўлингга жўна!» – дебди Шаррикон савдогарга. «Бош устига, – дебди савдогар, – лекин менга савдо ишларим учун ҳеч қаерда ва ҳеч қачон бож олмасликларини тасдиқловчи бир нома беришингни сўрайман». «Яхши, бу ишингни тўғрилаб берай, лекин унинг баҳосини айт», – дебди Шаррикон. «Жориянинг қиммати юз минг динор, матоларининг қиммати ҳам шунча», – дебди савдогар. Ҳоким: «Мен ундан ортикроқ бераман», – дебди. Кейин у хазиначини чақириб, савдогарга уч юз йигирма минг динор беришни буюрибди.

Шундан кейин Шаррикон тўрт қозини чақириб: «Сизлар гувоҳ бўлинглар, бу жориямни озод қилдим. Мен бунга уйланмоқ истайман¹», – дебди.

Қозилар унинг озод қилинганига ҳужжат ҳозирлаб, никоҳ хати битибдилар. Ҳоким қаршисида

¹ Шариат қоидасига кўра чўрини никоҳга олиб бўлмас, никоҳлаш учун аввал уни озод қилиш керак бўларди.

турган одамлар бошига кўшгина хушбўй мушк ва олтинлар сочибди, савдогарнинг талабига мувофиқ унинг савдогарчилиги учун бож олмасликларини, ҳеч бир мамлакатда унга ёмон қарамасликларини таъкидовчи фармон ёзишга амр қилибди. Савдогарга саруно кийдирибдилар.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод хикоя айтишини тўхтатди.

Олтмишинчи кеча

— Эй саодатли шоҳ, — деб давом этди Шахризод, — ҳоким савдогарнинг илтимосига мувофиқ унинг молларидан бож олмаслик, унинг савдогарчилиги ҳеч ким халал бермаслиги тўғрисида маҳсус фармон ёзив беришга амр қилибди. Савдогарга қимматбаҳо саруно кийдирилгач, ҳамма тарқабди. Ҳоким ёнида фақат қозилар билан савдогардан бўлак ҳеч ким қолмабди. Шаррикон қозиларга: «Мен қизнинг оғзидан савдогар сўзларини тасдиқлайдиган билим маълумотини эшитишингизни истайман», — дебди. «Ёмон бўлмасди», — дейишибди қозилар.

Ҳоким ўзи билан ёнидагилардан қизни пана қилиш учун ўртадаги пардани туширишини буюрибди. Парда орқасида аёллар қизни ҳокимнинг хотини бўлиши муносабати билан табриклаб, оёқ-қўлларини ўпибдилар. Унинг теварагида парвонадек айланиб, енгиллатиш учун кийимларини ечибдилар. Қизнинг хуснини, кўркини томоша қилибдилар. Амирлар, вазирларнинг хотинлари орасида шундай хабар тарқалибди: «Ҳоким Шаррикон, кўркда, илмда, адабда тенги йўқ бир канизак сотиб олибди. У бутун илмларни билар эмиш, қиммати уч юз йигирма минг динор эмиш.

Уни озод қилиб, ўзига никоҳлабди. Ҳоким қизни имтиҳон қилгани, унинг саволларга беражак жабовини эшитиш учун тўрт қозини чақиртирибди».

Бу хабарни эшитгач, амир-вазирларнинг хотинлари эрларидан рухсат олиб, қизни кўришга ошиқибдилар. Нузҳатуззамон турган қасрга келиб, унинг хузурига кирибдилар. Қизнинг хизматида бичилган қуллар ва жориялар турган эмиш. Нузҳатуззамон амирлар, вазирлар ва бошқа сарой аҳлларининг хотинлари келганини кўриб, улар билан кўришгани ўрнидан турибди. Қуллар унинг орқасидан юрибдилар. «Хуш келибсизлар», дебди у очик чехра билан ва уларни юқорига таклиф қилибди. Қиз бундай мулойим илтифот билан уларни ўзига асир қилибди. Худди улар билан кўришиб юргандай, бирга ўстаңдай жой-жойларига ўтқазибди. Улар канизакнинг хуснига, ақлига, муомаласига танг қолиб, бир-бирларига: «Бу жория эмас, балки шоҳ қизи – малика», дейишибди. Улар Нузҳатуззамоннинг яна ҳам хурматини ошириб: «Эй маликамиз, қадамингиз билан шахримиз нурга тўлди. Сизнинг шарафингиз билан мамлакатимизнинг қадри ортди. Мамлакат – сизнинг мамлакатингиз, сарой – сизнинг саройингиз, бизлар ҳаммамиз сизнинг чўрингиз. Кўркингизни томоша қилишимиз учун марҳаматингизни дариф тутмаслингизни сўраймиз», – дебдилар. Нузҳатуззамон ҳаммаларига миннатдорлик билдирибди.

Қиз ва унинг ёнидаги аёлларни ҳоким ва унинг ёнидаги кишилардан паналаб турувчи ўртадаги нарда ҳамон осиғлиқ экан. Ҳоким Нузҳатуззамонни чақириб: «Эй иззатли малика! Бу савдогар сени илму одобда мақтади, ҳатто, ҳамма илмларни, илми нахвни билишингни даъво қилди. Шу ҳақда бир оз сўзласанг, тинглар эдик», – дебди.

«Бош устига, эй эл ҳокими», – дебди қиз ва куйидагича сўз бошлибди: «Биринчи боб мамла-

катни идора қилиш, шоҳлар муомаласи ва шариат ишларини олиб борувчи валийлар ва уларга лойик қоидалар тўғрисида.

Эй ҳоким, билгинки, хулқнинг яхши хусусиятлари дин ва дунё ишларида мужассамлангандир. Чунки киши динга фақат дунё билангина етишади. Дунё интизоми фақат одамларнинг ҳаракатлари билангина майдонга келади. Одамларнинг ишлари тўртга бўлинади: хукмдорлик, савдогарлик, дехқончилик, ҳунармандлик.

Хукмдорларга мамлакатни идора қилиш учун: тўла сиёsat, ҳушёрлик, самимий ҳаракат ва содиқлик даркор. Чунки ҳукмдор дунё иморатининг устунидир.

Агар одамлар инсоф билан иш қилсалар, албатта, ўртадан талашиш, душманлик кўтарилилар эди. Лекин улар зўрлик билан иш кўрадилар, нафсга бериладилар. Бу ҳаракатларидан талашиш, тортишиш бунёдга келади. Шунинг учун улар ораларида тўғрилик ўрнатиш учун ҳукмдор зарур бўлади. Агар шоҳ одамларни бир-биридан ҳимоя қилиб турмаса, албатта, кучлилар кучсизларга тажовуз қиласа, эдилар. Ардашер шундай деган эди: «Дин билан шоҳ – иккиси эгизак. Дин – хазина, давлат – қўриқчи». Шариат ва ақл одамларга мазлумларни золим зулмидан сақловчи, кучлилардан кучсизларни ҳимоя қилувчи, жиноятчиларни танбеҳловчи ҳукмдор тайинлашлари зарурлигини ўргатади.

Билгил эй ҳоким, шоҳ қандай яхши бўлса, замон ҳам худди шундайдир. Пайғамбар алайҳиссалом: «Агар икки тоифа одам – олимлар билан амирлар тўғри бўлсалар, одамлар ҳам тўғри, агар улар бузук бўлсалар, одамлар ҳам бузук бўлади», деганлар.

Баъзи донолар шоҳлар уч хил бўлади деганлар: диндор шоҳ, муқаддас нарсаларни сақловчи шоҳ,

маишатга берилган шоҳ. Диндор шоҳ ўз халқини динга бўйсундириши лозим. Бунинг учун у ўзи ҳаммадан кўра диндор бўлиши шартдир. Чунки одамлар эргашувчи, намуна олувчиidlар. Одамлар унинг диний қонунига мувофиқ буйруқларига бўйсунишлари лозим.

Муқаддас нарсаларни сақловчи шоҳ дин ишларида ҳам, дунё ишларида ҳам иштирок этади. У одамларни қонунга бўйсунишларига, одамгарчиликларини сақлашга мажбур қиласди. У қалам билан қилични бирлаштириши керак. У қалам чизигидан чекинганларни қиличи билан қирқади. У ўткир қилич билан қийшиқларни тўғрилайди ва бутун одамлар орасида адолат ўрнатади.

Маишатпараст шоҳга келсак, у фактат ўзининг ҳавасларини қондириш билан овора бўлади. У ўзига бу мартабани бағишлиаган худодан ҳам қўрқмайди, унинг давлати дастлаб инқирозга юз тутади, такаббурлигининг ниҳояси ҳалокатга олиб боради, давлати барбод бўлади.

Донолар: «Шоҳ кўпчиликка муҳтож, лекин кўпчилик бир кишига муҳтождир», деганлар. Шунинг учун шоҳ кишилар орасидаги англашилмовчиликларни, келишмовчиликларни йўқотиши, уларни бирлаштириш учун кишиларнинг бутун ҳолларидан хабардор бўлиши, уларни адл қучонига олиши, олижаноблик билан ғамхўрлик қилиши зарур.

Билгил, эй шоҳ, Ардашер (форсларнинг учинчи шоҳи) бутун дунёни әгаллаб, уни тўртга бўлди. Ҳар бир бўлаги учун маҳсус тўрт хил муҳр ўйдирди. Биринчи муҳр денгизни қўриқлаш муҳри бўлиб, унга «давлат» сўзини ёздирди. Иккинчи муҳр – солиқ ва пул тўплаш муҳри бўлиб, унга «курилиш – ободонлик» сўзини ёздирди. Учинчи муҳр озиқ-овқат муҳри бўлиб, унга «тўқлик – мўллик» сўзини ёздирди. Тўртинчи муҳр шикоят

мухри бўлиб, унга «адолат» сўзини ёздириди. Ислом келиб чиққунча, форсларда шу тартиб жорий эди.

Шоҳ Хисрав, ўзининг лашкароши вазифасини ўтовчи ўғлига хат ёзиб: «Аскарларингга кўп эрк берма. Улар ўзларидан тинчид, сен билан кўпда ишлари бўлмай қолиши мумкин», – деб қайта-қайта уқдирган экан.

Кисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод ҳикоя айтишини тўхтатди.

Олтмиши биринчи кеча

— Эй саодатли шоҳ, – деб давом этди Шахризод, – шоҳ Хисрав ўз ўғлига хат ёзиб: «Аскарларингга кўп эрк берма. Улар ўзларидан тинчид қоладилар. Уларни кўп сиқма, сендан безор бўладилар. Уларга ўртамиёна бўл. Ёқимлилик билан мукофотлаб тур. Мўллик кезларда сахий бўл, қайгули даврларда ҳаддан ортиқ сиқма», – деган экан.

Шундай бир гап бор: бир кун бир бадавий араб Мансур олдига келиб, унга: «Итингни ўзинг тўйдир, сенга ўрганади», – дебди. Бадавийнинг сўзига Мансурнинг аччиғи чиқибди. Абу Аббос Тусий унга: «Итга сендан бошқа киши овқат бергудек бўлса, у сени ташлаб, ўша кишига ўрганиб қолмаса, деб қўрқаман», – дебди. Мансурнинг ғазаби сўнибди. Арабнинг сўзи тўғри эканини тушуниб, уни мукофотлабди.

Билгил эй шоҳ, Абдумалик ибни Марвон ўзининг акаси Абдулазизни Мисрга юборгач, шундай деб хат ёзган: «Мирзолар ва сарой ахлининг кўнглини овла, мирзоларинг сенга ишнинг бори-

ши түғрисида маълумот берадилар, саройдагилардан сарой расмларини ўрганасан. Ташқаридагилар орқали аскарларнинг ахволини ўрганасан».

Умар ибни Хаттоб бирони хизматга оларда тўрт шартни таклиф қиласр экан: юккаш отларга минмаслик, ипак кийимлар киймаслик, ҳарбий ўлжаларни талон-торож қилмаслик, намозни қазо қилмаслик.

Ақлдан ортиқроқ бойлик йўқдир дейдилар. Олдиндан кўриш, ўйлаб ишлашдан ташқари ақл йўқдир. Ҳусни хулқдан ортиқ манзур нарса одобга teng мезон йўқдир. Тавфиққа teng келарли фойда йўқ. Яхши ишлар қилиш каби тижорат топилмас. Худо мукофотига лойиқ ишдан кўра фойдали нарса йўқ. Тафаккурга teng келадиган илм бўлмас. Фарзларга teng ибодат йўқдир. Тавозе каби улуғ хулқ йўқдир. Илмга баравар шарофатли нарса йўқ. Бошингни сақла. Ўлим ва фалокатларни эсла. Али: «Одамлар қиладиган ёмонликдан сақланингиз, ёмои кишилардан ҳазар қилиб, бирор ишда маслаҳат сўрамангиз. Уларнинг ҳийлаларига дучор бўлмангиз. Ўртача ҳаракат қилмаганларнинг ақли сўникдир», – деганлар.

Ҳазрат Умар айтди: хотинлар уч хилдир: худога ишонувчи, худодан қўрқувчи, муҳаббатлик. Иккинчи хил хотинлар кўп тугадилар-у, боладан бошқани билмайдилар. Учинчи хили худонинг қаҳр-ғазабига йўлиққан кишининг бўйнидаги сиртмоқдир.

Эрлар ҳам уч хил бўладилар: биринчиси – ўз ишларини ўз ақл-идроклари билан бажарувчи ақлли эрлар. Иккинчиси – олдинига ақллироқ, лекин қиласр ишининг оқибатига ўзининг ақли етмай қолган тақдирда, бошқалар билан маслаҳатлашиб кўради. Тўгри қилади, янглишмайди. Учинчи хили – қатъиятсиз кишилар бўлиб, тўгри йўлни билмайдилар, маслаҳатга ҳам кўнмайдилар.

Одиллик ҳар ишда ҳам зарурдир. Ҳатто, жориялар, қуллар ҳам адолатта муҳтождирлар. Бу ҳақда одамларга жабр қилишни касб қилиб олган йўлтўсарларни мисол қилиш мумкин. Агар ўшаларнинг ораларида бир-бировлари билан мол тақсимида тенглик бўлмаса эди, албатта, уларнинг ишлари натижасиз чиқар эди. Хулоса шуки: энг яхши хулқларнигина эгаллаш зарур, буни шоир ўз шеърида шундай куйлаган:

Йигит қабиласин кўнглин овлади,
Кўрсатиб илтифот, шундай бўл сен ҳам.
Карамда ишонч бор, шафқатда ҳурмат,
Тўғрилик, садоқат ҳеч келтирмас фам.
Мол билан қозонмоқ истаган шуҳрат,
Олдин борсин пойга қилганда карам.

Сўнг Нузҳатуззамон сўзни шоҳларнинг мамлакатни идора қилишлари тўғрисига бурибди. Ўтирганлар: «Бунгача сиёsat бобида бу хотиндай доно ва нотиқни кўрмаганмиз, кошки бошқа бир бобдан ҳам сўзласа, эшитиб фойдаланаардик», – дейишибди. Нузҳатуззамон бу сўзларни эшитиб, уларнинг муддаоларини билибди-да:

«Одоб боби жуда кенг, чунки у ҳар қандай камолотнинг мужассам ўрнидир, – деб давом этибди. – Кунлардан бир кун Муовия уйига Аҳнаф бинни Қайс билан бирга Банутамим келди. Дарвозабон Муовия ёнига кириб: «Эй шоҳим, Ироқдан одамлар келишди, сизни кўрмоқ ва сўзлашмоқ истайдилар, уларнинг сўзларини эшитсангиз», – дебди.

«Қаранглар, кимлар», – деди Муовия. «Банутамим» деб жавоб беришгач, киришга амр қилди. Банутамим Аҳнаф бинни Қайс кирди. «Менга яқинроқ ўтири, эй денгизлар отаси, сўзингни яхшироқ эшитай, менга қандай маслаҳатинг бор», – деди Муовия Банутамимга. «Эй амиралмўъминин, – деди Банутамим Муовияга хитобомуз, – со-

чингни айир, мўйловингни қир, тирнофингни ол, кўлтиқ ости мўйларини юл, ҳар вақт тишингни тоза тут. Чунки бунинг етмиш икки хил хосияти бор. Жума кунлари фусл қил, икки жума орасида-ги гунохингни ювади», — деди.

Кисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод хикоя айтишни тўхтатди.

Олтмииш иккинчи кеча

— Эй саодатли шоҳ, — деб давом этди Шахризод, — Аҳнаф бинни Қайс Муовия сўроғига жавоб бериб: «Икки жума орасидаги гуноҳларинг кафолати учун ҳар жума фусл қил», — деди. «Ўзингга қандай маслаҳат берасан?» — деди Муовия Аҳнафга. «Юрганда шошилмай қадам бошишни, ҳар бир қадамни кузатишни маслаҳат бераман», — деди Аҳнаф. «Амирлардан тубан дара-жалик уруғларинг ёнига кирганда ўзингни қандай тутасан?» — деди Муовия Аҳнафга. «Камтарлик билан бошимни эгиб, салом бераман. Менга тегишли бўлмаган нарсаларга эътибор бермай, кам гапираман», — деди Аҳнаф.

«Ўз бараварларинг олдига кирганда нима қиласан?» — деди Муовия Аҳнафга. «Сўзласалар тинглайман. Улар кибрлансалар ҳам мен кибрланмайман», — деди Аҳнаф. «Амирларнинг олдига кирганда нима қиласан?»

«Ишоратсиз тўғри салом бераман. Жавоб қутаман. Агар яқин тутсалар, яқинлашаман. Узоқлашсалар, узоқлашаман», — деди Аҳнаф. «Хотининг билан қандай муомала қиласан?» — деди Муовия Аҳнафга.

«Бу саволингга жавоб бермоқдан мустасно қил, эй улуғ шоҳ», — деди Аҳнаф. «Худо ҳақи, жавоб

бер», – деди Муовия. «У билан яхши мумомала киламан, майшатни тузатаман, озиқ-овқат важидан түқ тутаман. Чунки хотинлар чай қовурғадан яратылғандир».

«Яхши, тилагингни айт», – деди Муовия Ахнафга.

«Тилагим фуқароларингни идора қилишда худодан қўрқиб иш кўришинг, ҳаммага баробар одил бўлишингдир», – деб жавоб берди Ахнаф ва ўрнидан туриб, Муовия ёнидан чиқди. У кетар экан Муовия: «Агар Ироқда ҳеч ким бўлмай ёлғиз шунинг бир ўзи бўлса ҳам кифоя қиласди», – деди.

Сўнг Нузҳатуззамон: «Бир шингил одобга тааллуқли сўзлардан айтайин, – деб давом этибди, – билгил эй шоҳ. Умар ибни Хаттобнинг Муайқиб исмли хазиначиси бор эди.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод ҳикоя айтишни тўхтатди.

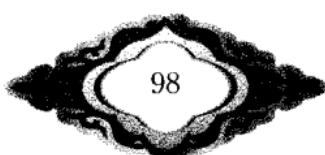

Олтмиши учинчи кеча

— Эй саодатли шоҳ, – деб давом этди Шахризод, – Умар ибни Хаттобнинг Муайқиб исмли хазиначиси бор эди. Бир кун Муайқиб Умарнинг ўғлини кўрдида, унга хазина пулидан бир дирҳам берди. «Уйимга бориб, энди жойимга ўлтирган эдим, – деб ҳикоя қиласди Муайқиб, – Умарнинг одамларидан бири мени чақириб келди. Мен анча хавфсираб Умар ёнига кирдим. Қарасам, боя ўғлига берган бир дирҳам унинг қўлида турибди».

«Хайф сенга, эй Муайқиб. Сенда бир камчилик бор», – деди у жиддий менга.

«Нима камчилик, эй шоҳим?» – дедим мен. «Қиёматда мана шу бир дирҳам учун Мухаммад

пайғамбарнинг барча умматлари қошида жавоб берасан», – деди у ғазаб билан.

Умар, Абумусал-Ашъарига қуидагича мактуб ёзи: «Менинг мактубим етгач, одамларга тегишли нарсаларни ўзларига топшириб, қолганини менга келтиргил». Абумусал-Ашъари Умар айтганча қилди. Усмон халифа бўлгач, у ҳам Абумусага юкоридагича мактуб ёзи. Абумуса топшириқни бажарди. Колган қисмини Зиёд исмли кишидан юборди. Зиёд пулларни олиб келиб, Усмоннинг олдига қўйган эди, унинг ўғли бир дирҳам пул олди. Буни кўрган Зиёд йиғлаб юборди.

«Нега йиғлайсан?» – деб сўради халифа Усмон. «Мен бир вақт Умарга шундай хирож пулини келтирган эдим, ўғли бир дирҳам олган эди. Умар қўлидан тортиб олишга буюрди. Холбуки, ҳозир бундан ҳеч ким тортиб олмади ва ҳеч ким ҳеч нарса ҳам демади». «Умарга ўхшаш кишини учратаман деб ўйлайсанми?» – деди Усмон.

Зиёд бинни Аслом отасидан эшитган бир воқеани ҳикоя қилди: «Бир кеч Умар билан шаҳар айлангани чиққан эдик. Умарнинг кўзи гулхан ёниб турган бир ерга тушди.

«Эй Аслам, совуқда қолган йўловчилар бўлса керак, мен уни бориб кўраман», – деди Умар. Биз ўт ёнига бордик. Қарасак, бир хотин қозонга ўт ёққан, атрофига бир қанча ёш болалар йиғилишган эди. «Салом сизларга, эй нур ҳамсухбатлари», – деди Умар уларга, олов ёқувчилар демай. «Нима қилаётисизлар?» «Қоронги ҳам совуқ жондан ўтди», – деди хотин. «Булар нега йиғлайдилар?» – деди Умар. «Очликдан йиғлайдилар», – деди хотин. «Қозонда нима пишираётиссан?» – деди Умар. «Бир нарса пишираётгандек болаларни овутаётирман. Албатта, худо охиратда буларнинг ҳиссасини Умардан сўроқ қилас», – деди хотин ғазаб билан.

«Умар буларни қаердан билади?» – деб сўради у хотиндан.

«Фуқароларининг ҳолини билмаса, уларни қандай идора қиласди?» – деди хотин. «Сўнг, – деб давом этди Аслам, – Умар менга қаради-да, мен билан бирга юр деб, шошилиб йўлга тушди. Биз харажат омборига бордик. Умар бир қоп ун, бир идишда ёғ олди-да, «Менга орқалат!» – деб хитоб қилди. «Мен кўтараман», – дедим унга. «Қиёматда менинг оғирлигимни кўтарасанми?» – деди у менга. Юкни ўзи кўтариб олди. Шошилиб хотин олдига бордик. Олиб борган нарсаларни хотин олдига қўйдик. Хотин қозонга бир оз ёғ солди. Умар ўтни пулларди. Унинг узун соқоли орасидан тутун бурқаб чиқар эди. Шундай машаққатлар билан овқат пиширилди.

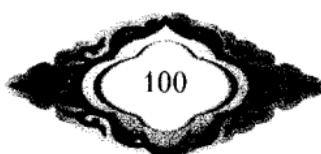
«Мана энди болаларингга едир», – деди-да, овқатни елпиб совитди. Улар очликларига барҳам бериб, тўйгуңча ейишли. «Мен буларни очликдан йиглаётганларини сезган эдим», – деди Умар менга, – ўтни ким ёқаётганини аниқлаш дилимга келганича бор экан».

Кисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод ҳикоя айтишини тўхтатди.

Олтмиши тўртинчи кечা

— Эй саодатли шоҳ, – деб давом этди Шахризод, – Нузҳатуззамон ҳикоясида давом этибди: Умар бир кун чўпон қул олдидан ўта турриб, бир қўй сотиб олмоқчи бўлди. Чўпон қул: «Қўй меники эмас», – деб жавоб берди. Умар (унинг қуллигига ачиниб): «Менинг мақсадим сенинг ўзингни олиш, – деди-да,

қулни сотиб олиб, озод қилгач: «Эй худо, менга кичик нарсаларни озод қилишни насиб қилганинг дек, катта нарсаларни озод қилишни ҳам насиб қил!» – деб хитоб қилди.

Умар ибни Хаттоб ходимларини сут билан бокар, ўзи маза-матрасиз овқат ер, уларга нафис кийимлар кийдирар, ўзи дағал кийимлар кияр эди. Одамларга тегишли ҳақларини ортиғи билан берарди. Бир кишига у тўрт минг дирҳам бериб туриб, яна бир минг қўшиди. Одамлар ундан: «Бу кишига қўшгандан кўра ўғлингга ҳам бермайсанми?» – деб сўрашди. «Ухуд² жангиде унинг отаси сабот кўрсатгандир», – деди Умар.

«Бир кун халифа Умарга мамлакатнинг хирожидан кўп пул келтирдилар. Шу кун Умарнинг қизи Ҳафса отаси ёнига келиб: «Эй улуғ шоҳ, уруғларнинг ҳақи йўқми?» – деди ўпкаланиб. «Худо уруғлар ҳақини унутмасликни буюрган. Лекин уларга ҳалқ молидан эмас, ўз ҳақингдангина бериш мумкин. Эй Ҳафса, сен уруғларни рози қилишни истайсан-у, отангни ғазаблантирасан», – деди Умар.

Ҳафса маъюсланганча қуруқ чиқиб кетди.

Умарнинг ўғли шундай деди: «Бир йили мен худодан отамни бир кўришни сўраб илтижо қилдим. Ниҳоят тилагимга эришдим. Отамни кўрганимда у пешона терларини артар эди. «Аҳволинг қалай, ота?» – деб сўрадим мен ундан. «Агар худонинг раҳми келмаганда, отанг батамом ҳалок бўларди», – деди у.

Шундан сўнг Нузҳатуззамон гапда давом этибди: Эй баҳтли ҳоким, билгилки, биринчи бобнинг

² Бу ерда Мұхаммад пайғамбар (с.а.в)ни Маккадан қувиши учун Макка яқинидаги Уҳуд тоғида бўлган катта уруш назарда тутилади.

иккинчи фасли пайғамбарга итоат қилган яхшилар, зоҳидларнинг фазилатлари ва одблари тўғрисида.

Ҳасан Басрий айтгандирки, одам боласи уч нарсадан: тўпланган молларидан баҳраманд бўла олмаганига, орзуларига эриша олмаганига, қилиши мумкин бўлган яхши ишларни қила олмаганига афсусланиб дунёдан ўтади.

Исфиёндан: «Мол-ҳолга эга кишиларни зоҳид деб бўладими?» – деб сўрадилар.

«Ха, – деди Исфиён, – шарт шуки, агар у бошига тушган кулфатларга чидаса-ю, қўлида борларга шукур қилса».

Абдуллаҳ ибни Шаддод ўлими олдидан ўғли Муҳаммадни чақириб, шундай васият қилди: «Эй ўғлим, мени ажал чақираётир, энди сен сиртда бир хил, ичда бир хил ҳаракат қилмай, ҳам дилда, ҳам тилда покиза бўл. Худо берган неъматларга шукур қил, ҳар вақт тўғри сўзлагил, шукур қилмоқ – неъматларни ортиради. Худодан қўрқкин. Чунончи шоирлар айтгандек:

Бахт – дунё тўплашда эмасдур мутлок,
Бахт эрур аслида ҳаромдаш қочмок.
Ҳалоллик инсонда энг яхши одат,
Ҳалоллик тилакка етказур албат».

Сўнг Нузҳатуззамон: «Эй ҳоким, энди биринчи бобнинг иккинчи бўлимидан ҳикоя эшитинг», – дебди. «У қандай ҳикоя?» – деб сўрабди ҳоким. Қиз ҳикояни бошлабди: «Умар Ҳаттоб халифаликка ўтиргач, уйига борди. Қўлида бўлган ҳамма молларини олиб, давлат омборига топширди. Бани Умайя бу ишдан хафа бўлиб, унинг аммаси Фотима бинти Марвонга бориб айтди. Фотима Умар билан кўришиш истаги борлигини хабар қилиб, кипи юборди. Кечаси ўзи уловига миниб, Умар олдига борди. Умар уни уловдан туширгач, сухбатлаша бошлади.

«Эй амма, қани гапириңг, мақсадингиз нима?» – деб сўради Умар. «Сиз сўзланг, эй халифа, сизнинг фикрингиз яширин сирларни очади», – деб жавоб берди у.

«Худо пайғамбарни бир хилларга кўмакчи ва бир турли кишилар учун жазоловчи қилиб юборди. Сўнг пайғамбарнинг ёнида бўлишини лозим кўриб, уни ўз ҳузурига олди».

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шаҳризод ҳикоя айтишни тўхтатди.

Олтмиши бешинчи кеча

— Эй саодатли шоҳ, – деб давом этди Шаҳризод, – Нузҳатуззамон деди: «Сўнг пайғамбарнинг ёнида бўлишини лозим кўриб, уни ўз ҳузурига олди ва одамларга сув ичиш учун ариқ қолдирди. Ундан кейин Абу Бакр халифаликка ўтирди. Ариқни қандай бўлган бўлса, шундай қолдирди. Абу Бакрдан сўнг, Умар халифа бўлди. Яхши ишлар қилди, жуда ғайратли эди. Лекин Усмон халифа бўлгач, у ариқдан яна ариқ чиқарди. Сўнг Язид, Бану, Марвон, Абдулмалик, Валид, Сулаймонлар ҳам шундай ариқлар чиқардилар. Энди навбат менинг қўлимга ўтди. Мен ариқни аввалги ҳолига солмоқчиман». «Мен сен билан сўзлашмоқчи эдим. Сенинг фикринг бундай бўлгач, айтадиган сўзим йўқ», – деди Фотима ва йўлига қайтиб Бани Умайя ёнига келди-да унга: «Умар ибни Хаттобга уруғлик хурматини сақлангиз!» – деди.

Умар ибни Абдулазиз ўлими олдидан болаларини ўз атрофига йиғдирган чоғда Маслам ибни Абдумалик унга шундай деди: «Эй халифа, бо-

лаларингга ота бўла туриб, қандай қилиб шундай муҳтоҷ қолдирасан! Ҳозир ҳам тириксан, бутун ихтиёр ўзингда, хазинадан болаларга бирмунча пул тайинлашинг мумкин. Ҳамма нарсани ўзингдан кейинги шохга қолдиргунча, шундай қилишинг яхшироқ».

Умар Масламга ҳайрат ва ғазаб билан ўқрайди: «Эй Маслам, – деди у, – тириклик чоғимда улардан хотиржам бўлдим, ўлганимда улар учун тинчсизланмайман. Болаларим икки хил йўл тутишлари мумкин: бири – худога итоат қилишдир, уларнинг ишларини худо ўнглайди. Иккинчиси – итоатсизликдир. Мен итоатсизларга ҳеч қачон ёрдам бермайман. Эй Маслам, сен билан биз Марвоннинг бир ўғлини кўмишда ҳозир эдик. Ўша ерда мени уйқу элтди. Уйқуда уни худонинг буйрукларидан баъзисини бажармагани учун жазоланганини кўрдим. Бу мени қаттиқ ташвишга туширди. Агар мен халифа бўлсам, ундаи ишларни қилмасликка онт ичдим. Бутун умримда шунга эришдим. Худонинг кечиришини умид қиласман».

«Бир киши ўлган эди, – деди Маслам, – кўмиш устида мен бўлдим. Кўмилгач, кўзимга уйқу келди. Уни тушда кўрдим. У сув оқиб турган бир боғда оқ кийимларга ўралиб юrar эди. Менинг ёнимга келиб: «Эй Маслам, мана шундай яхши ишларни қилиш керак экан», – деди у.

Бу хилдаги сўзларга ўхшаш кўпгина сўзлар айтилди.

Мен Умар ибни Абдулазиз замонида бир кун қўй соғар эканман, бир чўпонни бир тўда қўйлар подаси билан кўрдим. Қўйлар орасида бўрилар ҳам юrar эди. Уларни ит деб ўйладим. Илгари бўрини кўрмаган эдим. «Бунча итларни нима қиласан?» – дедим. «Булар ит эмас, бўрилар», – деди у. «Ундаи бўлса бўрилар қўйларга зарар бер-

майдими?» – деб сўрадим. «Бош соғ бўлса, тана ҳам соғ бўлади», – деди чўпон.

Умар ибни Абдулазиз бир кун лойдан ясалган минбарда нутқини битиргач, қўйидаги уч ишни таъкидлади: «Одамларга нисбатан дилингиз тўғри бўлсин, у вақт тилингиз дўстларингизга муносиб бўлади. Турмуш ишларида қаноатли бўлинг. Одам Атодан бошлаб, шу кунгача ўтганлар орасида бирорта тирик киши йўқ. Абдумалик ва унгача бўлганлар ҳам ўлдилар. Умар ҳам, ундан сўнгилар ҳам ўладилар».

«Эй халифа, сенга бир ёстиқ қилиб берсам, баъзан бир оз суялиш керак», – деди Маслам. Умар: «Киёматда ундан азобланмай деб қўрқаман», – деди-да, бирдан қичқириб кўнгли озиб йиқилди. «Эй Мариям, эй Мазоҳим, бу кишига қаранглар», – деди Фотима ва ўзи сув қелтириб, унга сепар экан, йиғлай бошлади.

Умар хушига келиб караса, Фотима йиғлаб ўтириби. «Нега йиғлаяпсан, эй Фотима?» – деб сўради у. «Шу топдаги хушдан кетишинг, ўлим олдида шундай йиқилишингни эслатди, сендан айрилиш кунини хотирлатди. Шунга йиғлаёттирман», – деди Фотима. «Етар, Фотима, хирсни ҳаддан оширгансан», – деб Умар ўрнидан турмоқчи бўлди-ю, лекин йиқилди. Фотима уни суяб ўтқазди-да: «Сен менинг онам ўрнида онам, отам ўрнида отамсан. Лекин иккимиз ёлғиз очикойдин сўзлашишга имкон тополмаймиз», – деди Фотима.

Нузҳатуззамон ўзининг акаси Шаррикон билан тўрт қозига: «Энди биринчи боб иккинчи фаслиниг натижасини эшигинг», – дебди.

Кисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод хикоя айтишни тўхтатди.

Олтмиш олтинчи кеча

— Эй саодатли шох, — деб давом этди Шахризод, — Нуздатуззамон акаси Шарриконни танимай, тўрт қози ва савдогар хузурида: «Биринчи боб иккинчи фаслининг натижасини эшитинг», — деб давом этибди: «Бир кун Умар ибни Абдулазиз Макка аҳлларига мактуб ёзди: «Эй Макка аҳли, мен хонайи Каъбани, улуғ кунларни гувоҳ қилиб айтаман, кимда-ким бировга жабр қиласа, мен унинг душманиман. Ҳеч кимга зулм қилишга йўл қўймайман. Чунки бу иш учун мен жавобгар бўламан. Агар бирор амалдорим ҳақиқатга тўғри келмайдиган иш қиласа, у инсоф билан тўғри иш қиласидиган бўлгунча, сизлар унга бўйсунмасликларингиз, буйругини рад этишларингиз мумкин...»

Мен ўлимим енгил бўлар деб ўйламайман. Чунки бундай илтифот пок мўминлар учун энг улуғ мукофотdir».

Бир ишончли доно шундай дейди: Мен амиралмўминин Умар ибни Абдулазиз халифалик замонида унинг хузурига кирдим. Унинг қўлида ўн икки дирҳам пул кўрдим. Умар у пулни хазинага қўйишни буюрди. «Эй халифа, — дедим мен унга, — сен болаларингни камбағал ҳолга солиб қўйдинг, оиласангни ҳеч вақоси йўқ, қашшоқлаштирдинг. Ахир оиласангга, хонадонингдаги қашшоқларга бирор нарса берсанг бўлмайдими?» «Бери кел», — деди у менга ёнидан жой кўрсатиб.

Мен унинг ёнига бордим. «Оиласангни қашшоқлантиридинг, хонадонингдаги қашшоқларга бир нарса бер», — деган сўзинг тамоман нотўғри. Чун-

ки болаларим ва оиласига камбағаллар таъминоти учун мендан кейин худо бор. Улар икки йўл орасидадир: ё улар худога ибодат қилиб, тўғри йўлда борадилар-у, худо уларга ризқ беради, ёки улар гуноҳларга ботувчи гуноҳкор бўладилар. Мен ундаиларга мададкор бўла олмайман», – деди ва оиласига одам юбориб, чақиртирди.

Улар ўн икки киши эди. Уларни кўргач, кўзлари жикка ёшга тўлди-да: «Ё сизлар бой бўласизлар-у, отангиз дўзахга тушади. Ё сизлар камбағалликда қоласизлар-у, отангиз жаннатга киради. Отангизнинг жаннатга тушиши, сизларнинг бой яшашингиздан мувофиқроқдир, деб ўйлайман. Сизларни худога топширдим», – деди.

Холид бинни Сафвон шундай ҳикоя қиласиди: «Юсуф ибни Умар мени ўзи билан Хушшом бинни Абдумалик ҳузурига олиб борди. Етиб борганимизда, у ўз яқинлари, мулозимлари билан чиқиб келаётган экан. Бир ерда тўхтаб, у ерга чодир тикдилар. Одамлар жой-жойларига ўтирдилар. Мен халифа ёнига чиқиб бориб, унга тикилиб турдим. Кўзим унинг қўзига тушгач, мен унга шундай дедим: «Худо ризқингга ризқ қўшсин, эй халифа, ишларинг ўнгидан келсин, шодлигинга ҳеч бир ғашлик аралашмасин».

Шундан сўнг Нузҳатуззамон Шарриконга: «Бу бобда насиҳатлар жуда кўп. Лекин бир мажлисда бу бобга доир ҳамма маълумотларни айтишга ожизман», – дебди.

Қисса шу ерга етганда тоиг отди, Шахризод ҳикоя айтишини тўхтатди.

Олтмиши еттинчи кечә

— Эй саодатли шох, — деб давом этди Шахризод, — Нуздатуззамон Шарриконга: «Бу бобдаги насиҳатларни бир мажлисда айтиб беришга ожизман, унга узоқ кунлар керак», — дебди. «Эй ҳоким, — дейишибди қозилар, — бу канизак замонни танг қолдирувчи ягонаси, асрлар ўтиб етишадиган доносидир.

Чунки бунга ўхшаш фозилни кўп замонлардан бери кўрмаган ва эшитмаганмиз».

Қозилар ҳокимни дуо қилиб, уйларига қайтибдилар. Шу вақт Шаррикон ходимларига қараб, тўй-зиёфат ҳозирлигини кўришни буюрибди. Ўша ондаёқ улар буйруқни бажаришга киришиб, хилма-хил нозу неъмат ҳозирлабдилар. Шаррикон амирлар, вазирлар, уларнинг хотинлари ва бошқа сарой ахларини никоҳ маросими зиёфатида иштирок этишга таклиф қилибди. Коронги тушмасданоқ, нафс қитиклаб, кўзни суқлатувчи хар қандай лаззатли таомлар дастурхонга тўлдирилибди. Одамлар тўйгунча ейишибди. Ҳоким Дамашқда бўлган бутун чолғувчи ва яллачиларни ҳамда ашула ва чолғу билувчи канизларни чақиришни буюрибди. Ҳаммалари бир зумда йиғилиб, саройга киришибди.

Коронги тушгач, сарой эшигидан қўрғон дарвzasигача ўнг ва чап томонларга шамлар ёқилибди. Вазирлар, амирлар ва барча уруғлар ҳоким Шаррикон қошида хизматда бўлибдилар. Канизлар келинни ясантириб, кийинтиришга киришибдилар. Шаррикон ҳаммомга кирибди. Ҳаммомдан чиқиб таҳтига ўтиргач, қизни унга етти қават кийим билан кўрсатибдилар. Сўнг унинг кийимлари-

ни енгиллата бошлабдилар. Аёллар қизга никоҳ туни қилиниши лозим бўлган расм-русумларни ўргатибдилар.

Шаррикон қизнинг ёнига кирибди. Шу кеча қиз ҳомиладор бўлибди. Шарриконга ҳам воқеани билдирибди. Шаррикон фоят шодланиб, ҳаттотларга бу воқеа тарихини ёзишни буюрибди. Эртаси Шаррикон тахтига ўтиргач, амирлар, вазирлар ва барча сарой ахллари уни табриклабдилар.

Шаррикон ўзининг маҳсус миrzасини чақириб: отаси Умаруннуъмонга илмда, одобда тенг йўқ бир қиз сотиб олганини, уни озод қилиб, сўнг унга уйланганини, ҳозирда ҳомиладор эканини, уни укаси Зуулмакон ва синглиси Нуздатуззамонни кўришга Бағдодга юбормоқчи эканини ёзишга буюрибди. Сўнг хатни отасига жўнатибди. Чопар роса бир ойда Шарриконга хат жавобини олиб келибди. Шаррикон хатни қўлга олиб ўқибди. Хат узунданузоқ шу мазмунда ёзилган экан:

«Бу хат ватанини ташлаб кетган фарзандлар доғида куйган, улардан айрилиш аламида ҳайратда қолган шоҳ Умаруннуъмондан ўғлим Шарриконга. Сен кетгач, менга дунё тор бўлиб қолди. На бу кулфатларга чидаш мумкин, на бу сирларни яшириш мумкин. Воқеа шундай бўлдики: бир кун уканг Зуулмакон менга Маккага бориш орзуси бор эканини билдириди. Йўл ҳодисаларидан хавфланиб, мен уни қайтардим. Бир-икки йилдан сўнг бориш мумкин эканини айтдим. Сўнг мен овга кетиб, бир ой қолиб кетдим...»

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод хикоя айтишни тўхтатди.

Олтмиши саккизинчи кеча

— Эй саодатли шох, — деб давом этди Шахризод, — Умаруннуъмон хатда шуларни ёзган экан: «... Мен овда бир ой қолиб кетдим. Бир ойдан сўнг, овдан қайтдим. Келсам, уканг билан синглинг бир оз пул олишиб, ҳажга кетаётганлар билан бирга ҳеч кимга билдирмай, йўлга чиқишибди. Буни билгач, қўзимга дунё тор бўлди. Улар билан бирга қайтиб келишар деган умидда бўлдим. Ҳожилар келгач, улардан суриштирдим. Ҳеч кимдан аниқ бир хабар эшитмадим. Улар қайфусида мотам либосини кийдим. Фикру зикрим улар билан банд, уйқусиз, кўз ёшлиларимга чўмилдим», — деб шу байтларни ёзибди:

Хаёли дилимдан кетмас бир лаҳза,
Улар билан бандтур кўнглимнинг тўри.
Агар қайтишларин қилмасам хаёл,
Қачонлар сўнарди кўзларим нури.

Сўнг хатни: «Сен ва сен билан бирга турувчиликтарга салом йўллайман. Лекин сен бепарволик қилиб, бу хабарни ҳар кимга билдираверма. Чунки, бу бизлар учун номусдир», — деб тугатибди.

Шаррикон хатни ўқиб, отасининг қайфусига ачинибди, лекин укаси билан синглисининг йўқолганига шодланибди. Хатни олибди-да, хотини Нузхатуззамон ёнига кирибди. Кечаю кундуз бирга бўлганлари билан Шаррикон хотини ўз синглиси эканини, хотини эса, Шаррикон ўз акаси эканини билмас эканлар.

Нузхатуззамоннинг ой-куни тўлиб, кўзи ёрибди. У Шарриконга одам юбориб, қиз тукқанини билдирибди. Шаррикон келгач: «Мана қизинг,

унга кўнглингга ёқсан исмни қўй», – дебди. «Бола туғилгандан етти кун кейин нисбатдан юни ўибди. Караса, қизнинг бўйнида малика Абриза Румдан келтирган қимматли уч тошдан бири осиғлиқ эмиш. Буни кўриб ақлдан озаёзибди. Фазабга тўлибди. Кўзини тошга тикиб, диққат билан қарабди. Сўнг Нузҳатуззамонга: «Бу тош сенинг қўлингга қаердан тушди, эй жория?» – деб сўрабди, ғазаб билан.

Нузҳатуззамон Шаррикондан бу сўзни эшитиб: «Мен сенинг ва саройдагиларнинг маликасиман, ҳар вақт мени жория деб аташинг уят эмасми? Энди яширин сир очилди. Иш равшанлашди, мен шоҳ Умаруннуъмон қизи – маликаман, – дебди.

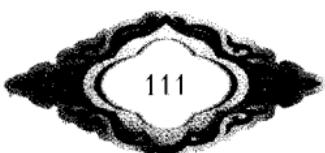
Бу сўзни эшитган Шарриконни титроқ босиб, ҳушсиз ерга йиқилибди.

Кисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод хикоя айтишни тўхтатди.

Олтмиш тўйққизинчи кечা

— Эй саодатли шоҳ, – деб давом этди Шахризод, – Шаррикон бу сўздан ортиқ ҳаяжонланибди. Ранги сарфайиб, бутун танини титроқ босибди. Бу қиз синглиси эканини билиб, беҳуш ерга йиқилибди. Хушига келиб, ҳайратга чўмибди. Лекин у Нузҳатуззамонни бунгача ўз кўзи билан кўрмаган экан: «Эй маликам, ҳақиқатда сен шоҳ Умаруннуъмоннинг қизимисан?» – деб сўрабди Шаррикон таажжубланиб. «Ҳа» – дебди Нузҳатуззамон. «Бўлмаса нега отангдан айрилиб, бирорларга сотилдинг?» – дебди Шаррикон.

Нузҳатуззамон бутун воқеани: укаси Зуулмаконни касал ҳолда Куддусда қолдирганини, оч қолиб, иш излаб кўчага чиқканда бадавий қўлига тушганини, унинг қийноқларини, ниҳоят савдогарга сотганини, ҳаммасини муфассал сўзлаб берибди. Бу сўзларни эшилтгач, Шаррикон унинг ўз синглиси эканини англабди.

«Қандай қилиб мен ўз синглимга уйландим? – деб ўйлабди Шаррикон боши қотиб. – Мен буни, албатта, сарой хизматчилидан бирига беришим керак. Агар бирор воқеа юз бергудек бўлса, мен унга яқинлашмасдан сарой бошлиғига берганман десам бўлар». «Эй Нузҳатуззамон, – дебди у сўнг ўқинч билан бош кўтариб, – сен чиндан ҳам менинг синглим экансан. Орамизда содир бўлган гуноҳ учун худодан кечирим сўрайман. Мен шоҳ Умаруннуъмоннинг ўғли Шарриконман».

Нузҳатуззамон унга диққат билан тикилибди, уни танигач ҳушдан оза ёзибди. Ранги ўзгариб: «Фоят катта гуноҳ қилибмиз, нима чора кўриш мумкин. Ота-онам бу қизни қаердан топдинг десалар, нима дейман», – деб юзини юлибди.

«Менинг фикримча, сени сарой бошлиғига никоҳлаш керак. Сен у ерда туриб, қизимизни тарбиялайсан. Синглим эканингни ҳеч кимга сездирмайсан. Бу ишлар худонинг хоҳлагани, тақдирда ёзилгани экан. Энди бу сирлар ҳеч кимга маълум ва машхур бўлмасдан, сарой бошлиғига ихтиёрига чиқсангина бу ишни яшириб кета оламиз», – дебди Шаррикон ва шу фикрни маъқуллаб Нузҳатуззамоннинг бошидан ўпибди.

«Қизнинг исмини нима қўямиз?» – деб сўрабди Нузҳатуззамон. «Қузияфакон қўй», – дебди Шаррикон. Шаррикон Нузҳатуззамонни сарой бошлиғига никоҳлаб, қизи билан бирга сарой бошлигининг уйига кўчирибди. Қизни жориялар

кўлида тарбиялай бошлабдилар. Уни ҳар турли шарбатлар, ўсимликдан маҳсус ҳозирланган емишлар билан парвариш қилибдилар.

Энди буларни қўяйликда, Зуулмакон воқеасини сўзлайлик. Зуулмакон ҳамон Дамашқда гўлах билан кун кечирар экан. Кунлардан бир куни хат ташувчи чопар шоҳ Умаруннұмандан Шарриконга бир хат келтирибди. Шаррикон хатни олиб ўқибди. Хатда шулар ёзилган экан:

«Эй ҳурматли ҳоким, болалар фироқидаман, фоят ғамгинман, кечаларни уйқусиз алам билан кечираман. Хат етган он, хирож, солиқ ва бошқа жамғармаларни ҳозирла. Қуллар билан бирга сотиб олиб, уйланган жориянгни бизга йўлла. Биз уни кўришга, сўзларини эшитишга фоят муштоқмиз. Чунки шу кунларда бизга Румдан қўп доно бир кампир келган. У ўзи билан кўкси баланд, фоят чиройли бешта қиз келтирган. Улар кишига керак ҳар турли илм, одоб, ҳикмат фанларини тўла эгаллаганлар. Кампир ҳам, ёнидаги қизлар ҳам шунчалик доноки, уларнинг билимдонликларини мақташга тил ожиздир. Уларни кўриш билан суқим тушди. Саройимда, кўл остимда бўлишларини орзу қилдим. Кампирдан уларнинг қимматини сўрадим. Кампир: «Факат Дамашқ хирожигагина сотаман», – деди. Мен буларнинг қиммати учун Дамашқ хирожи оз деб ҳисоблайман. Буларнинг ҳар бири бундан ортиқроқ баҳога эга. Шунинг учун бу баҳога мен рози бўлдим. Уларни саройга олиб кирдим. Ҳозир улар менинг ҳимоямдалар. Тезлик билан хирожни бизга жўнат. Кампир кутиб қолмай, пулни олиб юртига кетсин. Ўз жориянгни ҳам бизга юбор, булар билан мунозара қилишсии. Агар буларни енгса, уни Бағдод хирожи билан бирга қайтараман».

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод хикоя айтишни тўхтатди.

Олтмиши тўққизинчи кечага қўшимча

— Эй саодатли шоҳ, — деб давом этди Шахризод. — хатнинг охирида: «Ўз жориянгни ҳам бизга юбор. Булар билан мунозара қилишсин. Агар буларни енгса, уни Бағдод хирожи билан бирга қайтараман», — деб ёзилган экан.

Шаррикон хатни ўқигач, сарой бошлиғига юзлапиб: «Сенга никоҳ қилиб берган жориямни чақир», — дебди. Жория келгач, Шаррикон унга хат мазмунини сўзлабди.

«Нима жавоб ёзиш керак. Фикринг қандай?» — деб сўрабди Шаррикон Нузҳатуззамондан. «Маслаҳат сенда, — дебди Нузҳатуззамон, — мен уларни жуда соғинганман, эрим билан қўшиб юборсанг, кечирган воқеаларимни отамга айтар, бадавийнинг савдогарга сотганини, савдогар сенга сотганини, сен озод қилиб, сарой бошлиғига никоҳлаб берганинг сўзлар эдим». «Яхши», — дебди Шаррикон. Қизи Қузияфаконни қўлга олиб, уни энага, ходимларга топшириб, хирожни тўйлаш ҳаракатига киришибди. Сарой бошлиғига хирож билан жорияни бирга Бағдодга олиб боришни буориби. «Бош устига», — дебди сарой бошлиғи.

Шаррикон унга ҳам, жорияга ҳам маҳсус маҳофа тайин қилибди. Сўнг отасига хат ёзиб, сарой бошлиғига топширибди-да, Нузҳатуззамон билан хайрлашибди. Шаррикон қимматли тошни Нузҳатуззамондан олиб, қизининг бўйнига олтин занжир билан бирга осиб қўйибди. Улар шу кеч йўлга чикибдилар.

Иттифоқо шу кеч шаҳарни кезиш учун Зуулмакон гўлах билан кўчага чиқкан экан. Кўчада маҳсус ёруғ фонуслар билан юк ортилган тுялар, хачирлар кетаётган эмиш. Зуулмакон уларнинг қаёққа кетаётганини, кимники эканини сурини-

тирибди. «Булар Дамашқнинг хирожидир. Буни Бағдод соҳиби шоҳ Умаруннұмонға әлтадилар», – дейишибди одамлар. «Бу карвоннинг бошлиғи ким?» – деб сўрабди Зуулмакон.

«Карвонбоши ҳар турли илму фанларни әгаллаган канизакнинг эри, у сарой бошлиғидир», – деб жавоб берибдилар унга.

Зуулмакон отасини, онасини, синглисдини, юртини әслаб аччиқ-аччиқ йиғлай бошлабди. «Мен энди бу ерда турмайман. Шу карвон билан бирга кетаман. Оз-оз юриб, ўз юртим Бағдодга етиб оламан», – дебди Зуулмакон гўлахга.

«Куддусдан Дамашққа боришингга ишонмай, хавотир бўлдим-у, Бағдодга боришингга ишонармидим. Муродингга етгуанингча сен билан бирга бўламан», – дебди гўлах.

«Мехрибонлигинг учун қуллук», – дебди Зуулмакон. Гўлах йўлга ҳозирлана бошлабди. Бир қопга йўлга керак буюмларни жойлаб, эшакни эгарлабди. Зуулмакон гўлахнинг эшагига миниб, дўстини ҳам мингашишга таклиф қилибди.

«Йўқ, минмайман, сенинг хизматингда бораверман», – дебди гўлах.

«Бирнас мингаш», – дебди Зуулмакон. «Агар чарчасам, мингашаман», – дебди гўлах. «Юртимга етгач, албатта, бу яхшиликларингни қайтараман, эй оға», – дебди Зуулмакон.

Улар тонг отгуңча йўл юришибди. Кун тифи ўта бошлагач, карвонбоши қўнишга буюрибди. Улар қўниб дам олишибди, уловларига ем бериб, суфоришибди. Сўнг карвонбоши йўлга тушишга буюрибди. Беш кун деганда Ҳамот шаҳрига етиб, у ерда уч кун қўнибдилар.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод хикоя айтишни тўхтатди.

Етмиш биринчи кечә

— Эй саодатли шох, — деб давом этди Шахризод, — улар Ҳамотда уч кун туриб, йўлга тушибдилар. Бир неча кун йўл юриб, бошқа бир шаҳарга етибдилар. У ерда ҳам уч кун қўнгач, яна йўлга тушиб, Диёрбакр шаҳрига етибдилар. Бағдоднинг ёқимли шамоли юзларни сийпай бошлабди. Зуулмакон опаси Нузҳатуззамонни, отасини, онасини, ватанини эслаб, шох олдига ёлғиз ўзи қандай кириб боришини ўйлаб қайғурибди. Ҳўнграб йиғлабди. Юртига яқинлашган сари қайғуси ортиб, шу байтларни ўқибди:

Бундин ортиқ ҳам бўлурми, дўстларим, айтинг чидам,
Интизорингизга сиздан хушхабар йўқ то бу дам.
Барчадин сўрдим, дедилар: «Қисқадур рўзи висол».
Айтмади хижрон туни ҳам қисқа деб ҳеч кимса ҳам.
Сиз мени аввал қўринг тандин либосимни ечиб,
Эт ёпишган устухонга, оҳ чекармен дам-бадам.
Сўрсангиз: «Бу қайғу фамдин озод ўлгайсен қачон?»
Мен деюрмен: «То қиёмат кунгача етгай бу фам».

«Доду фарёдларингни тўхтат. Бошлиқнинг чодирига яқин юраётирмиз, улар эшиитмасин», — дебди гўлах. «Юракдаги дардмини енгиллатмоқ учун бирор шеър айтишни истайман», — дебди Зуулмакон. «Худо ҳақи, шаҳринга яқинлашиб қолдик. Мен сен билан бирга бораётирман. Етгунча қайғуларни ташла, тинчлан. Сўнг билганингни қил», — дебди гўлах. «Йўқ, тинчланолмайман», — дебди Зуулмакон қайғули оҳангда. Сўнг Бағдод кишлоқларига тикилибди.

Ой нури тараалган бу кечада Нузҳатуззамон укасини эслаб йиғлаб, сира ухлолмай ётган

экан. У Зуулмаконнинг йифи аралаш шу шеърии ўқиётганини эшитибди:

Яманда кетма-кет чакмоқ чақилди,
Бу мажруҳ танни пора-пора қилди,
Чақиндек ул опамни эсга солди,
Юракда қайтадин севги ўт олди.
Тўла коса тутар эрди карамдин,
Нечук кўнглим тилинмас бу аламдин.
Ракиб, бекор мени гап-сўз этарсан,
Худо шундай синов қилса, нетарсан.
Кулиб бахт мен томон бокқан замони,
Кетиб, куйдирди кўнгил ошиёни.
Мени ташлаб алам ўтиға ҳижрон,
Қадаҳга ғам майнини қўйди даврон.
Висолингга етолмасам ўликман,
Ўликдир, ўликдир рух, ўлик тан.
Қани ёшлиқ қуним қайта етингиз,
Фарибу осийга имдод этингиз.
Замоним нузҳатидин мен айилдим,
Айилгач балчиғи ғамга тойилдим.
Ғанимлар кўргузуб зўрлик, маломат,
Гуноҳсиз бошима солди қиёмат.
Ҳаётим тотли онидин аюрди,
Умр хирмонини елга совурди.

Зуулмакон шеърини битиргач, оҳ уриб хушсизланибди.

Нузҳатуззамоннинг кўзига уйқу келмабди. Укаси Зуулмаконнинг товушини эшитгач, эркин нафас ола бошлабди. Шодланиб ўрнидан турибди-да, хизматкорини чақирибди.

«Лаббай, нима хизмат?» – дебди хизматкор.
«Бориб, шу шеърии ўқиётган кишини чақир», – дебди у хизматкорига.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шаҳризод хикоя айтишни тўхтатди.

Етмиш иккинчи кеча

— Эй саодатли шох, — деб да-
вом этди Шахризод, —
Нузҳатуззамон бу товушни эшит-
гач, хизматкорини чақириб, «Шеър
ўқиётган кишини чақир», — дебди.
«Мен эшитмаётирман, танимайман
ҳам, вақт кеч бўлган, ҳамма
уйқуда», — дебди хизматчи. «Ким
уйғоқ бўлса, шеър ўқиган киши
ўша бўлади», — деган жавобни бе-
рибди Нузҳатуззамон.

Хизматкор бориб одамларни кўздан кечирибди. Гўлахдан бошқа уйғоқ кишини учратмабди. Чунки Зуулмакон ҳушсиз ётган экан. Гўлах унинг тепа-
сида турган одамни кўриб хавфланибди. «Шеърни
сен ўқидингми? Маликамиз эшитибдилар», — деб-
ди хизматкор. Гўлах хаёлида: «Малика шеърни
эшитиб хафаланган бўлса керак», — деб чўчибди-
да: «Худо ҳақи, мен эмас», — деб қасам ичибди.
«Бўлмаса ким? Менга кўрсат, сен албатта биласан,
чунки сен бедорсан», — дебди хизматкор. Гўлах
ўзича: «Бу хизматчи Зуулмаконга бирор зарар
етказмаса эди», деб хавфланиб: «Билмайман», деб
жавоб қайтарибди. Хизматкор унга: «Ёлғон айтиаё-
тирсан, бу ерда сендан бўлак уйғоқ киши йўқ-ку.
Бас, албатта, сен биласан», — дебди.

«Худо ҳақи, тўғрисини айтсам, кўчадан ўтиб
кетаётган йўловчи ўқиди. Унинг овози мени
чўчитиб, безовта қилди», — дебди гўлах.

«Уни танисанг, менга кўрсат, тутиб мали-
кам чодири ёнига олиб бораман. Ёки ўзинг олиб
бор», — дебди хизматкор.

«Сен кета бер бўлмаса, уни ўзим олиб бора-
ман» — дебди гўлах.

Хизматкор күниб, ўз йўлига кетибди. Малика-сига воқеани баён қилиб: «Шеърни бир йўловчи ўқиб ўтган экан, ҳеч ким билмайди», – дебди хизматкор. Малика тинчланибди. Зуулмакон бир оздан кейин ҳушига келибди. Ой кўтарилиб қолган экан. Тонг насими уни сийпалабди, ғам-аламларини қўзғатибди. Зуулмакон бирор нарса ўқишига ҳозирланиб овозини ростлабди.

«Нима қилмоқчисан?» – дебди гўлах Зуулмаконга. «Кўнгил ўтларини ўчириш, ўзимни бир оз тинчтиш учун бирор шеър ўқимоқчиман», – дебди Зуулмакон. «Бу ерда бўлиб ўтган воқеадан бехабарсан. Хизматкорни аранг йўлга солиб, ўлимдан кутулдим», – дебди гўлах. «Қани айт-чи, нима воқса бўлди?» – деб сўрабди Зуулмакон. «Эй хўжам, сен ерда хушсиз ётар эдинг, хизматкор ёнимга келди. Унинг қўлида рум ёғочидан ишланган узун калтак бор эди. У ҳамма одамларни бирма-бир кўздан кечириб, шеър ўқиётган кишини излади. Одамлар ухлаб ётар эдилар. Мендан бошқа уйғоқ киши тоимагач, мендан шеър ўқиган кишининг кимлигини сўради. Мен йўловчи бир одам деб жавоб берган эдим, ўз йўлига кетди. Худо мени ундан қутқарди. Бўлмаса ўлган бўлар эдим. «Агар яна шеър ўқиса, бизларнинг олдимизга олиб кел», – деб таъкидлади.

Бу сўзни эшитиб, Зуулмакон йиғлабди: «Менга шеър ўқишини ким ман қила олади? Ўқий бераман, бошимга келганини кўраман. Шаҳримга яқинман, яна кимдан тап тортай?» – дебди у зарда билан.

«Максадинг ўзингни ҳалокатга ташлашми?» – деб сўрабди гўлах. «Ўқийвераман», – дебди Зуулмакон. «Менинг мақсадим сени ўз шахрингга элтиб кўйиш, эсон-омон ота-онанг қўлига топшириш эди. Лекин шу соатдан бошлаб сендан узоқлашаман. Ахир бир ярим йилдан бери мен билан биргасан,

мендан хеч қанча зарар күрмадинг. Йўл азобидан, уйқусизликдан ниҳоят сиқилганмиз. Одамлар чарчаган, дам олиб, тинч ухлашлари зарур. Шундай пайтда сени шеър ўқишига нима мажбур қиласди?» – дебди бўғилиб гўлах.

«Мен гапимдан қайтмайман», – дебди Зуулмакон бақириб. У ҳаяжондан ўзини тўхтата олмабди. Дилидагиларни очиб, ушбу байтларни ўқибди:

Дил, бор, салом қил остонасиға,
Ха, деса зора жононасиға.
Тун даҳшати гар кўнглингни босса,
Машъял ёқ ишқдан кошонасиға.
Зулфи илондек тўлғонса, қўрқма,
Сўргил, ёпиш лаб седонасиға.
Жанинат, ўгурудим сендан юзимни,
Сен тенг эмас васл шодонасиға.
Гар бўлмаса васл тонгин умиди,
Тўлғай заҳар умр паймонасиға.

Кейин у яна шу икки байтни ўқибди:

Яшар эрдик жаҳонда, бизга хизматкор эди даврон,
Ватанда фуссасиз ўйнаб яшардик хурраму шодон.
Қани ким бергай энди менга ул хушбахт маконимни,
У ерда бахтли эрди Зуулмакон ҳам Нузҳатуззамон.

Зуулмакон шеърини битиргач, уч марта оҳуриб, хушсиз ерга йиқилибди. Гўлах ўрнидан туриб, унинг устига енгил бир нарса ёпибди. Нузҳатуззамон укасининг исм ва манзилларни эслаб ўқиган шеърини эшитгач, йиғлаб хизматкорни чакирибди.

«Ҳайф сенга, эй ходим! Ўша киши яна шеър ўқиди. Ўзинг ҳам мендан кўра яқинроқдан эшитгандирсан. Худо ҳаки, агар энди келтирмасанг, сарой бошлигини уйғотаман. Ландавурлигинг учун сени уриб ҳайдайди. Мана бу юз динорни ол-да, унга бер. Яхши, ширин сўзлар билан келтир. Агар

күнмаса, мана бу ҳамёндаги минг динорни бер. Унда ҳам күнмаса, зўрлама, лекин турган жойини, хунарини, кайси шаҳардан эканини билиб қайт, кечикма, тез кел!» – дебди малика.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод ҳикоя айтишни тўхтатди.

Етмиш учинчи кеча

— Эй саодатли шоҳ, – деб давом этди Шахризод, – Нузҳатуззамон хизматкорини шеър ўқиган кишини келтириш учун жўнатар экан, унга ёқимли муомала қилишни буюрибди. Хизматкор одамлар ёнига бориб, улар орасидан шеър ўқиган кишини излай бошлабди. Одамлар ухлаб ётган эмишлар. Ҳамманинг тепасига бирма-бир бориб, бирор уйғоқ киши тополмай гўлах ёнига келибди. Унинг қўлидан ушлаб: «Шеър ўқиётган сенми?» – деб сўрабди хизматчи. Гўлах ўзидан қўркиб: «Худо ҳақи, мен эмас, эй азиз одам», – дебди. «Шеър ўқиганни кўрсатиб бермагунингча қўймайман. Уни топмай маликам ёнига қайтишим мумкин эмас», – дебди бақириб хизматчи. Гўлах Зуулмакондан хавфсираб қаттиқ йиглабди.

«Худо ҳақи, шеър ўқиган мен эмасман, йўловчи бир киши эди. Менинг уволимга қолма. Қуддусдан сизлар билан бирга келаётган мусофириман».

«Бўлмаса, мен билан бирга маликам ёнига юр, унга ўз тилинг билан жавоб бер. Мен бу ерда сендан бўлак уйғоқ киши кўрмаётирман», – дебди хизматчи гўлахга. «Ўзинг ҳам кўриб турибсан, қачон келсанг, шу ердан қимиirlамайман. Турган жойимни яхши билиб олдинг. Бу ердан ҳеч ким жилолмайди. Жилган кишини қоровуллар тутади-

лар. Сен ўз жойингга қайт. Агар яна бир марта бирор кишининг узоқданми, яқинданми шеър ўқиганини эшитсанг, тўппа-тўғри менинг ёнимга кел, бу мен ёки менга таниш киши бўлади».

Сўнг гўлах хизматкорнинг бошидан ўпибди. Унга ялиниб, кўнглини олибди. Хизматкор унинг сўзига ишониб, узоклашибди. Сал юриб, маликаси ёнига яна қуруқ кириб боргани қўрқибди-да, гўлахга яқин бир жойга яширинибди. Гўлах Зуулмаконни турғизибди-да унга: «Туриб ўтири, сенга воқеани баён қилай», – дебди. «Мени тинч қўй» – дебди жеркиб Зуулмакон. – Ахир шаҳримга яқин жойда ҳам қўрқишим керакми?» «Нега сен бунча кибрланасан, ҳеч кимдан қўрқмайсан? Ўз жонимдан ҳам сенинг жонинг учун хавотирман. Энди шаҳрингта киргунча шеър ўқимаслигингни сўрайман. Сени бундай деб ўйламаган эдим. Ахир сарой бошлигининг хотини сенга назабланаётганини сезмаётирсанми? Сен уни безовта қилиб, ухлатмадинг. У эса йўлда чарчаб, эзилган. Сени олдириш учун неча мартаба хизматчисини юбориб, тафтиш қилдирди», – дебди бўғилиб гўлах.

Зуулмакон гўлахнинг сўзига қулоқ солмабди. Учинчи марта овози борича шеър ўқий бошлабди:

Дунё қўзима қаро бўлибдур,
Фийбатчи тили бало бўлибдур.
Гохида ўзи тушунмай асло
Фийбат-ла солур бошимга ғавғо.
Фийбатчи деди: Сени унутди.
Дедим: Ватан ишқи жонга етди.
Деди: Бу нечук ҳуснда якто,
Дедимки: Дилемда ишқи пайдо.
Деди: У нечук эрур баланд жох,
Дедим: Нега мен забуну гумроҳ.
Бағрим хунини ютай дамо-дам,
Лаънат менга гар ани унутсам.
Ишқида танамда ёнди оташ,
Фийбатчи маломатида дил ғаш.

Фийбатчи қилур мени гуноҳкор,
Дил қаъридин анга нафратим бор.

Зуулмаконнинг шеър ўқишини хизматчи яши-
ринган жойидан тинглабди. Йигит шеърни тугат-
ган ҳамон хизматкор унинг ёнида пайдо бўлибди.
Гўлах уни қўриши билан ўзини панага олиб,
узокдан уларни кузатибди.

«Салом, эй улуг хўжам», – дебди хизматкор
Зуулмаконга. «Вaalайкум ассалом», – дебди Зу-
улмакон.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод
хикоя айтишни тўхтатди.

Етмиш тўртинчи кеча

— Эй саодатли шоҳ, – деб да-
вом этди Шахризод, –
«Эй хўжам, мен шу кеч уч марта
келдим. Маликам сизни чақи-
раётир», – дебди хизматкор Зу-
улмаконга.

«У фоҳишанинг ўзи ким,
қаерликки, мени чақиради. Худо
ўзини ҳам, эрини ҳам лаънатла-
син», – дебди титроқ овоз билан
Зуулмакон ва хизматчини
таҳқирлабди. Лекин ходим унга қарши бирор жа-
воб қайтармабди. Чунки малика ёқимли муомала
қилишни, зўрлаб эмас, ўз хоҳиши билан келтиришни,
агар келмаса, юз динор беришни буюрган экан-
да! Хизматкор жуда хушмуомалалик билан сўзлабди:
«Эй хўжам, биз сенга гуноҳ қилмадик. Сени хафа
ҳам қилмадик. Мақсад, фақат муборак қадамингни
мен билан бирга маликам ҳузурига етказишидир.
Сўнг яна соғ-саломат ўз жойингга қайтасан, биз-
ларда сен учун шодлик бир маълумот бор, холос».

Бу сўзни эшитиб, Зуулмакон ўрнидан туриб-
ди. Одамлар орасидан ўтиб, малика чодири томон

юрибди. Гүлах ҳам улар орқасидан бораверибди. У йигитга ачиниб: «Аттанг, ёш йигитга увол бўлди. Эртага осилади», – дермиш ўз-ўзига. Гүлах улар орқасидан анча жойгача борибди-да, бирдан: «Сенинг шеър ўқиганингни бизга мана бу киши айтди деб, мени кўрсатса, қандай bemаза иш бўлади», – деган хаёлга бориб, ўша ерда тўхтаб қолибди.

Зуулмакон хизматкор билан малика чодири ёнигача борибди. Хизматкор Нузҳатуззамон ҳузурига кириб: «Истаган кишингни келтирдим. Чиройли, ёш йигит, улуғвор одам экан», – дебди.

Буни эшитган Нузҳатуззамон ҳовлиқибди. Бирор шеър ўқишга буюр, яқиндан эшитай, деб, исми ва шахрини сўратибди.

Хизматкор Зуулмакон ёнига чиқиб: «Бирор шеър ўқи, исминг, шахринг ва ахволингни сўзла. Маликам эшитсин, у мана шу ерда, сенга яқин турибди», – дебди.

«Бош устига, – дебди Зуулмакон қувонч билан, – аммо менинг номимни сўрадинг, исмим ўчган, борлигим йўқликка юз тутган, кўриб турибсан, қаддим букилган. Менинг ҳикоям нина билан кўз оқига ёзилса арзирлик, ўзим бениҳоя кўп ичиб, нима қиласини билмай, фикр денгизига чўмган мастдай бутунлай ўзидан бегона кишиман».

Бу сўзни эшитган Нузҳатуззамон ғоят қаттиқ йиғлабди. Унинг йигиси, оҳ-воҳи борган сари кучайибди. «Бирор яқин кишингдан айрилганмисан, деб сўра», – дебди у хизматкорига.

Хизматкор йигитга Нузҳатуззамон айтган саволни берибди. «Ҳаммасидан айрилганман, хусусан, дунё мени энг севикили опамдан узоқлаштириди», – дебди Зуулмакон. Буни эшитган Нузҳатуззамон: «Дўстларинг билан қовушасан», – дебди.

Кисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод ҳикоя айтишни тўхтатди.

= Эй саодатли шоҳ, – деб давом этди Шахризод, – Нузҳатуззамон унинг сўзини эшиштгач, севган кишиларингга етишасан, дебди-да, хизматкорига: «Фироқ тўғрисидан шикоят мазмунида бирор шеър ўқиши илтимос қил», – деб буюрибди. У Зуулмаконга малика илтимосини билдирибди. Зуулмакон нафасини ростлаб, қуидаги байтларни ўқибди:

Анга дўстдур ҳамиша ишқу севги,
Қилурман Ҳинду масканини хурмат.
Унинг ишқи каби ишқ йўқ жаҳонда,
На эрта дер, на индин бу муҳаббат.
Гўзал Ҳинду босиб ўтган бу тупроқ
Кўзимга тўтиёдур то қиёмат.
Тепаликда чодир қурган гўзалга
Салом йўллаб тиларман баҳт-саодат.
Азиз дўстлар, яхшироқ ҳеч қўналга
Топилмас, шунда қилгум истиқомат.
Кўнгил доим унинг ишқи ила дўст,
Сўрангизлар дилимдан, бу ҳақиқат.
Жаҳон лаззатларин ёғдир булутдан,
Яшин чақсун, солиб кўнгилга даҳшат.

Зуулмакон байтларни ўқиб тугатгач, Нузҳатуззамон парданинг бир четини кўтариб, унга қарабди. Кўзи Зуулмаконнинг юзига тушиши билан уни танибди.

«Э укам, Зуулмакон!» – деб бақирибди шодланиб Нузҳатуззамон. Зуулмакон Нузҳатуззамонга қарабди. У ҳам опасини танибди.

«Эй опам, Нузҳатуззамон!» – деб қичқирибди Зуулмакон.

Нузҳатуззамон Зуулмаконга отилибди. Зуулмакон уни қучогига олибди. Икковлари ҳам хушдан кетиб, ерга йиқилишибди. Хизматкор уларни

бу ҳолатда кўриб, ҳайратда қолибди. Хушларига келгунча тепаларида турибди. Хушларига келгач, Нузҳатуззамон бениҳоя қувонибди. Фамлари тарқалибди, дили шодликка тўлиб, шу шеърни ўқибди:

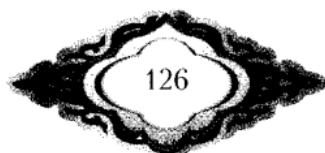
Даврон мени қийнарга қасамёд этибдур,
Тавба десун эмди қасамини унтибдир.
Бахт кулди вафо қилди бу куп жону жаҳоним,
Шодлик ели пешона шўримни қуритибдур.
Гулёр этингиз чолғувчини, кося гул, уйғоқ,
Май тўла қадаҳни қўлимда эмди тутибдур.
Жаннат деса пуч сўз деб ани қўймас эдим дил,
Ичгач бу косани кўнгил кавсарга этибдур.

Буни эшитиб, Зуулмакон опасини эркалабди. Ҳаддан ортиқ шодликдан икковларининг кўзлари ёшга тўлиб, шу байтларни ўқибдилар:

Ўкундим бошима тушгаида ҳижрон,
Кўзимдин оқди ёшим ўрнига қон.
Қаро қун ичра келса шодлик айём,
Кўчар тилданки тилга мисли достон.
Ахир хурсандлик дам ҳам етишди,
Яқин бу зўр қувонч қалбимни тешди.
Экан кўзларга одат ёш тўкишилик,
Аламда ҳам қувончда ёш тўкишиди.

Опа-ука чодир тагида бирмунча вақт ўтирибдилар. Сўнг Нузҳатуззамон укасига: «Ўрнингдан тур, ичкари кир-да, бошдан кечирганларингни сўзла, мен ҳам ўз воқеамни айтиб бераман» – дебди. «Олдин сен айт», – дебди Зуулмакон.

Нузҳатуззамон шоҳ саройидан чиқиб, айрилишгандан бошлаб қандай ишлар содир бўлгани, бадавий билан савдогар воқеаларини, савдогар бадавийдан қандай қилиб сотиб олгани ва ниҳоят акасига сотгани, Шаррикон сотиб олгач, дарров озод қилиб, ўзига хотинликка олгани, шоҳ отаси бу хабарни эшитганини, Шарриконга хат ёзиб, уни

чақыртирганини айтиби. Кейин: «Бир-биримизга дийдор күриштирған отамиз олдидан бирга чиқиб, бирга боришга имконият туғырған худога шукур», – дебди Нузхатуззамон, – акам Шаррикон мени отам олдига бориш учун ана шу сарой бошлиғига узатди. Мана менинг бошдан-оёқ кечирғанларим. Энди сен ёнингдан кетганимдан сўнг бўлган воқеаларни сўзла».

Зуулмакон унга бутун бўлган воқеаларни ипидан-игнасигача сўзлабди. Толеи ёр бўлиб, гўлахга йўлиққани, гўлахнинг унга қилган яхшиликлари, бору йўғини сарф қилгани, кеча-кундуз унга қилган хизматини айтиб, унга миннатдорлик билдирибди.

«Эй опа, – дебди у давом этиб, – гўлах менга бирор одам ўз ака-укаси ёки боласига қилмаган яхшиликларни қилди. Ўзи оч қолиб, менга едирди. Уловини менга бериб, ўзи яёв юрди. Қисқаси, мен унинг ёрдами билан соғ-саломат қолдим. Нузхатуззамон: «Кўлдан келгунча унинг яхшиликларини қайтарамиз», – дебди-да, хизматкорни чақирибди. Хизматкор келиб Зуулмаконнинг қўлини ўпибди.

«Мана сенга суюнчи, эй ёқимли одам, укам билан кўришишга сен ёрдам қилдинг. Сендаги ҳамённи ҳамма олтинлари билан ўзинг ол. Менга тезлик билан хўжангни чақириб бер», – дебди Нузхатуззамон. Хизматкор севинганча сарой бошлиғи томонга югурибди. Унинг ёнига кириб, маликанинг чақираётганини айтиби. Сарой бошлиғи у билан бирга шошилиб Нузхатуззамон ёнига келибди. Унинг ёнида бир йигитни кўриб, кимлигини сўрабди. Нузхатуззамон унга опа-уканинг кечирған воқеаларини бошдан-оёқ сўзлабди. «Эй сарой бошлиғи, – дебди Нузхатуззамон, – сен жорияга эмас, шоҳ Умаруннуъмоннинг қизига уй-

лангансан. Мен Нузҳатуззамонман, бу киши менинг укам Зуулмакондир».

Сарой бошлиғи бу воқеани эшитиб, унинг сўзларига қувонибди. Ўзининг шоҳ қуёви эканини англабди. «Бирор вилоятга нойиб бўлишим ҳам мумкин», – деб ўйлабди. Зуулмаконга юз ўгириб, опаси билан омон-эсон қўришгани учун қутлабди. Хизматкорларига Зуулмакон учун маҳсус чодир ҳозирлашларини, яхши от тайинлашларини буюрибди.

«Шаҳримизга яқинлашиб қолдик, – дебди Нузҳатуззамон сарой бошлиғига, – биз бирга турамиз. Шаҳарга етмасдан баъзи нарсаларни сўзлашишимиз лозим. Бирга дам оламиз. Ахир биз қачонлардан бери бир-биримиздан узоклашганмиз». «Хоҳлаганларингизни қилингиз», – дебди сарой бошлиғи.

Бошлиқ уларга хар хил ширинликлар ҳозирлаташиб, Зуулмаконга энг қимматли кийимлар тақдим қилибди. Ўзи улар ёнидан чиқиб, ўз чодирига жўнабди.

Нузҳатуззамон сарой бошлиғига гўлахни чақиртириш, ундан хабар олиш, жой, миниш учун от ҳозирлаш, овқатларини вақтида тайёрлашни таъкидлабди. Сарой бошлиғи хизматкорга буюрибди. «Бош устига», – дебди хизматчи. Хизматкор қулларини олиб, гўлахни қидиришга кетибди. Гўлах ошхонада эндиғина эшагини миниб қочиш мўлжалида турган экан. Бир томондан қўрқув, иккинчи томондан Зуулмакондан узоклашишдан хавфланиб, қўз ёши тўкибди. Ўз-ўзича: «Холис маслаҳатлар бердим, қулоқ солмади. Мана энди ҳоли нима кечади», – деб, ҳали гапини тамом қилгани ҳам йўқ эканки, ёнига хизматкор етиб келибди. Қуллар атрофини ўрашибди. Бу ҳолни кўргач, гўлахнинг ранги ўчиб, хавфи ортибди.

Кисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод хикоя айтишни тұхтатди.

Етмиш олтинчи кечә

кишини ҳам билмайман, деган ким эди? У сенинг дўстинг экан-ку! Энди Бағдодгача сендан айрилмайман. Шеригингнинг бошига нима кун тушига, сен ҳам бирга бўласан», – дебди хизматкори.

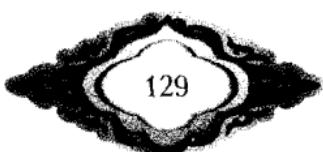
Гўлах: «Айтганим келди», – деб шу байтни ўқибиди:

Мен айтганимча бўлди, тушиди бошимга ғавғо,
Майли, охир ўлармиз, барчага бор бу савдо.

Хизматкор қулларга: «Уни эшакдан туширинглар, – деб буюрибди. Улар гўлахни эшакдан туширибдилар. Унга от олиб келибдилар. Гўлах отга миниб, улар билан бирга кетаверибди. Қуллар унинг атрофида қўриқлаб бораверишибди. «Унинг бирор ерига зарар етар экан, барингизнинг бошингиз кетади. Уни аста-секин, ҳурматлаб олиб боринглар, хафа қилманглар», – дебди хизматкор қулларга таъкидлаб.

Гўлах атрофини қуллар ўраб олганини кўриб, жонидан умид узибди.

«Эй бошлиқ, – дебди у хизматкорга, – мен унинг биродари ҳам, яқини ҳам эмасман. На ме-

нинг унга, на унинг менга яқинлиги бор. Мен бир ҳаммом гўлахиман. Уни гўлаххонада касал ётганида учратдим», – дебди-да, хўнграб йиғлабди. Ўзича минг хил хаёлларга борибди. Хизматкор унинг ёнида борар, ҳеч қандай сўз гапирмас, «Балки сен билан у йигит шеър ўқиб, маликани изтиробга солгандирсизлар, лекин ўзингдан хавотир олма», – деб уни даҳшатга солар, ичида эса кулармиш. Тайинланган жойга етгач, гўлахни отдан туширибдилар. Ичкарига ўтқазиб, овқат берибдилар. Гўлах бирпасда овқатни еб тамомлабди. Таомдан сўнг хизматкор қулларга шароб келтиришни буюрибди. Хизматкор шаробдан ўзи ичиб, гўлахга ҳам қуийиди. Гўлах ичибди-ю, лекин ҳануз ўз жонидан ҳам, Зуулмакондан ҳам айрилгани ва йўлда юз берган бу хунук воқеадан хафа бўлиб, кўз ёшлари тинмай оқа берибди. Улар йўлда давом этаверибдилар. Сарой бошлиғи баъзан Нуҳатуззамон ва Зуулмакон ҳолидан хабар олар, баъзан гўлахга ғамхўрлик қилиб, кўнгилларини ёзишга ҳаракат қиласмиш.

Нуҳатуззамон билан Зуулмакон йўлда сўзлашиб, баҳслацишиб, шаҳарга яқинлашиб қолибдилар. Орада фақат уч кунлик йўл қолибди. Кечга яқин улар қўниб, эрталабгача шу ерда дам олибдилар. Эрталаб ўринларидан туриб, яна йўлга отланибдилар. Юрай деяётгандарида олдинда қуюқ чанг кўтарилиб, осмонни қоплабди. Кеч киргандай атрофни қоронғилик босибди. Сарой бошлиғи: «Юрманглар, бир оз кутинглар», – деб қичқириб, уларни тўхтатибида-да, ўзи қуллари билан отга мишиб, тўзон томонга юрибди. Бир оз юргач, чанг остидан денгиз тўлқини каби жуда кўп лашкарлар тўдаси чиқиб келибди. Улар байроқлар, карнай-сурнайлар билан отлиқ, яёв алоҳида-алоҳида сафторттиб келаётган эмишлар. Сарой бошлиғи бу иш-

дан ҳайратланибди. Буларни кўргач, аскарлардан беш юз чамали отлиқлар айрилиб, сарой бошлиғи томонга йўл олибдилар-да, ёнидаги ҳамроҳлари билан уни ўраб олибдилар. Сарой бошлиғининг ҳар бир қулини бештадан аскар ўраб олибди.

«Бу нима гап, булар қаердан келяпти. Нега бизга бундай қилишяпти!» – дебди сарой бошлиғи. «Сен кимсан, қаердан келяпсан, қаёққа борасан?» – деб сўрашибди улар сарой бошлиғидан. «Мен Дамашқ амири Бағдод соҳиби шоҳ Умаруннұмон ўғли Шарриконнинг сарой бошлиғиман. Шаррикондан отасига, Бағдодга хирож ва ҳадя элтаётірман», – дебди сарой бошлиғи.

Ўраб олганлар юзларига рўмол тутиб йиғлаб, Умаруннұмоннинг заҳарланиб ўлганини хабар қилибдилар. «Сен бориб, улуғ вазир Дандон билан учраш», – дейишибди улар.

Бу сўзни эшитган сарой бошлиғи хўнграб йиғлабди. «Афсус, бу қандай баҳтсизлик!» – дебди сарой бошлиғи. Унинг ёнидагилар ҳам йигига қўшилишибди. Аскарлар бир-бирларига аралашиб кетибдилар. Сарой бошлиғи вазир Дандон олдига кириш учун рухсат сўрабди. Вазир рухсат этибди. У чодир ўртасидаги тахтда ўтирас әкан, парданни туширишга буюриб, сарой бошлиғини ўтиришга ундағи. Сўнг вазир унинг иши тўғрисида сўрабди. Сарой бошлиғи: Дамашқ амири Шарриконнинг сарой бошлиғи эканини, Бағдодга хирож ва ҳадялар элтишга кетаётганини сўзлабди. Вазир Дандон Умаруннұмоннинг номини эшитиши билан йиғлай бошлабди. «Умаруннұмон заҳарланиб ўлди, унинг ўлими орқасида ўрнига кимни шоҳ қилиш тўғрисида одамлар орасида низо туғилди. Катталар ва тўрт қози уларни тиндирдилар. Одамлар тўрт қози ҳукмига қарши чиқмасликка қарор қилдилар. Қарор шундай бўлдики, биз Дамашққа борамиз,

Шарриконни келтирамиз. Отасининг мамлакатига уни хон қилиб тайинлаймиз, дедилар. Лекин бъзи одамлар Зуулмакон деган иккинчи ўғлини шоҳ қилишни истайдилар. Унинг Нузҳатуззамон исмли опаси ҳам бор, лекин улар икковлари Ҳижозга кетганлар. Кетганларига беш йил бўлди, шундан бери хабар йўқ», – дебди вазир Данлон сарой бошлигини аҳволдан хабардор қилиби.

Сарой бошлиги бу сўзни эшигтгач, хотини ҳақидаги воқеалар ҳақиқат эканига чиндан ишонибди. У шоҳнинг ўлганига фоят қайғурган бўлса ҳам, Зуулмаконни учратганига бениҳоя суюнибди. Чунки у отаси ўрнига Бағдодга шоҳ бўлар экан.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод хикоя айтишни тўхтатди.

Етмиш еттинчи кечা

— Эй саодатли шоҳ, — деб давом этди Шахризод, — сарой бошлиги вазир Данлондан шоҳнинг ўлганини эшигтгач, бир тарафдан қайғурса, бир тарафдан суюнибди. Чунки ўзича, Зуулмаконни отасининг ўрнига шоҳ қилиб кўтаришади, деб ўйладби.

Сўнг сарой бошлиги вазирга қараб: «Кечирган воқеаларингиз фоят ажиб. Эй улуф вазир, мен билан учрашган дақиқангиздан бошлаб, оғирингиз енгил бўлди. Истаган кишининг оёғингиз остидан чиқди. Худо сизга Зуулмаконни, унинг опаси Нузҳатуззамонни ўз оёғи билан етказди. Иш енгил кўчди, яхши бўлди», — дебди.

Вазир бу сўзни эшитиб, суюнибди. Сарой бошлигидан уларнинг воқеаларини, не сабабдан шунча вақт бедарак кетганларини сўзлашни

сўрабди. У Нузҳатуззамон воқеасини, унинг ўз хотини бўлгани ва Зуулмакон ҳикоясини муфассал сўзлабди.

Сарой бошлиги сўзини битиргач, вазир Дандон барча амирлар, вазирлар ва сарой аҳлларига киши юбориб чақиртирибди-да, уларга воқеани билдирибди. Ҳамма шодланибди. Бу тасодифга таажжубланибдилар. Сўнг улар йиғилишиб, сарой бошлиги ёнига келибдилар. Унинг қархисида ер ўпибдилар. Шу вақтдан бошлаб, вазир сарой бошлиғига итоат қиласидан, унинг қархисида ер ўпадиган бўлибди. Сарой бошлиғи шу кун катта бир йигин уюштирибди. Ўзи вазир Дандон билан бирга тахтга ўтирибди. Вазирлар, амирлар уларнинг ёnlаридан жой олибдилар. Бошқа сарой аҳллари ҳам ўз даражаларига муносиб ўринни эгаллабдилар. Гулоб ичибдилар. Сўнг амирлар маслаҳатга ўтириб, қолган аскарларга секин-аста илгари силжийверишига рухсат этибдилар. Ўзлари уларнинг кетидан етиб боражакларини билдирибдилар. Аскарлар сарой бошлиғи қошида ер ўпиб, отларига минибдилар. Баҳодирлар йўл бошлашибди.

Улуғлар маслаҳатни тугатибдилар-да, отларига миниб, кўп ўтмай аскарларга етиб олибдилар. «Менинг фикримча, – дебди сарой бошлиғи вазирга, – мен сизлардан олдинроқ бориб, шоҳга муносиб бир жой ҳозирласам, сизларнинг келишингизни билдирсан, Шарриконнинг укаси Зуулмаконни шоҳ қилишга карор берганингизни сўзласам», – дебди.

«Фикринг жуда маъқул», – дебди вазир.

Сўнг сарой бошлиғи ўрнидан турибди, вазир Дандон ҳам унинг ҳурмати учун ўрнидан қўзғалибди. Вазир бошлиққа мукофот тақдим қилиб, қабул қилишини ўтиниб сўрабди. Улуғ амир ва бошқа амалдорлар ҳам унга мукофот тақдим қилибдилар. «Балки, бизлар ўз вазифа-

мизда қола беришимиз түғрисидаги илтимосимизни шоҳга сиз етказарсиз», – дебдилар улар. Сарой бошлиғи уларнинг сўровларини қабул қилибди. Сарой бошлиғи кулларини юришга буюрибди. Вазир Данон сарой бошлиғи билан бирга чодирни ҳам жўнатиб, уни шаҳардан бир кунлик бери жойга ўрнатишни таклиф қилибди.

Сарой бошлиғи отга минибди. У жуда хурсанд бўлибди. «Бу сафар жуда қутлуғ бўлди», – дебди у ўзича. Унинг назарида хотинининг ҳам, Зуулмаконнинг ҳам даражалари ошибди. Сўнг у юришни тезлатиб, шаҳар билан қўноқ жой ораси бир кунлик масофа бўлган манзилга етиб борибди.

Бошлиқ дам олиш ва шоҳ Зуулмакон ибни Умаруннуъмонга қўноқ жойи ҳозирлаш учун тушишни буюрибди. Ўзи ҳам, қуллари ҳам отдан тушишибди. Хизматкорларни хотини ёнига кириш учун рухсат сўралига юборибди. Улар бориб рухсат сўрашган экан, малика ризолик билдирибди. Сарой бошлиғи малика ёнига кирибди. Малика билан ҳам, Зуулмакон билан ҳам кўришибди. Оталарининг ўлганини, сарой аҳллари оталарининг ўринига Зуулмаконни шоҳ қилиб тайинлаганларини билдириб, уларни бу мартаба билан табриклабди. Улар оталари ўлгани учун йиғлаб, ўлим сабабини сўрабдилар. Сарой бошлиғи уларга вазир Данон бутун аскарлари билан эртага шу ерга келишини билдирибди. «Энди сен фақат уларнинг айтганиларини қилишинг лозим. Бўлмаса, улар отанг ўринига шоҳ қилиб бошқа кишини тайинладилар. У вақт жонинг хавф остида қолади, худо кўрсатмасин, иш сени ўлдиришгача боради. Ҳеч бўлмаса ўртада низо пайдо бўлиб, мулк қўлларингдан кетади», – дебди.

Зуулмакон анча вақт бошини қуи солиб, хаёл сурибди. Сўнг у бошини кўтариб: «Қабул қилдим,

чунки четланиш мумкин эмас», — дебди сарой бошлиғига. Зуулмакон ўзича: «Сарой бошлиғи менинг фойдамни гапираётган бўлса керак», — деб ўйлабди. «Эй амаки, — дебди у сарой бошлиғига, — бу ҳолда акам Шаррикон билан ишимиз қандай бўлади?» «Эй укам, — дебди сарой бошлиғига Зуулмаконга, — аканг Дамашққа шоҳ бўлади. Сен Бағдодга шоҳ бўласан, бўшашмасдан ишга бел боела».

Зуулмакон сарой бошлиғининг маслаҳатига рози бўлибди. Сарой бошлиғи вазир Дандон келтирган шоҳона кийимларни унга тақдим қилиб, ўзи унинг ёнидан чиқибди. У хизматкорларни чақириб, баланд бир жойни танлабди-да, шоҳ амирлар билан учрашганда ўтирадиган махсус катта чодир тикишга буюрибди. Ошпазларга энг лазиз таомлар ҳозирлашни уқдирибди. Сувчиларга ҳовузлар сувини тўлдиришга фармон қилибди. Орадан бир оз ўтгач, осмон юзини чаңг-тўзон қоплабди. Чанг тарқалгач, дабдабали аскарлар тўдаси кўзга ташланибди.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шаҳризод ҳикоя айтишини тўхтатди.

Етмиши саккизинчи кеча

— Эй саодатли шоҳ, — деб давом этди Шаҳризод, — чанг тарқалгач, дабдабали аскарлар тўдаси кўзга ташланибди. Уларнинг Бағдод ва Хурсон аскарлари экани маълум бўлибди. Уларнинг олдида вазир Дандон келар экан. Ҳаммалари Зуулмаконнинг шоҳ бўлишидан шод эмишлар.

Зуулмакон шоҳона кийимлар кийиб, дабдабали қилич тақибди. Сарой бошлиғи унга махсус от тақдим қилибди. Зуулмакон отга минибди.

Барча қуллар ва чодирдаги ҳамма одамлар уни кўриқлаб борибдилар. Зуулмакон маҳсус ҳозирланган чодирга кириб, ўрнига ўтирибди. Сарой бошлиғи унинг хизматида турибди. Қуллар қўлларида қилич яланғочлаган ҳолда чодир даҳлизида тўхтабдилар. Сўнг аскарлар билан сарой аҳллари унинг чодири томон йўлланибдилар. Сарой бошлиғи уларнинг киришига шоҳ Зуулмакондан рухсат сўрабди. Шоҳ ўнта-ўнтадан киришга рухсат этибди. Сарой бошлиғи уларга фармонни эшиттирибди.

Улар «Бош устига», – деб қабул қилибдилар. Ҳамма даҳлиз ёнидаги эшикка тўпланибди. Улардан ўнтаси ичкари кирибди. Сарой бошлиғи уларни йўлакдан бошлаб, шоҳ Зуулмакон қошига олиб кирибди. Шоҳни кўришлари билан уларнинг ахволлари ўзгариб, ундан чўчиб, хурмат-иззат қилибдилар. Зуулмакон уларни жуда яхши қарши олибди. Кўп яхшиликлар ваъда қилибди. Улар Зуулмаконни табриклабдилар, узоқ дуо қилиб, ишига нажот тилабдилар. Унинг бирор фармонига қарши чиқмай, итоат қилишга қасамёд этибдилар, қаршисида ер ўпиб, ташқари чиқидилар.

Иккинчи ўн киши кирибди. Зуулмакон уларга ҳам ўшандек муомала қилибди. Шу йўсинда навбат билан бирин-кетин ўнта-ўнтадан киришаверибди. Бошқа киши қолмай, ниҳоят вазир Дандон кириб, шоҳ қошида ер ўпибди. Зуулмакон ҳам вазирни ўриидан туриб қаршилабди. «Хуш келибсиз, эй меҳрибон падар, – дебди у вазирга, – сизнинг ҳаракатингиз энг доно маслаҳатчи ва энг хушёр оталар фикридан дарак беради».

Зуулмакон сарой бошлиғига дастурхон ёздириб, аскарларни зиёфат қилишга унданбди. Аскарлар йигилиб, дастурхон ёзилибди. Улар еб-ичибдилар. Сўнг Зуулмакон вазир Дандонга, у билан сухбатлашиш, отасининг ўлими воқеасини тушуниш учун аскарларга ўн кун шу ерда туришга

буюришни таклиф қилибди. Вазир шоҳ сўзини маъқуллаб: «Шундай бўлиши лозим», – дебди. У ташқари чиқиб, аскарларга ўн кун шу ерда қўниш тўғрисидаги фармонни эшилтирибди. «Бош устига», – дейишибди аскарлар. Вазир Данон уларга атрофни томоша қилишга рухсат этиб, сарой ахлларидан ҳеч ким уч кунгача шоҳ ёнига кирмаслигини таъкидлабди. Ҳамма шоҳ Зуулмаконга абадий баҳт-саодат тилаб дуо қилибди. Вазир фармон бажарилганини шоҳга маълум қилибди.

Зуулмакон вазир билан қиласа сухбатини кечга қолдирибди. Опаси Нузҳатуззамон ёнига чиқиб: «Сен отамнинг ўлдирилиш сабабини биласанми, йўқми?» – деб сўрабди. «Билмайман», – дебди Нузҳатуззамон.

Зуулмакон чодир ичига ипак парда осишни буюрибди. Пардани осибдилар. Зуулмакон бир тарафга, Нузҳатуззамон иккинчи тарафга ўтирибдилар. Зуулмакон вазир Данонни чақиртирибди. Вазир Данон келгач, Зуулмакон унга: «Отам Умаруннуъмоннинг ўлдирилиш сабабини мукаммал сўзлаб беришингни истайман», – дебди.

Вазир Данон сўз бошлибди:

«Тингла, эй шоҳ! Шоҳ Умаруннуъмон овдан қайтгач, саройга кирди-ю, сизларни сўради. Суриштириб, ҳажга кетганларингизни билди. Ташвишланиб юраги сиқилди. Хафалиги ошди. Яrim йилгача сизларни кутди. Ҳар бир келган-кетгандан суриштириди. Сизлар ҳақингизда ҳеч кимдан дарак эшитмади. Сизлар кетганингизга бир йил тўлгач, бир куни биз унинг ёнида ўтирас эканмиз, чехрасидан аллақандай риёзат иси келиб турган бир кампир кириб келди. Унинг ёнида бўйи етган, сийналари баланд бешта жория қиз бор эди. Улар foят чиройли ва ниҳоят келишган эдиларки, таърифидан тил ожиздир. Шу кўрклари устига, улар

Куръон ўқир, илму ҳикматни эгаллаган, тарих илмiga моҳир эканлар. Кампир шоҳ олдига киришига рухсат сўради. Рухсат бўлгач, шоҳ хузурига кириб, унинг қарписида ер ўпди. Мен шоҳ ёнида ўтирас эдим. Шоҳ кампирда алоҳида ибодаткорлик белгиларини сезиб, уни ўз яқинига ўтқазди. Кампир шоҳ яқинига ўтиргач, ўрнидан туриб ер ўпди-да:

«Эй шоҳ, мен билан бирга бирор шоҳга кўриш насиб бўлмаган тенги йўқ бешта жория қизлар бор. Улар кўркда замонанинг ягонаси бўлиш билан бирга, ақлу идрокда ҳам тенги йўқ, етук қизлардир. Улар Куръонни ўзига хос қироат билан ўқийдилар. Ҳамма илмларни, тарихни тўла ўзлаштирганлар. Улар шу ерда, хизматингга мунтазирдирлар. Макташ ортиқча, кишининг даражаси имтиҳонда яхши синалади», – деди.

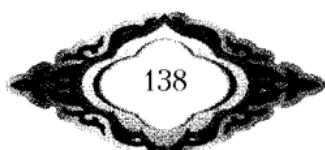
«Эй улуғ шоҳ, – деб давом этди вазир, – марҳум отанг жорияларга қаради. Уларни кўриши биланоқ, шодланди». «Ҳар бирингиз ўтмиш халқлар ва уларнинг тутган йўл-йўриклари тўғрисида бирор нарса айтиб беришингизни истайман», – деди.

Қисса шу ерга стганда тонг отди, Шахризод ҳикоя айтишини тўхтатди.

Етмиш тўққизинчи кеча

— Эй саодатли шоҳ, – деб давом этди Шахризод, – вазир Дандон давом этибди: «Шоҳ улардан тарихий воқеалардан бирор нарса эшитишни орзу қилди. Уларнинг бири ўрнидан туриб, шоҳ қарписида ер ўпди. «Билгил, эй шоҳ, – деб сўз бошлади у, – тарбияли кишилар турли фазилатларни эгаллаши зарур. Фарзларни бажариш, ҳар турли жиноятлардан қочиши лозим. Хулқнинг асосий

иши инсонга хос энг яхши хусусиятлардан иборатдир. Турмушнинг энг асосий моҳияти абадий ҳаётга интилишдир. Ҳаётдан мақсад худога ибодат қилишдир. Бас, сенга одамлар билан яхши муомалада бўлиш, бу қоидадан четга чиқмаслик лозим. Чукур мулоҳаза билан ишлаш улуғ одамларга яна ҳам зарурроқдир. Чукур мулоҳаза билан ишлашга шоҳлар оддий кишилардан зиёда муҳтождирлар. Оддий кишилар ишнинг натижасини ўйламай қила берадилар. Сен жонингни ҳам, молингни ҳам худо йўлига сарф қилишинг зарур. Билгинки, душман сенинг хасмингдир. У хусумати билан сенга ўзини танитади. Бу билан сен ундан қочасан. Лекин дўст билан сенинг ўртангда яхши муомаладан бошқа бир нарса бўлмас. Бас, сен дўстларни танлашда олдин уларни синаб кўр, agar улар хақиқий дўст бўлсалар, қўлдан келгунча дилда ҳам, тилда ҳам қоидаларга мувофиқ амал қиласидилар. Агар вактли дўст бўлсалар, улар тўғри сўз, яхши хулқли бўлсин, жохил ва ёлғончи бўлмасин, чунки жохиллар ота-оналарига ҳам лаънат келтирадилар. Ёлғончилар кишига дўст бўлмайдилар. Чунки дўст сўзининг ўзи дилдан чиқадиган «сидки» сўзидан келиб чиққандир. Тилда ёлғон бўлгач, у кишида ростлик бўла оладими ёки дўстлик қила оладими? Шариатга бўйсуниш манфат келтиради. Гарчи улар баъзан сенга номаъқул ишлар қиласалар ҳам шундай кишиларни дўст тут. Чунки дўстлик у хотин эмаски, талоқ қилиб, ундан кутулсанг-да, сўнг яна ўзингга никоҳ қиласанг. Дўстликнинг дили ойнадекдир. Сингач, қайта ямаш мумкин эмасдир. Шоирнинг бу шеъри шу жихатдан жуда қимматлидир:

Дўстларинг кўнглига озор етмасун, қилғин вафо,
Совиган дил илимас, ҳар канча қил сочмас зиё.
Синса кўнгил шишаси тадбир ила бўлмас бутун,
Устихон эрмаски, они рост қилса кимиё.

Жория сўзининг охирида, ақл әгалари бизга қуидаги йўлларни тўғри кўрсатганлар деди: дўстларнинг энг яхшиси – панду насиҳатни аямовчилардир. Ишларнинг энг яхшиси – натижаси яхши бўлган ишлардир. Энг яхши мақтов – мардлар оғзида сўзланувчилардир.

Бандага шукурдан кўз юммаслик, айниқса, соғлиқ ва ақл неъматларининг шукрини бажаришлиқ зарур деганлар. Ўзини сийлаганларнинг нафси ўликдир. Кичик мусибатларга чидамовчиларга улуғ кулфатлар етади. Нафсу ҳавасга берилгандар ҳуқуқларидан маҳрум бўладилар. Чақимчилар сўзига кирганлар дўстларидан айриладилар. Сени бирор яхшиласа, сен унинг фикрини исботлашга, оқлашга ҳаракат қил. Хусуматни ҳаддан оширувчилар гуноҳкор бўладилар. Нотўғри ишдан чекимовчилар учун қилич хавфи узоқ эмас.

Энди мен сенга қозилар вазифалари ҳақида бир оз сўзлай: Эй шоҳ, факат ишни пухта текширилиб қилинган ҳукмгина тўғридир. Кучлилар бирорни жабрлашга интилмасликлари, кучсизлар ҳақиқатдан умидсизланмасликлари учун, қозилар ҳаммага бир хил кўз билан қарашлари зарур. Қозилар даъвонинг исботини даъвогардан талаб қилишлари зарур ва шартдир.

Ҳаромни ҳалол, ҳалолни ҳаром қилмаслик шарти билан икки киши орасини келишитириш мумкиндири. Агар сен бугун бир ишда шубҳалансанг, ҳақиқатни билиш учун ақлинг ёрдами билан аниқлашга урин. Чунки ҳақ ишни бажаришга буюрилганимиз. Бас, шубҳали иш кўргандан ҳақиқатга интилиш зарурдир. Ўтганлардан ибрат ол, мақолларга мувофиқ оғирликни ўзингга ол, ҳақиқатгагина эътибор қил. Даъвогардан гувоҳ, исбот талаб қил, гувоҳлар ҳозир эса, уларни тафтиш қил, агар йўқ эса, айланмишга қасам бер. Шундай хукм одил ҳукмдир.

Қозилар хасталик, хафалик ёки очлик вақтларида ҳукм қилишдан қочишилари лозим. Одамлар орасидаги ҳукмда худо ризосига уриниш зарур. Чунки нияти холис, нафсидан кечган кишининг одамлар орасидаги ҳукми, албатта, тўғри бўлади.

Аззуҳри: уч хил кишини қозилар маҳкамасидан узоклатиш керак, деган. Улар: ёмонларни хурмат қиласидиган, мақтовчиларни яхши кўрувчи, амалдан тушишни истамовчи кишилардир.

Умар ибни Абдулазиз бир қозини вазифадан бўшатди. Қози Умардан: «Нега бўшатдингиз?» – деб сўради. Умар: «Вазифангдан сўзинг баландроқ экан», – деди.

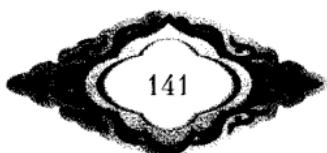
Искандар ўзининг қозисига: «Мен сени бу вазифага тайин қилиш билан ўз жонимни, ўз номусимни, ўз жасоратимни ҳам топширдим, бу вазифани сен ўз жонинг ва ақлинг билан сақла», деган. У ўзининг ошпазига: «Менинг гавдам сенинг кўлингга топширилган. Унинг устида ўз жонинг баравар ғамхўрлик қил», – деган. Мирзасига эса: «Сен менинг ақлим устидан иш кўрасан. Ёзаётган нарсаларингда мени сақла», – деган. Сўнг биринчи жория чекинди. Иккинчи жория оёқка турди.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод хикоя айтишни тўхтатди.

**Саксонинчи
кеча**

— Эй саодатли шоҳ, – деб давом этди Шахризод, – биринчи жория чекиниб, иккинчи жория ўрнидан турди. Отанг Умаруннумон қошида етти марта ер ўпиб, сўнг сўз бошлади: Луқмон ўғлига уч нарса уч ердагина билинади, деган. Чидамлилик бошга кулфат тушганда, ботирлик курашда, дўстлик унга ҳожат тушганда.

Бу ҳақда шоир шундай деган:

Золимни мақтасанг ҳам бўлгай доим пушаймон,
Мазлум мазамматда ҳам яшайди шоду хандон.
Хар кимнинг ўз нияти ўзига доим йўлдош,
Ким дунёга хирс қўйса, азобдадур дилу жон.

Билгил, эй шох, инсондаги энг танг қоларли нарса дилдир. Чунки ишнинг жилови дилдадир. Дилда очкўзлик ғалаба қиласа, кишини орзу-ҳавас ўлдиради. Уни ғам эгалласа, албатта, кишини шу алам ҳалок қиласи. Унда ғазаб ортса, кишини ранжу меҳнат қоплайди. Дилда қаноат фазилати бўлса, унда ғазаб ортса, кишини қайғу азоблайди. Дилга мусибат тушса, кишига ғам-алам ҳужум қиласи. Агар у молга эга бўлса, қўпинча худони унутади. Қашшоқланса, қайғуда сиқилади. Ғам ҳужум қилганда кучсизлатиб, уни ўтқазиб қўяди. Хар бир ҳолда дунё ва охират ишларини ҳал килишда худони эслаш лозим.

Баъзи донолардан: «Кимнинг ҳоли ҳаммадан ёмонроқ?» – деб сўраганларида, шаҳвоний нафси ғалаба қилган киши ва улуғ ишлар олдида ҳимматсизлик кўрсатувчи, тушунчалик кенг-у, қўлидан иш келмовчи киши, деб жавоб берганлар. Қайснинг бу ҳақдаги ишъри жуда ўринлидир:

Бошқалар ишига аралашувчи
Кишиларий жуда кўраман ёмон.
Улар ўз йўлини билмайди, аммо
Барчани адашган қиласи гумон.
Бойлик ҳамда ахлоқ унда омонат,
Ҳар ким ўз юкини кўтарар пинҳон.
Бир бор йўлдан озиб адамиб кетсанг,
Сўнгра тўғри йўлни топасан осон.

Сўнг жория давом этиб деди: «Энди зоҳид –
риёзат аҳллари тўғрисига келсак, Ҳушином бин-

ни Бўширмен Умар ибни Убайдадан, «Зоҳидлик нима?» – деб сўради. У пайғамбар алайҳиссаломнинг қўйидаги сўзини айтди:

«Зоҳид – ҳеч қағон қабр ва имтиҳон кунларини унумтоворчи, ўткинчиликдан абадийликни юқори ҳисобловчи, эртаги кунни ўз куни ҳисобламовчи, ўзини ўлган деб тушунувчи кишидир».

Абузар: «Камбағаллик менга бойлиқдан юқори, қасаллик соғлиқдан аълодир», – деган.

Ишончли одамлардан бирининг айтишича: Ибни Абуавф бизлар билан бомдод намозини ўқиди ва намозда ёаюҳалмудассир, деб бошланувчи оятни ўқиди, суранинг фаизонқирағаниноқур деган жойига етгач, ўлик ҳолда йиқилди.

Собит ал-Банони кўзлари ишдан чиққунча йиғлади. Уни кўрсатиш учун табиб чақирдилар. «Агар менинг сўзимга қулоқ солса, бокаман» – дебди табиб. «Шартингиз нима?» – деб сўрабди Собит.

«Йигламаслик», – дебди табиб. «Йигламасам, кўзимнинг нима кераги бор?» дебди Собит.

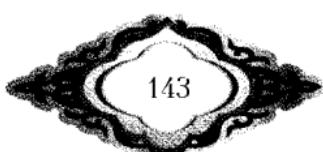
Мухаммад бинни Абдуллоҳга бир киши: «Менга насиҳат қилинг», – деди.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод ҳикоя айтишни тўхтатди.

Саксон биринчи кеча

— Эй саодатли шоҳ, – деб давом этди Шахризод, – вазир Дандон Зуулмаконга хикоя қилишида давом этибди: «Марҳум отангиз Умаруннуъмонга иккинчи жория шундай деди: «Мухаммад бинни Абдуллоҳга бир киши: «Менга насиҳат қилинг», – деди. Мухаммад: «Бу дунёда дунёдор бўлиши баробаринда, парҳезкор ҳам

бўл, у дунёда қул бўлу, очкўз бўл», – деди. «Бу нима демак?» – деб сўради у киши Абдуллоҳдан. «Бу дунёда пархезкор бўлганлар бу дунё ва у дунёни эгаллайдилар», – деди у.

Фавс ибни Абдуллоҳ шундай деган: Истроил авлодидан бир ака-ука бор эди. Бири иккинчисидан: «Қайси бир қилган ишинг учун қўрқасан?» – деб сўради.

«Бир кун мен қушлар ини ёнидаи ўтдим. Қушлардан бирини олдим. Сўнг яна уни инига қўйдим. Лекин бояги инга эмас, бошка жойга қўйдим. Энг хавфли ишим шу», – деди у. «Сенинг қўрқадиган ишинг нима?» – деб сўради иккинчиси. «Менинг энг хавфли ишим шуки, ҳар куни намозга турганимда қилган ибодатим мукофот мақсадида бўлмаса деб қўрқаман», – деди у. Уларнинг сўзларини эшитиб турган отаси: «Агар буларнинг сўзлари рост бўлса, тезроқ ўзингта ол», – дебди осмонга қараб.

Сайд бинни Жабир шундай деган: «Фузало бинни Убайд билан сўзлашдим, менга насиҳат килишини сўрадим. «Икки нарсага эҳтиёт бўл: худога шак келтирма, бирор жониворга озор берма! Мана шу икки ишни ҳеч қачон унутма», – деди у ва қўйидаги байтларни ўқиди:

Таъбингта ёққанча бўлғил кенг карамлидур худо,
Ҳар иш охир безараардур, ғамга бўлма мубтало.
Истама шерик, худога ҳам зарар, ҳам бандага,
Сақла ёдингда бу икки ишни қилма мутлақо.

Шоир шундай деган экан:

Дунёда яхшилик йиғмаган бўлсанг,
Йиққанларга дучор келурсан ўлсанг.
Сен унда уларга тенг бўлолмайсан,
Ажабмас ўшанда пушаймон бўлсанг.

Иккинчи жория чекилгач, учинчи жория ўрнидан турди.

«Зухд боби жуда ҳам кенгdir, – деди у сўз бошлаб, – лекин мен фақат азиз боболардан эсда қолганларинигина сўзлайман. Билимдонлардан баъзилари шундай деганлар: «Мен ўлимга шодланаман-у, ўлганда тинчланишга ишонмайман. Аммо ўлим киши билан унинг ишлари орасида эканини биламан. Яхши ишлар икки қайта ошиб, ёмон ишлар тўхталишига умид қиласман».

Атоуссалмо насиҳатини тугатгач, ёнидаги одам титрай бошлади, қаттиқ йиғлади. «Нега йиғлайсан?» – деб ундан сўрадилар. «Мен катта ишга қадам қўйиш олдидаман, яъни худо даргоҳига насиҳатга мувофиқ амал қилишга киришаётирман?» – деб жавоб берди.

Алҳусайн ўғли Али Зайнулобиддин намоз чоғида титраб турди. Ундан бунинг сабабини сўрадилар. «Ахир сизлар биласизларми, мен ким олдида турибман, кимга мурожаат қилаётирман?» – деди у, савол берганларга.

Суфиён Сури яқинида кўзи кўр бир киши турар эди. Рўза кирганда у одамлар билан намоз ўқишига чиқар эди-ю, одамлардан кейин ҳам қолиб, жим ўтирап эди. Суфиён: «Қиёмат бўлганда аҳли Куръонларга келиб, уларни ибодати бошқалардан ортиқ бўлгани учун кишилар орасидан айириб оладилар», – деди. У киши шундай деб жавоб берди: «Жон дилга керагича яхши жойлашгач, жаннат учун бўлган шодлик завқидан ва дўзахдан қўрқиши хавфидан аллақачон учган бўлади».

Суфиён: «Золимнинг юзига қарааш ҳам гуноҳдир», – деганлар.

Учинчи жория чекилди, тўртинчи жория ўрнидан турди.

«Мен тўғри эътиқодли, яхши одамлар хикояларидан хотирада қолган баъзи нарсаларни сўз-

лайман», – деди у: «Мен, – дейди Иброҳим бинни Адҳам, – бир кун намоз ўқир эдим. Бишри Ҳофий ҳам ўқир экан. Сўфи такбир айтгунча, мен унинг орқасига ўтиб иқтидо қилдим. Йиртиқ кийимли бир киши ўрнидан туриб: «Эй халойик, заарли рост сўздан қочинглар, фойдали ёлғоннинг зарари йўқдир. Заруратда киши ихтиёrsиздир. Ҳаётликда сўзламаслик зарар бермаганидай, вақт ўтгандаги сўзнинг ҳам фойдаси йўқдир», – деди.

Иброҳим бундай деган: «Бир кун мен Бишри ни кўрдим, унинг бир чақаси йўқолди. Мен унга бир дирҳам бердим. «Буни олмайман», – деди у. «Бу холис, ҳалол», – дедим мен. «Мен дунё неъматини охират неъматига алмаштирувчи эмасман», – деди у қатъий.

Бишри Ҳофийнинг синглиси бир кун Аҳмади Ҳанбал ёнига келди.

Қисса шу ерга етганда тоңг отди, Шахризод ҳикоя айтишни тўхтатди.

Саксон иккинчи кечা

– Эй саодатли шоҳ, – деб давом этди Шахризод, – вазир Дандон Зуулмаконга ҳикоя қилишда давом этиби: «Жория отанг Умаруннуъмонга шундай деди: «Бишри Ҳофийнинг синглиси Аҳмади Ҳанбал ёнига келиб, «Эй дин имоми, биз кундуз куни тириклик ҳаракатида бўлиб, кечаси ип йигирамиз. Кўпинча Бағдор ҳокимларининг соқчилари машъала ёқиб, ёнимиздан ўтадилар. Биз ўша машъала ёруғида ипимизни йигирамиз. Бунинг ёруғидан фойдаланиб йигирган ишимиз ҳаромми ёки ҳалолми?» – деб сўради. «Сен кимсан?» – деб сўради ундан Аҳмади Ҳанбал. «Бишри Ҳофийнинг синг-

лисиман», – деди у. «Эй Бишри оиласи, мен сизларнинг дилингиздаги тақвони тортиб олмайман», – деди Аҳмад. Баъзи донолар: «Худо агар бандасига яхшиликни хоҳласа, унга иш, ҳаракат эшигини очади», – деганлар.

Молик ибни Динор бозордан ўтарда кўнгли баъзи нарсаларни тусагудек бўлса, «Эй нафс, тинчлан, сабр қил, сенинг истаганларингни қила бермайман», – дер эди. Пайғамбар алайҳиссалом шундай деганлар: «Нафснинг саломатлиги унинг истагига йўл бермаслиқда, нафснинг кулфатларга йўлиқини эса, унинг хоҳишини қондиришдадир».

Мансур ибни Аммор шундай деган: «Бир вақт мен хажга бормоқ бўлиб Маккага Кўфа орқали юрдим, кеча қоронғи эди. Шу қоронғи кечада бир одам: «Эй худо, улуғлигинг, буюклигинг ҳақи, сенга гуноҳ қилишни, буйруқларингга амал қилмай, осий бўлишни истамаган эдим, борлигингни ишкор қилмас эдим. Бу гуноҳларим азалда пешонамга ёзилган экан. Гуноҳимни кечир, мен буни нодонлик орқасида қилдим», – деб илтижо қиласр эди. Сўнг у: «Ё айюҳалазина аману» деган оятни ўқиди. Мен унинг йиғлаган товушини эшийтдим. Сабабини билолмай, ўз йўлимга кетдим. Эртасига йўлдан борар эканмиз, бир ўлиқни мозорга олиб кетаётганларини кўрдим. Тобут орқасидан кучдан қолган бир кампир борар эди. Ундан ўлган киши тўғрисида сўрадим. «Бу менинг ўғлим, кеча кўчада турганда йиғлаб, Куръондан оят ўқиб кета туриб, ўти ёрилиб ўлди», – деди кампир.

Тўртингчи жория чекинди. Бешинчи жория сўз бошлаб: «Мен илгари ўтган яхши одамлар хабарларидан эсимда қолганларини сўзлайман», – деди.

Маслама ибни Динор бундай деган: «Дил тўғри бўлса, улуғ-кичик гуноҳлар кечирилади. Одамлар гуноҳларини ташлашга, гуноҳ қиласликка жазм қиласалар, худо уларга тавфиқ беради. Бир озгина бойлик охиратнинг кўпидан маҳрум қиласади. Бойликнинг кўпи эса, охират ҳақидаги озни ҳам унутишга элтади».

Абуҳозимдан, одамларнинг баҳтлиси ким? – деб сўрадилар. «Худога тоат билан умр кечирган кишидир», – деди у. «Одамларнинг аҳмоғи ким?» – деб сўрадилар. «Бирорларнинг роҳати учун охиратини сотувчи киши», – деди у.

Ривоят қилишларича, Мусо алайҳиссалом Мадян сувига етгач, «Эй худо, мен сенинг томонингдан юбориладиган нарсага муҳтожман», – деган. Икки жория келишди. Уларнинг молларига сув ичириб, ўзларини ўткизмади. Қизлар бориб воқеани оталари Шуайбга айтдилар. «У оч бўлса керак», – деди оталари. Қизларнинг бирига: «Бориб, уни чақириб келинг», – деди.

Қиз Мусо ёнига келиб, юзини пана қилди-да: «Отам бизларга сув берганингиз учун сизни мукофотлашга чақираётир», – деди. Мусо унга эргашиб боришни истамади. Қиз олдин, Мусо унинг кетидан юрдилар. Шамол бўлиб, қизнинг этакларини кўтарди, унинг орқаси очилиб кетди. Мусонинг унга кўзи тушди. «Сен орқада юр, мен олдинда бораман», – деди Мусо, шу йўсинда юриб Шуайб олдига етдилар. Улар етиб келганда кечки овқат тайёрланган эди».

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод ҳикоя айтишни тўхтатди.

Саксон учинчи кеча

— Эй саодатли шоҳ, — деб давом этди Шахризод, — вазир Дандон Зуулмаконга ҳикоя қилишда давом этибди: «Бешинчи жория отангга шундай деди: «Кечки овқат ҳозирлаб қўйилган эди. Мусо алайхиссалом «Шуайб алайхиссалом ёнига кириб борди. «Буларга сув берганинг учун сени мукофотламоқчиман», — деди Шуайб Мусога. «Мен қилган савоб ишим учун олтинкумуш олмайман», — деди Мусо. «Сен менинг меҳмонимсан. Менинг ҳам, оталаримнинг ҳам одати меҳмонни зиёфат қилиб, уни ҳурматлашдир», — деди Шуайб. Мусо ўтириб овқатланди. Шуайб Мусони саккиз йил хизмат қилиб беришга ёллади. Бу хизмат ҳақи учун у Мусога бир қизини хотинликка бермоқчи бўлди.

Бир одам ўзининг кўпдан бери кўрмаган дўстига: «Сен мени соғинтириб қўйдинг, кўпдан бери сени кўрмадим», — деди. «Мени сендан ибни Шихоб айирди», — деб жавоб берди у. «Сен уни биласанми?» — деб сўради дўсти ундан. «Ха, у менинг ўттиз йиллик қўшним, лекин мен у билан сўзлашмайман», — деди у. «Сен худони унугансан, шунинг учун қўшнини унугансан. Худони севсанг эди, қўшнингни ҳам севар эдинг», — деди дўсти. Ахир қўшнини худди қариндош-уруглардек ҳақи борлигини билмайсанми?!».

Сўнг бешинчи жория чекинди. Кампир ўрнидан кўзгалди. Шоҳ олдида тўққиз марта букилгач, сўз бошлиди: «Мен буларнинг зуҳду тақво тўғрисидаги сўзларини эшитдим. Мен ҳам шуларга тақлид қилиб, улуғлар сўзларидан баъзи нарсалар сўзлайман:

Айтганларки, имоми Шофеъ (худо у кинидан рози бўлсин) кечани учга айиради: биринчи бўлагини илмга, иккинчисини уйқуга, учинчисини кечки намозга бағишлар эди. Имом Абуҳанифа кечанинг ярминигина бедор ўтказар эди. Йўловчилардан бири у кишининг кечаси юрганини кўриб, иккинчисига: «Бу киши бутун кеч ухламайди», – деди. Буни эшитгач, у, менда йўқ сифатлар билан мақташларига худодан уяламан, деди-да, бутун кечани уйқусиз ўтказадиган бўлди.

Шофеъ Раҳматуллоҳиалайҳ рўза ойида намоз орасида етмиш марта хатми Куръон қиласи эди. Имом Шофеъ шундай деди: «Мен ўн йилгача арна ноини тўйиб емадим. Чунки тўқлик дилии қотиради. Хушёрикни йўқотади. Уйқуга элтади. Кишининг ҳаракатини бўшаштиради». Абдуллоҳ ибни Мухаммаду Сукридан шундай нақл қиласидар: «Мен ҳазрати Умар билан сухбат қилдим. Ҳазрати Умар: «Мен Мухаммад ибни Идрис Шофеъдан кўра парҳезкор ва нотиқ бир кишини кўрмадим. Иттифоқо, бир кун мен Ҳорис ибни Лабибусаффор билан кўчага чиқдим. Ҳорис Музининг шогирди эди. Унинг овози ниҳоятда ширали эди. У Куръондан «хозоявмунлоянтиқун валоюззину лаҳҳум фаяътазиран» (букун улар сўзламайдиган ва узрларни қабул ҳам қилишмайдигаи кундир) деган оятни ўқиди. Қарасам, имом Шофеънинг ранги ўчди, мўйлари тиккайди. Қаттиқ изтиробга тушди. Хушсиз ерга йиқилди. Хушига келиб, ўрнидан турди. Ўша кун ёлғончилар сафида туришдан, итоатдан бош товлаганлар қаторида бўлишдан ўзинг сақла худо, деб зорланди. Эй худо, орифлар диллари доим сенга итоатдадир. Эй улуф тангри, ўз караминг билан гуноҳимни кечир, гуноҳимни янериш билан мени кўримли кил,

жамолингга мушарраф қилиб, камчиликларими афв эт», – деди. Сўнг мен туриб йўлимга кетдим.

Ишончли кишилардан баъзилари шундай деган: «Бағдодга борганимда имоми Шофеъ ҳам ўша шаҳарда экан. Ариқ бўйига ўтириб, намоз учун таҳорат ола бошладим. Ёнимдан ўтиб бораётган бир киши: «Эй қул, яхшилаб таҳорат ол, худо бу дунё, у дунёнгни беради», – деди. Мен орқамга қарадим. Қарасам, бир киши олдинда, бир қанча кишилар унга эрганиб борардилар. Шошилиб таҳорат олдим. Уларга бориб қўшилдим. У кини менга қараб: «Бирор ишинг борми?» – деб сўради.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод ҳикоя айтишни тўхтатди.

Саксон тўртинчи кечा

илминг билан мағурланишдек камчиликдан кўрқмасанг, у вақтда кимнинг розилигини исташингни, қандай неъматларга ҳаваскорлигингни, қандай азобдан кўркишишингни эсла».

Абу Ҳанифага, «Шоҳ Абу Жаъфари Мансур, сизга қозилик вазифасини берди. Ўн минг дирҳам маош тайинлади», дедилар. Абу Ҳанифа рози бўлмади. Унга пул келтириладиган кун намозни ўқиди-ю, чопонга ўралиб ётди. Ҳеч кимга сўзламади.

Шоҳнинг элчиси унинг олдига пул келтирди. Абу Ҳанифа индамади. «Бу пул ҳалол», – деди

шоҳ элчиси. «Биламан, бу пул менга ҳалол, – деди Абу Ҳанифа, – лекин дилимга жабрловчилар мұхаббати тушишидан жирканаман». «Пулни олсанг-у, жабрловчилар мұхаббатидан сақлансанг бўлмайдими?» – деди элчи. «Денгизга чўмиб этагимга хўл тегизмаслигимга ишонмайман», – деди Абу Ҳанифа. Қуидагилар Шофеънинг сўзларидан-дир:

Нафс, агар этсанг сўзимга эътибор,
Иzzat-икром бўлғусидир сенга ёр.
Дунёнинг кайфу сафосин айла тарк,
Бўлди кўплар базму кайф деб шармсор.

Суфиёни Сурининг Али ибн Ҳусайнин Солмога қилган насиҳатлари шулардир: «Тўғри бўл, ёлғондан, бирорларни алдашдан, иккюзламаликдан, чақимчиликдан сақлан, чунки ҳар қандай яхши ишлар шу хил ёмон қилиқлар сабабли бекор бўлади. Динни ўз динини ҳимоя қилувчилардангина ўрган. Такводорлар, парҳезкорлар билан ҳамсуҳбат бўл. Ўлимни кўпроқ эсла, тез-тез худодан кечирим сўра. Қолган умрингда тинчлик ва фаровонликни сўра. Диний масалаларда сендан савол қилувчиларга самимий маслаҳатлар кўрсат. Мўминларга хиёнат қилишдан сақлан. Мўмин кишига хиёнат қилувчи киши худо ва пайғамбарга хиёнат қилувчидир. Уришиш, бирорларга душманлик қилишдан ўзингни сакла. Сени айбламаганларни айблашдан сақлан, соғ ва тинч яшайсан. Кишиларни яхшиликка унда, ёмонликдан қайтар, шу билан пайғамбарнинг дўсти бўласан. Дилингни соғ тут. Сенга бирор тўғрида узр айтганларнинг узрини қабул қил. Бирор кимсага душманлик қилма, дўстлашмоқ истаганлар билан яхши муомала қил, жабр қилувчилардан, гуноҳкорлардан қочсанг, пайғамбарларнинг ҳамрохи бўласан.

Ўлажагингни ва қиёматда тирилишни, маҳшар куни худо олдига боришни ўйлаб, қўрқувчи кишилардек худодан қўрқ. Икки уйдан бирига – ё олий жаннатга ёки куйдирувчи дўзахга боришингни ўйла», – деди.

Сўнг кампир канизаклар ёнига бориб ўтирди. Мархум отанг уларнинг сўзларини эшитгач, замонининг энг фозила аёллари эканига ишонди. Шунча хусн ва кўрклари устига, ҳадсиз одобли эканларига мафтун бўлди. Кампир олдида ер ўиди, унга ҳурмат кўрсалди. Кампир ва канизакларини Рум шоҳининг қизи малика Абриза турган маҳсус қасрга жойлади. Уларни энг олий жиҳозлар билан таъминлади. Кампир у ерда ўн кун турди. Қачон шоҳ қасрга кирса, кампирни намозда, сажда устидага кўрар эди. Кампир кечалари ухламас, кундуз рўза тутар эди. Шоҳнинг дилига унинг муҳаббати жойланди. Шоҳ менга: «Эй вазир, бу кампир, албатта, энг оқила хотинлардандир. Менинг дилимда унинг ҳурмати улуғdir», – деди.

Ўн биринчи куни отанг канизакларнинг пулени бериш учун кампир ёнига кирди. «Буларнинг қиммати одамлар таомилидан юқоридир, – деди кампир, – мен буларнинг қиммати учун олтин, кумуш ёки озми-кўпми қимматбаҳо тошлар сўрамайман».

Отанг кампир сўзини эшитгач, ҳайрон бўлиб: «Буларнинг қиммати нима?» – деб сўради кампирдан. «Мен буларни роса бир йил кундуз рўза, кечаси уйғоқ ибодат қилиш бараваригагина соғтаман. Агар шу шартни бажарсанг, булар сенинг саройингни зийнатлайдилар, мулкинг бўладилар», – деди кампир.

Шоҳ унинг диний эътиқодининг бу хилда баландлигига, ғоят тақводор ва поклигига таажжубланди. Унинг наздида кампирнинг ҳурмати янада

ортди. «Илоҳим менга шу пок хотиннинг фойда-си тегсии», — деди-да, кампир шартига мувофиқ, роса бир йил қундуз рўза, кечаси бедор ибодат қилишга рози бўлди.

«Мен сенга дуолар билан ёрдам бераман, менга бир обдастада сув келтир», — деди кампир шоҳга.

Бир обдастада сув келтирдилар. Кампир сувни олди-да, унга қараб пицирлаб дуо ўқиди. Бир соат ўтириб, биз тушунмайдиган бир нималар сўзлади. Сўнг обдаста оғзини латта билан боғлаб муҳрлади-ю, отангга бериб туриб: «Ўн биринчи куни рўзантни мана шу сув билан очгин, юракдан дунё муҳаббатини кетказади. Эътиқодингни мустаҳкамлайди. Дилингни ёритади. Мен эртага дўйстларим — гайб кишилари ёнига бораман, уларни соғиндим. Ўн кун ўтгач, бу ерга қайтиб келаман», — деди.

Отанг обдастани эҳтиёт қилиб маҳсус жойда саклади. Қасрии қулфлаб, калитини доим ўз ёнида олиб юрди. Эртаси кундан бошлаб у рўза тута бошлади. Кампир ўз йўлига кетди.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод ҳикоя айтишни тўхтатди.

Саксон бешинчи кеча

— Эй саодатли шоҳ, — деб давом этди Шахризод, — вазир Дандон Зуулмаконга ҳикоя қилишда давом этиби: «Тонг отгач, шоҳ рўза тута бошлади. Кампир ўз йўлига кетди. Шоҳ ўн кунни рўза тутиб ўтказди. Ўн биринчи кун обдаста оғзини очди. Ундаги сувдан ичди. Сув мазали, ширин туюлди. Ўн иккинчи куни кампир стиб кел-

ди. Унинг кўлида ширин сариқ барг бор эди. У дараҳт барғига ўхшамас эди. Камир отанг олдига кириб, унга таъзим қилди. Отанг унинг хурмати учун оёқка турди. «Хуш келибсиз, эй тақводор хотин», – деди у кампирга. «Эй шоҳ, файб кишилари сенга салом йўлладилар, чунки мени уларга сенинг воқеангни айтдим, улар шодландилар. Ана шу ширинликни сенга юбордилар. Бу охират ширинлигидандир, ифторда шуни егин», – деди кампир шоҳга.

Отанг ғоят суюнди. «Менга файб кишиларини дўст қилган худога шукур», – деди у севинч билан ва кампирга миннатдорлик билдириди. Унинг кўлинин ўниб хурматлади. Канизакларга ҳам катта хурмат кўрсатди. Отанг йигирма кунни рўза тутиб ўтказди. Камир отанг қаршисида ер ўпди.

«Эй шоҳ, – деди у отангта, – сен билан орамиздаги меҳрни файб кишиларига билдиридим. Канизакларни сенинг олдингда қолдирганимни ҳам сўзладим. Файб кишилари канизакларнинг сендей парҳезкор шоҳнииг ёнида эканига хурсанд бўлишиди. Чунки улар канизакларни кўрганларида, албатта, худо наздида мустажоб бўладиган дуолар қиласидар. Файб кишиларининг муборак нағаслари буларга етсин учун канизакларни улар ёнига олиб бормоқчимаи. Улар сенга ер юзининг хазинасини эгаллаб қайтарлар. Сен рўза тамом бўлиши билан уларни кийинтирасан. Улар келтирган дунё сенинг дилдаги мақсадларнинг учун мадад берар».

Камирнинг сўзини эшишиб, отанг унга миннатдолик билдириди: «Агар сенга қаршилик қилишидан кўрқмаганимда на уларнинг келтиражак хазинаси, на бошқасига кўнмасдим. Қачон кетасизлар?» – деб сўради у кампирдан. «Йигирма еттиинчи кечада жўнаб, ойнинг бошида қайтамиз. У вақт сен

рўзани тамомлайсан, канизакларнинг иддалари³ тугайди. Улар сенинг ихтиёрингда бўларлар. Худо ҳақи, канизаклардан ҳар бирининг баҳоси сенинг салтанатингдан бир неча марта кимматлидир».

«Мен яхши биламан, эй тақводор саййида», – деди шоҳ кампирга. «Улар билан энг суюкли хотинингни қўшиб юборсанг, у ҳам файб кишилари нафасидан баҳраманд бўларди», – деди кампир шоҳга. «Менинг румлик бир канизим бор, исми Сафия. Ундан худо менга бир ўғил, бир қиз берди. Лекин у болалар бир неча йил бўлдики, йўқолдилар. Файб кишиларининг дуолари сабабли, зора болаларимиз қайтиб келса, ана шу хотинни ўзларинг билан бирга олинглар», – деди шоҳ кампирга.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод ҳикоя айтишни тўхтатди.

Саксон олтинчи кеча

— Эй саодатли шоҳ, – деб давом этди Шахризод, – вазир Дандон Зуулмаконга ҳикоя қилишда давом этибди: «Даданг кампирга: «Файб кишилари олдига ана шу хотинни ўзларинг билан бирга олинглар», – деди». «Кўп яхши», – деди севиниб кампир, унинг мақсади ҳам шу экан. Отангнинг ифтор вақти яқинлашиб қолган эди.

«Эй ўғлим, – деди кампир шоҳга, – мен файб кишилари ёнига жўнайман, менга Сафия-

³ Хотинларнинг аввалги никоҳи бузилгач, иккинчи никоҳга кадар ўтиши керак бўлган вақт – идда тўлиши демакдир.

ни чақиритириб бер». Шоҳ Сафияни чақиритириди. Ўша ондаёқ Сафия келди. Шоҳ уни кампирга топшириди. Кампир Сафияни канизаклар билан бирга қўшди-ю, ўз хонасига кириб, султонга усти ёпиғлиқ, муҳрланган бир коса келтириди: «Рўзанинг ўттизинчи куни ҳаммомга кир, ҳаммомдан чиққач, саройдаги холи бир уйга кир. Косадагини ичиб, ухла. Хоҳлаган талабингта эришасан. Мендан сенга олқишлиар», – деди кампир. Шоҳ хурсанд бўлиб, кампирга миннатдорлик билдириди. Унинг қўлларини ўпди. «Сени худога топширидим», – деди кампир шоҳга.

Кампир шоҳни дуо қилиб, канизаклар ва Сафия билан бирга йўлга тушди. Уч кун ўтди. Янги ой кўринди. Шоҳ ўрнидан турди. Ҳаммомга кирди. Ҳаммомдан чиқди. Саройдаги холи бир уйга кирди. Ҳеч ким кирмаслигини таъкидлаб, эшикни қулфлади. Косадагини ичиб, уйқуга ётди. Биз эрталабгача унинг уйдан чиқишини кутдик. Лекин у чиқмади. Балки у ҳаммомда чарчагандир, балки рўза тутишдан, кечалари уйқусизликдан дармонсизлангандир. Дармонсизлик билан ухлаб қолгандир, деб ўйладик. Эртаси кечгача кутдик. У чиқмади. У кирган холи уй эшиги ёнига бориб, баланд овоз билан ҳар хил сўзлар сўзладик. Овозимизни эшитиб уйғонар, нима гап, деб овоз берар, деб ўйладик. Кутганимизча бўлмади. Эшикни бузиб, ичкари кирдик. Қарасак, мурда ётибди, гўштлари сасий деб қолибди. Уни бу ҳолда кўргач, ҳаддан зиёд қайfurдик. Косани олдик. Унинг четида кичик қофоз топдик, унда шу нарсалар ёзилган эди: «Ёмонлик қилган кишига раҳм қилинмайди. Шоҳлар қизларига ҳийла қиладиган, уларни зўрловчиларнинг жазоси шудир. Биз бу хатда ўқувчиларга шуни билдирамизки, Шаррикон бизнинг мамлакатга бориб, малика Абризани

бузди. Бунга ҳам қаноат қилмай, уни ўз шахрига олиб келди. Сўнг бир қора қул билан жўнатди, қора қул йўлда уни ўлдирди. Биз унинг мурдасини бир хилватдан топдик. Шоҳлар ҳам шундай иш қиласидарми? Бу ишни қилган киши учун жазо ана шудир! Шоҳнинг ўлдирилишида ҳеч кимдан шубҳаланмангиз. Бу ишни Зотуддаваҳи деган хийлакор кампир қилди. Шоҳнинг Сафия исмли хотинини ўзим билан олиб кетдим. Уни отаси Кустантания шоҳи Афридунга элтаман. Ҳеч шубҳасиз, биз сизга ҳужум қиласиз. Ўзларингизни ҳалок қилиб, ерларингизни тортиб оламиз. Биттангиз қолмай ҳалок бўласиз. Тирик жон, бирор ўт ёқувчи қолмайди, фақат бутга чўқинувчи, зуннор осувчиларгина⁴ саломат қоладилар».

«Хатни ўқиб, кампир бизни алдаганини, ўз мақсадига эришганини англадик. Доду фарёд кўтардик, юзларимизни юлиб йиғлашдик, бироқ, йигидан фойда йўқ эди. Аскарлар орасида кимни шоҳ қилиш тўғрисида ихтилоф туғилди. Баъзилар сенинг, баъзилар аканг Шарриконнинг шоҳ бўлишига талабгор бўлдилар. Бир ойгача келиша олмадик. Сўнг аканг олдига боришга қарор бердик. Шу мақсадда йўлга чиқиб, сени учратдик. Шоҳ Умаруннұймон ўлимининг сабаби шу», – дебди вазир Дандон.

Вазир сўзини тугатгач, Зуулмакон ва унинг опаси Нузхатуззамон ох уриб йиғлабдилар. Сарой бошлиги ҳам йиғига қўшилибди. Сўнг у Зуулмаконга: «Эй шоҳ, йиғининг фойдаси йўқдир. Сен энди дилингни мустаҳкамлаб, иродали бўлишинг, мамлакатни мустаҳкамлашинг лозим. Сендеқ фарзанд қолдирган отани ўлмаган ҳисоблаш мумкин», – дебди.

⁴ Зуннор осмоқ – мусулмон бўлмаганлар мусулмонлар шахрида ўзларининг ғайридин эканликларини кўрсатиш учун осадиган белги.

Зуулмакон йифидан тўхтаб, тахтни ташқарига чиқаришга, аскарларнинг ўзига юзланиб саф тортишига буюрибди. Сарой бошлиғи унинг ёнига турибди. Махсус соқчилар атрофини ўрабдилар. Вазир Дандон олдида барча амирлар ва барча сарой аҳллари ўз мартабаларига мувофиқ жойлашибдилар.

Шунда шоҳ Зуулмакон, вазир Дандонга: «Энди сиз, отамнинг хазиналари тўғрисида маълумот беринг», – дебди хитобомуз. «Бош устига», – дебди вазир Дандон. У хазинадаги моллар, қимматбаҳо матолар ва мавжуд пуллар тўғрисида маълумот берибди. Зуулмакон аскарларга пуллар инъом қилибди: Вазир Дандонга қимматбаҳо сарупо тақдим қилиб: «Сен ўз мартабангда қолурсан» – дебди. Вазир шоҳ қошида ер ўпиб: «Шоҳ давлати абадий бўлсин», – деб дуо қилибди. Шоҳ амирларга ҳам сарупо кийгизибди. Сўнг сарой бошлиғига: «Олиб келаётган Дамашқ хирожингни келтир», – дебди.

Сарой бошлиғи сандиқлардаги моллар, қимматбаҳо тошлар ва бошқа тортиқларни шоҳга тақдим қилибди. Шоҳ уларни олиб аскарларга бўлиб берибди.

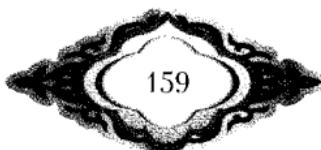
Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод ҳикоя айтишни тўхтатди.

Саксон еттинчи кечা

— Эй саодатли шоҳ, – деб давом этди Шахризод, – амирлар шоҳ қошида ер ўпибдилар; шоҳга узун умр, битмас-туганмас баҳт-саодат тилаб, дуо қилибдилар. «Шунчалар ҳадя инъом қилувчи шоҳни умримизда кўрмаганмиз», – деб тахсин ўқибдилар.

Ҳамма ўз чодирига тарқалибди. Тонг отгач, шоҳ йўлга

чиқишига буюрибди. Уч кун йўл юриб, Бағдодга етибдилар. Шаҳарга кирсалар, шаҳар безалган эмиш. Шоҳ Зуулмакон отасининг қасрига кириб таҳтга ўтирибди. Амирлар, вазирлар, сарой бошлиғи, вазир Дандон ва Дамашқ сарой бошлиғи унга қўл қовуштириб турибдилар. Шоҳ ўзининг махсус мирзасига, акаси Шаррикон номига мактуб ёздирибди. Мактубда бўлган воқеаларни мукаммал кўрсатиб, охирида хатни олиш билан аскарларини отлантириб, йўлга тушиш зарурлигини, кофирларга қарши ғазотга, улардан ўч олиш, бу номусни ювиш лозимлигини алоҳида қайд этдирибди.

Хатни буклаб муҳр босибди. Вазир Дандонга қараб: «Бу хатни элтишни сендан бошқа ҳеч ким бажара олмайди. Лекин жуда юмшоқ сўзлар билан, агар отанг ўрнига ўтиришни истасанг, таҳт сеники, уканг Дамашқда ёрдамчинг бўлади. Бизларга шундай тушунтириди, деб уқтиришинг шарт», – деб таъкидлабди. Вазир Дандон ўша онда ўрнидан туриб, сафарга ҳозирланибди.

Зуулмакон гўлахга алоҳида жой ҳозирлаб, энг яхши буюмлар билан жиҳозлашга буюрибди.

Гўлах воқеаси ана шундай экан.

Зуулмакон бир кун овга чиқибди. Овдан қайтгач, амирлардан бири шоҳга энг наслли от билан ғоят кўркам канизаклар тақдим қилибди. Улар ғоят гўзал бўлиб, таърифини келтириш ҳам мушкул экан. Канизаклардан бири шоҳ диққатини ўзига тортибди. Шоҳ уни бошқалардан айириб, кечани шу каниз билан ўтказибди. Ўша дамдаёқ у ҳомилали бўлибди. Бир қанча вақт ўтгач, вазир Дандон сафардан қайтиб, акаси Шарриконнинг келиш хабарини айтибди ва уни қарши олиш учун истиқболига чиқиш зарурлигини сўзлабди. «Бош устига», – дебди шоҳ.

Зуулмакон сарой аҳллари билан бирга акасини қаршилаш учун бир кунлик йўлга чиқиб

турибди. Ўша ерга чодир тикирибди. Тонг отар вақтида Шаррикон Дамашқ лашкарлари билан етиб қолибди. Улар билан бирга алп-қомат баҳодирлар, шерюрак, ҳеч нарсадан тап тортмас ҳайбатли паҳлавонлар бор экан.

Ҳавога тўзон кўтарилиб, отлиқларнинг оёқ товушлари яқинлашиши, ҳилпираган байроқларнинг кўриниши биланоқ, Зуулмакон сарой аҳллари билан ўрнидан қўзғалибди. Зуулмаконнинг қархисида ер ўпмоққа уринганини кўрган Шаррикон уни бу ишдан қайтарибди.

Шаррикон шошганча унинг олдига юрибди. Зуулмаконга яқинлашиши билан укаси ўзини Шаррикон қучоfiga отибди. Шаррикон уни бағрига босибди. Икковлари дам йиглаб, дам бир-бирларига тасалли берибдилар.

Кейин икковлари ҳам отга миниб, йўлга тушибдилар. Лашкарлар уларнинг орқасидан бораверишибди. Бағдодга етгач, ҳаммалари отдан тушибди. Зуулмакон билан Шаррикон шоҳ қасрига кириб, уйқуга ётишибди.

Тонг отгач, Зуулмакон ташқари чиқибди. Лашкарларни тўпланишга буюрибди. Муқаддас жанг учун отланишга жар солдирибди. Улар бошқа шаҳарлардан лашкар етиб келишини кутибдилар. Келганларни хурмат билан кутиб олиб, тайинланган жойларга туширибдилар. Шу йўсинда роса бир ой ўтибди. Одамлар кетма-кет тўп-тўп бўлиб келаверибдилар. Сўнг Шаррикон укасидан ўз бошидан кечирган воқеаларни айтиб бериши сўрабди. Зуулмакон саргузаштини бошдан-оёқ сўзлаб берибди. Гўлах қилган яхшиликларни ҳам мукаммал айтибди. «Сен унинг қилган яхшиликлари учун мукофотладингми?» – деб сўрабди Шаррикон Зуулмакондан. «Эй оға, мен уни бу кунгача мукофотлаганим йўқ. Худо хоҳласа,

ғазотдан қайтгач мукофотлайман», – деб жавоб берибди Зуулмакон.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод хикоя айтишни түхтатди.

Саксон сакки- зинчи кечә

тиб, унинг эри сарой бошлиғи орқали унга салом йўллабди. Нузҳатуззамон ҳам сарой бошлиғи орқали салом юбориб, унга иқбол тилабди. У Шарриконнинг қизи Кузияфакон тўғрисида ҳам хабар берибди. Қизининг соғ-саломат ўсаётганини билдирибди.

Шаррикон укаси билан юриш тўғрисида маслаҳат қилибди. Зуулмакон аскарлар батамом тўпланиб, ҳамма юртдан лашкарлар етиб келгач, юражагини билдирибди. У ҳарбий анжом ва йўлга зарур озиқлар ҳозирланига буорибди. Сўнг у хотининг ёнига кирибди. Унинг ҳомиласи беш ойлик бўлган экан. Унга ёрдам учун кишилар белгилаб, уларга маоп тайинлабди.

Араб аскарлари батамом тўплангач, сафарга чиқибдилар.

Дайлам аскарлари бошлигининг исми Рустам, турк аскарлари бошлигининг исми Баҳром экан. Ўртада Зуулмакон, унинг ўнг томонида акаси Шаррикон, чап томонида күёви – сарой бошлиғи

борар экан. Улар бир ой йўл юришибди. Ҳар жума бирор ерга қўниб, уч кун дам олар эканлар. Чунки халқ беҳисоб кўн экан. Шу йўсинда йўл юриб Рум мамлакатига етибдилар.

Буларни кўриши билан шаҳар ва қишлоқ ҳалқлари юртларини ташлаб, Кустантанияга қочибдилар. Кустантания шоҳи Афридун бу хабарни ёниги биланоқ, ўрнидан қўзғалиб, Зотуддаваҳи ёнига борибди, чунки Бағдодга бориб, Умар ибн Нульмонни ўлдирган ҳам, канизаклари билан шоҳ қизи Сафияни олиб қайтган ҳам шу кампир экан.

Кампир Бағдоддан ўғли – Рум шоҳи ёнига қайтгач, унга: «Шодлан, қизинг Абриза қасосини олдим, шоҳ Умаруннуъмонни ўлдирдим, Сафияни олиб қайтдим. Сен энди Кустантания шоҳига бу воқеани билдири, қизи Сафияни ўзига топшири. Ҳозирланиб туришимиз зарурлигини билдири. Кустантания шоҳи ёнига мен ҳам бирга бораман. Менимча, мусулмонлар биз билан урушга бардош бера олмасалар керак», – деган экан. «Улар яқинлашиб келгунча тура тур, ўзимиз ҳозирланаверамиз, она», – дебди Рум шоҳи. Улар одам тўплаб, қуроллар ҳозирлаб тайёрлана бошлабдилар. Уларга мусулмонларнинг аскар тўплаб келаётган хабари эшитилган чоёда, улар тайёр эканлар.

Лашкарлар сафи олдида Зотуддаваҳининг ўзи борибди. Улар Кустантанияга етгач, улуғ шоҳ Афридун Рум шоҳи Ҳардубнинг келаётган хабарини эшитиб, истиқболига чиқибди. Афридун унинг ҳолини, келиш сабабини сўрабди. Шоҳ Ҳардуб унга онаси Зотуддаваҳининг қилган ҳийлаларини, мусулмонлар шоҳи Умаруннуъмонни ўлдирганини, унинг қизи Сафияни қутқариб олиб келганини мукаммал сўзлаб берибди. «Ҳозир мусулмонлар бутун аскарларини тўплаб, бизга қарши урушмоқ учун келганлар. Биз ҳам уларга қарши тўпланиб

қаршилик кўрсатишни истаймиз», – дебди сўзининг охирида.

Шоҳ Афридун қизининг қайтиб келганига, шоҳ Умаруннұғаннинг ўлганига ғоят шодланибди. Мадад сўраш, Умаруннұғаннинг нима сабабдан ўлдирилганини эшиттириш учун ҳамма ёққа элчилар жўнатибди. Насоро аскарлари жуда тез, орадан уч ой ўтмай, батамом тўпланибди. Сўнг ҳар томондан фаранглар кела бошлабдилар. Чунончи, немислар, бандаклар, французлар ва бошқа сариқ жинсга мансуб лашкарлар етиб келибдилар. Еру кўкка лашкар сиғмай кетибди.

Улуғ шоҳ Афридун аскарларга Қустантаниядан юришни буюрибди. Лашкарлар йўлга тушиб, ўн кун тўхтовсиз йўл юрибдилар. Лашкарларнинг бир учи атрофи кенг, дарёси бор водийга бориб етибди. У ерда уч кун қўнибдилар. Тўртинчи кун ҳали юрганларича йўқ экан, осмонни булатдек чангтўзон қоплабди. Бирор соат ўтгач, чанг босилиб ҳаво ёришибди. Байроқ кўтарган ислом лашкарлари кўринибди. Тўлқинланиб тошаётган денгиздай ҳайбатли, темир совут кийган баҳодирлар ойни яширувчи булатлар каби ёпирилибдилар. Бирдан икки томон аскарлари тўқнашибдилар, икки денгиз тўлқинлана бошлагандек бўлибди.

Биринчи бўлиб жангга кирган киши Шом аскарларининг бошлиғи вазир Дандон бўлибди. Улар ўттиз минг отликдан иборат эканлар. Вазир Дандон ёнида Дайлам аскарларининг қўмондони Баҳром ва турк аскарларининг бошлиғи Рустам бор экан. Улар йигирма минг киши эканлар. Уларга денгиз томондан яна кишилар келиб қўшилибди. Оғир темир совутлар кийган бу аскарлар, қоронғи кечада нур сочиб чиққан ой каби чиқиб келаверибдилар. Насоро аскарлари, эй ҳазрати Исо, эй биби Марям, деб бақирибдилар. Сўнг улар вазир

Дандонга ва унинг аскарларига тенглашибдилар. Бу ишлар ҳаммаси Зотуддаваҳининг айтганига мувофиқ қилинаётган экан. Шоҳ бу ҳақда у билан кенгашган экан. Нима қилиш ва қандай иш кўриш тўғрисида ундан маслаҳат сўраган, бу улуғ ишнинг сабабчиси сен, деб уни айبلاغан экан. «Эй улуғ шоҳ, эй ҳурматли доно, мен шундай бир хийла қурайки, шайтон ҳам бу ишга чора кўришдан ожиз қолсин», – дебди кампир.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод ҳикоя айтишни тўхтатди.

Саксон тўққи- зинчи кечা

— Эй саодатли шоҳ, — деб давом этди Шахризод, — кампир шундай дебди: «Эллик минг кишини кемага ўтқаз, сув оркали Духон тоғига қараб юрсинлар, мусулмон аскарлари келгунча ўша ердан силжимай турсинлар. Сўнг уларга яна ёрдамчилар келар, биз эса уларга қуруқдан қарши чиқамиз. У ҳолда бирор жон қочиб кутулолмайди. Ташвишлардан қутуламиз».

Шоҳ Афридун кампир фикрини маъқуллабди. «Сенинг фикринг жойида, эй хийлакор кекса, эй одам ўлдириш фитналарини ўйлаб топувчи кампир», – дебди шоҳ.

Бироқ, ислом аскарлари ҳужум бошлигач, улар чодирларга келиб тегаётган ўқлар, одамларга тегаётган қиличлардан эсанкираб қолибдилар. Сўнг Бағдод ва Хуросоннинг бир юз йигирма минг отлиқлари етиб келибдилар. Уларни Зуулмакон бошқарар экан. Насоро аскарлари уларни кўриши билан сувдан чиқиб ҳужум қилибдилар.

Буни қўриб Зуулмакон: «Эй Мухаммад умматлари, шафқатли валийнеъматларингизга итоат қилиб, софлик билан кофирларга хужум қилингиз. Ифлос душманни тор-мор қилингиз!» – деб бакириби.

Шу онда Шаррикон ҳам юз йигирма минг отлиқ билан етиб келиб, жангга кириби. Мусулмонлар аскарлари бир-бирларига қўшилиб, диллари мустаҳкамланиби. Кучларига куч қўшилиби. Қилич ва найзалар тўқнашибди. Шаррикон сафларни ёриб, минг-минглаб аскар орасига кириб, шиддат билан урушибди. Душман яна ўз жойига – денгиз қирғоғига чекингунча шу йўсинда жанг бўлиби.

Насоролар ўзларини ўнглолмай қолибдилар. Зуулмакон ва Шарриконлар ғалаба қилибдилар. Урушда пасоролардан қирқ беш минг киши ўлиби, мусулмонлардан уч минг беш юз киши ҳалок бўлиби. Шаррикон ҳам, укаси Зуулмакон ҳам шу кечни ухламай, одамларни яна ҳам жангга тарғиб қилибдилар. Эришилган муваффақият билан табриклаб, ярадорларнинг кўнглини кўтарибдилар.

Энди Қустантания шохи Афридун, Рум шохи ва унинг онаси кампир Зотуддаваҳига келсак, улар аскар бошлиқларини йифиб, ўзаро суҳбатлашибдилар: «Биз, албатта, мақсадга етар, кўнглимизни тинчitar эдик, лекин кўпчилик бизни йўлдан чиқарди», – дебди орадан бирор.

«Исога чин кўнгилдан сигиниб, эътиқодингиз мустаҳкам бўлгандагина ғалаба қиласиз, – дебди Зотуддаваҳи, – мусулмон аскарларига фақат шайтон Шаррикон қувват берди». «Мен эртага уларга қарши, албатта, машҳур баҳодир Луқа ибни Шампутни чиқараман, – дебди шоҳ Афридун. – Агар у Шаррикон билан жанг қилса, шубҳасиз, уни ҳам, бошқа баҳодирларини ҳам енгади, бирорта-

сииң қўймайди. Бугун мен сизларга энг табаррук мушкинбар тутаман».

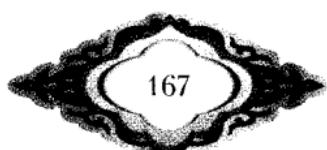
Афридун сўзини эшитиб, улар ер ўнибдилар. Чунки бу мушк улуғ диний роҳибнинг тезаги бўлиб, унинг баҳодирлар курашидаги хосияти беҳисоб экан. Унга етишиш учун ҳамма интилар экан. Рум паҳлавонларининг улуғлари уни бошқа иқлиmlардан излатар, шоҳлар бир дирҳам оғирлиқдагисини минг динорга сотиб олар эканлар. Роҳиблар уни оддий мушклар билан аралаштирар эканлар. Чунки соф ҳолда ўн мамлакатга ҳам етишмас экан. Айрим шоҳлар уни кўзга сурма қилар, касалларни даволашда қўллар эканлар. Тонг ёриигач, баҳодирлар жангга отланибдилар.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод ҳикоя айтишни тўхтатди.

Тўқсонинчи кеча

— Эй саодатли шоҳ, — деб давом этди Шахризод, — тонг отгач, баҳодирлар жангга отланибдилар. Шоҳ Афридун энг яқин мингбошиси ва бошқа аъёнларини чақиритиб, уларни мукофотлабди. Уларнинг юзига бут нақшини чизибди. Улар устидан юқорида таъриф қилинган олий тутатқилар тутатибди. Баҳодир Луқа ибни Шамлутни чақирибди. Уни Исонинг қиличи дер эканлар. Махсус тутатқи тутатиб, унинг пешоналарига сурибди. Ҳидлаш учун ҳам тутатқи бериб, юз ёноқларига ҳам суркабди. Қолгани билан мўйловларини бўябди. Румда Луқа ибни Шамлутдан гавдали, ваҳимали одам йўқ экан. Ўқ отишда, қиличбозлик, наизабозликда ҳеч ким унинг олдига туша олмас экан. Унинг ташқи қиёфаси беҳад хунук бўлиб, юзи худди эшакнинг юзидек, шакли

маймундек, сиймоси душман сиймосидек жирканч, кеча қоронғисидек қол-қора, сассик ҳид унинг нағасидан тарқалган, қинғирлик унинг қоматидан пайдо бўлган экан. У шоҳ олдида ер ўниб, фармонига мунтазир турибди.

«Сен, – дебди шоҳ Афридун, – Умаруннуъмон ўғли шоҳ Шаррикон билан жанг қилиб, уни бизнинг бошимиздан кўтар! Мен шу қулфатимизни енгиллатишингни истайман». «Бош устига», – дебди Лука.

Шоҳ унинг юзига бут нақшини чизиб, ғалаба қозонишга ундаиди.

Лука шоҳ Афридун олдидан чиқиб, тўриқ отга минибди. Қизил кийим, ҳар турли қимматбаҳо тошлиар қадалган олтин совут кийибди. Уч тифли найза кўтаргач, эртаклардагидек бадбашара иблис тусига кирибди. Лука ва унга хизмат қилувчилар йўлга тушишибди. Уларнинг кўриниши худди дўзахга кетаётгандек эмиш. Улар орасидаги жарчи араб тилида шундай жар солибди:

«Эй Мұхаммад умматлари! Бу кун сизлардан фақат биргина баҳодирларингиз – ислом қиличи, Дамашқ шохи Шарриконгина жангга чиқсин...» Хали жарчи сўзини тамом қилгани ҳам йўқ экан, майдонга келаётган, Ҳанин кунини⁵ эслатадиган от түёғининг товуши эшитилибди. Одамлар юрагига қўрқув тушибди. Ҳамма товуш келаётган томонга ўгирилиб қарабди. Бирдан шоҳ Умаруннуъмон ўғли Шаррикон пайдо бўлибди. Укаси Зуулмакон малъун Луқани майдонда кўриб, жарчининг сўзини эшитгач, акаси Шарриконга қараб: «Улар сени сўрайдилар», – дебди маъюс. «Бу мен учун баҳт», – дебди Шаррикон.

⁵ Ҳанин куни – Мұхаммад пайғамбар аскарлари билан бадавий қабилалари орасида уруш олиб борилган Макка шахри ёнидаги саҳронинг номи. Бу урушда Мұхаммад пайғамбар (с.а.в.) аскарлари мағлуб бўлган.

«Майдонга Шаррикондан бошқа киши чиқмасин», деган товушни эшитиб, одамлар румлик малъун баҳодирнинг нияти, ер юзини мусулмонлардан тозалаш эканини тез тушунибдилар.

Шу онда Шаррикон ҳайбатли шердай кўкрак кериб, унинг ёнига борибди. Шаррикон хуркак оҳу каби ўйноқи отини Луқага қараб солибди. Унинг ёнига яқинлашгач, заҳарли илон каби найзасини титратиб, шу шеърни ўқибди:

Остимда ўйноклайди учқур отим,
Истаганинг берур бу күш қанотим.
Ҳар ҳамласи юз минг оғат туғдирар,
Ўлим дояси найзам – ажал зотим.
Ҳинд қиличим хозиргина чархланган,
Яшиндек йилтирас кескир пўлатим.

Луқа бу шеърнинг мазмунига тушунмабди ҳам. У юзига нақш қилинган бут хурмати учун чўқиниб, уни ўпибди. Найза ўқталиб, бир қўли билан ўқ отиб, Шаррикон томон отилибди. Лекин ўқ сехрлангандай кишилар кўзига кўринмай қолибди. Ёйини иккинчи қўлига олиб, яна Шарриконга ўқ отибди. Ўқ олов каби учибди. Одамлар Шарриконга ўқ тегишидан қўрқиб, ваҳимага келибдилар. Учиб келган ўқни Шаррикон қўли билан ушлаб олибди. Одамлар ҳайрон қолибдилар. Шаррикон ўқни осмонга қараб ирғитган экан, кўзга кўринмай кетибди. Шаррикон кейинги ўқни иккинчи қўли билан чаққонлик қилиб тутиб олибди, жону жаҳди билан: «Етти қават қўкни яратган тангри ҳаки, мен бу малъунни бутун дунёга машҳур қиласман», – деб бақириб, ўқни Луқага отибди. Луқа ҳам Шаррикондай ўқни тутиб олмоқчи бўлган экан, Шаррикон тезликда иккинчи ўқни отибди. Ўқ бориб бут нақш қилинган пешонасига санчилибди. Луқа ибни Шамлут жаҳаннамга равона бўлибди. Буни

кўрган насоролар дод-фарёд кўтарибди. Юзларини юлиб йиглабди.

Кисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод хикоя айтишни тўхтатди.

Тўқсон биринчи кечা

= Эй саодатли шоҳ, – деб давом этди Шахризод, – Лука ибни Шамлутнинг ўлганини кўрган насоролар юзларини юлиб йиглашибди. Ҳаммалари бирлашиб Шарриконга қарши курашга отилибди. Ўткир қилич ва найзалар билан жанг майдонига чиқибди. Жанг қизиб кетибди. У томон лашкарлари бу томон лашкарлари билан тўқнашибди. Ўткир қиличлар, тифдор найзалар ишга тушибди. Билаклар толибди. Отлар худди оёқсиз яратилгандай бўлиб қолибди. Жарчилар тўхтовсиз жангга ундайверибди.

Кеч кириб, қош қорайибди. Лашкарлар тарқалишиибди. Баҳодирлар қаттиқ жаиг ва зарбалар таъсиридан мастрлар каби чайқалиб қолибди. Ер мурдалар билан тўлибди.

Шаррикон, укаси Зуулмакон, сарой бошлиғи, вазир Дандон бир ерга тўпланишибди. Шаррикон укаси Зуулмакон ва сарой бошлиғига қараб: «Худога шукур, насороларга ҳалокат эшиги очилди. Араблар ва ажамлардан бу қайгуни қўтаргани учун улуғ тангрига шукур этишимиз керак». «Сенинг малъун Лука билан курашишинг, ҳаводан ўқни илиб олиб, уни фафлатда қолдиришинг, – дебди Зуулмакон акаси Шарриконга, – дунё борича одамлар оғзида бир авлоддан иккинчи авлодга достон бўлиб юражакдир». «Эй улуғ сарой бошлиғи ва доно баҳодир, – дебди Шаррикон са-

рой бошлиғига, – сен вазир Дандон билан йигирма минг аскар олиб, дарёдан етти фарсаҳ чамаси масофага жойлаш. Дарё лабига етгунча шошил, сизлар билан душман ораси икки чақиридан ошинасин. Насороларнинг кемадан тушиб келганлари маълум бўлгунча хандақда яшириб ётинг. Биз билан улар орасида найзабозлик бошланиб, лашкарларимиз қочгандай орқага қайтсилар. Шунда насоролар улар орқасидан ҳар тарафдан – денгиз бўйидан, чодирлардан чиқиб қува бошлайдилар. Сизлар хамон хандақда кутингиз, қачон «ЛА ИЛАХА ИЛЛАЛОХУ МУҲАММАДУ РАСУЛУЛЛОХ», деган лавҳа ёзилган байроқни кўргач, баланд овоз билан «Оллоҳу акбар», деб хитоб қилиб, улар орқасидан қувингиз. Бирортаси қолмагунча тўхтовсиз жанг қилингиз».

«Бош устига», – дебди сарой бошлиғи. Улар шу қарорга келиб, ҳозирлик кўра бошлабдилар. Сарой бошлиғи Шаррикон айтганча, вазир Дандон билан йигирма минг аскар олиб йўлга тушибди.

Тонг отиб, дуниман аскарлари кўринибди. Улар қилич яланғочлаган, найза кўтарган, қурол таққан, отларининг бўйнига бут осиб олган эмисплар. Насоролар тепа ва чуқурларга жойлашибдилар. Улар ҳар тарафдан келган лашкарларни денгиз бўйига йиғибдилар.

Сўнг қиличлар ярқираб, одамлар тўда-тўда бўлиб, илгари юрибдилар, совутлар ёнида найза тифлари чақиндек товланиб, ўлим тегирмони одамлар ва отлар устида айланибди. Бошлар гавдалардан айрилибди, тиллар соқовланибди, кўзларни абадий коронфилик қоплабди, ҳар нарсага шикаст етибди. Қиличлар ишга тушиб, каллалар учибди, билаклар кесилибди, отлар қонга ботибди. Жангчилар бир-бирларининг соқолларидан тутибдилар. Мусулмон

аскарлари худога ҳамд этиб, пайғамбарга салату салом айтишиб, насоро лашкарлари бут ва зунорларга, роҳибларга сано этиб, мадад сўрашармиш.

Зуулмакон билан Шаррикон аскарлари орқага чекина бошлишибди. Душманга бу иш қочган каби туюлибди. Насоролар аскари, булар енгилди, деган фикр билан уларнинг орқасидан қува бошлишибди. Ўлганлар от туёғи остида янчилаверибди. Насоро жарчиси: «Эй ҳақиқий динга инонувчи Исо қуллари, эй диний ақидалар пешқадамлари, мусулмон аскарлари устидан галаба қилиш сизларга насиб бўлди. Улар қоча бошладилар. Яна қайта тикланишларига йўл бермангиз, тўхтовсиз қилич урингиз, қувиб боришда давом этингиз, акс ҳолда, бешикда сўзлаган Марям ўғли Исодан чекинган бўласиз», – деб жар солибди.

Кустантания шохи Афридун бу ишни мусулмонлар атайлаб қилаётганларини тушунмай, ўз аскарларининг фалабаси деб билибди. У, Рум шохи Ҳардубга ўз фалабаси тўгрисида хабар юборибди. Мактуб куйидагича битилибди: «Бизга фақат улуғроҳибнинг тезагигина ёрдам берди. Унинг соқолмўйловлари орасидан тарқалган ҳид хосияти билан биз фалаба қилдик. Насроний дини мўъжизалари ва муборак сув билан қасамёд қиласманки, ер юзида бирорта дин талашиб уришувчини қўймайман. Мен бу ниятга содиқман».

Чопар хатни олиб жўнабди. Насоролар бирбирларига: «Луқа ибни Шамлутнинг ўчини олингиз!» – деб қичқирибдилар.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод хикоя айтишни тўхтатди.

Тўқсон иккинчи кеча

— Эй саодатли шох, — деб давом этди Шахризод, — насоролар бир-бирларига: «Лука ибни Шамлутнинг ўчини олингиз!» — деб қичқирибдилар. Рум шоҳи эса, «Абризанинг ўчини олингиз!» — деб ҳайқирибди.

Шу вақт Зуулмакон: «Эй хизматига лойиқ инъомлар оловчи шоҳ қуллари, гуноҳкорларни қилич ва найзалар билан урингиз!» — деб наъра тортибди.

Мусулмонлар қайтадан насороларга қарши кураса бошлабдилар. Мусулмонлар жарчиси: «Эй Муҳаммад пайғамбар дўстлари, дин душманларига хужум қилингиз, неъматлар берувчи ва ҳар нарсани кечирувчи худо ризоси учун жон фидо қилиш вақти келди. Эй қўрқинчли кунларда нажот топиш умидида бўлган кишилар, жаннат қиличларингиз соясидадир!» — деб ҳайқирибди.

Шу пайт Шаррикон ўз кўл остидаги лашкарлар билан насороларга ҳамла қилиб, уларнинг қочадиган йўлларини тўсиб қўйибди-да, қамалдагилар орасида от ўйнатиб, дуч келганни қиличдан ўтказаверибди.

Бирдан қандайдир никобли бир отлик пайдо бўлиб, насоро лашкарларини қиличга торта бошлабди. У бир нафасда ҳамма ёқни боши танасидан жудо этилган мурда билан тўлдирибди. Душман унинг зарбидан қўрқиб, бўйин эгибди. У икки қилич (ўткир кўз боқиши ва қилич билан) ҳамда икки найза (адолат ва тиф) билан ҳамла қилибди. Унинг соч толалари ўша баравар аскар ўрнини босармиш. Бу ҳақда шоир шундай деган экан:

Жанг күнлари, ҳатто, мүйлаб бўлганида қон,
Соч-кокили ярашади йигитга чунон.
Найзабозлар елкасига тушиб турса у
Ёвга найза, дўстлар учун бўлади қалқон,
Деган эдим белига у осганда қилич:
«Қарашларинг етмайдими? Бу қилични еч».
Деди: «Ўткир кўз нигоҳи ошиклар учун,
Қилич эса, ишқизларга кўрсатур кучин».

Шаррикон уни кўриб: «Кимсан, эй баҳодирлар улуғи, худо Куръони ва ҳаммага эҳсон қилувчи тангри оятлари билан қасам ичаманки, сен ўз ишларинг билан ҳар кимни ўз хизматига муносиб тақдирловчи шоҳни шод қилдинг», – дебди. Отлик: «Кеча шундай аҳд қилган эдик-ку, нега дарров унутдинг?» – деб юзидан пардасини олибди. У Зуулмакон экан. Шаррикон унга миннатдорлик билдирибди. Лекин унинг одамлар орасида бирор фалокатга йўлиқиши ва қуршовда эканидан фойдаланиб, баҳодирлар унга бехосдан зарба бериб қўйишидан хавфланибди. «Сен ўзингни хавфга солгансан, эй шоҳ, – дебди у Зуулмаконга, – отингни менинг отим ёнига яқин келтир. Душманлар сен учун хавфлидирлар».

«Жангда сен билан бирга бўлишни истайман, қаторингда жанг қилишдан ўзимни тутиб туролмайман», – дебди Зуулмакон акаси Шарриконга.

Зуулмакон лашкарлари насороларга хужум бошлиб, ҳар томондан уларни ўраб олибдилар. Қаттиқ жанг қилиб, уларнинг бузуқлик, гарданғавслик ва шавкатларини синдирибдилар.

Румликлар бошига тушган бу ёмон ҳолни кўриб, шоҳ Афридун қайфуга ботибди. Улар орқага қайрилиб, кемаларга тушиб қоча бошлаган эканлар, бирдан дengiz қирғоғидан уларга қарши лашкарлар чиқиб келибди. Бу тўдани вазир Данлон бошқарап экан. Вазир Данлон дунпманга

килич ва найзалар билан зарба берибди. Унинг ёнида Шом лашкарларининг бошлиғи Баҳром бор экан. У йигирма минг лашкарга бош экан. Насоролар қуршовда қолибди. Бир тўда мусулмон аскарлари кемадагиларга ҳужум қилибди. Дунманнинг бир қисми ўзини денгизга ташлабди. Юз мингдан ортиқ аскар ҳалок қилинибди. Насоролар баҳодирларидан ҳам ҳеч ким – на катта, на кичик омон қолмабди. Кемаларини ҳам бутун моллари билан қўлга туширибдилар. Фақат йигирмата кема қочиб қутулибди. Мусулмонлар жуда катта ғаниматларга эга бўлибдилар. Бундай жангни ҳам, бундай ғаниматни ҳам, бунгача қулоқ эшитмаган экан. Фақат отпинг ўзидан эллик минг дона қўлга киритилибди. Бошқа ғаниматларнинг эса, сонсаноғи йўқ әмисш. Мусулмон лашкарлари ғалаба ва ғаниматлар учун ғоят шодланибдилар.

Буларни қўя туриб, қочиб қутулганларга келсак: улар шу қочишда Кустантанияга бориб етибдилар. Илгари Кустантанияга шоҳ Афридуннинг мусулмон лашкарлари устидан қилған ғалабасининг хабари бориб етган экан. Кампир Зотуддаваҳи: «Менинг ўғлим, Рум шоҳи мусулмонлардан снгилмайди. У бутун ер юзининг одамларини насоро динига бўйсундиради», – деб шаҳарни улар зафар қозониб қайтишига зийнатлашни буюрган, ҳамма ерда шодлик базмлари қурилган экан. Улар нима гаплар бўлаётганини билмас эканлар. Насороларнинг шодлик пайтларида қайғу, алам зоғчалари сайраб қолибди. Йигирмата қочоқ кема етиб келибди. Улар орасида Рум шоҳи ҳам бор экан. Уларни денгиз қирғоғида Кустантания шоҳининг ўзи Афридун қарши олибди. Улар мусулмонлардан етган кулфатларни сўзлаб берибдилар. Йиғисиғи ортиб, фарёдлари кўкка етибди. Яхшилик ва севинч хабарлари ғам-алам билан алмашиниб-

ди. Бунни минитиб, шох Афридуннинг бошига фам тоги мидарилгандай бўлибди. У хатони тузатиб бўлмаслигини фаҳмлабди. Румликлар орасида ҳасрат, алам ҳукм сурибди. Ҳамманинг тинкаси қурибди. Ҳар томонда йиғи-сиги авж олибди. Рум шоҳи шоҳ Афридун ёнига кириб, юз берган аҳвол тафсилотини, мусулмонларнинг дастлабки қочишлари атайлаб қилинган ҳийла эканини унга сўзлабди ва бундан бошқа лашкарлар қайтишини умид қилиши керак эмаслигини уқтирибди. Бу сўзни эшитиб, Афридун хушсиз ерга йиқилибди.

Кисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод хикоя айтишни тўхтатди.

Тўқсан учинчи кеча

— Эй саодатли шоҳ, — деб давом этди Шахризод, — Афридун ҳушига келгач, уни умидсизлик хавфи қуршаб олибди. Изтироб чекиб қалтирай бошлабди. У кампир Зотуддаваҳидан шикоят қилибди. Зотуддаваҳи учига чикқан сехргар, жодугарлик ва алдоқчиликда тенги йўқ, ҳийлакор, ахлоқсизликда тенгсиз, фиску фужурда мислсиз, ёлғончилик, вафосизликда

танҳо экан. Оғзи сассиқ хидли ўрага ўхшар, кўз ковоғи атайлаб илиб қўйилган қизил пуфакни эслатар, юзи жирканч, оч-сариқ, кўзи шилпиқ, бадани исириқ донаси сепгандай оқ-қора доғли, сочи бедаво экан. Лекин у диний қоидаларни ўрганиш учун мусулмон китобларини ўқиган, Маккага борган экан. У Қуръонни ўргантган, одамлар макрини ўрганиш, жинлар билимини билиш учун атайлаб Куддусда икки йил яшаган экан. Хулоса қилиб айтганда, у одамлар учун зўр хавф ва ортиқча

ташвиш экан. У боят бузук эътиқодли, ким билан кўшилса, ўшанинг динида кўринувчи фирибгар экан. У кўпинча ўғли – Рум шохи Ҳардуб ёнида хур қизлар билан тураг экан. Малика Абриза кампирни ёқтирмас, у билан бирга туришни истамас экан. Зотуддаваҳи қимматбаҳо матолар бериш ва ҳар нарсаларни ўргатиш баҳонаси билан қизларни ўзига тортишга тиришар экан. Абриза ундан узоқлашар, донолар ва билимдонлардан таълим олар экан. Бу ҳақда шоир щундай деган экан.

Эй сенки бадавлатлар олдида бўлурсан хор,
Қашшоқ элини кўрсанг, сўзлашга қилурсан ор.
Бекорга сен айбингни пул бирла яшироқчи!
Босолмас атр-ла мушк бадбўйлигинг файёр!

Кампир насороларнинг улуғлари ва лашкарлари билан йўлга тушибди. Улар ислом лашкарлари томонга йўлланибдилар. У кетгач, Рум шохи Ҳардуб шох Афридун ёнига кириб щундай дебди:

«Эй шоҳим, бизга роҳибларга сифиниб ўлтириш, уларнинг дуосидан умид қилиш ҳожат эмас. Балки, биз она Зотуддаваҳи фикри билан иш кўришимиз лозим. У ўзининг бениҳоя зўр макрлари билан мусулмон лашкарларига ортиқроқ ташвишлар солишига умид боғлашимиз керак. Бу аҳволда улар тезда ўз лашкарлари билан бизнинг томонга келиб, қуршовга олишлари мумкин».

Бу сўздан шоҳ Афридуннинг юраги сиқилибди. У худди душман босиб келаёттандек хавф остида қолибди. Ўша онда бутун насоро мамлакатларига шу мазмунда хат йўллабди: «Бутун насоро динидагилар ва бутун бутпарастлар, хусусан, истеҳком ва кўрғон кишиларидан бирор киши ҳам қолмай, отлик, яёв хузуримизга етиб келсинлар. Ҳатто, хотинлар ҳам, болалар ҳам шошилсинлар. Зероки, мусулмон лашкарлари юртимизга оёқ босибди,

ҳалокатдан олдин шошилиш ҳар ким учун зарурдир».

Кампир Зотуддаваҳи ўзининг ҳамроҳлари билан шаҳардан чиқиб, уларга мусулмон савдогарлари кийимини кийгизибди. У ўзи билан Мадина атласлари, шоҳи зарбофлар ва бошқа матолар ортилган юзта хачир олиб, шоҳ Афридун номидан қуидаги мақтуб ёздириб олган экан: «Бу савдогарлар бизнинг шаҳримизда турадилар, булар ўзларининг тинч юртларига қайтмасдан олдин, ҳеч ким буларга зарар бермаслиги, жарима солмаслиги лозим. Зероки, мамлакат ободлиги савдогарлар биландир. Булар ахли ҳарб ва ахли фасод эмасдирлар».

«Мен мусулмонларни ҳалок қилиш учун ҳийла тузмоқчиман», – дебди малъун Зотуддаваҳи ҳамроҳларига. «Хоҳлаганингизни қилинг, нима буюрсангиз биз тайёрмиз. Ҳазрати Исо ишингизни ўнгласин», – дейишибди улар. Кампир оқ бўз мурсак кийибди-да, пепонасини катта бир тамға тушигунча ёғ суриб ишқалайверибди. Сўнг яна ишқалабди, нихоят ялтироқ нур кўринарли бир ҳолга келтирибди. Малъунанинг гавдаси ориқ, кўзларидан ёш оқар экан. У икки оёғининг товонидан юқорисига занжир солибди. Сўнг занжирни ечган экан, занжир излари оёғига тушиб қолибди. Бу из устига аждаҳо қонини сурибди. Кейин у ҳамроҳларига: «Мени аввал савалаб, сўнг сандиққа солинглар-да, бопқа моллар қатори ҳачирга юкланглар!» – деб буюрибди.

«Ахир сен шоҳимизнинг онаси бўлсанг, сени қандай қилиб урамиз?» – дейишибди улар. «Заруратни бажарувчилар учун хавф ҳам йўқ, зарар ҳам. Зарурат учун ҳар иш ҳам кечирилади, – дебди кампир. – Сандиққа солгач, моллар қатори кўтаринг, ҳачирга ортиб, мусулмон лашкарлари

томон юринг. Уларнинг сўзларидаи қўрқманг. Мусулмонлардан бирор киши қаршилик қилса, хачириларни бутун моллари билан уларга тоширингларда, ўзингиз шох Зуулмаконга бориб, арз қилинг, ундан ёрдам сўранг. Бизлар насоролар шаҳрида турганимизда ҳам, биздан ҳеч қандай жарима олмас эдилар. Аксинча, бизга ҳеч ким дахл қиласлиги тўғрисида рухсатнома ёзиб берган эдилар. Қандай қилиб сизлар молларимизни олмоқчи бўласиз? – деб, молларингизга ҳеч ким кўз олайтираслиги тўғрисидаги рухсатномани кўрсатингиз. «Савдо учун Румдан нималар келтиргансиз?» – деб сўраса, «Савдо молимиз – ўн беш йил ер остида азоб тортган бир тақводор кишидир. У бечора шунча замон одамлардан ёрдам сўраган, кофирлар уни қутқазиш ўрнига, ортиқроқ азоб беришга уринганлар. Кўп йиллардан бери Қустантанияда ўз ишимиз олди-сотти билан овора бўлиб бундан хабарсиз эдик. Шу кеч юртимизга сафар қилиш тўғрисида кенгапдик. Тонг отгач, деворда бир суратга кўзимиз тупди. Унга яқишироқ бордик. У жонлилар каби харакат қилиб: «Эй мусулмонлар, орангизда худо йўлига яхшилик қилувчи бирор киши йўқми?» – деди. «У нима деганинг?» – деб сўрадик биз. Сурат сўзга кирди:

«Худо менга ишончингизни мустаҳкамлаш ва динингиз тўғрисида ўйлашга мажбур қилиш учун тил берди. Сиз кофирлар тарафидан чиқиб, мусулмон лашкарлари томонга жўнангиз. Чунки у ерда ўз замонининг баҳодири, марҳаматли шоҳ Шаррикон бор. У Қустантанияни фатҳ этувчи, бутун насоро динидагиларни ҳалок қилувчиидир. Сизлар уч кун йўл юрганингиздан кейин, Матрухани деган бир водийга етасиз. Шу водийда бир ҳужра бор. Холис ният билан қўлдан келганча у ерга киришга харакат қилингиз. У ерда Абдул-

лох исмли қуддуслик бир тақводор киши бор. У киши энг зўр диндор бўлиб, мўъжиза кўрсатади. Ҳар қандай шубҳаларни чеклайди, уни бир роҳиб алдаб, ертўлага қамаб қўйган. Бечора у ерда кўп вақтлардан бери азоб чекади. Уни қутқариш, дин йўлида энг зўр хожатдир».

Шаррикон сўзларингизни дикқат билан тинглай бошлигач, суратдан бу сўзни эшишиб, унинг энг улуғ ибодаткор тақводор эканига эътиқодимиз кучайди», – деб айтинг.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод ҳикоя айтишни тўхтатди.

Тўқсон тўртинчи кеча

тақводор Куръон оятларини ўқиб бўлгач, шу шеърни ўқиди:

Сабр эт, десам дилимга мени кўксим жуда тор,
Дилимда ғам-аламлар денгизининг мавжи бор.

Етсин ажал, қтулиш йўли агар бўлмаса,
Бу азобдан ҳар онда ўлмак яхши юз минг бор.

Яшин! Агар ўлкамга бориб кўрсанг ҳалқимни,
Сен ҳам хираланурсан, шундай порлоқ у диёр.

Учрашайлик биз нечук уруш, низо – йўллар берк,
Куйиб хонумонимиз, сарғайди гулдек дийдор.

Саломимни бориб айт дўстларимга у ерда,
Мен занжирда ётарман Рум дайрида, узоқ зор.

«Мен мусулмон лашкарлари ёнига етгандан кейин, уларга қандай найранглар кўрсатишимни, бирортасини тирик қолдирмай ҳалок қилишимни томоша қиласиз», – дебди кампир.

Кампирнинг сўзини эшитиб, насоролар унинг кўлларини ўпибдилар. Унинг буйруғига биноан аввал роса савалаб, сўнг сандиққа жойлабдилар. Чунки унинг айтганларини қилиш зарур экан-да! Карвон мусулмон аскарлари томон йўл олибди. Зотуддаваҳи ва унинг ҳамроҳларини қўя туриб, мусулмон лашкарлари тўғрисига келсак:

Улар насоро лашкарлари устидан ғалаба қилиб, кўпгина кемалардаги ғаниматларга эга бўлибдилар. Ўзаро сухбат курибдилар. Зуулмакон акаси Шарриконга: «Бир-биримизга бўйсуниб, иттифоқ билан маслаҳатли иш қилганимиз, адолат билан иш кўрганимиз туфайли худо бизларга ғалаба насиб этди. Энди худо ҳақи, сен менинг фармонимга итоат қил», – дебди.

«Севги ва ҳурмат билан бош устига, – дебди Шаррикон укасининг қўлинни қисиб, – агар худо сенга ўғил берса, қизим Кузияфаконни сенга келинликка берар эдим». Сўнг улар бир-бирларини душманлар устидан бўлган ғалаба билан табриклабдилар. «Биз, – дебди вазир Дандон Зуулмакон билан Шарриконга, – қариндош-уруғдан, ватандан ва жонимиздан кечиб, жонимизни худо йўлига хадя қилганимиз учун худо бизга ғалаба ато қилди. Менинг фикримча, биз юришни давом эттиришимиз, душманни тор-мор қилишимиз зарур. Умид шуки, худо тилагимни берар, душманни ҳалок қилармиз. Агар қарши бўлмасаларингиз шу кемага ўтириб, сув билан юрингиз. Биз қуруқликдан борамиз-да, душманга қарши матонат билан курашамиз». Сўнг, вазир Дандон уларни урушга қизиқтириб, шоирнинг шу шеърини ўқибди:

Дүиёда энг яхши иш душманни этмоқдур ҳалок,
Ё шамолдек от миниб ёв бошига бўлмоқ бало.
Ёки ёрингдин хабар келтирса бир яхши чолар,
Ё ўзи келса хабар ҳам қилмай у айлаб вафо.

Бошқа шоир айтгандек:

Жаҳонда то тирикман, уруш менинг онамдур,
Найза оға-инимдур, қилич менинг отамдур.
Ўлимга тик қарайман, кулиб қарши олиб мен,
Гўё щудир истагим, ўлим гўё қарамдур.

Вазир Дандон шеърини тугаттагач: «Бизга қувват бериб, шунча олтин-кумушларни етказган зотга шон-шарафлар», – дебди.

Зуулмакон лашкарларга: «Отланинглар!» деб фармон берибди. Улар тезлик билан Қустантанияга йўл олибдилар. Бир пайт улар кенг чаманзорга етиб борибдилар. Чаманзорда ҳар хил ажойиб, ўйноқи ёввойи ҳайвонлар, охулар бор экан. Лашкар узоқ йўл босиб, сувлари тугаганига олти кун бўлган экан. Улар чаманзорда тўлиб-тошган булоқларни, пишиб ётган меваларни кўрибдилар. Дарахтлар ҳам расамади билан эгилиб, ҳар томон зийнатланган, чаманзор тамоман жаннат боғчаси каби экан.

Боғчада эсган ёқимли насим танларга жон бағишлиар, манзара кишини ақлдан шоширап, ҳайратда қолдирап экан. Бу ҳақда шоир шундай деган экан:

Акл ҳайрон, ҳаддан ортиқ гўзал бу ер, табиат,
Яшил гилам тўқиб ёзмиш чаман ичра бу қўкат.
Кўз қамашар, дил боғланар, мафтун этар ҳар кимни,
Тўлқин урган мовий кўлга бир ташланса қўз фақат.
Бунда дарахт соя солур қайга борма бош узра,
Қайга борсанг чуғурлашиб қушлар қилур шўх сухбат.

Ёки бошқа шоир айтгандек:

Кўл ярқирап жонопимнинг юзидек,
Зулфи эрур мажнунтоллар сояси.
Нуқра билагузук каби тол шохин
Атрофи сув, кўринмас ниҳояси.
Бу равзанинг ҳусни бунча баркамол
Гўё жаинат бу гулшаннинг дояси.

Зуулмакон саф тортган дараҳтлар, кўзларни қамалтирувчи гуллар, кишини маст қилувчи қушлар учиб юрган бу чаманзорни кўргач, акаси Шарриконга: «Бундай гўзал манзарали жой Дамашқда ҳам йўқ. Бу ерда уч кун қўймай йўлга тушмаймиз! Лашкар тетиклапиб, насороларга қарши яна ҳам қучлироқ ҳужум қилиши учун, уларга уч кун дам берамиз», – дебди. Улар боғчага қўнибдилар. Ҳамма жойлашиб бўлгач, узокдан қандайдир бир товуш эшитилибди. Зуулмакон у товуш тўғрисида сўраган экан: «Шомдан келаётган савдогарлар дам олиш учун шу ерга қўнган эканлар, эҳтимол лашкарларга дуч келишгандир ёки бирорлар уларнинг молларини талагандир, чунки у савдогарлар насоролар юртида истиқомат қиласар экан», – деб жавоб беришибди.

Бир оздан кейин савдогарлар йиғлашиб, Зуулмаконга арз қилгани, ундан ёрдам сўрагани келишибди. Зуулмакон уларнинг арзига одиллик билан қулоқ осибди.

«Эҳ шоҳ, биз кофирлар шаҳрида турганимизда кофирлар бизнинг нарсамизни олмас эдилар, энди ўз динимиздагилар юртига келсак, ўз биродарларимиз не сабабдан молимизни оладилар? Лашкарларингизни кўриб, уларга яқинлашган эдик, улар бизнинг молларимизни талаб олдилар», – деб, савдогарлар ёnlаридан Кустантания шоҳи ёзиб берган рухсатномани олибдилар.

Шаррикон хатни олиб ўқиб: «Молларингизни қайтарамиз, лекин сизлар кофирлар юртига мол олиб кетмаслигингиз шарт», – дебди.

«Эй хўжамиз, – дейишиби迪 савдогарлар Шарриконга, – худо бизни у томонларга ҳеч ким эришмаган ва, ҳатто, сиз ҳам шу улуғ фазотда эриша олмаган муваффақиятга эга қилиш учун юборган экан». «У қандай муваффақият экан?» – дебди Шаррикон.

«Биз уни хилват жойдагина сўзлаб беришимиз мумкин. Чунки бу одамлар орасига таралса, бирор киши хабардор бўлиб, бизнинг ҳам, Румга борувчи ҳар бир мусулмоннинг ҳам ҳалокатига сабаб бўлиши мумкин», – дебдилар-да, савдогарлар лаънати Зотуддаваҳи солинган сандиқни келтирибдилар. Зуулмакон билан Шаррикон уларни холи жойга бошлаб киришиби迪. Савдогарлар уларга зоҳид воқеасини айтишиби迪. Зуулмакон билан Шаррикон шундай йиғлашибдики, асти қўяверинг.

Қисса шу ерга етганда тоңг отди, Шаррикон ҳикоя айтишни тўхтатди.

Тўқсон бешинчи

кеча

бешинчи

— Эй саодатли шоҳ, – деб давом этди Шаҳризод, – савдогарлар фирибгар кампир ўргатган барча гапларни айтишибди. Шарриконнинг қўнгли бўшашиб, шафқат ҳислари қўзғабди. У: «Зоҳидни қутқардингларми ёки у ҳамон ўша ердами?» – деб сўрабди савдогарларлан.

— Ми?» тқардик, ўзимиздан қўрқиб, водий бошлигини ўлдирдик. Сўнг бирор ёмон ҳодиса юз бермаслиги учун қочишга тутиндик. Кишилар, бу дайрда олтин, кумуш ва

бошқа қимматбаҳо гавҳарлар беҳисоб, деб хабар бердилар», – дейишибди-да, сандиқни очиб, ундан Зотуддавахини олибдилар. У қўл-оёғи боғланган, ориқлаб, қорайиб кетган эмиш. Уни кўриб Зуулмакон ва унинг ёнидагилар, бу, албатта, энг зўр зоҳид ва улуғ тақводор бўлса керак, деб ўйлабдилар. Айниқса, ёғ суриб ялтиратган пешонасидаги нурини кўргач, уларнинг ихлослари ортибди. Зуулмакон ҳам, акаси ҳам унинг ҳолига йиғлашиб, оёқ-қўлларини ўнишибди. Кампир уларга ишора қилиб:

«Йиғлаш фойдасиз, менинг сўзимга кулок солинглар», – дебди. Унинг айтганини қилиб, кўз ёшларини артибдилар.

«Худо бошимга солган бу балолар учун, розиман, – дебди. – Чунки худо бу балоларни менинг бошимга синамоқ учун солгандир. Худо юборган балоларга, кулфатларга бардош қилмаганлар жаннатдан маҳрум бўладилар. Мен ўз юртимга қайтишни истайман. Менинг бу орзум бошга тушган кулфатларга тоқатсизлик эмас, балки дин йўлида курашаётган лашкарлар оёғи остида ўлиш учундир. Чунки у ерларда ўлиш – абадий ҳаётга эришишдир», – дебди-да, шу байтларни ўқибди:

Мана қалъа – Сиём тоғи,
Сен Мусосан сухбат чоғи.
Асонгни сен иргит энди,
Йўқ бўлади ёв яроғи.
Арқонлари илонмас-ку,
Асло кўрқма хужум чоғи.
Фазал ёз ул қилич билан
Бўғизлансин ёв томоғи.

Кампир шеърни битиргач, кўзларидан ёш оқибди, пешонаси нурланиб ярқирабди.

Шаррикон ўрнидан туриб, унинг қўлини ўпибди. Кампирга таом келтирган экан, у овқатни

қайтариб: «Үн беш йилдан бери овқат емай, энди рўзамни бузаманми?! Ахир худо мени кофирлар бандидан қутқазди, дўзах азобидан оғирроқ кулфатни бошимдан кўтарди. Кун ботишгача чидайман», – дебди.

Кеч киргач, Шаррикон билан Зуулмакон овқат келтирибдилар. «Эй такводор, овқат егин», – деб таклиф қилибдилар кампирга. Кампир: «Хозир овқат вақти эмас, балки қилган тоатига яраша мукофотловчи ҳақига ибодат қилиш вақтидир», – дебди-да, меҳробга ўтиб, бутун кечни намоз ўқиб ўтказибди. Уч кун шу йўсинда тик оёқда туриб ибодат қилибди. Фақат намоз орасидаги ўтиришдагина тиниб ўтирибди, холос.

Кампирнинг бу ҳаракатларини кўриб, Зуулмаконнинг унга янада ихлоси ортиб, эътиқоди мустаҳкамланибди. Шарриконга бу кампир маҳсус чодир тикириш, алоҳида хизматкор белгилаш зарурлигини уқтирибди. Тўртинчи кун кампир овқат сўрабди. Дарров иштаҳани очиб, кишини лаззатлантирадиган ҳар хил таомлар ҳозирлабдилар. Кампир озгина туз билан бир бурда нон ебди, холос. Сўнг у яна рўза тутиб, кеч киргач намоз ўқий бошлабди.

«Бу зоҳид тамом ҳаётдан кечган, жонини худо ўйлига тиккан экан. Агар уруш вақти бўлмаганда, бир дақиқа айрилмай, ўзим хизмат қиласр эдим, – дебди Шаррикон Зуулмаконга, – афсуски, эргтага ғазотга жўнаймиз. Мен унинг ёнига кириб, бир оз сўзлашмоқ истайман». «Мен ҳам бирга кираман, чунки эргтага ғазотга кетсан, у билан сўзлашишга вақт топа олмаймиз», – дебди Зуулмакон. «Мен ҳам у зоҳидни кўриш истагидаман, зора, у мени жангда шаҳид бўлиб, худо дийдорига етишишим учун дуо қиласа, чунки мен дунёдан тўйғанман», – дебди вазир Дандон.

Кеч киргач, улар жодугар кампир Зотуддаваҳи чодирига кирибдилар. Қарасалар, кампир нағоз ўқиётган эмиш. Унинг ёнига борибдилар. Уни кўришлари биланоқ, унга раҳмлари келиб, йиғлай бошлибдилар. Кампир ярим кечагача уларга эътибор бермай, нағоз билан машғул бўлибди. Нихоят нағозини тугатиб, улар билан саломлашибди. «Нега келдингизлар?» – деб сўрабди кампир.

«Эй зоҳид, биз бу ерда қанча сухбатлашдик, ажабо, сен эшитмадингми?» – дейишибди улар. «Худо ибодатига машғул киши ўзида бўлмайди. Худо дийдорига маҳлиё бўлиб, ҳеч нарсани эшитмайди, сезмайди», – дебди кампир. «Биз асири бўлишинг сабабини сўзлашингни ва бу кеч бизларни дуо қилишингни сўраймиз, чунки дуо биз учун Кустантанияни эгаллашдан ҳам муҳимроқдир», – дейишибди улар.

Кампир уларнинг сўзини эшитгач: «Худо ҳаки, агар сизлар мусулмонларнинг бошлиқлари бўлмаганингизда ҳеч нарса сўзламасдим. Чунки бу нарса худонинг ишига норозилик бўлади. Менинг асирилик сирим шундай, – деб сўз бошлибди, – Куддусда бир неча худо висолига етишган авлиёлар билан бирга эдим. Лекин улар олдида ўзимни паст тутардим. Чунки худо менга ибодат қилиш билан кибрланмаслик феълини берган. Бир кеча денгизга бордим. Сувда суздим. Қаерданadir кўнглимга такаббурлик жойлашибди. «Ким меңдек суза олади», деб турурландим. Шу қундан бошлиб дилим ғашланди. Худо дилимга саёҳат ҳавасини солди. Рум шаҳрига йўл олдим. Бу шаҳарда бир йил юрдим. Ҳамма ёқни кўрдим. Нихоят, мен кириб ибодат қилмаган бир жой қолмади. Шу ерга келиб, тоққа чиқдим. У ерда Матруҳано иомли бир роҳибга тегишли водий бор экан. Роҳиб мени

кўргач, олдимга чиқди. Оёқ-қўлларимни ўпиб: «Мен сени Рум шаҳрига кирган кунингдаёқ кўрган эдим. Сен мени мусулмон мамлакатига боришга қизиқтиридинг», – деди-да, қўлимдан ушлаб, шу водийга келтириб бир қоронғи ҳужрага киритди. Мени ғафлатда қолдириб, ҳужрага қамади. Эшикни қулфлади.

Шу ҳужрада қирқ кун мени овқатсиз қолдириди. Мақсади – мени аста-секин шу йўл билан ўлдириш экан.

Кунлардан бир кун Дақёнус номли насороларнинг бир тақводори ўзининг ўнта қули билан шу водийга келди. Унинг Тамосил исмли бир қизи бор экан. У кўркда замонанинг танҳоси экан. Дайрга киргач, роҳиб Матруҳано Дақёнусга менинг воқеамни айтибди. «Куш егу-дак ҳам гўшти қолмагандир, уни чиқаринглар», – дебди тақводор. Коронғи ҳужрани очиб, мени меҳроб олдида суюнган ҳолда кўрдилар. Мен на-моз ўқир, Куръон тиловат қилар, тасбех ўтирас, худога зорланар эдим. Мени бу ҳолда кўргач, «Бу ўтакетган сехгардир», – деди Матруҳано. Бу сўзни эшитиб, ҳаммалари менинг ёнимга киришди. Дақёнус қуллари билан менга яқин келди. Ҳаммалари бирлашиб савалай бошлишиди. Мен худодан ўлим сўрадим. «Худо берган неъматни унутиб, ўзидан ошган, қўлидан келмаган ишга уриниб, тақаббурлик қилган кишининг жазоси шу!» – деб ўзимга-ўзим маломат қилдим. «Эй нафс, – дедим ўз-ўзимга афсусланиб, – кибр худони ғазаблантириши, дилни оғритиши, кишини ўтга ташлашини билмадинг! Кибрландинг, мағрур бўлдинг». Сўнг улар мени занжирга боғладилар. Ҳужрага қайта киритдилар. Ҳар уч кунда арпадан ёпилган бир қуйик кулча билан бир қултум сув берар эдилар. Дақёнус ҳар ойда ёки икки ойда дайрга бир келар

эди. Унинг қизи Тамосил катта бўлиб қолган эди. Биринчи кўрганимда у тўққиз ёшда эди. Мен ўн беш йил бандда бўлдим. У ҳозир йигирма тўрт ёшга кирди. На бизнинг шаҳримизда, на Румда ундан кўхлик қиз йўқ эди. Отаси уни шоҳ олиб қўймаса, деб хавфланар, ўзи билан бирга отда, баҳодирлар қаторида, эрлар кийимида олиб юрар экан. Кўрган киши унинг қиз бола эканини билолмасди. Отаси қизининг баҳру бисотини шу дайрга қўйган эди. Одатда, ҳар ким ўзининг қимматли мол-дунёсини шу водийга қўярди. Мен у ерда олтин, кумуш, ҳар хил қимматбаҳо гавҳарлар ва бошқа турли-туман тортиқ қилишга лойиқ идиш-анжомларни кўрдим. Уларнинг сан-саноғини худодан бошқа ҳеч ким билмайди. Бу молларга насоролар эмас, сизларнинг эга бўлишингиз муносиб. У матоларни олиб, мусулмонларга, хусусан, ўзини дин йўлига бағишлаган кишиларга беринглар. Бу савдогарлар Кустантанияга келиб, молларини сотар эканлар, улуғ тангрининг мени қутқариш учун қилган меҳрибонлиги билан девордаги сурат буларга воқеани айтган. Булар ибодатхонага келиб, Матруҳанога ҳаддан ортиқ азоб берибдилар. Соқолидан судраб, мени топиб беришга мажбур қилибдилар. Мени қутқаргач, Матруҳанони ўлдирдилар.

Одатига кўра, Тамосил дайрга келиб туради. Отаси унга қулларни қўшиб юборади. Чунки отаси у қиздан хавфланади.

Бу воқеани ўз кўзларингиз билан қўрмоқчи бўлсаларингиз, мени ҳам ўзларингиз билан бирга олинглар. Сизларга молларни ва роҳиб Дақёнуснинг хазинасини топиб бераман. Кофирлар дайрдан олтин-кумуш идишлар олиб, у идишларда май ичганларини, ёnlарида қизлар арабча ашула

айтаётганларини ўз кўзим билан кўрдим. Истасангиз дайрга кириб, Дақёнус қизи билан келгунча яшириниб туринглар. Сўнг уни олинглар. Чунки у фақат замонанинг шохи Шарриконга ёки шоҳ Зуулмаконгагина муносибдир».

Кампирнинг сўзини эшитиб, вазир Дандондан бошқа ҳаммаси севинибди. Вазир Дандон кампирга ишонмай, унинг сўзига қулоқ солишни ҳам истамабди. Лекин у шоҳларга ҳурмат юзасидан индолмай турибди. Кампирнинг сўзларидан шубҳаланибди, юзида намоён бўлиб турган ёлғонни кўриб жирканибди.

«Дақёнус келиб, бу лашкарларни кўргач, дайрга киришга журъат қиломай қайтиб кетмаса, деб қўрқаман», – дебди Зотуддаваҳи.

Шоҳ лашкарларига Кустантанияга қараб йўл олишга фармон берибди.

«Мен юзта баҳодир ва юзта хачир билан шу тоқقا чиқиб, у ердаги бойликларни келтиришни истайман», – дебди Зуулмакон ва ўша ондаёқ сарой бошлиғига, Рустам ва Баҳромга киши юборибди. «Тонг отгач, Кустантанияга юрингиз, эй арбоблар, – дебди шоҳ уларга, – сизлар хар бир иш ва маслаҳатда менинг ўрнимни босасиз, ўйқлигимни билдирамайсиз. Рустам, сен жангда акамнинг ўрнини босасан. Орангизда бизнинг ўйқлигимизни ҳеч кимга билдираманглар. Уч кундан сўнг биз сизларга етиб оламиз».

Зуулмакон юзта отлик баҳодирни айириб, акаси Шаррикон ва вазир Дандонни олиб йўлга тушибди.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод хикоя айтишини тўхтатди.

Тұқсан олтинчи кечә

— Эй саодатли шох, — деб давом этди Шахризод, — Шаррикон, Зуулмакон, вазир Дандон ва юзта отлиқ баҳодир дайрга жүнабдилар. Тонг отгач, сарой бошлиғи лашкарларни юришга даъват этибди. Улар Шаррикон ҳам, Зуулмакон ҳам, вазир Дандон ҳам бирга, деб ўйлабдилар, уларнинг дайрга кеттганларидан хабарлари бўлмабди.

Шаррикон, укаси Зуулмакон ва вазир Дандон кечгача шу ерда қолибдилар.

Фирибгар Зотуддаваҳининг кишилари, унинг ёнига яширинча кириб, оёқ-қўлларини ўпибдиларда, рухсат сўрабдилар. Кампир уларга қандай ҳийлалар қуришни уқтириб жўнатибди. Қоронғи тушгач, Зотуддаваҳи қўзғалибди. «Мен билан бирга бир пеҳтангиз тоқقا чиқингиз», — дебди у Зуулмаконга. Улар рози бўлибдилар. Тоқقا чиқа беришда бешта аскар қолдириб, қолганлар Зотуддаваҳига эрганибдилар. Кампир севинганидан жуда бақувват бўлиб кетибди. «Мисли қўрилмаган бу зоҳидга қувват ато қилган зотга ҳамдлар бўлсин», — дермиши Зуулмакон.

Фирибгар кампир Қустантания шохига мактуб ёзиб, уни кантар қанотига боғлаб учиралибди. Хатда у бутун воқеаларни баён қилиб, охирида: «Ўн минг Рум баҳодирларидан юборинг, лекин лашкарлар ўзларини мусулмон лашкарларига кўрсатмай, тоғ ёнбағрида мен чиққунча яшириниб турсинлар. Мен билан бирга Шаррикон, унинг укаси Зуулмакон ва вазир Дандон ҳам бўлади. Уларни юзта баҳодирлари билан бирликда ҳийла қилиб,

бу ерга келтирдим. Мен уларга дайрдаги бутни бераман. Ибодатхонадаги Матруҳанони ўлдиришга жазм қилдим, чунки менинг ҳийлаларим фақат у ўлгандагина амалга ошади. Агар менинг ҳийлам амалга ошса, душманларимизнинг биронтаси ўз юртига ета олмайди. Матруҳано насоро дини йўлида бут учун қурбон бўлади», – деб ёзилган экан.

Хат Қустантанияга етгач, кантарлар назоратчиси шоҳ Афридунга мактуб келтирибди. Шоҳ хатни ўқиб, лашкарларни шошилинч қуроллантирибди, ҳаммасини от, тую, ҳачир ва бошқа йўл заруратлари билан таъминлабди. Уларга маълум дайрга бориб, қаерда, қандай яшириниб туришларини уқтирибди.

Уларни қўя туриб, Зуулмакон, акаси Шаррикон ва вазири Дандонга келсак:

Улар дайрга етгач, ичкари кириб роҳиб Матруҳанони кўрибдилар. Матруҳано уларни суршириши учун ўрнидан турибди. «Ўлдирингиз бу малъунни!» – дебди Зотуддаваҳи. Улар қилич билан бечорага ўлим шарбатини ичирибдилар. Кампир уларни ҳадялар тўпланган жойга бошлиб борибди. У ердан кампир айтгандан кўра ҳам ортиқроқ қимматбаҳо мол-дунё, матолар топибдилар. Молларни тўплаб, сандиқларга жойлабдиларда, ҳачирларга ортибдилар. Лекин Тамосилнинг ўзидан ҳам, отасидан ҳам дарак йўқ эмиш. Зуулмакон уларни кутиб, у кун ҳам, эртаси ҳам, учинчи куни ҳам қолиб кетибди.

«Худо ҳаки, менинг фикрим лашкарлар билан банд. Уларнинг ҳоли нима кечди», – дебди Шаррикон.

«Биз шунча бойлик орттиридик, – дебди унинг биродари, – энди Тамосилми, бошқами, ким бўлса ҳам бу воқеадан сўнг дайрга келиши ақлдан узок.

Бас, худо берганига қаноатланиб, йўлга тушишимиз керак».

Улар зора худо Кустантанияни фатҳ қилишга ёрдам берса, дебдилар-да, тоғдан туша бошлабдилар.

Зотуддавахи ҳийласи билиниб қолишидан кўркиб, уларни туширмасликка кўп уринибди. Лекин улар кўнмабдилар. Икки тоғ орасидаги тор бир жойга етиб қарасалар, ўн минг отлиқ аскар уларни пойлаб турган эмиш. Буларни кўриб лашкарлар ҳар тарафдан ўрай бошлишибди. Найза ўқталиб, қилич яланғочлаб, ўз тилларида нималарнидир сўзлаб келаверишибди. Шаррикон, Зуулмакон ва вазир Дандон қарашса, лашкарлар жуда кўп эмиш. «Буларга ким хабар етказди?» – деб хайқирибди Зуулмакон.

«Хозир сўзлайдиган эмас, қилич билан янчиб, ўқ ёғдирадиган вақт», – дебди Шаррикон биродарига. «Ўзингизни дадил тутингиз, қатъиятни кўлдан бермангиз, чунки бу дара икки эшиклик ҳовли кабидир. Араб ва ажамлар саидининг хурмати, агар бу жой шундай танг бўлмаганда, аскарлар ўн минг эмас, юз минг бўлганда ҳам суробини тўғрилаб қўярдим. Бунақа бўлишини билганимизда, ўзимиз билан беш минг аскар келтирадар эдик», – дебди Зуулмакон.

Бу тор жойда ўн минг аскаримиз бўлганида ҳам фойда бермасди. Ишимизни худонинг ўзи ўнглasisin. Мен бу дарани яхши биламан, бу ерда яширинадиган жойлар кўп. Чунки биз Кустантанияни мухосара қилишда шоҳ Умаруннуъмон билан бирга шу ерларда бўлганмиз. Бу ердан қордан ҳам совуқ сув ўтади. Тез қўзғалинг, насоролар кўпайиб кетмасдан, биздан олдин тоғ чўққисига жойлашмасдан, бу ердан чиқайлик. Чунки улар тепадан тош отишлари мумкин. У вақт ҳолимиз танг бўлади», – дебди вазир Дандон.

Улар дарадан чиқиши шошилибдилар. «Мунча күркмасаларингиз, – дебди кампир, – ахир сизлар ўзингизни худога ҳадя қилмаганмисизлар. Мен ер остида кишанды ўн беш йил ётдим, худо соглан бу кулфатлар учун норозилик билдирмадим, тангри йўлида жанг қилингиз, ўлганингиз жаннатдан жой оласиз, ўлдирганингиз фозилик шарафига эга бўласиз».

Бу сўзни эшитгач, уларнинг фамлари тарқаб, диллари мустаҳкамланибди. Насоролар ҳар томондан хужум бошлабдилар. Шаррикон ва Зуулмакон ҳалокатдан юз ўгириб, қаттиқ жангга киришибдилар. Зуулмакон одамларни ҳайратда қолдирав, баҳодирларни бешта-бешталаб, ўнта-ўнталаб улоқтирав, тўхтовсиз каллаларини олар эмиш. Бирпастда беҳисоб душманни қирибди. Қараса, лаънати кампир лашкарларни урушга қизиқтириб, ишга колаётган эмиш. Кўркқан, қочганларнинг ҳаммаси унинг ёнига келаётган эмишлар. У лашкарларга Шарриконни ўлдиринглар, дегандек ишора қилибди. Шунинг учун Шарриконга бири кетидан бири хужум қилибди. Шаррикон эса, уларнинг хужумини қайтариб, қилич билан даф қиласерибди. Шаррикон: «Бу ғалабани дуонинг шарофати, деб ҳисблар. Ахир улар менга рўпара бўлолмай орқага тисланяптилар. Манаман деганлари ҳам, мени қўришлари билан орқага чекиняптилар. Мендаги бу шижоат, бу қувват, шубҳасиз, шу зоҳид дуосининг хосиятидир», – деб ўйлади. Кун бўйи урушибдилар. Кеч киргач, тинимсиз кураш зарбасида эзилиб, дарадаги бир форга кирибдилар. Улардан шу кун қирқ беш киши ўлибди. Бир ерга тўпланишгач, ҳалиги зоҳидни йўқлабдилар. Ундан дарак йўқ эмиш. Бу ҳол уларга оғир туюлибди. Ўлган бўлса керак, дейишибди баъзилар.

Ваъз ва насиҳатлар билан баҳодирларни ишга согганини кўрдим», – дебди Шаррикон.

Шу орада Зотуддавахи насороларнинг йигирма минг лашкар бошлиғи калласини кўтариб кириб келибди. Бу лашкар бошлиғи ўтакетган фирибгар, беҳад золим экан. Уни турклардан бири ўқ отиб ўлдирибди. Насоролар бошлиқларига мусулмоннинг бу қилган ишини қўриб, ҳаммалари бирдан унга ёпирилишган ва қилич билан бошини олиб ташлашган экан. Кампир у бошлиқнинг калласини узибди-да, Шаррикон, Зуулмакон ва вазир Дан-донлар олдига келтирибди. Шаррикон уни қўргач, хурмати учун ўрнидан турибди.

«Эй улуф зоҳид, худо сени саломат кўрсатгани учун шукур», – дебди у. «Мен букун ғазотда худодан шаҳид бўлишни сўрадим. Ўзимни кофир лашкарининг орасига отдим, лекин улар мендан кўрқдилар. Сизлар тарқалгач, рашким келди. Кофирлар бошлиқларига хужум қилдим. У ўзини мингта отлик баҳодирга тенг деб ҳисоблар эди. Қилич билан бўйнига урдим. Калласини танасидан жудо қилдим. Бирорта ҳам кофир менга яқин келолмади. Унинг бошини узиб, сизларга келтирдим», – дебди кампир.

Кисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод ҳикоя айтишни тўхтатди.

Тўқсон еттинчи кечा

— Эй саодатли шоҳ, – деди давом этиб Шахризод, – кампир шундай деб давом этибди: «Дилларингизни кофирларга қарши ғазотга қўзғатиш, шу ишингиз билан қуллар тангрининг розилигини қозонишишгиз учун унинг бошини узиб, сизларга келтирдим. Агар маъқул кўрсаларингиз сизлар бу ерда урушни давом

эттирсаларингиз-у, мен бу кофирларни батамом қириб ташлаш учун Қустантанияга бориб, аскарларингиз Қустантанияга кирап олдида бўлсалар ҳам, улардан йигирма мингини келтирсам, дейман».

«Бу ердан қандай қилиб ўтасан, эй зоҳид, ҳамма ёқни кофирлар ўраб олганлар-ку?» – дебди Шаррикон. «Худо мени уларнинг кўзидан яширади, кўрмайдилар. Кўрганлари эса, менга қарши чиқишига журъат қилолмайдилар. Худонинг иродаси билан ҳозир гойиб бўламан. Худонинг ўзи мендан душманни даф қиласди», – дебди кампир. «Рост айтдинг, эй зоҳид. Мен бу холни ўз кўзим билан кўрдим. Агар кеч кириши билан жўнасанг, бизлар учун яна ҳам яхши», – дебди Шаррикон. «Хозироқ жўнайман. Агар сен ҳам мен билан бирга, ҳеч кимга кўринмай боришни истасанг, ўрнингдан қўзғал. Уканг Зуулмакон бормоқчи бўлса ҳам майли. Лекин ундан ортиқ бир кишининг бориши мумкин бўлмайди, чунки авлиёлар сояси икки кишидан ортигини сиёдирмайди», – дебди кампир.

«Мен ҳамроҳларимни ташлаб кетмайман, лекин укам Зуулмакон боришни истаса, бу тор қўрғондан бўшаб, сен билан кетишига қарши эмасман, – дебди Шаррикон. – Агар укам вазир Дандонними ёки бошқа бирор кишиними ўзи билан бирга олишни истаса, ола қолсин. Бу аглаҳларга қарши курашиш учун бизнинг ёрдамимизга ўн минг отлиқ юборсинг».

Улар бу ҳақда узок сухбатлашиб, бир қарорга келибдилар.

«Менга бир оз муҳлат бер, олдин ўзим бир чиқиб кўрай; насоролар уйғоқми ёки ухлаб қолдими, билай», – дебди кампир. «Биз ҳам сен билан бирга чиқамиз, худога таваккал қиласмиз», – дейишибди улар.

«Мен сизларга ёрдам қилгач, сизлар ҳам мени қийнаманлар. Менинг фикримча, бир оз муҳлат

берсанглар, вазиятни аниқласам», – дебди кампир. «Бора қол, лекин узоқ кетиб қолма, биз сени кутиб турамиз», – дебди Шаррикон.

Зотуддаваҳи ташқари чиқибди. У чиқиб кетгач, Шаррикон укасига: «Агар бу зоҳид каромат эгаси – авлиё бўлмаганда, у лашкарнинг золим, қонхўр бошлигини ўлдирмаган бўлар эди. Шу ишнинг ўзи унинг каромати. У шу бошлиқни ўлдириш билан насоролар лашкарининг шукухи, дабдабасини синдириди. Чунки у ўтакетган фирибгар ва нихоят бераҳм экан», – дебди.

Унинг кароматлари ҳақида сўзлашиб туришар экан, Зотуддаваҳи кириб келиб, уларни кофирлар устидан ғалаба қозонишга ишонтирибди. Бунинг учун улар зоҳидга миннатдорлик билдирибдилар. Улар кампир тутаётган ишнинг алдов ва ҳийла эканини билмабдилар.

«Замонининг шоҳи Зуулмакон қаерда?» – деб сўрабди кампир. «Лаббай», – деб жавоб берибди Зуулмакон. «Ўзинг билан вазир Дандонни олда, менинг орқамдан Кустантанияга юр», – дебди Зотуддаваҳи. У ташқари чиққанда насороларга ўз хийласини уқтириб қўйган экан. Улар бениҳоя хурсанд бўлиб: «Бошлиғимиз ўрнига улар шоҳини ўлдиргандагина кўнглимиз тинчиди. Чунки бизда ундан жасоратлироқ киши йўқ», – дебдилар. Кампир уларга: «Мен мусулмонлар шоҳини келтираман, уни Кустантания шоҳи Афридунга элтамиз», – дебди.

Кампир Зотуддаваҳи йўлга тушибди. У билан бирга Зуулмакон ва вазир Дандон бирга боришибди. Кампир кетар олдида уларга: «Улув худога сифининглар», – дебди. «Хўп», – дейишибди улар.

Улар биргалашиб йўлга чиқибдилар. Рум аскарларининг ўртасигача етиб борибдилар. Кофир

лашкарлари уларга тикилибдилар-у, лекин ҳеч қандай ҳаракат қылмабдилар. Чунки кампир уларга шундай уқтириб қўйган экан. Кофирлар лашкарининг индамай туришларига Зуулмакон билан вазир Дандон ҳайрон қолибди. «Каромат бундан ортиқ бўлмайди, шубҳасиз, бу кампир худонинг энг яқин бандаларидан – зўр авлиёдир», – дебди вазир Дандон. «Кофир лашкарларини кўр деб бўлмайди; ахир биз уларни кўряпмиз-у, улар бизни кўрмаяптилар», – дебди Зуулмакон.

Шу равишда улар кампирнинг каромати, унинг тинимсиз худога қилган ибодатлари ҳақида сўзлаб, мақтаб бораверибдилар. Бир пайт тўсатдан кофирлар хужум қилиб, уларни ҳар томондан ўраб олибдилар. Уларни ушлаб: «Икковингиздан бўлак яна бирор кимса борми?» – деб сўрашибди насоролар. «Орамизда турган кишини кўрмайтирсизми?» – дебди вазир Дандон. «Исо ҳақи, роҳиблар, авлиёлар ҳақи, иккингиздан бошқа ҳеч кимсани кўрмайтирмиз», – дейишибди насоролар. «Худо ҳақи, бу бало бизга худонинг ўзидан келди», – дебди вазир Дандон.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод ҳикоя айтишни тўхтатди.

Тўқсон саккизинчи кеча

— Эй саодатли шоҳ, — деб давом этди Шахризод, — «Худо ҳақи, бу бало бизга худонинг ўзидан келди», – дебди вазир Дандон. Насоролар уларнинг оёқларига кишан солибдилар. Уларни сақлаш учун махсус одамлар тайинлабдилар. Улар ҳамон кампир ҳийласини тушунмай, афсус қилишар,

бир-бирларига: «Авлиёларни ранжитиш, бизларга еттан аламдан ҳам каттароқ балоларга гирифтор қилиши мүмкін», – дейиншармиш.

Энди Шарриконга келсак: Шаррикон шу кеч ётиб, тонг отгач ўрнидан турибди. Бомдод намозини ўқиб, лашкарлар билан бирга қўзғалибди. Улар кофиirlар билан урушга ҳозирланибдилар. Шаррикон йигитларига кўп нарсалар ваъда қилиб, уларни руҳлантирибди, кувватларига қувват қўшибди. Улар насоролар турган жойга юрибдилар.

«Эй мусулмонлар, бизлар шоҳингиз билан вазирингизни асир олдик, сизларнинг ишларингиз улар билан ўнгидан келарди. Агар ҳали ҳам жангдан қайтmas экансиз, биттангизни ҳам қолдирмай ҳалок қиласмиш. Таслим бўлсангиз, бизнинг юртдан чиқмаслик, юртларингизга кетмаслик шарти билан сизларни озод қилиб, ўз юртимизга қайтамиш. Сизлар бизларга, бизлар сизларга ҳеч қандай зарар етказмаймиз. Бу шартни қабул қиласмаслик эса, ўлим. Шуни ҳам билингизки, бу сўз бизнинг охирги сўзимиздир», – дейишибди насоролар узоқдан.

Бу сўзни эшитгач, Шаррикон укаси Зуулмакон ва вазир Дандоннинг асир олингандарини пайқабди. Бу ишга қайфуриб йиглабди, томирлари бўшапшиб, ҳалокатга жазм қилибди. Ўз-ўзича уларнинг асир бўлиш сабабларини ўйлабди: «Кампир, бирор одобсиз ҳаракат қилганми, қаршилик кўрсатганми? Нима қилган экан?» – дебди у. Ниҳоят, улар кофиirlар билан жангга киришибдилар. Кўпгина одамларни ўлдирибдилар. Шу кун баҳодирлардан кўрқоқлар ажралибди. Қилич, найзалар қонга бўялибди. Кофиirlар уларга ҳар томондан худди шираға пашша ёпишгандай хужум қилибдилар. Шаррикон йигитлари билан тўхтовсиз уларнинг довюрак баҳодирларини

ўлдира берибди. Ўлимни писанд қилмай, роса жанг қилибдилар. Водийда қонлар ариқ бўлиб оқибди. Ерлар ўликлар билан тўлибди. Кеч киргач, лашкарлар тарқалишибди. Ҳар бир тоифа ўз жойларига кетишибди. Шаррикон лашкарлари ҳам ўз бошпаналарига қайтибдилар. Улардан жуда оз киши қолибди. Улар худога сифинибдилар. Уларнинг баҳодирларидан шу куни ўттиз беш киши ўлибди. Лекин уларнинг қиличларидан бир неча минглаб отлиқ ва пиёда насоролар ҳалок бўлишибди. Шаррикон одамларининг оз қолганини кўриб: «Энди ишимиз қандай бўлар экан?» деб йигитларига маслаҳат солибди. «Худонинг хоҳлагани бўлар», дейишибди улар.

Эртаси куни Шаррикон йигитларига шундай дебди: «Энди жангга чиқсак, биронтамиз ҳам омон қолмаймиз, чунки озифимиз ҳам, сувимиз ҳам жуда оз қолди. Хаёлимга бир фикр келди: қиличларингизни яланғочлаб, шу фор эшиги олдида турингиз, ҳужум қилганларни шу ердан даф қилингиз. Менимча, зоҳид бориб етган бўлса керак, тезда бизга ёрдам учун ўн минг аскар келтириб қолар. Зора кофирлар бошқаларни асир қилганларида уни кўрмай қолган бўлсалар».

«Бу фикр шубҳасиз тўғри», – дебдилар Шаррикон йигитлари. Улар чиқишиб, форга кирав жойнинг икки томонига жойлашиб олибдилар. Форга киришга уринган ҳар бир насорони шу ерда туриб ура бошлабдилар. Кечгача душманни шу йўсинда даф қилиб, киришга йўл бермабдилар. Кеч кирибди.

Кисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод хикоя айтишни тўхтатди.

Тұқсан тұққызинчи кеча

— Эй саодатли шоҳ, — деб давом этди Шахризод, — кеч кирибди. Шоҳ Шаррикон ёнида фақат йигирма беш киши қолибди. «Бу кунлар қачон битар экан, мусулмонлар билан жанг қиласвериб жонимиздан түйдик», — дейишибди насороларнинг баъзилари бирбирларига.

«Кўзғалинглар, мусулмонларга ҳужум қиласиз, улардан фақат йигирма беш киши қолган. Агар жуда чоғимиз келмаса, ўт қўйиб ёндирамиз, — дебди улардан бири, — агар таслим бўлсалар, асир оламиз, бош тортсалар, бошқаларга ибрат бўлсин учун ўтин қилиб ёқамиз. Мусо пайғамбар уларнинг оталарига раҳм қилган эмас».

Улар гор эшигига ўтин келтириб ёқибдилар. Шаррикон билан унинг йигитлари ўлимга жазм қилиб, таслим бўлибдилар. Насоролар бошлиғи уларни ўлдиришни таклиф қилган кишига қараб шундай дебди: «Буларни ўлдириш шоҳ Афридунни хумордан чиқаради. Шунинг учун ҳукм унинг кўз олдида бажарилади. Буларни асир тарзида сақлаймиз. Эртага Кустантанияга сафар қиласиз. Буларни элтиб, шоҳ Афридунга топширамиз. Шоҳ ўзи хоҳлаганини қиласиди». «Тўғри фикр!» — дебдилар қолганлари.

Улар асирлар оёғига кишан солиб, қўриқлаш учун маҳсус қоровулга топширибдилар.

Кеч киргач, коғирлар ўйин-кулги қила бошлабдилар. Шодлик базми қуриб, турли хил таомлар ҳозирлабдилар. Шунчалик кўп ичганларидан ҳаммалари йиқилиб қолишибди.

Шаррикон, Зуулмакон ва йигитлари занжирбанд қилиб қўйилган эканлар. Шаррикон укаси Зуулмаконга караб: «Қандай қилиб қутуламиз, эй ука?» – дебди. «Қафасдаги қушлар кунига тушидик. Худо ҳақи, билолмайман», – дебди Зуулмакон.

Шаррикон ғоят ғазабланибди. Камоли жаҳли чиққанидан ўпкасини тўлдириб куч билан бир чуқур нафас олган экан, занжир узилиб кетибди.

У кишандан қутулгач, тўғри бош назоратчнинг ёнига борибди-да, унинг ёнидан кишанлар калитини олибди. Зуулмакон, вазир Дандон ва бошқа баҳодирларни кишандан халос қилиб, укаси Зуулмакон ва вазир Дандонга маслаҳат солибди: «Бошлиқларидан уч кишини ўлдирамиз-да, кийимини кийиб олиб, румликлар суратида улар орасида юрамиз. Бирор киши ҳам бизни пайқамайди. Сўнг аскарларимиз ёнига қайтамиз», – дебди у. «Бу фикрга қўшилиш қийин, уларни ўлдирсак, бўғизлашдаги хириллашидан бирор киши уйғониб кетмаса, деб қўрқаман. Шундай бўлган тақдирда уларнинг ҳаммаси уйғониб кетишади. Ҳужум қилиб бизларни ўлдиришади. Яхшиси шуки, биз ўзимизни қутқазиб, шу ердан чиқайлик», – дебди Зуулмакон.

Ҳаммалари шу фикрга қўшилишибди. Бир оз юришган экан, отларини боғлаб, ёнида ўзлари ухлаб ётган кишиларга дуч келишибди. «Ҳаммамиз шу отлардан битта-битта олишимиз керак», – дебди Шаррикон. Улар йигирма беш киши эканлар. Йигирма бешта от олибдилар. Буларнинг баҳтига худо насороларга ўликдай уйқу берибди.

Шунда Шаррикон уларнинг найза ва қиличларини ола бошлибди. Ўзларига етарли куролларни олиб, ганимат отга минишибди-да, йўлга тушишибди. На-

соролар на Шаррикон, на Зуулмакон, на бошқаси кишанни узади деб ўйламаган эканлар. Хавфдан кутулиб олгач, Шаррикон ўз одамларига қараб: «Худо бизни күткарди. Энди хавф йўқ, лекин менда бир фикр бор, ўзимча тўғри деб ҳисоблайман», – дебди. «Қандай фикр?» – деб сўрашибди улар Шаррикондан.

«Ҳаммангиз тоғ тепасига чиқсангиз, баланд овоз билан бир йўла «Аллоҳу акбар» деб такбир айтсангиз, яна ҳам баландроқ овоз билан мусулмон аскарлари келдилар, деб довруқ солсангиз, насоролар қўрқиб тарқалишар, саросимага тушишар эди. Чунки уларнинг ҳаммаси маст. Мастилик билан бу товушни эшитиб, уйқу аралаш мусулмон лашкарлари бизни ҳар тарафдан ўраб олган экан, деб ўйлар, бир-бирлари билан аралашиб, ўзаро жанг қилиб кетишарди. Сўнг биз бу тарафдан уларни қиличга тутар эдик. Тонг отгунча уларни роса қирадик», – дебди Шаррикон.

«Бу фикр тўғри эмас, яхшиси шуки, биз бирор оғиз сўз айтмай, аскарларимиз томонга юрганимиз маъқул, – дебди Зуулмакон. – Агар биз «Аллоҳу акбар» деб бақирсак, улар уйғониб, кетимииздан қувишса, бирортамиз ҳам омон қолмаймиз». «Худо ҳақи, агар улар уйғонсалар ҳам биз учун хавф йўқ, сизлар менинг фикримга қўшилишингизни истайман», – дебди Шаррикон.

Ҳаммалари рози бўлиб, тоғ устига чикибдиларда, «Аллоҳу акбар», деб бақирибдилар. Тоғу тошлар бу овозга акс садо билан жавоб берибди, насоролар саросимага тушиб қолишибди.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод ҳикоя айтишни тўхтатди.

Юзинчи кеча

— Эй саодатли шох, — деб давом этди Шахризод, — улар тоғ устида баланд овоз билан такбир туширибдилар. Тоғу тошлар акс садо билан жавоб бериди. Насоролар саросимага тушиб қолишибди. «Душманлар бизга хужум қиляптилар, шарманда қилма, эй Исо», — деб куролланишиб, бир-бирларини чунон қирибдиларки, ўлганлар сонини худодан бошқа ҳеч ким билмас эмиш.

Тонг отгач, улар асиirlарни ахтаришибди. Улардан асар ҳам йўқ эмиш. «Бу ишларни қилган қўлимизда кишанда бўлган асиirlардир. Узоклашмай орқасидан чопингиз, ўлим шарбатини ичирингиз, улардан хавфланмангиз, чўчимангиз», — дебди насоролар бошлиғи.

Улар отларига миниб, асиirlар орқасидан қувибдилар. Кўп ўтмай уларга етиб Шаррикон, Зуулмакон ва бошқаларни қуршаб олибдилар. Зуулмакон қуршовда қолишганини фаҳмлаб, қаттиқ хавфланишибди. «Ўйлаганимдек бўлди, — дебди у биродарларига, — энди уларга қарши урушишдан бошқа чора йўқ». Шаррикон сўзламасликни маъқул топиб, индамабди. Зуулмакон тоғ устидан «Аллоҳу акбар» деб пастга туша бошлабди. Баходирлари ҳам «Аллоҳу акбар» деб бақиришибди. Уларни кўришлари биланоқ, бу ергагиларнинг кучларига куч қўшилишибди.

Шаррикон билан унинг дўстлари калима келтириб, такбир айтиб, насороларга ҳамла қила бошлабдилар. Зилзила вақтидагидай ерлар ларзага келишибди. Коғир лашкарлари тоғ бағирларига тарқала бошлишибди. Мусулмон лашкарлари уларни қувиб

борар, бошларини таналаридан жудо қиласар эмишлар. Зуулмакон билан унинг дўстлари кечгача кофирларнинг бўйини узибдилар. Кеч киргачгина уруш тўхтабди. Бутун тунни шодлик билан ўтказибдилар. Тонг отгач, улар Дайлам лашкарларининг бошлиғи Баҳром ва турк аскарларининг бошлиғи Рустамни кўрибдилар.

Улар ўзлари билан йигирма минг отлиқ аскар келтирган эканлар. Отлиқлар Зуулмаконни кўриб, унинг хурматини бажо келтирибдилар.

«Мусулмонлар ғалабаси, насоролар наслининг ҳалокатига шодланингиз», – дебди Зуулмакон уларга. Улар бир-бирларини муваффакият ва қиёматдаги улуг натижалар билан табриклабдилар. Уларнинг бу ерга келиш сабаби шундай экан: амир Баҳром, амир Рустам ва сарой бошлиғи байроқларини бошларида ҳилпиратиб, лашкарлари билан бирга Қустантанияга етиб қарасалар, насоролар мусулмон лашкари келаётганини эшишиб, имкон борича қаттиқ истеҳком қурган, бутун шаҳар ҳалқини мудофаага ҳозирлаган, ҳамма ёқни аскар бостириб юборган эмиш. Румликлар осмонга кўтарилган чанглар, от туёғи товушлари, қуроляр оқларнинг даранг-дурунглари, такбир этиб, Куръон ўқиб келаётганлар товушини узоқдан эшишибдилар. Буни ҳийлакор кампир, фирибгар жосус Зотуддаваҳи билдирган экан. Шунинг учун улар катта-кичик, эру хотин, бола-чақа худди тошқин денгиз сингари ер юзини қоплаган эканлар. Буни кўргач, турклар амири Дайлам амирига шундай дебди:

«Эй амир, душман аскарлари анча хавфли, бениҳоя кўп кўринади. Ахир ўзинг қара, худди денгиз тўлқинидай отилиб келишяпти. Ҳақиқатда булар биздан юз марта ортиқ. Бирор жосус орамизда шоҳимиз, унинг акаси Шаррикон ва вазир Дан-

донлар йўқлигини уларга билдирган бўлиши ҳам эҳтимолдан узоқ эмас. Бу нарса биз учун яна ҳам хавфлидир. Улар ўзларининг сон-саноқсиз лашкарлари билан бизларни таҳликада қолдирадилар. Бизларнинг ҳаммамизни қиличга тортадилар. Биронтамиз ҳам қочиб қутуломаймиз. Яхшиси шуки, ўн минг аскарни олиб Матруҳано водийисига, Мануҳано чаманзорига биродарларимизни излаб боришимиз керак. Агар бу сўзимга унасангиз, уларни коғирлар сиқифидан қутқазишга сабабчи бўламиз. Агар унамасангиз, зўрламайман, лекин маломатдан қутуламан. Борганимизда ҳам тезлик билан қайтишимиз керак, чунки эҳтиёткорлик энг мувофиқ маслаҳатдир».

Амир бу фикрни қабул қилибди. Улар йигирма минг аскар олиб йўлга тушибдилар. Қир кечиб, тоғ опиб, мазкур чаманзор ва машҳур водийга етиб борибдилар. Уларнинг келиш сабаблари шундай экан.

Энди кампир Зотуддаваҳига келсак, Шаррикон, Зуулмакон ва вазир Данлонларни асир қилиб, насоролар қўлига топширгач, у бузуки отга мениб, коғирларга шундай дебди: «Мен мусулмон лашкарлари орқасидан бораман, уларни ўлдириш учун хийла қураман. Чунки улар Кустантанияга ҳужум қилгани кетганлар. Уларга ёру дўстлари батамом қирилганини эшиитираман. Эслари оғиб, ҳар томонга тарқалиб кетишиади. Бир-бирларидан алоқалари узилади. Мен бу ҳолни Кустантания шохи Афридунга ва ўғлим Рум шохи Ҳардубга билдираман. Улар мусулмонларга қарши отланиб чиқиб, бирортасини қолдирмай қириб ташлайдилар». Шу фикр билан у йўлга тушибди. Бутун тун от устида юрибди. Тонг отгач, у Рустам билан Баҳром аскарларини кўрибди. Зотуддаваҳи пана бир ерга қириб отини яширибди-да, ўзи чиқиб

бир оз юрибди. «Зора мусулмон лашкарлари Кустантания урушидан енгилиб қочган бўлсалар», деб ўйлабди у ўзича.

Улар яқинлапгач, лашкарларга синчиклаб карабди. Байроқларига диққат билан тикилибди. Бироқ, байроқ пастга эгилмаган экан. Кампир уларнинг енгилмаганини, улар шоҳлари ва биродарлари учун ташвишланиб, қайтаётгандарини кўрибди. Бу ҳолни аниқлагач, улар томонга шайтон сингари шошилиб чопибди. Етиб бориб уларга: «Шайтоилар авлоди билан жангта шошилинг, эй шафқат ва марҳамат эгаларининг лашкарлари», – дебди у баланд овоз билан.

Бахром кампирни кўриб, унга томон юрибди. У кампир қаршисида ер ўпиб: «Эй худонинг ҳабиби, қандай хушхабар?» – дебди.

«Ёмон ҳоллар ва даҳшатли ишлар ҳақида сўрама, – дебди лаънати кампир, – дўстларимиз Матруҳано водийсидаги бойликни қўлга киритгач, Кустантанияга жўнамоқчи бўлдилар. Бирдан коғирларнинг фалокат келтирувчи лашкарлари уларга қарши чиқдилар».

Сўнг маккор кампир уларни ортикроқ ташвишга солиш, чўчитиш учун: «Уларнинг кўпчилиги ҳалок бўлди. Фақат йигирма беш киши тирик қолди», – дебди. «Сен улардан қачон узоқлашдинг?» – деб сўрабди Баҳром. «Шу кеч», – деб жавоб берибди кампир.

«Хурмо ёғочидан ясалган ҳассага суяниб йўл юргач, узоқ йўллар сен учун кисқа бўлади. Шубҳасиз, сен авлиёдирсан», – дебди-да, Баҳром отига минибди.

Бахром ҳийлакор, алдоқчи, доғули бу кампир сўзларини эшитгач бўшапниб, ҳайрон бўлиб қолибди. «Лаҳавла валақуввата илла биллаҳил алийюл азим, – дебди у ўзича. – Афсуски,

мехнатларимиз зое кетган, шохимиз ва унинг одамлари асир қилинган».

Улар йўл юрибдилар, йўл юрсалар ҳам мўл юрибдилар, ниҳоят сахар чоғида водийга яқинлашибдилар. Уларнинг кўзлари Зуулмакон ва акаси Шарриконга тушибди. Қарашса, улар жанг қилишаётган эмишлар. Шаррикон билан унинг ёру дўстлари кофирларни ўраб олган эмишлар. Уларнинг бакириб-хайқиришларидан насоро баҳодирлари қочгани жой тополмай қолаётган эмишлар. Ҳатто, тоғлар ёрилишига оз қолаётган эмиш.

Тонг отгач, улар Зуулмакон, Шаррикон ва бошқалар билан кўришибдилар. Шаррикон уларга форда бўлган воқеаларни сўзлаб берибди. Улар ҳайрон қолибдилар. «Кустантанияга тезроқ қайтишимиз керак, ахир биз у ерда дўстларимизни қолдирганмиз. Хаёлимиз уларда», – дейишибди-да, яна йўлга чиқишибди. Зуулмакон уларни гайрат ва саботга ундан, шу байтларни ўқибди:

Шарафлар сенга бўлсин, эй буюк зот,
Дариф тутмай ишимга бергил имдод.

Фариблик юртида ўсдим мусофири,
Қўлим тутдинг мусофирига бўлиб пир.

Қанотингга олиб қилдинг химоя,
Фанимни енгдиму баҳт бўлди доя.

Ўзинг бердинг менга бойлик фаровон,
Хисобсиз нозу неъмат қилдинг эҳсон.

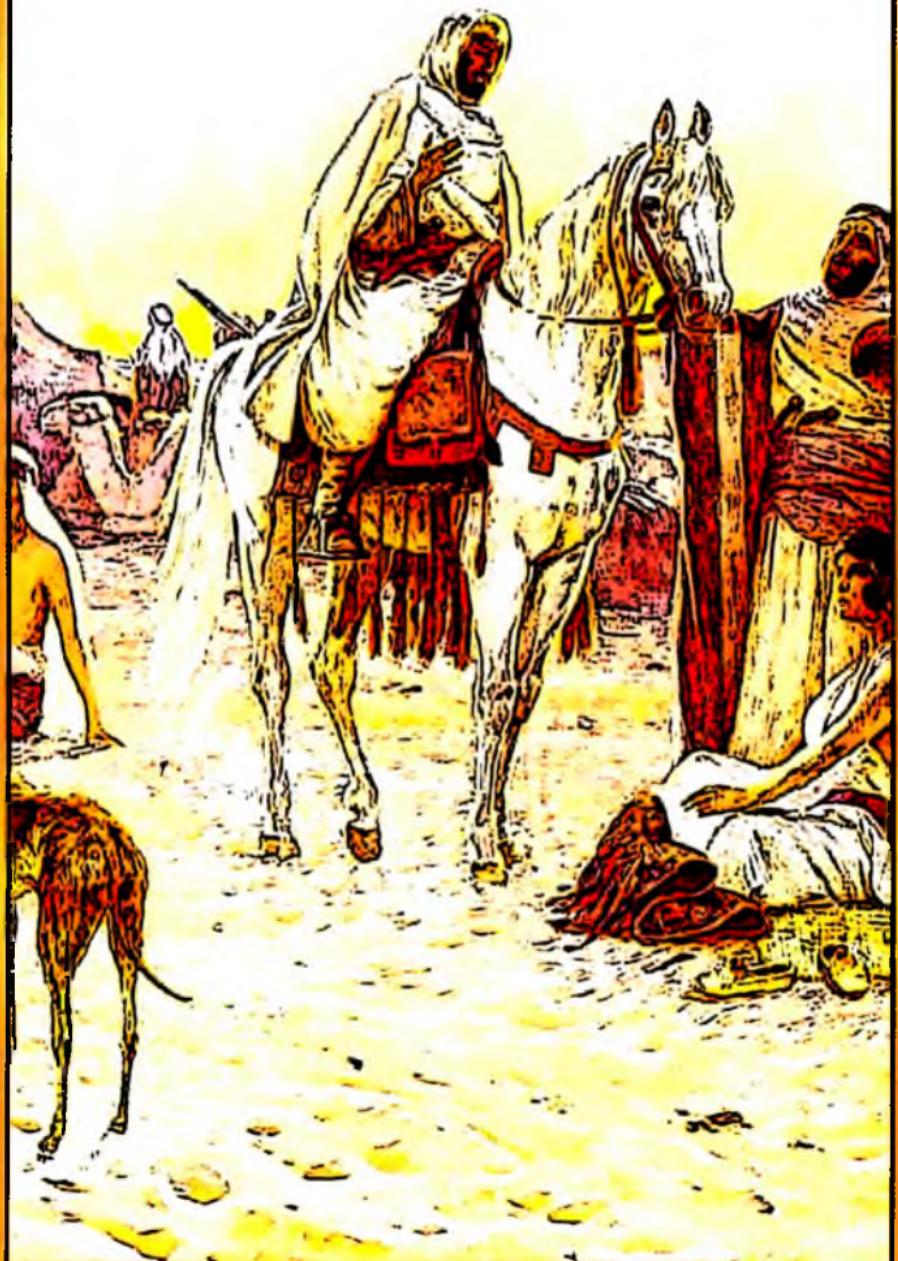
Зафар шамширини бердинг қўлимга,
Билим нурини сочдинг сен йўлимга.

Менга тож ила тахт берган ўзингсан,
Қилиб эҳсон, баҳт берган ўзингсан.

Вазиринг оқилу ўткир кўзингдур,
Мени хавфдан халос этган ўзингдур.

Сенинг күп илтифотинг дилда ғайрат,
Солибмиз румликларга зўр қиёмат.

Қизил қонга бўялди уст-боши,
Элига қочди дил ғаш, кўзда ёши.

Аввал қўрқкан каби бўлдим қаро ер,
Кейин ёвга отилдим мисли бир шер.

Хужум бирла қилиб тупроқ аро паст,
Ажалдан май ичирдим бўлдилар масти.

Эгаллаб олдик онлар хонумонин,
Тутиб фармонимиз ер-сув, маконин.

Келиб бир зоҳиди ёрдамга шул дам,
Каромати-ла обод бўлди ўлкам.

Ғанимлардан олинди ўч, алам ҳам,
Ишим довруғига тор келди олам.

Сағимиздан камайди неча сарбоз,
Алар жаннатда шодону сарафроз.

Шоҳ шеърни ўқиб битиргач, акаси Шаррикон уни ғалаба билан қутлабди. Қилган ишлари учун унга миннатдорлик билдирибди. Сўнг улар аскарлари орқасидан йўлга тушибдилар.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод ҳикоя айтишни тўхтатди.

Bir юз биринчи кеча

— Эй саодатли шоҳ, — деб давом этди Шахризод, — сўнг улар аскарлари орқасидан йўлга тушибдилар. Энди кампир Зотуддаваҳига келсак, кампир йўлда Баҳром ва Рустам аскарларидан ажрашгач, отини яширган жойга қайтиб бориб, уни минибди-да, шо-

шилинч от чоптириб, Кустантанияни ўраб турган мусулмон лашкарлари ёнига етибди. Отдан тушиб, сарой бошлиғи турган чодир ёнига келибди. Сарой бошлиғи кампирни кўриб, шошилиб ўрнидан турибди. «Хуш келдингиз, эй улуф зохид», – деб юз берган воқеалар ҳақида сўрабди.

Кампир кишини ваҳимага солувчи ёлғон-яшиқ гапларни сўзлаб: «Мен амир Рустам ва амир Баҳромлар учун қаттиқ хавфдаман. Улар билан йўлда учрашиб, шоҳ томонга йўлладим, уларнинг сони йигирма минг, кофирлар эса улардан кўп. Шу соатдан кечикмай бутун лашкарларингни олиб, улар кетидан боришингни истар эдим. Бўлмаса, кофирлар уларнинг биттасини ҳам қолдирмай ҳалок қиласилар!» – дебди хитоб қилиб. Сарой бошлиғи билан унинг одамлари кампирдан бу сўзни эшитгач, бўшашиб кетибдилар. Ҳамманинг кўзига ёш келибди. «Худодан мадад сўраб, чидамли бўлишингиз зарур. Бу ишда сизлар – Мухаммад пайғамбарнинг умматлари ота-боболарингизга тақлид қилишингиз лозим. Шаҳид ўлганларга худо жаннат қасрларини ваъда қилган. Ҳар ким ҳам ўлади. Лекин жангда ўлиш улуф савобдир», – дебди кампир.

Сарой бошлиғи кампирнинг сўзини эшитгач, биродари амир Баҳромни чақиртирибди. У ғоят зўр баҳодир экан. Уни Таркош деб атар эканлар. Таркошга энг ишончли, файратли ўн минг отликни танлаб олиб, йўлга тушишни буорибди. Таркош лашкар билан ўша куни юра-юра мусулмонларга яқинлашибди.

Тонгда Шаррикон узоқдан кўтарилиган чангни кўриб, ўз лашкарларидан хавфланибди. «Агар бу лашкарлар мусулмон лашкарлари бўлса, ғалабамиз муқаррар. Кофирлар бўлса, унда ахвол ёмон. Нима бўлса тақдирни ўзгартириб бўлмайди», – дебди. Сўнг Шаррикон укаси Зуулмакон ёнига ке-

либди. Ҳеч нарсадан қўрқма. Мен сени ўз жоним бадалига бўлса ҳам ҳалокатдан қутқазаман. Бу лашкарлар ўз лашкарларимиз бўлса, албатта, зўр марҳаматдир. Кофирлар бўлса, улар билан курашиш лозим бўлади. Мен ўлмасдан олдин зоҳидга мурожаат қилиб, мени жангда шаҳид бўлсин, деб дуо қилишини сўратмоқчиман».

Улар шу таҳлитда сўзлашиб туришар экан, бирдан: мусулмонлар байроғи кўринибди.

«Ишларингиз қалай?» – деб сўрабди Шаррикон улар яқин келишгач. «Соғлиқ-саломатлик. Биз фақат сизлардан ташвишланиб келдик», – дейишибди улар. Таркош отдан тушиб, Шаррикон қопида ер ўпибди. «Зуулмакон, вазир Дандон, Рустам ва Баҳромлар ахволи қандай, эй шоҳим?» – дебди Шарриконга.

«Ҳаммаси соғ ва саломат. Бизнинг ишларимиз тўғрисида ким сизга хабар берди?» – деб сўрабди Шаррикон. «Зоҳид, – дебди Таркош сўзида давом этиб, унинг айтишича, менинг биродарим билан Рустамларни йўлда кўриб, уларни сизга юборган экан. Кофирлар жуда кўп, уларни ўраб олганлар, деган эди. Ҳолбуки, мен тамоман аксини кўраётиман. Сизлар ғалаба қилибсизлар». «Зоҳид сизларнинг ёнларингизга нима миниб борди?» – деб сўрабди Шаррикон Таркошдан. «Пиёда юриб борди», – дебди Таркош.

«Ҳеч шубҳасиз у худонинг дўстидир, – дебди Шаррикон, – ўзи қаерда?»

«Биз уни ўша срдаги лашкарлар билан қолдирдик. У одамларни кофирларга қарши астойдил курашга тарғиб қилмоқда», – дебди Таркош.

Шаррикон шодланибди. Мусулмон лашкарлари ва зоҳиднинг саломат эканини эшитиб, Шаррикон худога шукур қилибди. Ўлганларга худонинг

марҳаматини сўраб, дуо қилибди. «Булар ҳаммаси тақдирда ёзилган», – дебди ўзича.

Сўнг улар йўлга тушибдилар. Бир оз юришгач, бирдан ҳавога тўзон кўтарилибди. Чангнинг қалинлигидан ҳар томонни зулмат қоплабди. От туёқлари зарбасидан ерлар ларзага келибди.

«Кофиirlар мусулмон лашкарларининг кучини қирқсан бўлмасалар деб қўрқаман, чунки бу тўzon ёйилмай, кўк юзини қоплаётир», – дебди Шаррикон.

Бир пайт чанг остида кичкина кора доғ кўринибди. Яқинлашгач қарасалар, ўкувчига маълум ва машҳур зоҳид экан. Одамлар унинг қўлини ўпибдилар.

«Эй ҳурматли зот умматлари, эй қоронги зулмат машъаллари, – деб бақирибди кампир, – кофиirlар мусулмонларга ҳийла қилдилар. Мусулмон лашкарларининг кетидан боринглар, уларни бадбахт кофиirlар чангалидан қутқаринглар. Мусулмонлар ўз чодирларида тинч ўтирган пайтларида, улар бостириб келдилар. Мусулмонларнинг бошлирига оғир кулфат тушди».

Бу сўзни эшитиб, хафалиқдан Шарриконнинг дили сиқилибди. Нима қиласини билмай, отдан тушибди. Шаррикон, Зуулмакон, вазир Дандон ва бошқа лашкарлар зоҳиднинг қўлини ўпибдилар. «Худо ҳақи, шу зоҳиддан дилим жирканади, – дебди вазир Дандон. – Мен ўтакетган худопарастлардан бузукчиликдан бошқа бир яхшилик қўрмаганман. Уни қўйинглар, ўзларингизнинг биродарларингизни изланглар. Чунки бу зоҳид дунё яратувчи тангрининг раҳматидан қувилганлардандир. Мен бир неча марта бу ерларда шоҳ Умаруннуғон билан ғазотда бўлдим. Кўпгина воқеаларни бошдан кечирдим». «Бу бузуқ фикрни ташла, ўзи

қилич ва найза ичида юриб, мусулмонларни жанг-га қандай ташвиқ қилаётганини күрмаяпсанми? – дебди Шаррикон унга. – Унинг орқасидан беҳуда сўзлама: фийбат энг ёмон ишдир. Ахир унинг душманни даф қилишимиз учун қилаётган ҳаракатларини кўргин. Худо уни дўст тутмаганда, шунча азоблар билан қийнаб имтиҳон қилгач, мунча узоқ масофани унга яқин қилмас эди».

Шундан кейин Шаррикон зоҳидга миниши учун Нубия хачирларидан бирини келтириб беришни буорибди. «Бу хачирга мин, эй парҳезкор зоҳид», – дебди у кампирга.

Кампир қабул қилмабди. Мақсадга эришиш учун ўзини зоҳид кўрсатиб, хачирга минищдан бош тортибди. Бу зоҳиднинг макр-хийлаларини билмабдилар. Бунга ўхшаганлар тўғрисида шоир шундай деган экан:

Ниятимга етай деб рўза, намоз қиласарди,
Мақсудига етишгач, эсдан тамом чикарди.

Зоҳид худди лукма излаб юрган ҳийлакор тул-килардай отлиfu яёв аскарлар орасида юриб, баланд овоз билан Куръон ўқибди, тасбех ўгирибди. Анча юриб, улар мусулмон лашкарлари ёнига етибдилар. Шаррикон уларни мағлубиятга учраётган ҳолда кўрибди.

Сарой бошлиғи ўзини қутқазишга интилаётганиш, насоролар билан мусулмонлар орасида қилич ўйнаётганиш.

Кисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод ҳикоя айтишни тўхтатди.

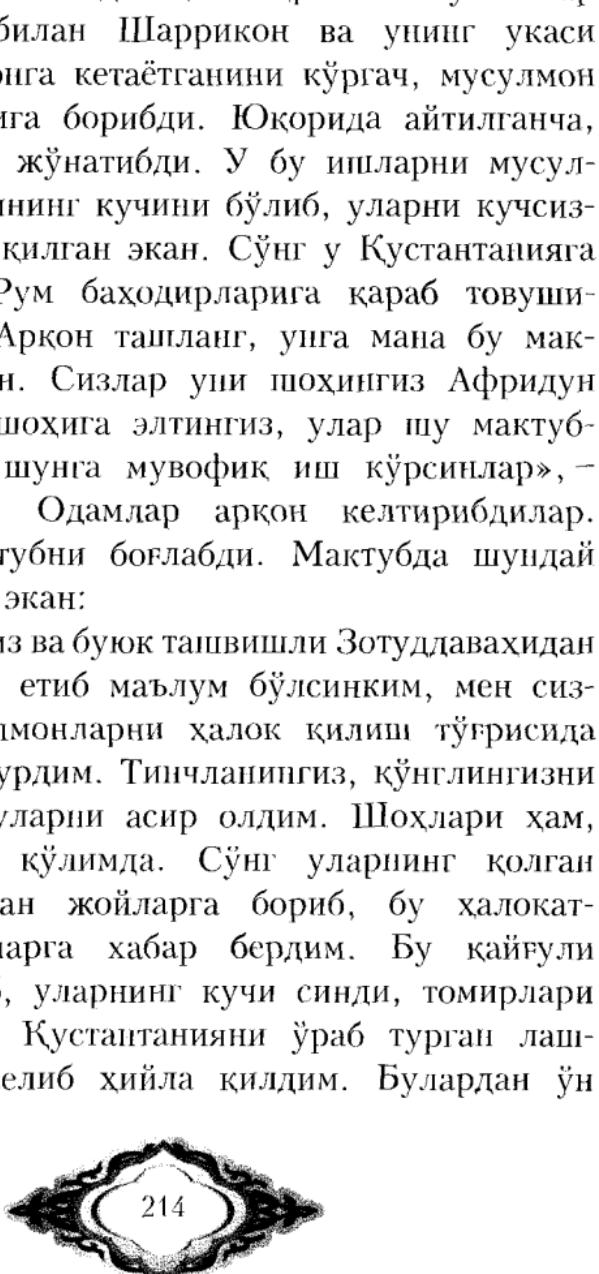
Бир юз иккинчи кеча

ўз аскарлари билан Шаррикон ва унинг укаси Зуулмакон томонга кетаётганини кўргач, мусулмон лашкарлари ёнига борибди. Юқорида айтилганча, амир Таркошни жўннатибди. У бу ишларни мусулмон лашкарларининг кучини бўлиб, уларни кучсизлантириш учун қилган экан. Сўнг у Кустантанияга йўл солибди. Рум баҳодирларига қараб товушининг борича: «Арқон ташланг, унга мана бу мактубни боғлайман. Сизлар уни шоҳингиз Афридун ва ўғлим Рум шоҳига элtingиз, улар шу мактубни ўқисинлар, шунга мувофиқ иш қўрсинар», – деб бақирибди. Одамлар арқон келтирибдилар. У арқонга мактубни боғлади. Мактубда шундай сўзлар ёзилган экан:

«Улуғ бахтсиз ва буюк ташвишли Зотуддавахидан шоҳ Афридунга етиб маълум бўлсинким, мен сизлар учун мусулмонларни ҳалок қилиши тўғрисида кўп ҳийлалар қурдим. Тинчланипгиз, қўнглингизни тўқ қилингиз, уларни асир олдим. Шоҳлари ҳам, вазирлари ҳам қўлимда. Сўнг уларнинг қолган аскарлари турган жойларга бориб, бу ҳалокатлар ҳақида уларга хабар бердим. Бу қайгули аҳволни эшитиб, уларнинг кучи синди, томирлари бўшашди. Сўнг Кустантанияни ўраб турган лашкарлар ёнига келиб ҳийла қилдим. Булардан ўн

— Эй саодатли шоҳ, — деб давом этди Шахризод, — сарой бошлиғи ўзини қутқаришга ҳаракат қилаётганмиш, насоролар билан мусулмонлар орасида қилич ўйнаётганмиш.

Мусулмонларнинг енгилаётганига сабаб: маккор Зотуддавахи Баҳром ва Рустамлар

икки минг отлиқни амир Таркош билан жүнатдим. Шундай қилиб, мусулмонлар жуда оз қолди. Энди тезликда уларга қарши бутун кучингизи түплад чиқишиңгиз, өздірларига кириб ҳамла қилишиңгиз зарур. Бирортасини қолдирмай қириб ташланғиз. Ҳазрати Исо сизларга назар қилғац, меҳрибонлик күрсатған, баҳт юлдузингиз кулиб турибди. Ҳазрати Исодан бу қилған ишларим учун умидим катта».

Мактуб Афридунга етгач, Афридун унинг мазмунидан шодланибди. Ўша ондаёқ, Зотуддаваҳининг ўғли Рум шоҳига киши юборибди. Уни олиб келибдилар. Афридун хатни унга ўқиб берибди. Рум шоҳи бениҳоят шодланибди.

«Онамнинг ҳийлаларини кўр, у бизни қиличлардан химоя қилди. Унинг кўриниши кўрқинчли күплар хавфини енгиллатади», – дебди у керилиб. «Исо бизни онанг макрларидан ва қабоҳат ҳамда ҳийлаларидан маҳрум қилмасин», – дебди Афридун. Сўнг шоҳ баҳодирларга шаҳар ташқарисига юриш тўғрисида жар солишга фармон берибди. Бу хабар бутун Кустантанияга тараалибди. Насоролар ва бутга чўқинувчиларнинг лашкари ғазотга отланибди. Ўткир қиличларни қиндан суғуриб, куфр калималарини, хурофот сўзларни айтишиб, қичқирибдилар.

Буларни кўриб сарой бошлиғи: «Румликлар бизга яқинлашмоқдалар, улар орамизда шоҳимиз йўқлигини билдилар. Эҳтимол улар бизга ҳужум бошлаб қолишар. Ҳолбуки, кўпчилик лашкарларимиз Зуулмакон томонга кетган», – дебди ўзича.

Кейин ортиқ даражада ғазабланиб: «Эй мусулмон аскарлари, эй мустаҳкам дин ҳомийлари, қочсангиз ҳалок бўласиз. Чидамли бўлсангиз, ғалаба қозопасиз. Шижоат чидамлиликдан иборатдир. Бу сиқиқ кўпга бормас, худонинг ўзи ишимизни

енгиллатар. Худонинг ўзи сизларга муваффакият берсин, раҳмат назари билан боқсин», – дебди сарой бошлиги.

Бу сўзни эшишиб, мусулмон лашкарлари дадилланибдилар. Улар «Аллоху акбар» деб қичкира бошлабдилар. Жанг жадал бошланибди. Найзалар ишга тушибди. Дара ва текисликлардан тўлиб қон оқибди. Дин бошлиқлари, роҳиблар, маҳсус кийимлар кийиб, камарлар боғлаб, бут кўтаришиб хизмат кўрсатибдилар.

Мусулмонлар тангрига такбир айтиб, баланд овоз билан Куръон ўқишибди. Шу йўсиnda кечгача қилич ўйнаб жанг бўлибди. Кофирлар мусулмонларни ўраб олибдилар. Сарой бошлиғи ва унинг аскарлари худодан мадад сўраб, отга менибдилар. Одамлар бир-бирлари билан аралashiбдилар. Уруш қизиб, одамлардан қўрқув қочибди. Баҳодирлар эгардан учиб, ерлар ўликлар билан тўлгунча ўлим қозиси хукм сурибди. Мусулмонлар орқага чекинибдилар. Румликлар баъзи жойларни, чодирларни эгаллабдилар. Мусулмонлар қочишга жазм қилибдилар.

Шу орада Шаррикон лашкарлари билан мусулмон байроқларини кўтариб етиб келибди. У ёнига Зуулмакон, вазир Дандон, амир Баҳром, амир Рустам ва Таркошларни олиб, жанг майдонига кирибди. Насоролар буларни кўргач, саросимага тушишибди. Осмонни чанг-тўзон қоплабди. Мусулмонлар ўзларининг энг яқин дўстлари билан топишибдилар. Шаррикон сарой бошлиғи билан кўришибди. Сарой бошлиғи унинг саботу матонати ва арзирлик ҳимоясига таҳсин ўқиб, галаба билан табриклабди, мусулмонлар шодланибдилар.

Кофирлар калима ёзилган мусулмон байроқларини кўришлари билан бошларига тушган фалокатни англа, дин ҳомийлари Юхан, Мариям,

рохиблар ва бутларни тилга олиб, мадад сўрабдилар. Улар урушиш учун қўлларини кўтара олмай бўшашиб қолибдилар.

Шоҳ Афридун Рум шоҳи ёнига борибди. Гарчи улар қаттиқ чўчиган, ташвишда қолган бўлсалар ҳам, яна бир марта саф тортиб жанг қилмоқчи бўлибдилар. Мусулмон лашкарлари ҳам алоҳида ҳозирлик кўрибдилар. Шаррикон укаси Зуулмаконга:

«Эй замонининг шоҳи, – дебди, – ҳеч шубҳасиз насоролар бизга қарши ҳамма кучларини бирлаштираётирлар. Биз учун бу кутган мақсадимизнинг айни ўзидир. Лекин ҳозирдан бошлаб аскарларимизнинг энг ботирларини олдинга олишимиз зарур. Чунки ақл ва тадбир билан иш олиб бориш хаёт ва турмуш учун курашнинг шартидир». «Нима қилмоқчисан, эй тўғри фикр эгаси?» – дебди Зуулмакон Шарриконга. «Мен насоролар лашкарининг ўртасида, вазир Дандон чапда, сен ўнгда турасан, амир Баҳром ўнг қанотда, Рустам чап қанотда турсинлар. Эй улуғ шоҳ, сен байроқлар остида тургин, чунки сен ҳаммамизнинг суюнчиғимизсан, худодан сўнг бутун ишончимиз сендир. Биз ҳаммамиз ижозатинг билан иш кўрайлик, фармонингни бажарайлик». Зуулмакон унга миннатдорлик билдирибди.

Бирдан шовқин кўтарилибди. Лашкарлар қилич яланғочлабдилар. Бирдан Рум баҳодирларидан бири уларга яқинлашиб келибди. У кишини ўқлардан қутқариб қочувчи йўрға хачирга минган эмиш. Устига кашмирда тўқилган жойнамоз ёпилган эмиш. Хачир устидаги киши оппоқ соқолли, жуда келишган, салобатли бир чол экан. Чол оқ ҳарир шолдан кийинган эмиш. У мусулмон лашкарлари ёнига етгунча хачирни чоптириб ўқдай учиби.

«Мен элчиман, элчилар вазифаси хабар етка-зишдир. Рухсат этсаларингиз, омонлик берсаларингиз мактуб топширсам», – дебди у.

«Харб қиличларидан қўркма, жаңг найзаларидан чўчима, сенга тинчлик», – дебди Шаррикон.

Шайх шоҳ олдига яқинлашибди. Бўйнидаги бутни шоҳ олдига қўйиб, худди рухсат кутгандай ўзи шоҳ олдида таъзим билан эгилибди.

«Нима хабар келтирдинг?» – деб сўрабди Зулмакон.

«Мен шоҳ Афридун томонидан келган элчиман. Мен шоҳга, бу инсонлар гурухи ва худо бандаларининг қирилишини тўхтатиш тўғрисида насиҳат қилдим. Қон тўкишини тўхтатиш, икки томон баҳодирларини ҳалокатдан сақлашинг савоблигини тушунтирудим. Шоҳ рози бўлди ва сизга: мен аскарларимни ўз жонимга эваз қилдим. Энди мусулмонлар шоҳи ҳам ўз жонини лашкарлари ўрнига фидо қилсии. У мени ўлдирса, бизнинг лашкарларимизда урушни давом эттиришга сабот қолмайди. Мен уни ўлдирсан, у вақт мусулмон лашкарлари урушмайдилар», – дебди.

«Эй роҳиб, биз бунга розимиз. Мана мен унга қарши чиқаман, мен мусулмонлар, Афридун насоролар баҳодири. Агар у мени ҳалок қилса, у енгтан бўлади. Мусулмон лашкарларига қочиндан бошқа илож қолмайди. Эй роҳиб, унга бориб айт, жаңг эртага бўлади. Биз бугунгина сафардан чарчаб қайтганмиз, дам олгач, армон ҳам қолмайди, шубҳа ҳам бўлмайди», – дебди Шаррикон.

Роҳиб севинич билан қайтибди. У шоҳ Афридун ва Рум шоҳи Ҳардуб ҳузурига кириб, воқсани баён қилибди. Шоҳ Афридун бу хабарга бениҳоят севинибди. Унинг ғам, аламлари тарқабди. «Мен Шарриконни, албатта, енгаман, қилич билан ураман, найза билан санчаман. Уни ўлдиргач, мусулмонларинг кучи синади», – дебди шоҳ ўз-ўзига.

Бу түғрида Зотуддаваҳи шоҳ Афридунга хат ёзиб, Шаррикон баҳодирлар баҳодиридири, паҳлавонларнинг зўридир, деб, уни чўчишибди.

Афридун машқи етишган зўр баҳодир экан. У кишини ҳар қандай йўл билан: том отиш, ўқ узиш, найза уриш ва ҳоказолар билан ҳалок қилиш машқини мукаммал эгаллаган экан. У ҳеч қандай оғирлик ва фалокатлардан қўрқмас экан.

Шарриконнинг яккама-якка жангта розилик бергани тўғрисидаги хабарини роҳибдан эшитгач, шоҳ шодлиқдан учиб кетар даражага етибди, чунки у ўзига инонган, ҳеч ким унга бас келолмаслигини яхши биларкан.

Коғирлар тунни шодлиқда ўтказибдилар. Ичимликлар ичиб, тоңг отгунча катта базм қурибдилар. Тоңг отгач, отлиқлар ялтироқ қилич ва найзалар билан чиқиб келибдилар. Бирдан майдонга зотдор от миниб, уруш қуроллари билан қуролланган баҳодир кириб келибди. Баҳодир энг оғир жангларга мўлжалланган темир совут кийган эмиш. Унинг кўкрагида қимматбаҳо тошдан ишланган ойна бормиш. Кўлида фарангларпинг ҳунармандлари ишлаган ўткир қилич ва қўш найза бормини. У юзидан никобини олибди.

«Менинг кимлигимни билганлар учун сўзлани ортиқча, билмагаилар тезда билар. Мен шоҳ Афридунман», – дебди у мағрур.

Ҳали шоҳ сўзини тугатгани ҳам йўқ экан, минг тиллога арзийдиган тўриқ от мингани баҳодир майдонга тушибди. У марварид ва бошқа қимматбаҳо тошлар қадалган қуроллар тақинган бўлиб, белида энг қимматли гавҳарлар қадалган камар, кийин ишларни осонлаштирувчи машҳур ҳинд қиличи бор эмиш. У сафдан от чоптириб чикибди. Баҳодирлар кўзларини унга тикиб қолибдилар.

«Ўлим сенга, э, малъун! Ҳали сен мени қизғин курашга чидаш бермаган баҳодирларга

ўхшатдингми?, – дебди бақириб Шаррикон Афридунга. Сўнг улар бир-бирларига отилибдилар. Улар худди бир-бирига тўқнашган икки тоғ ёки икки денгиз тўлқинини эслатар эмишлар. Улар дам яқинлашар, дам узоқлашар, бир тўқнапишар, бир ажралишар, гоҳ кесиб, санчиб ҳужум қилишар, гоҳ бир-бирларидан чекинишар эмишлар. Ҳар икки томон аскарлари кўзларини узмай томоша қилиб турибдилар. Бирорлар: «Шаррикон енгади» деса, бошика бирорлар «Афридуни енгади» дермишлар. Бир вақт орадан гап-сўз кўтарилиб, чурқ этган товуш чиқмай қолибди. Чанг осмонга кўтарилибди. Кун оғиб, қуёш бота бошлабди. Шу вақт шоҳ Афридуни Шарриконга шундай деб бақирибди:

«Исо ва ҳақиқий дин ҳақи, сен кучли баҳодир, жанговар паҳлавон экансан, лекин сен алдоқчисан, ҳаракатинг яхши одамлар ҳаракатига ўхшамайди. Ишинг мақтарли эмас, сенинг курашинг ҳақиқий паҳлавонлар коидасига хилоф. Ана сенга бошқа от келтиридилар. Сен яна қайтиб курашасан. Диним ҳақи, сен билан курашда ортиқ эзилдим. Қилич ва найзаларнинг зарби мени чарчатди. Агар мен билан урушишни истасанг, отингни ҳам, қуролларингни ҳам ўзгартирма. Шундагина паҳлавонлигинг маълум бўлади». Бу сўзни эшишиб, Шаррикон ғазабланибди. Дўстларига қараб, от ва қуролларини янгиламаслик тўғрисида ишорат қилмоқчи бўлган экан, фурсатдан фойдаланиб, Афридуни жуда тезлик билан унга найза санчибди. Шаррикон орқасига қараса, ҳеч ким йўқ эмиш. Шунда у, бу лаънати Афридуннинг ҳийласи эканини тушунибди. Шаррикон дарров юзини ўгирибди. Найза кўкракка санчилган экан. Боши эгар қонига бараварлашиб эгилибди. Шарриконнинг қўкраги баланд экан. Найза унинг кўкрак қафасини ёрибди. У қаттиқ бақирибди. Ҳушсизланиб йиқилибди.

Унинг йиқилганини кўрган Афридун шодланиб на-
сороларга қараб севинч билан бақирибди.

Насоролар шодланибдилар, мусулмонлар қай-
ғурибдилар. Зуулмакон акаси-нинг отда йиқи-
лар ҳолатда эгилаётганини кўргач, баҳодир ва
паҳлавонларни юборибди. Баҳодирлар уни Зуул-
макон ёнига келтирибдилар. Насоролар мусулмон-
ларга ҳамла қила бошлабдилар. Ҳар икки томон
тўқнашибди. Лашкарлар бир-бирларига аралашиб,
ўтқир найзалар ишга тушибди.

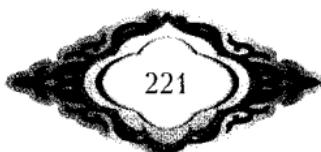
Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод
хикоя айтишни тўхтатди.

Бир юз учинчи кеча

— Эй саодатли шоҳ, — деб давом этди Шахри-
зод, — Зуулмакон мальун Аф-
ридуннинг найза билан Шар-
риконни урганини кўргач,
уни ўлди, деб ўйлаб, ёни-
га баҳодирларни жўнатибди.
Шарриконга энг яқин тур-
ган киши вазир Дандон ва
турклар амири Рустам экан.
Улар Шаррикон ёнига бо-
ришган чоёда, у отдан йиқилай деяётган экан.
Баҳодирлар Шарриконни дарров қўлтиқлаб, укаси
Зуулмакон ёнига келтирибдилар. Уни хизматчилар-
га топшириб, ўзлари жангга отилибдилар. Жанг
қизиб кетибди. Найзаларнинг учлари синиб, гап-
сўзлар тўхтабди. Оқаётган қон, узилиб тушаётган
бошдан бўлак нарса кўринмасмиш. Қилич бошлар-
да ярақлармиш. Ярим кечагача жанг тўхтамабди.

Ҳар икки томон лашкарлари ҳам чарчабди-
лар. Тарқалишга фармон бўлибди. Ҳар томон ўз
чодирларига қайтибдилар. Насоролар шоҳ Афри-
дун ёнига бориб, унинг қархисида ер ўпибдилар.

Рохиблар ҳам, дин бошлиқлари ҳам уни Шаррикон устидан қозонилган ғалаба билан табрик-лабдилар. Шох Афридун шаҳарга кириб, тахтига ўтирибди. Унинг хузурига Рум шоҳи кирибди: «Исо қўлингни балаңд қилди. Илоҳим, у сендан ёрдам қўлини узмасин. Худо онам Зотуддаваҳининг сенинг ҳақингда қилган дуосини мустажоб қилди. Энди мусулмонлар тоб беролмайдилар», – дебди Рум шоҳи Ҳардуб.

«Эрта ажрим куни, – дебди Афридун, – эрта мен ғазотга чиқиб, Зуулмакон чиқишини талаб қиласман. Уни ўлдираман. Сўнг аскарлари юз ўтириб, орқага қочадилар».

Зуулмакон чодирга қайтгач, ҳеч нарсага қарамай, акаси билан машғул бўлибди. Акаси ёнига кириб, уни жуда оғир ахволда кўрибди. Шарриконни даволаш ҳақида кенгашиш учун вазир Данон, амир Рустам, амир Баҳромларни чақиртирибди. Улар келибдилар. Уларга табиблар чақириш зарурлигини уқдирибди. «Бундай баҳодир оламга иккинчи қайта келмайди», – дейишибди улар.

Улар бутуни тун мижжа қоқмай, унинг ёнида турибдилар. Тонг отар шайтда зоҳид кириб келибди. У йиғлармиш, уни кўриши биланоқ, Зуулмакон оёққа турибди. Зоҳид беморнинг ёнига ўтирибди. Куръондан бальзи қалималар ўқиб дам солибди. Эрталабгача ухламасдан қимиirlамай унинг ёнида ўтирибди. Шаррикон тетикланиб, кўзини очибди. Тилга кирибди. Шох Зуулмакон севинибди. «Бу муваффақият зоҳид дуоси натижасида юз берди», – дебди у шодланиб.

«Софайтиргани учун худога шукур, – дебди Шаррикон зўр-базўр, – мен тузукман. У малъун хийла қилди. Агар ўша дақиқада яшин тезлигида эгилмасам, найза мени ҳалок қиласарди». Бир оздан сўнг у: «Мусулмонлар ахволи қандай?» – деб

сүрабди. «Улар сен учунгина йиғлайдилар», – дебди Зуулмакон. «Мен соғман, – дебди Шаррикон, – зоҳид қаерда?».

Зоҳид унинг тепасида ўтирган экан. «Бошингда ўтирибди», – дейишибди. Шаррикон унга қайрилиб қараб, кўлини ўпибди.

«Эй болам, сабрли бўл, сабр қилсанг, худо катта мукофот беради. Қашча машаққат тортсанг, шунча роҳат кўрасан», – дебди кампир.

«Ҳақимга дуо қил», – дебди Шаррикон. Кампир дуо қилибди.

Тоңг отгач, мусулмонлар жанг майдонига тўпланибдилар. Насоролар ҳам жангга ҳозирланибдилар. Мусулмон лашкарлари олға юриб, қиличлариши яланғочлабдилар. Зуулмакон билан Афридун якка-ма-якка жанг қилмоқчи бўлиб, майдонга чиқишгач, унинг орқасидан вазир Данлон, амир Рустам ва амир Баҳромлар чиқиб: «Сенинг ўрнингга биз қурбон бўламиз», – дейишибди. «Байтулҳарам ва обизамзам ҳақи, – дебди Зуулмакон, – бу аглаҳга қарши урушишдан ҳеч тортинмайман». У шу сўзларни айтиб, заррача чўчимай майдонда қилич яланғочлаб, найза ўйнатибди, ҳар икки тараф баҳодирлари ва лашкарларини таажжубга солибди. Зуулмакон ўнгга ҳамла қилиб икки баҳодирни, чаңга ҳамла қилиб икки баҳодирни халок қилибди. «Қани Афридун, мен унинг бошига оғир кулфатлар соламан», – деб бақирибди. Мағрур Афридун тамом рухи тушган ҳолда орқага чекинмоқчи бўлган экан, майдондан чекинмасликка қасам берибди-да: «Эй малъун, кеча акамии ўлдирдинг, буқун мени ўлдирасан. Сенинг шиҷоатингдан мен кўрқмайман», – деб Зуулмакон майдонга чиқибди. Кўлида ўтқир қилич, тагида жуда чаққон от бор экан. Бу қора от ҳакида шоир шундай деган экан:

Күз кириң ташласаң учади абжир,
Бу тулпор мақсади – тақдирга етмок.
Тұни тундан қаро, оёғи енгил,
Қишинаши худди бир момақалдиrok.
Ногоҳ әшитганлар хушидан кетиб,
Душманлар әшитса, босади титрок.
Бүрөн билан пойға қылса ҳам үзар,
Етолмай қолади, ҳаттоки чақмоқ.

Зуулмакон билан Афридун бир-бирларига оти-либдилар. Хар бири рақибининг зарбасидан сақланиб, үз хунарини қўрсатибди. Гоҳ бир-бирларига ҳамла қилиб, гоҳ бир-бирларидан четлашибдилар. Тикилавериб қаровчиларнинг кўзлари толибди. Натижада кузатувчиларнинг сабрлари битибди. Зуулмакон баланд овоз билан хайкириб Афридунга ҳужум қилибди-да, шиддат билан қилич солиб, калласини танасидан жудо қилибди. Буни қўриб, насоролар Зуулмакон устига ёпирилибдилар. Зуулмакон майдонда улар билан қизғин жанг қилибди. Қилич ва найзалар тинимсиз иш қўрсатибди. Одамлар қони сел каби оқибди. Мусулмонлар: «Аллоҳу акбар», деб такбир айтишар, «ла илаҳа иллаллоҳ», деб имон келтиришар, Мұхаммад алайхиссаломга салавот айтишар ва ниҳоят фазаб билан жанг қилишармиш.

«Шоҳ Умаруннуъмон ва ўғли Шарриконнинг қасосини олинглар», – деб баланд овоз билан бақирибди вазир Дандон туркларга. Румликларнинг қочищдан бошқа чоралари қолмабди. Улар: «Қоч, ҳалок бўласан!» – дейишиб қочибдилар. Эллик мингдан ортиқроқ насоролар ҳалок бўлишибди. Бундан ҳам кўпроқ киши асир қилинибди. Кўп кишилар шаҳар дарвозасига кираверишда сиқилиб ҳалок бўлибдилар. Румлар юз берган фалокатдан қочиб, дарвозани ёпибдилар. Мусулмонлар ғалаба ва зафар билан ўз чодирларига қайтибдилар.

Зуулмакон акасининг ёнига кирибди. Қараса, у хийла соғайган эмиш. Шифо берган худога шукур қилибди. Унинг қаршисида ер ўпибди. Унга яқинлашиб, соғлиқ билан табриклабди. «Биз бу зоҳид шарофати, унинг мустажоб дуоси хосиятидан ғалаба қозондик. Ахир у бутун кун бўйи менинг соғлигим, сизларнинг ғалаба қозонишиңгизни тилаб дуо қилиб ўтири», – дебди Шаррикон.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод хикоя айтишни тұхтатди.

**Бир юз
түртминчи кеча**
килдинг?» – деб сұрабди Шаррикон Зуулмакондан. Зуулмакон лаънати Афридунни ҳалок қилганини айтибди.

Шаррикон уни мақтаб, миннатдорлик билдирибди. Үзини зоҳид кўрсатиб ўтирган Зотуддаваҳи Афридуннинг ҳалок бўлганини эшитиши билан ранги сарғайиб, кўзлари олайиб, жиқ ёшга тўлибди. Лекин у сирни яширибди. Мусулмонларга бу хабардан хурсанд бўлганини, камоли шодлигидан йиғлаганини айтибди.

«Исо ҳаки, – дебди кампир ўз-ўзига, – энди мен унинг ўчини Шаррикондан олиб, шоҳнинг юрагини ўртамасам, оламда яшамаганим бўлсин. Жигаргўшам, насоро динининг устуни, бутга чўқинувчиларнинг ҳимоячиси ўғлим шоҳ Афридунни

ўлдириб, мени куйдиргани сингари унинг жигарини кабоб қилмасам, менга тириклиқ ҳаром». Лекин, кампир бу сирларни улардан яширибди. Вазир Дандон, сарой бошлиғи ва Зуулмакон Шаррикон ёнида унга дори ичириб ўтиришибди. Шаррикон анча соғайиб қолибди. Ҳаммалари севинишибди. Бу воқеани лашкарларга ҳам айтишибди. Лашкарлар «Шаррикон яна бизга бошчилик қилас экан», – деб шодланибдилар. Шаррикон ёнидагиларга: «Бугун ғазот қилгансиз, чарчагансиз, жойларингизга қайтингиз, дам олингиз», – дебди. Улар «хўп» дебдилар. Ҳаммалари ўз жойларига қайтибдилар. Шарриконнинг ёнида факат бир-икки ходим ва кампир Зотуддаваҳи қолибди. Шаррикон кечаси кампир билан бир оз сўзлашиб, сўнг ухлабди. Хизматчилар ҳам ётибдилар. Уларни уйку элитиб, чарчаганлари учун донг котиб қолибдилар.

Ўйда Зотуддаваҳининг бир ўзи уйғоқ қолибди. Шарриконга қараса, ширин уйқуда ётган эмиш. Кампир туксиз маймундек Шарриконнинг оёғи устига сакраб ўтибди. Кейин ёнидан, хатто тошни ҳам шарт иккига бўлувчи заҳарли ханжарини олиб, бош томонга ўтибди. Ханжар билан Шарриконни бўғизлаб, калласини танасидан жудо қилибди. Ўрнидан туриб ухлаб ётган хизматчилар бошига борибди. Уйғониб қолмасинлар деб, бирин-кетин уларнинг ҳам каллаларини олибди. Чодирдан чиқиб, шоҳ чодирига келибди. Коровулларнинг уйғоқлигини кўриб, вазир Дандон чодирига борибди. Вазир Дандон Қуръон ўқиб ўтирган экан, унинг кўзи Зотуддаваҳига тушибди. «Хуш келасиз, эй парҳезкор зоҳид», – дебди вазир унга.

Кампир вазирдан бу сўзни эшитгач, ҳаяжонланиб: «Шу вақтда авлиёлардан бирининг овозини эшитдим, шуни излаб кетаётирман», – дебди-да, орқасига қайрилибди. «Худо ҳақи, шу кеч мен

бу кампирнинг изидан бораман», – дебди вазир Дандон ўз-ўзига.

У туриб кампирнинг орқасидан юрибди. Маккор Зотуддаваҳи вазирнинг келаётганини сезиб: «Агар унга бир ҳийла ишлатмасам, қўлга тушаман», – дебди ўз-ўзига. Кейин у вазирга юз ўгириб: «Эй вазир, мен ҳозир айтганим валийни таниб олиш учун унинг орқасидан кетаётирман. Таниганимдан сўнг сенинг кўринишинг учун рухсат сўрайман. Сенга уни танитаман. Валийдан беруҳсат мен билан борма. Сени кўрса, у мендан хафа бўлади», – дебди. Вазир Дандон кампирдан бу сўзни эшитиб, у билан айтишиб ўтиришдан тортинибди-да, тўғри ўз чодирига қайтибди. Ухламоқчи бўлиб ётган экан, уйқуси келмабди. Негадир худди дунё уни ютиб юбораётгандай сиқилибди. Чодирдан чиқиб, ўзича: «Шаррикон олдига бораман, тонг отгунча у билан сўзлашиб ўтираман», – дебди-да, унинг чодири томон йўл солибди. Шарриконнинг чодирига кириб қараса, ҳаммаёқ қон: қулларнинг боши кесилган эмиш. Ихтиёrsиз бақириб юборибди.

Ҳамма ухлаб ётганлар уйғонибдилар. Одамлар шошилишиб келиб, қон оқаётганини, узилган каллани кўрибдилар. Дод-фарёд қилиб, осмонни бошлирига кўтарибдилар.

Шу вақт шоҳ Зуулмакон уйғониб, воқеани сўрабди. «Аканг Шаррикон ва унинг ёнидаги қуллар ўлдирилганлар», – дейишибди одамлар унга. Зуулмакон шошқич ўрнидан туриб чодирга кирибди. Вазир Дандон дод солиб йиглар, Шарриконнинг калласи узилган эмиш. Шоҳ ҳушдан кетибди. Барча лашкарлар додлаб йиглабдилар. Одамлар бир қанча вақт Зуулмаконнинг тепасида туришибди. У ҳушига келибди. Шарриконга қарабди-ю, ўзини тутолмай қаттиқ йиглабди. Вазир Дандон, сарой бошлиғи, Баҳром, Рустамлар ҳам ўкраб йиглашибди.

«Бу ишни ким қилганини билмайсизларми, нега тарки дунё қилган зоҳид бу ерда кўринмайди?», – деб сўрабди шоҳ Зуулмакон.

«Худо ҳақи, бу аламли ҳодисаларни фақат у ифлос шайтондан бошқа ҳеч ким қилмаган. Аввалдан охир дилим ғаш эди. Ҳаддан ортиқ тоат қилувчиларнинг маккор, ифлосликларини мен яхши билардим», – дебди вазир ва шоҳга ўзи кўрган ҳодисани айтиб берибди. Изидан бориб кузатмоқчи бўлганда, у йўл бермаганини билдирибди. Одамлар йифи-сиги кўтариб бузук зоҳиднинг қўлга тушишини худодан зорланиб сўрабдилар. Сўнг Шарриконни кафанга ўраб, тоқقا кўмибдилар. Унинг яхши феълу атворини эслаб қайғурибдилар.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод ҳикоя айтишни тўхтатди.

Бир юз бешинчи кеча

Энди Зотуддаваҳига келсак: малъуна бу ифлослик ва ташвишлардан қутулгач, қўлига қалам-қофоз олиб, шундай мактуб ёзибди: «Зотуддаваҳи томонидан мусулмонларга етиб маълум бўлсинки, мен шаҳарларингизга кирдим, ҳийлаларим билан бошларингизга ташвишлар солдим. Энг аввал шоҳ Умаруннуъмонни ўз қасрининг ўртасида ўлдирдим. Тоғ бағрида ҳам кўп кишиларингизни ҳалок қилдим. Ҳийла, найранг ва фирибларим билан энг охир ўлдирган кишим Шаррикон ва унинг куллари бўлди. Агар вақт мусоида этиб, шайтон

ёрдам берганда эди, замонининг шохи Зуулмакон ва вазир Дандонларни ҳам ўлдирап эдим. Сизларга ўзимни зоҳид қўрсатиб, ҳийла ва найрангларим билан ўйнатдим. Бундан сўнг тинчлик истасаларингиз, ўз шахрингизга қайтингиз, агар ҳалок бўлишга рози бўлсаларингиз, шу ерда қолингиз. Лекин бу ерда бир неча йиллаб турганингизда ҳам, мақсадингизга эришолмайсиз».

Мактубни ёзиб, уч кун шох Афридун таъзиясида туриб қолибди. Тўртинчи куни мингбошини чакиртирибди. Мактубни ёғоч ўққа солиб, мусулмонларга етказишни буюрибди. Кейин бутхонага кириб Афридунни ёдлаб йиғлабди. Учраган кишига: «Албатта, Зуулмаконни ва бутун мусулмон амирларини ўлдираман», – дебди.

Мусулмонларга келсак, улар Шаррикон ўлимига уч кунгача қайғуриб, таъзия тутибдилар. Фам-алам билан кун кечирибдилар. Тўртинчи куни шаҳар четида келаётган насоролар мингбошисини кўрибдилар. Унинг қўлида мактуб жойланган ёғоч ўқ бор экан.

Мингбоши ўқни уларга отибди. Шох Зуулмакон вазир Данонга мактубни ўқишини буюрибди. Вазир ўқибди. Мактуб ўқиб битирилгач, Зуулмаконнинг кўзлари ёшга тўлибди. Зотуддаваҳининг ҳийлаларига чидолмай, ҳўнграб йиғлабди.

«Қандай қилиб у маккор бизга икки марта-лаб фириб берди! Худо ҳақи, мен унинг фаржи-га қўроғшин эритиб қуймагунча, зинданда унга қафасдаги қуш каби азоб бериб, Кустантания дарвозасига сочидан остириб қўймагунча, бу ердан кетмайман», – дебди-да, яна акаси Шарриконни эслаб йиғлабди. Маккор Зотуддаваҳи насоролар ёнига қайтиб, қилган ишларини айтибди. Улар Шарриконни ўлдирган Зотуддаваҳининг саломатлиги учун ғоят севинибдилар.

Мусулмонлар эса Қустантания дарвозаси томон йўл солибдилар.

Зуулмакон акаси Шарриконни бир дам унумас, кўз ёшлари тинмас эмиш. Шу сабабли у жуда ориқлаб, бир ҳовуч сўнгак бўлиб қолибди. Бир кун вазир Дандон унинг ёнига кириб шундай дебди: «Қайгуларни ташла, кўнглингни тинчит. Аканг ажали етгани учун қазо қилди. Бунга қайфуришдан фойда йўқ. Бу ҳақда шоир шундай деган:

Бўлмас иш бўлмайди, ҳийла билан ҳам,
Бўлар нарса ўзи бўлаверади.
Жоҳиллар эзилиб юради ҳар дам,
Диллари қайғуга тўлаверади.

Фарёдни қўй, сабрли бўл, дилингни мустаҳкам қил».

«Эй вазир, отам ва акамнинг ўлими, шахри миздан узоқдалигимиз дилимни яралади. Халқимиз ҳоли нима кечди, деб ташвишдаман», – дебди Зуулмакон.

Вазир ва бошқалар йиғлашибди. Бир қанча вақт Қустантания дарвозаси ёнида қолиб кетибдилар. Шу орада шоҳ амирларидан бири Бағдоддан шоҳ Зуулмаконнинг хотини ўғил туғди, деган хабар келтирибди. Зуулмаконнинг опаси Нузхатуззамон унга Конмакон деб исм қўйибди. Лекин бу болада бир хил ажиб хислатлар кўринармиш. Шунинг учун унинг аллақандай катта ишлар қилишини кутишаётган эмиш.

Нузхатуззамон хат юбориб, унда шундай деган экан: «Олимларга, хатибларга ҳар намоздан сўнг сизларни duo қилишларини таклиф қилдим. Ҳаммамиз соғмиз, шахримизда ёғингарчилик яхши. Дўстингиз – гўлаҳ кўнгилдагидек яшаб турибди. Унинг хизматига маҳсус қуллар белгиланган. Лекин у сизнинг ҳолингизни билолмай ташвишда».

Қисса шу ерга еттанды тонг отди, Шахризод хикоя айтишни түхтатди.

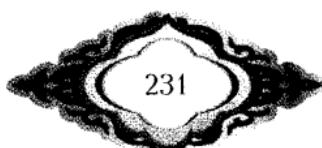
Бир юз олтинчи кеча

— Эй саодатли шоҳ, — деб давом этди Шахризод, — «Мана бағрим бутун бўлди. Конмакон исмли ўғлим бор экан, энди бу қайгуларни ташлайман, акам учун худоийлар ўтказиб, хатми Қуръон қилдираман», — дебди Зуулмакон. «Жуда яхши ўйлабсиз», — дебди вазир Дандон.

Сўнг Зуулмакон акасининг қабри ёнига чодир тикишга буюрибди. Чодир тикибдилар. Ҳамма лашкарлар қабр атрофига тўпланиб, эрталабгача Қуръон ўқибдилар. Бировлар зикр тушибди. Акаси Шаррикон қабри устуга шоҳ Зуулмаконнинг ўзи келибди. Хушбўй тутатқилар тутатиб, шу байтларни ўқибди:

Барча йиғлар кетидан, уни этдилар итоб,
Доду фарёд, шовқиндан хираланди офтоб.
Тур тоғида Мусонинг мўъжизасин эслатди,
Ҳар бирининг дилига тушди қўрқув, изтироб.
Унинг қабри бизларининг кўксимиздин ковланди,
Шунинг учун бу кўзлар тинмай йиглар, дил хуноб.
Радва тоғин елкада кўтариб борур халқ деб,
Тирик юрган чоғингда ўйламабман, моҳитоб,
Дафи этилдинг сен, гўё юлдуз ерга қўмилди,
Кўрилмаган ҳеч қачон бу ҳодиса хўб ноёб.
Эй лаҳадда ётганлар уни даррав топарсиз,
Чунки сочар нур унинг гўри мисли офтоб.
Тирилтириди кайтадан уни гўё мақтовлар,
У энди орамизда ўликмас, тирик ҳисоб.

Зуулмакон шеърини тугатгач, йиғлабди. Унга бошқалар ҳам қўшилишибди. Сўнг вазир Дандон

қабр устига келибди. Ўзини ихтиёrsиз унга ташлаб, шу байтларни ўқибди:

Бу фоний дунёни ташлаб топибсан бокий, чин олам,
Этибсан кўплар ўтган йўлни бул кун ихтиёр сен ҳам.
Бу ердин кетдинг осуда, кўнгил шод, дилда кўркувсиз,
У ерда бахтли турмушни кўриб эсдан чиқур бу фам.
Ҳимоя айладинг душман ўқидин бизни хар жангда,
Иноят кўргузуб бизга орамизда туриб бардам.
Худойим арши аълодин ато қилғай макон сенга,
Жамолин кўргузуб қилғай саодатга сени ҳамдам.
Сенингсиз куйди бу кўнгил десам, мен бир ўзиммасман,
Фироқинг ичра машриқ бирла мағриб қалбида мотам.

Вазир Дандон шеърни ўқиб, қаттиқ йиғлабди.
Кўзларидан ёш зич терилган дурлар каби оқибди.
Сўнг Шарриконнинг яқин дўстларидан бири оёққа
туриб, унинг олижаноб хулқларини эслаб, шу
шеърни ўқибди:

Ерга киргач бу карамли қўлларинг, эҳсон қани?!
Сенсизин тинкам қурибди дилда куч, дармон қани?!
Кўз ёшим ёзмиш юзимга шашқатор, хат ҳам китоб,
Карвоним йўлда қолди, сен каби сарбон қани?!
Бет ёногига кўнгил сиррини ёзмиш кўз ёшим,
Боқ, ўки, эслаб сени зорланимаган бир жон қани?!
Мен агар кўз қирини ташлар эканман бошқага
Дил тутаб, чиқсин кўзим, қийналмаган виждон қани?!

У киши шеърини битиргач, Зуулмакон, вазир Дандон, лашкарлар фарёд уришибди. Сўнг улар ўз чодирларига кетибдилар. Зуулмакон ва вазир Дандон бир неча кеча-кундуз жанг тўғрисида сўзлашибдилар. Жангни қандай уюштириш тўғрисида кенгашибдилар. Зуулмакон қайғу-фамга ботибди. Бир кун у вазирга шундай дебди:

«Мен одамлар, шоҳлар воқеалари ва ишқу муҳаббат асиirlари тўғрисида хикоялар эшитишни истайман. Зора улар кўнглимни бир оз рав-

шан қилса, күз ёшларимни тиндиришга, йиғисиғиларимни йўқотишга ёрдам берса».

«Ўтган шоҳлар воқеаси, ошуқ-маъшуқларнинг ажойиб ҳикояларини тинглаш ғамларингни енгиллатадиган бўлса, бу осон иш. Чунки марҳум отанг Умаруннуъмон ҳаётлигига ҳар кеч унга шундай ажиб воқеаларни сўзлаб берар, севги ҳақидаги шеърларни ўқиб берардим. Ҳар вақт факат шу иш билан шуғулланардим. Бу кеч мен сенинг ғамларингни тарқатиш учун «Ошиқ-маъшуқ» ҳикоясини айтиб бераман», – дебди вазир Дандон. Зуулмакон бу сўзни эшитиб, ҳеч ишга қўли бормай, кеч киришини тўрт кўз билан кутибди. Ҳали қоронғи тушмаган ҳам экан, Зуулмакон қандилларга шамлар ёқиши, лаззатли таомлар, ичимликлар ҳозирлашни буюрибди. Хизматчилар фармонни адо этибдилар. Зуулмакон вазир Дандонни йўқлатибди, вазир Дандон шоҳ хузурида ҳозир бўлибди. Кейин Баҳром, Рустам ва сарой бошлиқларини чақиртирибди. Улар ҳам келишибди. Зуулмакон вазирга қараб: «Кеч кириб, қора пардасини устимизга ёпди. Бизга ваъда қилган ажиб ҳикоянгни тинглашни истаймиз», – дебди. «Бош устига», – дебди вазир.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод ҳикоя айтишни тўхтатди.

Бир юз еттинчи кеча

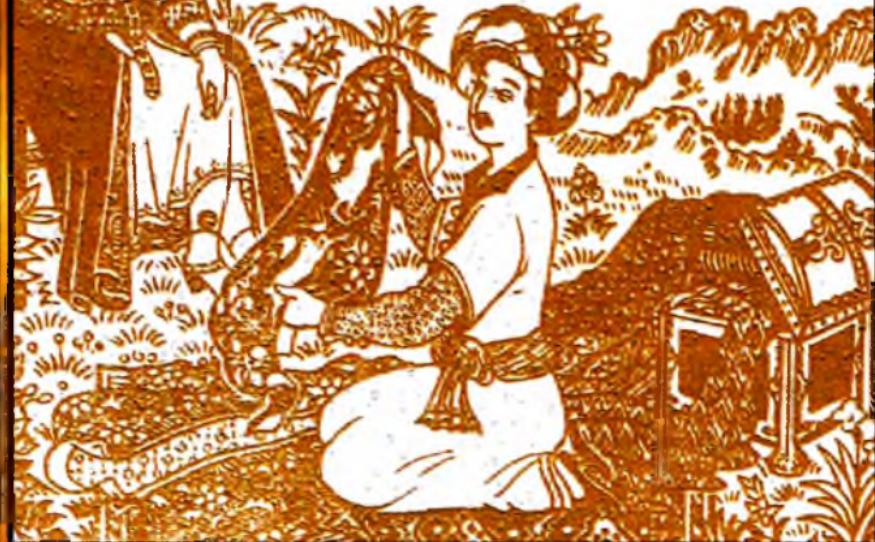
— Эй саодатли шоҳ, – деб давом этди Шахризод, – Зуулмакон вазир Дандонга қараб: «Эй вазир, кеч кириб, қора пардасини устимизга ёпди. Бизга ваъда қилган ажиб ҳикоянгни бошлишингни сўраймиз», – дебди. «Бош устига», – дебди вазир.

Менга бир қисса маълум, у ошиқ-маъшуқлар, улар ўртасидаги воситачилар, бошдан кечирган ажойиб-ғаройиб воқеалар тўғрисида ҳикоя қилиб, дилдаги ташвишни тарқатади ва Юсуф пайғамбарнинг отаси Яқуб алайҳиссалом бошига тушган каби оғир қайғу-alamларни даф қилади.

Пожулмұлук қиссаси

Үтган замонда Испиҳон тоғи-
нинг орқасида бир шаҳар
бор экан, уни Мадинайи Ҳазро
(Кўкаламзор шаҳар) деб атар
эканлар. Шаҳарга Сулаймон шоҳ
исмли бир шоҳ ҳукмронлик қи-
ларкан. У фоят эҳсонли, муруват-
ли, адолатли, очиқ юз, ширин сўз
екан. Унинг олдига ҳар томондан
йўловчилар келиб турарканлар.
Унинг шуҳрати ҳамма шаҳар ва
мамлакатларга тарқалган экан. У
узоқ замон ўз тахтида тинч ва
шод ҳукм сурибди. Лекин унинг
хотин, бола-чақаси йўқ экан.

Унинг яхши хулқли, камтарлик ва сахийликда ўзига монанд бир вазири бор экан. Кунлардан бир кун шоҳ вазирни ўз ҳузурига чақирибди. «Эй вазирим, – деб сўз бошлабди шоҳ, – хотинсиз, болачасиз ёлғизликда дилим беҳад сиқилди. Сабрим тугади. Йигитлик даврим ўтаётир. Ахир халқлар ва амирлар устида ҳукм юритувчи шоҳлар учун бу хил кун кечириш тўғри эмас. Чунки улар ўз ўринларига қолажак авлод билангиша шодланадилар. Пайғамбаримиз: «Уйланиб насл орттииринглар, мен қиёмат куни сизлар билан фахрланаман», – деганлар. Бунга сен нима дейсан? Бирор йўл кўрсат», – дебди у вазирига.

Бу сўзни эшитган вазирнинг қўзлари жиқ ёшга тўлиди. «Худо шаънига лойиқ масала устида мени сўзлашдан халос қил, эй замон шоҳи, – дебди вазир, – ёки мени худонинг фазабига учратиб, дўзахда куйдирмоқчимисан? Балки бу масалани канизаклардан бирини олиш билан ҳал қиласан», – дебди вазир шоҳга.

«Эй вазир, – дебди шоҳ, – кимлигини, тагтүгини суриштирмай канизак сотиб олиш шоҳлар учун мувофиқ эмас. Чунки канизакнинг таги паст бўлса, ундан бўлган бола ҳам золим, мунофиқ, кон тўкувчи бўлади. Канизак ботқоқ ер кабидир. Киши ботқоқ ерга экин экса, ҳосил олмайди. У бола отасининг айтганларини қилмайди, ёмонликдан қайтмайди. Мен канизак сотиб олиб, бу ишларга сабабчи бўлишни истамайман. Кўркда машҳур, насаби аниқ бирор шоҳ қизини кўрсатишингни истайман. Агар менга насаби улуғ, фазлу ҳуснда тўлиқ бирор мусулмон шоҳнинг қизини кўрсатсанг, уни тангри ризоси учун гувоҳлар ҳузурида никоҳлаб оламан».

«Мақсадингга эришасан, ниятингга етасан», – дебди вазир. «Қандай қилиб?» – деб сўрабди шоҳ.

Вазир шундай жавоб берибди: «Оқ шаҳар шоҳи Зуҳарнинг бир қизи бор эмиш, у хуснда замонининг танҳоси бўлиб, таърифидан тил ожиз эмиш. Қоматлари келишган, оху кўз, қайрилма қош, сиймосидан киши кўз узмасмиш. Ҳар қандай кипини кўз қараши билан эсанкиратиб, юз ўгириш билан ҳалок қиласмиш. Бу ҳақда шоир шундай деган экан:

Қоматин кўргач хижолат чекди сарви бўстон,
Чехрасин кўргач қуёш, ой бағри рашиқдин бўлди қон.
Лаблари қанду асални доим этди шармсор,
Тишлари саф-саф терилган дурри ғалтондин нишон.
Қомату хуснини жаннат аҳли ҳам ҳеч кўрмаган
Хуру филмон қоп-қаро кўзлар асиридур чунон.
Ишқида ўлган кишилар сонига етмас ҳисоб,
Ким ани ишқи йўлига кирди таслим қилди жои.
Васлисиз меңга ўлим бирла баробар бу ҳаёт,
Гар тирикман айрилиқ юз минг ўлимдин ҳам ёмон.

Вазир қизнинг мақтовини битиргач, «Менинг фикримча, кўп қийинчиликларни бошидан кечирган, дунё ишларида тажрибакор, муомалага уста, отасини ишонтириб, қизини сенга никоҳлашга кўндира оловчи бир кишини совчиликка юборишинг керак. Ахир узоқ-яқинларда унинг тенги йўқ. Унинг гўзал чехраси сенга шодлик бахш этади ва улуғ тангри ҳам сендан рози бўлади. Ахир пайғамбар алайҳиссалом: «Хотинсиз ўтиш ислом динига хилофдир», – деганлар».

Шоҳ шодланиб, руҳи кўтарилибди. Кўнгли очилиб, қайғу-аламлари тарқалибди. Сўнг шоҳ вазирга:

«Эй вазир, бу ишни сендан бошқа ҳеч ким эплай олмайди. Хушёrlигинг ва ўз фазлларинг билан фақат сенгина бу ишни ўрнига кўя оласан. Уйингга бор, ишларингни тугат-да, мақтов билан кўнглимни ошуфта қилган қизингни қўлга киритиш учун сафарга ҳозирлан, эртага йўлга чик.

Уни ўзинг билан бирга келтирмас экансан, бу ерга қайтма», – дебди. Вазир: «Бош устига», – деб уйига жўнабди. Шоҳларга лойик қимматбаҳо дуру гавҳар ва бошқа вазни енгил, қимматли нарсалардан, араб отлари ва таърифидан кишининг тили ожиз ҳарир кийимликлардан сандиқ-сандиқ совғалар хозирлабди. Уларни тужа ва хачирларга ортиб, юзта қора қул ва юзта жория олиб йўлга тушибди. Байроқлар бошларида хилпираб борибди. Шоҳ унга жуда тез қайтишни таъкидлабди. У кетгач, шоҳ кеча-кундуз қиз ишқида ёнибди.

Вазир мўлжалланган шаҳарга бир кунлик йўл қолгунча тоғ ошиб, қир ўтиб туну кун йўл босибди. Нихоят бир дарё соҳилига қўнибди. Ўзининг яқин кишиларидан бирини чақириб, олдинрок Зуҳар шоҳ ҳузурига бориб, ўзининг келиш хабарини етказишни буюрибди.

«Бош устига», – деб элчи йўлга тушибди.

Элчи шаҳарга кириб борган вақтда, иттифоқо, шоҳ кўнгил очиш учун шаҳар дарвозаси ёнидаги бир сайргоҳда ўтирган экан. Йўловчини кўриб, унинг бошқа юртдан келаётган киши эканини сезибди-да, чақиришга буюрибди. Элчи келиб, шоҳ ҳузурига Испиҳон тоғлари ва қўкатзор ерлар соҳиби улуғ шоҳ Сулаймоннинг вазири келаётганини билдирибди. Зуҳар шоҳ шодлик билан: «Қани, марҳамат», – деб элчини сарой томон бошлабди. «Сен вазирдан қачон ажралдинг?» – деб сўрабди элчидан.

«Фалон дарё қирғоғида, у эртага етиб келади» деб, худо давлатини доимо барқарор қилишини, ота-оналарини ярлақашини тилаб дуо қилибди.

Зуҳар шоҳ ўзининг вазирини чақиририб, унга шоҳ Сулаймоннинг ҳурмати учун энг яқин сарой аҳллари ва ноибларини олиб, вазир истиқболига чиқишини буюрибди.

Вазир ярим кечагача дарё қирғоғида қолиб, сўнг шаҳар томон йўл солибди. Эндиғина тонг отиб, қуёш ҳар томонга нур соча бошлаган, шаҳарга бир неча чақирим масофалик йўл қолган чоғда Зуҳар шоҳнинг вазири, сарой бошлиғи ва бир қанча сарой аҳллари уни қарши олибдилар. Вазир ўз муддаосига эришажагига жазм қилибди. Улар бир-бирлари билан қўришибдилар. Сўнг улар йўл бошлаб шоҳ саройига етиб келибдилар. Етти осто-нани босиб ўтибдилар. У жой шоҳ қасрига яқин бўлгани учун отлиқ юрилмас экан. Вазир баланд айвонга етгунча пиёда борибди. Айвоннинг тўрида фил сұякларидан ясалган, ҳар турли қимматбаҳо дурлар билан безатилган таҳт устида олтин чак-мали кўк атлас ёстиқлар бор экан. Таҳт устида турли қимматбаҳо дур ва гавҳарлар қадалган парда осиғлиқ экан. Зуҳар шоҳ таҳтда ўтирас, сарой аҳли унинг хизматида экан.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод ҳикоя айтишни тўхтатди.

Бир юз саккизинчи кеча

— Эй саодатли шоҳ, — деб давом этди Шахризод, — вазир Зуҳар шоҳ ҳузурига киргач, энг етуқ сўзамоллик санъатини ишга солиб, шу байтларни ўқибди:

Келишган қомати нозик эгилди,
Карамдин мевалар дув-дув
тўкилди.

Асири этганда ҳар кимни
боқиша,

Фусун кучсиз, сехр ожиз бу ишда.

Дегил фийбатчиларга қатъиян сан,

Сира ҳам севгилимдан қайтмагайман.

Жафокор менга ўз жоним солур ғам,

Уни ёдлайди, ҳаттоқи дилим ҳам.

Кетибдур уйқуға ташлаб мени ул,
Фақат сен мен била бир жойда күнгил,
Менга лутф айладинг хўп қилдинг эхсон,
Бориб, ёримга энди садқа қил жон,
Бўлак ҳеч қиссага йўқ тоқатим, бил,
Зухар шоҳ қиссасини майли айтгил.
Агар кўрсанг унинг бир боқишини,
Аламдин нок этар кўнглин кишининг.
Тилаб умрин дуо қилсанг муқаррар,
Кўтаргай қўл шахар халқи баробар.

Вазир бу ажойиб шеърни тугатгач, Зухар шоҳ уни ёнига чақирибди. Унга ғоят зўр ҳурмат кўрсатиб, ўз ёнига ўтқазибди. Очиқ юз билан боқиб, тонг отгунча у билан ширин сухбатда бўлибди. Сўнг дастурхон ёзилиб, турли хил нозу неъматлар келтирилибди. Улар тўйгунча овқатланишгач, дастурхон йифилибди. Ўтирганларнинг ҳаммалари тарқалишиб, шоҳга яқин кишиларгина қолибди.

Шунда вазир ўрнидан туриб, шоҳга мадхия ўқибди, қархисида ер ўпиб, ушбу сўзларни дебди:

«Эй улуғ шоҳ ва салобатли жаноб, мен сенга доимий саодат ва туганмас бахту иқбол тилаб муҳим бир вазифа билан, яъни Испиҳон тоғи ва кўкатзор ерлар соҳиби, адолатли, фуқаропарвар шоҳимиз – шоҳ Сулаймонга қизингни қаллиғликка сўраб келдим. Шоҳ сенга беҳисоб совғалар, ноёб тортиқлар юборди. У сенга куёв бўлишни орзу қиласи. Бу ҳақда ўз фикрингни эшитсан», – дебди-да, шоҳдан жавоб кутиб, сўзни тўхтатибди.

Зухар шоҳ бу сўзни эшитиб, ўрнидан турибди. Одоб юзасидан ер ўпибди. Ўтирганлар шоҳнинг вазирга кўрсатган бу илтифотига ҳайрон қолибдилар. Шоҳ улуг тангрига шукур этиб: «Мен бунга нима дер эдим, эй улуғ вазир, эй ҳурматли зот, – дебди шоҳ оёққа турган ҳолатда, – биз шоҳ Сулаймоннинг фуқаролари қаторидаги тобеларимиз. У билан алоқа боғлаш биз учун шараф ва обрўдир. Биз буни жондан истаймиз. Қизим

унинг жориялари қаторидаги жориясидир. Менинг энг улуғ тилагим, у бизга ҳамма вақт раҳнамо ва мададкор бўлсин».

Сўнг шоҳ гувоҳ ва қозиларни чақирибди. Қози ва гувоҳлар шоҳ Сулаймон ўзига Зуҳар шоҳ қизини никоҳлаш учун вазирини вакил қилиб юборганига гувоҳ бўлибдилар. Зуҳар шоҳ қизини Сулаймон шоҳга никоҳлашга шодлик билан розилик билдирибди. Қози никоҳ ҳужжатини муҳрлаб тасдиқлабди, уларнинг кўшақаришини тилаб дуо қилибди. Шу вақт вазир ўрнидан туриб, шоҳга келтирилган қимматбаҳо тортиқ ва ноёб совғаларни олиб киришни буюрибди. Уларни Зуҳар шоҳга тақдим қилибди. Шоҳ Зуҳар қизининг йўл жиҳозларини ҳозирлаш ва вазирни хурматлаб кутиш билан машғул бўлибди. Зиёфатга катта-кичик ҳаммани таклиф қилибди. Шодлик тўй маросими икки ойга чўзилибди. Кўз истагини, дил тилагини қондирувчи ҳар бир урф-одат бекаму қўст бажарилибди. Келин-куёвлар учун керакли ҳамма нарсалар муҳайё бўлгач, шоҳ шаҳар ташқарисига чодир тикишга буюрибди. Шаҳар ташқарисига чодир тикиб, молларни сандиққа жойлабдилар, жория ва чўрилар тайинлабдилар. Шоҳ қизига энг нозик буюмлар ва қимматли дурлар совға қилибди, қизил олтиндан ясалиб, турли қимматбаҳо тошлиар билан зийнатланган тахтиравон ясаттирибди. Уни кўтариш учун йигирмата хачир белгилабди. Тахтиравон чиройли қасрни, қуббаси эрам боғидаги гулдастани, унинг эгаси эса, энг чиройли жаннат хурини эслатар эмиш. Сўнг молларни бойлаб, тuya ва хачирларга орттирибдилар. Уч чақирим чамаси йўлгача Зуҳар шоҳ уларни кузатиб борибди. Сўнг у қизи, вазир ва бошқалар билан хайрлашиб, севинч-кувонч билан саройига қайтибди. Вазир эса, шоҳ қизи билан тўхтовсиз йўл юриб, тоғ ошиб, қир ўтиб ўз юргига равона бўлибди.

Қисса шу ерга етганды тонг отди, Шахризод хикоя айтишни түхтатди.

Бир юз түққизинчи кеча

Хабарчи шошқич йўлга тушибди. Шоҳ ҳузурига етиб бориб, келин келаётган хабарини айтибди. Шоҳ Сулаймон севиниб хабарчига бош-оёқ сарупо тақдим қилибди. Келаётган келин ва бошқаларнинг ҳурмати учун сараланган лашкарлар тўдасига энг яхши либослар кийиб, байроқ кўтариб, истиқболга чиқишиларини буюрибди. Улар фармонни бажо келтирибдилар.

Жарчи шаҳарда келинни қарши олиш учун чиқмаган бирор хотин, бирор кампир, бирор жория, бирор канизак қолмаслигини хабар қилибди. Ҳамма келинни қаршилашга чиқибди. Амалдорлар бу ишда хизмат қўрсатишга уринибдилар. Келинни қоронғи тушгач, саройга келтиришга маслаҳат қилибдилар. Сарой аҳллари кўчаларни зийнатлашга, ўzlари кўчада туриб, келинни қаршилашга қарор берибдилар.

Келиннинг ёнида маҳсус қуллар, жориялар келишаётган эмиш. Киз, отаси тортиқ қилган қимматбаҳо кийимларда эмиш. У яқинлашиши билан навкарлар уни ўнгу чапдан ўраб, саройга етгунча тахтиравонда элтибдилар. Ноюра, карнай, сурнайлар товуши етти қават осмонга етибди. Уни кўриш учун зарур ишини ташлаб чиқмаган ҳеч ким қолмабди. Хушбўй мушк ҳиди ҳар томонни

қоплабди. Отлар пойгадагидек осмонга ирғишар, хуллас, қаёққа қараманг кишини жалб этувчи бир томоша ҳозир әмиш.

Улар сарой дарвозасига келиб етибдилар. Қуллар тахтиравонни яширин эшиккача күтариб келибдилар. Қизнинг қимматбаҳо, ярқироқ зийнатларининг товланишидан ҳаммаёқ чароғон бўлиб кетибди. Зебу зийнатлар ҳар томонга шуъла сочибди. Қоронги тушгач, маҳрамлар қаср йўлини очиб, йўлни тўсиб турибдилар.

Келин канизлар орасида юлдузлар орасидаги ой каби товланармиш. У қимматбаҳо тошлар билан зийнатланган мармар таҳтли чодир ичига кириб, таҳтга ўтирибди. Шу пайт унинг ёнига шоҳ кириб келибди. Келинни кўриб кўнглида меҳр-муҳаббат уйғонибди. Келин-куёв бир ёстиққа бош қўйиб, биринчи кечани ўтказгач, шохнинг қалбидағи ғаму фуссалар тарқалибди. Биринчи тундаёқ келин ҳомилали бўлибди. Шоҳ бир ой деганда унинг ёнидан маҳкамасига чиқибди. Тўққиз ой ўтгунча ўз таҳтига ўтириб ҳукм юргизибди.

Тўққизинчи ойнинг охирги кечаси тонг отар вақтида келинни тўлғоқ тутиб, кўзи ёрибди. Шоҳ ўғилли бўлибди. Чақалоқ ғоят чиройли бўлиб, унда қандайдир баҳту иқбол белгилари сезилиб турганмиш.

Шоҳ хотинининг ўғил тукқанини эшитиб, ғоят шодланибди. Хабар келтирувчига катта инъомлар бериб, камоли севинчдан ўши ондаёқ болани кўргани борибди. Янги меҳмоннинг пешонасидан ўпибди. Унинг ҳуснига танг қолиб, шоир шеърининг тўғрилигига тан берибди:

Бу йигитни деб яратмиш худди юлдузни худо,
Бу билан осмонга ҳам фармон этибдур мутлақо.

Ё улуғ қўрғонни сақла деб, юбормиш шерни,
Бу йигит келди-ю, хурсан этди барча элни.

Ташрифидин найзаю шоҳ ҳам қувонди, тахти ҳам,
Бахт олиб келди бу оламга йўқолди ғам-алам.

Найзалар чаққон бўлиб, ёвларни овлай бошлади,
Дўстларин кулдирди хўп, душман кўзини ёшлади.

Ажратинг она сутидин сиз уни, э доялар,
Бунга ёв қони бўлур яхши ичимлик безарап.

Доялар боланинг киндигини кесиб, кўзига сурма қўйибдилар. Унга Тожулмулук Хорон деб ном қўйибдилар. Шаҳзода баҳт уйида тарбиялана бошлабди.

Орадан ойлар, йиллар ўтиб, бола етти ёшга кирибди. Шоҳ Сулаймон олимлар, донишмандларни чақиртириб, ўғлига хусниҳат, илми ҳикмат ва илми одобни ўргатишни буюрибди. Бир неча йил улар болага бу илмлардан таълим берибдилар. Шоҳ бу илмларни мукаммал ўргатганларига қаноат қилгач, ўғлини ҳарбий илм ўргатувчи муаллимга топширибди.

Шу зайлда унинг ёши ўн тўртга кирибди. У кўча-кўйда кўрган кишиларнинг эслари оғиб, ақллари шошадиган даражада хуснили бўлибди.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шаҳризод ҳикоя айтишини тўхтатди.

Бир юз ўнинчи кеча

— Эй саодатли шоҳ, — деб давом этди Шаҳризод, — Сулаймон шоҳнинг ўғли Тожулмулук Хорон ўз давридаги санъаткорларни йўлда қолдириб, отда чопини санъатини тўла эгаллаб, кўркда ўз замонининг танҳоси бўлиб етишибди. У тўғрида шоир шундай ёзган экан:

Ани олдим кучоғимга, бўлиб хуш бўйидан бехуш,
Бу янги новдага бермиш чамандин ҳинд насими хуш.
У май ичмай туриб, масдур бунга сиз ҳеч ажабланманг,
Ютиб оғизи сувин шундай бўлибдур маст-аласт, хомуш.
Жаҳонда не назокат бор, бари унда йигилмишдур,
Тузоғида шунингчун барча кўнгиллар илинган қуш.
Агар дунёда бордурмен, унинг ёди билан шодман,
Агар ўлсам билингки, бу анинг ҳижронидин келмуш.

Тожулмулук ўн саккиз ёшга кирганда, қизил
ёноқларига райхон сабзаси сингари туклар ора-
лабди. Анбар нуқтасидек холи яна алоҳида чирой
бағишлабди. Шоирнинг шу байти унга мос экан:

Иккинчи Юсуфдур у чиройда,
Кўриниб қолур эса бу жойда,
Сен ҳуснига диққат айла, бир бок,
Ишқ аҳлини айлар эсдин авлоқ.

Бошқа бир шоир бундай деган экан:

Ҳар нарсаники, кўрибди бу кўз,
Барчасидин ортиқ анда қош-кўз.
Қизил ёноғида қора холи
Кўрганини қилур жунун мисоли.

Яна бир шоир бундай деган экан:

Дунёда нимаки кўрган бўлса кўз
Унинг боқишидек эмас баркамол.
Хуснига ҳусну зийнатига зийнат
Кўшади ёноғи узра қаро хол.

Тожулмулук Хорон катта йигит бўлганда, ҳусни
яна ҳам ортибди. Унинг дўст ва ўртоқлари пайдо
бўла бошлабди. У билан яқинлашган ҳар бир киши
отасидан сўнг унинг шоҳ бўлишига жазм қилиб,
ўзи унинг қошида амир бўлишга умид боғлабди.
Тожулмулук ов ишларига қизиқиб қолибди. Бирор
соат бу ишни тўхтаттиси келмабди. Сулаймон шоҳ
саҳролардаги йиртқичлардан зарар етмаса деган

хавфда, уни овдан қайтаргани билан у қулоқ солмабди.

Иттифоқо кунларнинг бирида Тожулмулук Хорон ўз қулларига ўн қунга етарли озиқ олишга буюрибди. Улар буйруқни бажо келтирибдилар. Шахзода ўзининг одамлари билан овга жўнабди. Улар тўрт кеча-кундуз йўл юриб бир кўкатзорга етиб борибдилар. У ерда ўйноқи охулар, ваҳший ҳайвонлар қўп бўлиб, дараҳтларда мевалар пишиб ётар, ариқларда сув тўлиб оқаркан. Тожулмулук Хорон одамларига: «Тўрни шу ерга ёйинглар, ҳалқани кенгрок чўзинглар, ҳалқа бошида учрашамиз», – дебди.

Хизматкорлар буйруқни бажариб, тўрни кенг чўзиб ёйибдилар. Ҳалқага ҳар хил ваҳшийлар, охулар тушибди. Ваҳшийлар бақиришар, аллақандай овозлар чиқариб ўкиришар, от олдига тушиб, чопишар эмиш. Шу пайт ўргатилган ит, қоплон ва лочинларни қўйиб юбориб, йиртқич ҳайвонларнинг жон чиқар жойларини пойлаб, ўққа тута бошлабдилар. Ҳалқа охирига етмасданоқ, кўпгина ҳайвонларни отиб олибдилар. Колганлари қочибди. Тожулмулук Хорон сув бўйида отдан тушиб, ўлжаларни келтиришни буюрибди. Уларни таксим қилиб, сараларини отаси Сулаймон шохга атаб айирибди-да, шаҳарга жўнатибди. Айримларини сарой ахлларига улашибди.

Шу кеч ўша ерда тунашибди. Тонг отгач, улар ёнига катта карвон келиб қўнибди. Улар орасида қуллар, чўрилар ва савдогарлар бор экан. Карвон аҳли сув бўйидаги кўкатзорга жойлашибдилар. Уларни кўриб, Тожулмулук Хорон ўз яқинларидан бирига, уларнинг кимлигини, нима учун бу ерга қўнганларини билиб келишни буюрибди. Элчи уларга бориб: «Кимлигингизни танитиб, тезроқ жавоб берингиз!» – дебди хитоб қилиб.

«Бизлар савдогарлармиз, йўлимиз олис. Шоҳ Сулаймон ва унинг ўғли паноҳига сифиниб, дам олиш учун бу ерга қўндиқ. Биз улар яқинига қўнгандарнинг соғ-саломат вақт ўтказишини яхши биламиз. Шоҳ Сулаймон ўғли Тожулмулук Хоронга қимматли моллар элтаётирмиз», – дейишибди улар. Элчи шахзода ёнига қайтиб, унга воқеани баён қилибди, савдогарлардан эшитган сўзларини шаҳзодага батафсил сўзлабди.

«Агар улар мен учун бирон нарса келтираётган бўлсалар, мен уни ҳозир, шу ерда кўрмагунча шаҳарга қайтмайман», – дебди-ю, отига миниб ўйлга тушибди. Қуллар ҳам унинг кетидан борибдилар.

Тожулмулук карвонга яқинлашгач, савдогарлар ўринларидан туриб, унга туганмас баҳт-иқбол, абадий иззату икром тилаб дуо қилибдилар. Дур ва жавоҳирлардан чакма қадалган қизил атласдан чодир тикибдилар. Ипак гиламлар тўшаб, ўтириш учун зумрадлар қадалган шохона ўриндиқлар ҳозирлабдилар. Тожулмулук ўриндиқقا ўтирибди, қуллар эса, унинг теварагида турибдилар. Тожулмулук савдогарларга бор нарсаларни келтиришни буюрибди. Улар молларини келтирибдилар. Тожулмулук бу моллардан ўзига ёққанини ажратиб олиб, пулини батамом тўлабди. Отига миниб, ўйлга отланибди. Қайтар экан карвондагиларга разм солиб, улар орасида чиройли ва ғоят келишган, пешона ва юзлари ой каби ёрқин, лекин чехрасидан севиклисидан узокълик аламида сарғайғанлик нишонаси намоён бўлиб турган ёш бир йигитга кўзи тушибди.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шаҳризод хикоя айтишни тўхтатди.

— Эй саодатли шох, — деб давом этди Шахризод, — йигит кўз ёши тўкиб, шу байтларни ўқибди:

Бир юз ўн бираинчи кечা

Фироқинг ҳаддин ортиб, фам-алам
чексиз чўзилмиш, ёр,
Кеча-кундуз тўкар қон ёш бу икки
дийдаи хунбор.
Ўшал қунким унинг бирла жудолик
ўртага тушди,
Кўнгилдин ҳам умидим узган эрдим
бир йўла — мен зор.

Аё дўстим, унинг бирла видолашмоққа бер имкон,
Унинг бир сўзидин топгай шифо ҳар қандайин бемор.

Йигит шеърни битиргач, ҳушидан кетиб
йиқилибди. Унинг ахволи Тожулмулукни ҳайратда
қолдирибди. Йигит ҳушига келиб, мана бу байтларни ўқибди:

Сақланинг, солманг назар ул қоп-қаро мужгонига,
Ким илинмиш сехрига, у қасд этар ўз жонига.
Кўзлари қайга боқаркан ўргатур кескирлигии,
Жанг аро кескир пўлат, қилич олмас қалқонига.
Бермангиз кўнгил анинг ширин сўзига алданиб,
Чунки бу сўз оғудир идрокнинг имонига.
Дилбарим, нозик бадан пўсти ҳарирдан ҳам нафис,
Тегса илгингиз бўялгай шу замон ўз қонига.
Дунёда хушбўю мушк, аммо атир янглиғ у ҳам,
Тенг кела олмас анинг сарви қадди рапхонига.

Ўқиб бўлиб, ох уриб яна ҳушсиз йиқилибди.
Тожулмулук бу ахволга ғоят ажабланиб, унинг
ёнига борибди. Йигит ҳушига келиб қараса,
шоҳнинг ўғли тепасида турганмиш. Шошилиб
ўрнидан турибди-да, унинг қаршисида ер ўпибди.

«Нега сен бизга ўз молингни кўрсатмадинг?» —
дебди Тожулмулук унга. «Менда сизга кўрсатгудай

бир нарса йўқ, эй шаҳзода», – деб жавоб берибди йигит.

«Бор нарсангни кўрсатиб, аҳволинг тўғрисида маълумот бер, чунки мен сенинг қўзингни ёшли, дилингни ғашли кўраётирман. Агар бирорлардан жабрланган бўлсанг, у зулмдан сени халос қиласиз, қарздор эсанг, қарзингни узамиш. Аҳволингни кўриб, дилим вайрон бўлди», – дебди Тожулмулук. У қулларига ўриндиқ келтиришни буюрибди. Фил суягидан ишланиб, олтин аралаштирилган ипакли матолар билан қонланган ўриндиқ келтирибдилар. Тожулмулук ўриндиққа ўтириб, йигитни гиламга ўтиришга буюрибди.

«Молларингни кўрсат!» – дебди шаҳзода йигитга. «Эй шоҳим, молларимни оғзингта олма. Улар сенга кўрсатишга арзимайди», – дебди йигит. «Албатта, кўрсатишинг керак», – деб Тожулмулук қулларидан бирига йигитнинг молларини келтиришни буюрибди. Молларини олиб келишганини кўрган йигитнинг кўзларига ёши келиб йиғлабди. Каттиқ оҳ уриб, шу шеърни ўқибди:

Қасам бўлсин кўзлар қаролифига,
Нозик-ниҳол қаддин расолифига.
Сўзлар билан имо, нозу карашма,
Жон олғувчи ҳам кўр жафолифига.
Сендин таҳқирланиш асло келишмас
Мендаги сидқ ҳам жон фидолифига.

Сўнг йигит молларини очиб, бирма-бир Тожулмулукка кўрсатибди. Улар орасида минг динорли кумуш чакмали бир атлас тўнни ҳам ёзиб намойиш қилибди. Тўнни ёзар экан, ичидан бир бўлак нарса ерга тушиб кетибди. Йигит шошқич уни олиб, кўлтифига яширибди-ю, бутун борлигини унутиб, шу байтларни ўқибди:

Бу эзилган жон қачон сендин топгайдур шифо,
Сенинг васлингдан кўра юлдуз яқин осмон аро.
Хирсу ҳижрон соғиниш, кўнгилни қилди хаста ҳол,
Ваъдалар бирлан ўтурда эсиз умр, э бевафо.

Мен на сендантур узоқда, менга на сен ҳам яқин,
Бермагай васлинг ҳаёт-у, айрилиқ бўлмас бало.
Наadolat сенда бор, на раҳму шафқат сенга ёр,
Рағбатинг бор-у, на дилга, на кўнгил сендан ризо.

Йўлдин оздим, дарбадор ишқингда саргардонман,
Энди топмоққа йўлимни йўқ умидим мутлақо.

Тожулмулук йигит ўқиган байтларга фоят ҳайрон қолибди. У бунинг сабабларини билолмай гаранг бўлибди. Йигит тўн ичидан тушган лахтакни шошқич олиб қўлтиғига қистирганда Тожулмулук ундан: «Бу нима?» – деб сўрабди. «Бу нарса сенга керак эмас, эй хўжам», – дебди йигит Тожулмулукка. «Албатта, уни кўраман», – дебди Тожулмулук. «Молларимни фақат шу нарса туфайли кўрсатишдан тортинган эдим. Буни кўрсата олмайман», – дебди йигит.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод ҳикоя айтишни тўхтатди.

Бир юз ўн иккинчи кечада

— Эй саодатли шоҳ, – деб давом этди Шахризод, – «Албатта, уни кўришим керак», – дебди Тожулмулук. Йигит қўлтиғи тагидан ҳалиги лахтакни чиқариб берибди-да, фарёд уриб йиглабди. Кўп оҳ-воҳлардан сўнг, шу байтларни ўқибди:

Дўстларим, сўкманг қулоқларни еди
афғони деб,
Билмадик бу жинни қай бир
ўлканинг инсони деб.

Юз ўгирманг мен ғарининг ҳолига раҳм айлангиз,
Бу фифонларга сабаб севгининг хижрони деб.
Келса ёр бошиға тиф, сақлаб уни тутдим бошим,
Шул бошим ҳурмат қилинг дилдорининг қалқони деб,
Ниш уриб ҳар субҳи дам олса қоним минг розиман,
Сиз ажабланманг хиноси ошигининг қони деб.
Билмадим мен қайси лойдин бўлган эркан пешонам,
Шўрлигидин ўйламангким, сиз уни туз кони деб.
Ўлсам, э дўстлар, унумтанг мен каби бечорани,
Эслангиз шунча маломатта чидамиш хони деб.

Йигит шеърни тамомлагач, Тожулмулук унинг ахволини паришон сезибди. «Бу лахтакка қараб йиғлашинг сабабини сўзла», – дебди у йигитга. Йигит лахтак отини эшитиши биланоқ, оҳ урибди: «Бу лахтак тўғрисидаги воқеа жуда қизиқ, унинг эгаси, бундаги расмларни чизган одам билан кечирган онларим нина билан кўз оқига ёзгиликдир», – деб лахтакни ёзибди. Қарасалар, унинг бир томонида ипакдан тикилиб, олтин билан зийнатланган оху расми бор эмиш, унинг қаршиисига кумушдан иккинчи бир оху тикилган бўлиб, бўйнида олтин занжир ва уч қатор дур терилган зийнат осуғлиқ эмиш. Тожулмулук унинг тикилиш санъатига қараб: «Билмаган нарсаларни одамга ўргатган улуғ кишидир», – дебди. Тожулмулукнинг дилида бу йигит воқеасини билиш ҳаваси пайдо бўлибди. «Бу охулар эгаси билан бўлган воқеангни баён қил», – дебди у йигитга.

Ошук ва маъшук Киссаси

— О там катта савдогарлардан бўлиб, — дебди йигит ҳикоясини бошлаб, — мендан бошқа фарзанди йўқ эди. Амакимнинг ҳам ёлғиз қизи бор эди. Марҳум амаким ҳаёт эканида отам билан ваъдалашиб, бизларни бир-биримизга боғлаб қўйган эканлар. Амаким вафот этгач, ҳар иккимиз ҳам бизнинг хонадонда тарбияландик. Мен ўсиб балоғатга етдим. У ҳам бўйига етди. Уни мендан, мени ундан яширмади-

лар. Отам билан онам шу йил бизнинг тўйимизни қилишга қарор бердилар. Отам тўй ҳозирлигини кўра бошлади. Амакимнинг қизи билан бир ўринда ётардик. Аммо кўнглимиз тўғри эди.

Амакимнинг қизи мендан кўра зийрак, хушёр ва билимдон эди. Отам тўй ҳозирликларини кўриб бўлди. Иш фақат одамлар ўртасида хутба ўқиб, никоҳ қилишга тақалди. Отам никоҳни жума намозидан сўнг ўтказишга қарор қилиб, таниш-билиш, қариндош-уруг, ёр-дўстларини тўйга таклиф қилди. Жума куни меҳмонлар ўтирадиган уйларга сув сепиб супурдилар, ювиб-тараб, деворларга зар гиламлар осиб, гилам, кўрпа-кўрпачалар ёзиб, тахт қилдилар. Одамлар жума намозини ўқиб келишлари керак эди. Отам нишолда ва бошқа ширинликлар тайёrlади. Никоҳ хати ёзиш қолди, холос. Онам мени ҳаммомга юборди. Орқамдан қимматбаҳо янги кийимлар юбориши. Ҳаммомдан чиқиб, уларни кийдим. Кийимларга хушбўй анбарлар сепилган эди. Ҳамма ёқни хушбўй ҳид босди. Юрап эканман ёқимли мушк ҳиди анқир эди.

Жума намозини ўқиши учун масжидга бормоқчи бўлдим. Бир ўртоғимни тўйга айтиш эсимга тушди. Жумагача уни айтиб келиш мақсадида уни излаб кетдим. Умримда юрган кўчаларга кирдим. Ҳаммомдан чиққанлигим, янги кийимлар кийганим учунми, терлаб кетдим. Тер оқар, хушбўй ҳид ҳар томонга гупиллаб анқирди. Бир оз дам олиш учун дастрўмолчамни тагимга ёзиб, кўча бошида бир ерга ўтиредим. Баданим қизиб, тер пешонамдан юзларимга оқди. Дастрўмолимни тагимга согганим учун терни артишга ҳеч нарсам йўқ эди. Кийимим этагига артмоқчи бўлдим. Бирдан ёнимда оқ дастрўмол пайдо бўлди. Қаердан келганини сезмай қолдим. У ёқимли насим шамолидан майин, ҳар қандай bemорга шифо бағишлидиган кўркам эди.

Кўлимга олиб дастрўмолнинг қаердан келганини билиш учун юқори қарадим. Кўзим оху эгасининг кўзига тушди.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод ҳикоя айтишни тўхтатди.

Бир ўз ўн учинчи кечা

— Эй саодатли шоҳ, — деб давом этди Шахризод, — йигит сўзида давом этибди: «Дастрўмолнинг қаердан келганини билиш учун юқори қарадим. Кўзим оху эгасининг кўзига тушди. У жез панжарали деразадан қараб туарди. Кўзим ундан чиройли ва гўзал аёлни кўрмаган, қисқаси у шундай кўркам эдики, мақтовини таърифлашдан тилим ожиздир. Менинг қараганимни кўргач, бармоини оғзига тиқди, сўнг ўрта бармоини кўрсаткич бармоига яқинлаштирди. Кейин ҳар икки бармоини кўкраклари ўртасига қўйди. Бошини деразадан ичкари олиб, деразани ёпди-да, тойиб бўлди. Назаримда, дилим ўртанаётгандек бўлди. Унга бир қарашда юрагими ни ўғирлатиб, ўзимни йўқотиб қўйдим. Қилган ишоратларини фаҳмлай олмадим. Иккинчи марта деразага боқдим. У ёпиқ эди. Кун ботгунча ўша ерда кутиб турдим. Одам зоти у ёқда турсин, чурқ этган товуш ҳам эшиитмадим. Бир кўришга муштоқ бўлиб ўрнимдан турдим. Рўмолни қўлга олиб, ичини очдим. Ундан мушку анбар иси гуркираиди. Борлиғимни шодлик қоплаб, ўзимни жаннатда ҳис қилдим. Сўнг рўмолни ёздим. Орасидан жуда юпқа бир қозоз ерга тушди. Қофозни ёзган эдим, ундан кишини маст қилгувчи аллақандай ёқимли ҳидлар анқиди. Қофозга шу шеър битилган эди:

Жононима хат ёздим-у ишқим баён этдим,
Күнглим каби нозик хатимни армуғон этдим.
Бу хат алифи не учун ингичка дема, ёрим,
Нозик жасад аксини мен унда ниҳон этдим.
Ошиқ киши қадди зарифу нозик ўлур деб
Кўп тинглаган эрдинг мана шундин нишон этдим.

Шеърни ўқигач, рўмол чиройини томоша қила бошладим. Унинг бир четига шу байтлар ёзилган эди:

У котиб ёзибди ажойиб бир хат,
Котиблар аро у нақадар хушхат.
Райхон билан ёзмиш унинг юзига
Икки нозик мисра хаттот табиат.
У келса ою кун уятга қолур
Қад эгса, эгилган сарвга уят.

Рўмолнинг иккинчи четига мана бу байтлар битилган эди:

Мушку анбар бирла бир байт шеър ёзмишдур уни –
Дейди кўрган олма устида ақиқдан икки хол.
Бизни ўлдирмоқдалар мастон кўзлар бир бокиб,
Май эмас, нозик ёнокдан мастмизу дил bemажол.

Рўмолда ёзилган шеърларни ўқигач, дилимда лахча чўғ пайдо бўлди. Ҳирсим ортди. Рўмол билан хатни кўтариб уйга қайтдим. Уни қўриш, унга етишиш учун нима чора топишни билмас эдим. Яrim кечада уйга кириб бордим. Амакимнинг қизи йиглаб ўтирас эди. Мени кўргач, кўз ёшларини артиб салом берди. Кийимларимни еча туриб, келмай қолганим сабабини сўради: «Сарой кишилари, савдогарлар ва бошқалар тўпланишди, қози ва гувоҳлар келишди. Овқат ейишди, узок вақт никоҳ қилиш учун сени кутиб ўтиришди. Келишингдан умид узишгач, тарқалишди. Отанг бу ишга ғоят сиқилди. Бир йил ўтмагунча никоҳ қилмайман, деб қасам ичди. Ахир отанг бу зиёфат

учун катта чиқимдор бўлди. Нега шундай қилдинг, шу вақтгача нега келмадинг, нега кечикдинг?»

«Мендан ўтганларни сўрама, эй амакимнинг қизи», – деб рўмол воқеасини айтиб бердим. У рўмол билан хатни олиб, унда ёзилган шеърларни ўқиб кўрди. Кўзидан дув-дув ёш оқиб, ўзни унтиб, шу шеърни ўқиди:

Ким деса, ишқ аввалида ихтиёрий унга сен,
Айтки ишқда ихтиёрий нарса йўқдур хеч қачон.
Ҳамма зўрлик шунда, аммо, бунда йўқ шармандалик,
Бу ҳақиқатдур уни тасдиқ этар жумла жаҳон.
Ҳар на зулм кўргузса ишқ бир бор танангга ўйлагач,
Айтасан бу зулм эмас, қийноқ эмас, ороми жон.
Бу юрак дардими, ё ёр қийноғи, ё ургани,
Ё қасосми ёки баҳтми нафс ё қўзғалган он?
Не балодур дилга ҳамда не даво бу кўнглима
Мен буларни ўйлай-ўйлай ақлима етди зиён.
Шу билан бирга муҳаббат даври бир байрам эрур,
Чехралар яшиаб, гўзал хурсанд кулиб турган замон.
Ҳамма пасткашлик киридин ишқ бизни тозалар,
Шу учун ҳам паст кишилар қалбин ишқ этмас макон.

«У сенга қандай ишоратлар қилди?» – деб сўради амакимнинг қизи.

«У менга ҳеч нарса демади. Фақат бармоқларини оғзига тикиди. Сўнг ўрта бармоғини кўрсаткич бармоғига туташтириди. Кейин ерга ишорат қилиб, бармоқларини кўкрагига босди-да, бошини ичкари олиб, деразани ёнди. Шундан сўнг мен уни кўрмадим. Лекин, у ўзи билан менинг юрагимни олиб кетди. Кун ботгунча мен у ердан қимирламай, яна бир марта деразадан қарашини кутиб ўтирдим. Кун ботгач, умид узиб уйга қайтдим. Мана менинг воқеам. Мен сендан бу ишда кўмак сўрайман», – дедим.

У бошини кўтариб, менга термилди. «Эй амакимнинг ўғли, – деди у, – агар сен менга кўзингни ўйиб бер десанг ҳам амрингни бажараман. Ҳар қандай ишингга ёрдам бераман, унинг

ҳам мақсадига эришиш учун кўмаклашаман. У сенга мафтун бўлибди. Сен ҳам унга мафтун бўлгансан».

«Унинг ишоратларини қандай тушуниш керак?» – деб сўрадим.

«Бармоқларини оғзига тиқиши, сени ўз жонидек хисоблашига, сенга етишишга ишоратдир. Рўмолча эса, ошиқларнинг севиклиларига юборажак саломининг белгиси бўлади. Коғоз унинг жони тамоман сенга бағишланганига ишоратдир. Икки бармоғини кўкрагига қўйиши, икки кундан сўнг шу ерга кел, сенинг келишинг билан дилим фамлари кўтарилсин, деганидир. Эй амакимнинг ўғли, билгил, у сенга ошиқу бекарор бўлибди. Унинг ишоратлари тўғрисида менинг фикрим шу. Менинг уйдан чиқишим мумкин бўлганда эди, сизларни жуда тез бирбирингизга қовуштирар эдим», – деди у.

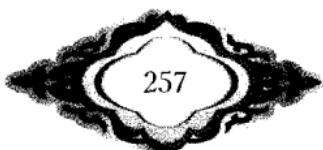
Амаким қизининг таъбирини эшитиб, сўzlари учун миннатдорлик билдиридим. Ўз-ўзимга, икки кун кутаман, дедим-да, амаким қизининг ёнида гоҳ унинг тиззасига, гоҳо ёстиқقا бош қўйиб икки кун бедор бўлдим. Емадим ҳам, ичмадим ҳам. У мени овутар: «Ўзингни дадил тут, бардам бўл, ақлингни йиғ, бўшашма», – дер эди.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод ҳикоя айтишни тўхтатди.

Бир ўз ўн тўртинчи кечা

— Эй саодатли шоҳ, – деб давом этди Шахризод, – йигит ҳикоя қилишда давом этибди: «Орадан икки кун ўтгач, амакимнинг қизи менга «Ўзингни дадил тут, кўзингни оч, бўшашма, кийимингни кий, ваъдага мувоғик йўлга туш», – деди-да, ўрнидан ту-

риб, кийимимни кийдирап экан, яна далда берди. Күнглимини құтариб, ғайратлантириди. Мен йўлга тушиб, мўлжаллаган манзилга етдим. Бир дўкон ёнида бир оз вақт ўтиридим. Бирдан дераза очилди. Уни кўриш билан хушдан озиб йиқилдим. Хушимга келиб ақлимни йиғдим, ўзимни дадил тутишга харакат қилиб, иккинчи марта қарадим. Яна хушдан кетдим. Кўзимни очиб қарасам, у қўлида ойна билан қизил рўмол тутиб турибди. Мени кўргач, у енгини шимариб, беш бармоғини ёйди. Беш бармоғи билан қўкрагига уриб, қўлларини осмонга кўтарди. Ойнани деразадан ташқарига чиқарди. Қизил рўмолни қўлига олди. Сўнг ичкари кирди. Қайтиб келиб, уч марта ойнани кўчага тушириб, кўтариб олди. Кейин рўмолни бошига боғлади-да, бошини деразадан ичкари олиб, ҳеч нарса демай, мени ҳайратда қолдириб, кўздан фойиб бўлди.

Унинг ишоратларига тушунолмай ҳар хил фикрга чўмиб қолавердим. Шомгача уни кутиб, ўша ерда қолиб кетдим. Сўнг ярим кечага яқин уйга қайтдим. Амакимнинг қизи юзини билагига қўйиб, йиғлаб ўтирган экан. У шу шеърни ўқиди:

Таънаю таъзик сени деб тортаман токай, нигор
Қоматинг сарви равон бас, дил нечук топсин қарор?!
Бир назар ташлаб, ўғирлаб қалбимни кетдинг балар,
Қолди менга Азро ишқи, йўқ ўзимда ихтиёр.
Турк қўзидек бир сузилса нарғиси шаҳлолари
Барчани ўлдиргай у ўткир қилич ё зулфиқор.
Битта кўйлак ҳам кўтармоққа танамдур бемажол,
Юкладинг ишқинг юкин бу потавон жиссимиға, ёр
Севгилинг бир боқиши жонингга офат келтирур –
Дер экан ағёrlарим мен йиғламайму зор-зор.
Кошки қалбинг каби бўлса эрди қалбим мени ҳам,
Қоматимни қоматингдек нозик этди рўзгор.
Кўп газаблидур жамолинг посибони – қўзларинг,
Ҳам коровул қошларингда ҳеч адолат йўқ, нигор.
Юсуф олди бор гўзалликни деганлар янглишур,
Сенга бир боққан билур юзларча Юсуф хусни бор.

Мен ракиблар наздида сендан узоқ қочмоқчиман,
Чунки күз тегмоғи мумкин жонни берсам ошкор.

Унинг шеърларини эшитиб, аламим яна ортди.
Қайғум зиёдалашиб, уй бурчига хушсиз йиқилдим.
Амакимнинг қизи ўрнидан туриб, ёнимга келди.
Кийимларимни ечди. Енги билан юзимни артар
экан, бўлган воқеани сўради. Унга юз берган
воқеани бошдан-оёқ сўзлаб бердим.

«Эй амакимнинг ўғли, – деди у, – беш бар-
моғини кўрсатиши, беш кундан сўнг шу ерга
кел дегани, ойнани кўрсатиб, бошини дсразадан
чиқариши, сен мана шу дўкондаги чиройли йигит
ёнида менинг одамим келгунча кутиб тур дегани-
дир».

Унинг бу сўзини эшитгач, юрагимга лахча чўф
тушди. «Сен жуда тўғри топаётирсан, эй амаким-
нинг қизи, чунки у ерда дўкондор яхудий йигит
бор», – дедим. Кўзларим ёшланди. «Ўзингни да-
дил тут, бўшашма, ахир одамлар ишқ кўйида бир
неча йиллаб азоб чекадилар, хирс оловига дош
берадилар. Сен эса ҳали беш кун ўтмасдан, оҳ-воҳ
уриб йигтайсан», – деди ва ширин сўзлар билан
менга тасалли бера бошлади.

Таом келтирди, емоқчи бўлиб бир луқма ол-
дим. Томоғимдан ўтмади. Ейишдан ҳам, ичишдан
ҳам, ширин уйқудан ҳам кечдим. Рангим сарғайиб,
чиройим ўзгарди. Чунки бундан илгари ишқ бало-
сига гирифтор бўлмаган эдим. Севги ҳароратини
тотмаган, хирс оловини сезмаган эдим. Бу ҳодиса
мен учун биринчи эди. Қийналиб, беҳад сиқилдим.
Амакимнинг қизи ҳам қийналаётганимни сезиб
эзилди. У менга ошиқлар ҳолини ҳикоя қилар, ҳар
кеч ухлагунимча турли воқеаларни сўзлаб, овутар
эди. Мендан тинчимай мижжа қоқмас, кўзларидан
тинмай ёш оқарди.

Шу йўсинда беш кун ўтди. Бешинчи куни амакимнинг қизи ўрнидан турди. Сув иситиб, мени ювинтириди. Кийимларимни кийгизди. «Энди йўлга туш, худо тилагингни берсин, мақсадингга етказсин», – деди у.

Йўлга тушдим. Кўча бошига етдим. Шу кун шанба бўлиб, яхудий йигитнинг дўкони қулф эди. Мен у ерда ўтиридим. Аср бўлди, кун ботиб, қоронги тушди. Шунда ҳам ёрдан хеч бир дарак бўлмади. Ўзимдан хавфлана бошладим. Бу ер овлоқ жой бўлса, бир ўзим ўтирсан қандай бўларкан дедим-да, ўрнимдан турдим. Уйга қараб йўл олдим. Маст каби гандираклаб уйга етдим. Ичкари кириб қарасам, амакимнинг қизи бир қўли билан деворга қоқилган қозиқни ушлаб, бир қўлинни кўкрагига қўйиб, ҳазин нафас олиб, охурганча шу байтларни ўқирди:

Қариндошлар юз ўтирган бадавий қиз ишки зўрdir,
У сахрова сарсон кезар, дунё унга қаро гўрdir.
Кўриб қолса карвонларни бағридан ўт ёқиб берар,
Берган суви кўз ёшидур, жуда аччиқ, жуда шўрdir.
Аммо унинг шу севгиси менинг севгим каби эмас,
Менинг севгим олдида у жуда хомдур, ҳали гўрdir.

Киз шеърни битиргач, менга қаради. Кўз ёшлиарини енги билан артди. Менга табассум қилди. «Эй амакимнинг ўғли, худо сени ишқинг тушган кишига етказсин, – деди у, давом этиб. – Нега сен бу кеч севиклигинг ёнида қолмадинг, у билан истагингни қондирмадинг?»

Бу сўзни эшитиб, кўкрагига тепдим. Чалқан-часига ағдарилиб тушди. Қарасам пешонаси ёрилиб, қон оқмоқда.

Кисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод ҳикоя айтишни тўхтатди.

Бир юз ўн бешинчи кечада

Мулойимлик билан: «Эй амакимнинг ўғли, – деди у, – худо ҳақи, мен у сўзни сен билан севиклингни масхаралаб айтганим йўқ. Бошим оғриб, қон олдирмоқчи бўлиб юрган эдим, баҳона билан мақсадимга етдим. Ҳозир бошимнинг оғрифи қолди. Пешонам ҳам енгил тортди. Қани энди бугун бўлган ишларни айт», – деди у менга. Мен унга бўлган воқеаларнинг ҳаммасини сўзлаб, йифладим.

«Эй амакимнинг ўғли, – деди у табассум қилиб, – шодлан, мақсадингга етасан, орзуларинг амалга ошади. Булар ҳаммаси розилик аломати. Бугун сенга кўринмаганининг сабаби шуки, у сени синовдан ўтказмоқчи бўлган, қанчалик чидамли эканингни, ишқига содиклигингни имтиҳон қилмоқчи бўлган. Эртага сен яна ўша жойга бор, унинг ишоратларига дикқат қил, шодлик кунларинг яқинлашиб, қайфуларинг битадиган кун яқин».

У менга ҳар қанча тасалли бермасин, қайфуташвишларим борган сари зиёдалашаверди.

Орадан бир оз вақт ўтгач, у менга овқат келтирди. Идишни тепдим. Овқат ер билан битта бўлди. «Ошиқлар девона бўладилар. Улар овқат ҳам истамайдилар, уйқу лаззатини ҳам билмайдилар», – дедим. «Бу, албатта, севги аломатидир», –

деди амакимнинг қизи. Кўзларидан ёш оқиб, идиш синикларини терди. Овқат тўкилган ерни артди. Сўнг мени турли ҳикоялар билан овута бошлади.

Худодан эртароқ тонг отишини сўрадим. Тонг отиб, қуёш нур сочгач, йўлга тушдим. Терлаб-пишшиб ўша кўчага бордим-да, дўкон ёнида ўтирдим. Бирдан дераза очилиб, қиз бошини чиқарди. У кулиб, кўздан фойиб бўлди. Бир оздан сўнг бир қўлида ойна, тўрва, гул тўла тоғора, иккинчи қўлида шамдон кўтариб келди. Дастлаб ойнани қўлига олди. Тўрвага солиб боғлаб, уйга ташлади. Сўнг соchlарини ёйди. Бир лахза шамдонни гул тўла тоғора устига қўйди. Кейин уларнинг ҳаммасини олди-да, деразани ёпиб, кўздан фойиб бўлди. Бирор оғиз сўзламади хам. Унинг сирли ишоратларидан, яширин аломатларидан дилим ёнди, хирсим кучайди.

Ёшли кўз, ғамли кўнгил билан уйга қайтдим. Амакимнинг қизи кўкрагини захга бериб, куйибённиб йиғлаб ўтиради. У рашқ ўтида ёнар, лекин ўз дилидагини сездирмасликка уринарди. Чунки менинг ишқимни, ишқ йўлида девоналигимни биларди. У фоят ачинарли ҳолда шу байтларни ўқиди:

Сен ўғирлаб кўнглимни мендан яшириндинг беибо,
Дилда оромим шу соатдан йўқолди мутлақо.
Сен билан мен бирга вақтда билмас эрдим ҳеч алам,
Сендин ажралдим-ку, кўзлар қон тўкар, э маҳлико.

Шеърни тугатиб, менга қаради. Кўз ёшларини енги билан артди. Ёнимга келди-ю, ўзининг муҳаббати тўғрисида сўзлашга журъат этмади. Бир қанча вақт жим тургач: «Эй амакимнинг ўгли, қани, айт-чи, бу гал нималар бўлди?» – деб сўради. Бутун воқеани сўзлаб бердим.

«Сабр қил, ёрга етишиш, мақсадингга эришиш соати етибди, – деди у. – Ойнани тўрвага солинши – кун ботгач деганидир; сочининг ёйиши – кеч кириб, коронғу босганда кел, деганидир. Тоғорадаги гуллар, келгач далон орқасидаги боғчага кир дегани; шамдан эса боғчага киргач, шам ёниб турган ерга ўтириб, мени кут. Сенинг ишқинг менинг жонимни олади, дегани».

Амаким қизининг сўзини эплиби, камоли шодликдан бақириб юбордим. «Қачонгача ваъдалар қиласан, мен мақсадга эришполмаётирман. Сенинг бу тушунтиришларингда тўғри бир фикр кўрмаётирман», – дедим ғазабланиб. Амакимнинг қизи кулди. «Фақат шу куннинг охиригача, кун ботиб кеч киргунча сабр қилиш керак, холос. Кеч киргач, мақсадингга эришасан, бу сўз ёлғон эмас, хақиқат», – деб қуйидаги икки байтни ўқиди:

Мартабанг ортмоқда кундан-кун сени,
Фам уйидан сен узокдурсан омон.
Бахтлиларга енгилу осон эрур,
Кўп кишига мушкул ишлар ҳар қачон.

Сўнг ёнимга келиб, ширин-ширин сўзлар билан мени овута бошлади. Лекин бирор овқат таклиф қилишга журъат қилолмади, аччиғим келишидан хавфланди. Кийимимни ечгач: «Эй амакимнинг ўғли, – деди у менга, – ёнимга ўтириб, зерикиб қолмаслигинг учун баъзи нарсаларни айтиб бермоқчиман. Кеч киргач, худо хоҳласа, албатта, севиклинг ёнида бўларсан».

Мен унга қарамадим. Кеч киришини тўрт кўз билан кутардим. «Эй худо, тезроқ кеч кира қолсачи», деб илтижо қилардим.

Кеч киргач, амакимнинг қизи қаттиқ йиғлай бошлади. Нўхат донасида тоза мушк чиқариб берриб шундай деди: «Эй амакимнинг ўғли, бу до-

нани оғзингта сол, ўз севиклинг билан қўришиб мақсадингга эришгач, у, албатта, истагингга рози бўлади, қуйидаги байтни ўқи:

Худо номи билан сизга саволим бордур, ошиқлар,
Мухаббат қилса ёш ошиққа кўп жабрин у не қилсун?

У мени ўпиб, бу байтни қизнинг олдидан чиқиб кетаётгандағина ўқишимни илтимос қилди. Бош устига, дедим. Кечқурун йўлга тушиб, боғчага етдим. Боғчанинг эшиги очиқ экан, ичкари кирдим. Узокдан ёниб турган шам кўринди. У томонга йўл солдим. Яқинлашиб қарасам, ғоят зийнатланиб, гумбазлар чиқариб ишланган бино экан. Унда фил суюклари ва обнус ёғочларидан ишланган қуббали бир ўриндик бор экан. Ўриндик устига олтин, кумуш чакмали ҳар турли ҳарир матолар ёйилган, гумбаз ўртасида кумушдан ясалган катта шамдонда шам ёниб турарди. Бино ўртасида атрофлигига турли тасвиirlар нақш қилинган чашма бор эди. Тўрда ёзиғлиқ катта дастурхоннинг устига ипак парда ташлаб қўйилган. Бир чеккада кумуш қадалган биллур чинни қадаҳда тўла май турарди. Унинг атрофида яна ҳам нозик ишланган усти ёпиқли патнис бор эди. Дастурхонни очдим. Унда ҳар турли мевалар: олма, узум, анор, пўртахол ва бошқа қуруқ меваларнинг ҳар тури бор эди. Улар орасида ҳар турли хушбўй гуллар, қизил гул, ясамун насрин, нарғис гуллари ҳам бор эди. Буларни кўриб, ҳайратга чўмдим ва ғоят шодландим. Фам-аламларим тарқади. Лекин у ерда ҳеч ким йўқ эди.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод хикоя айтишни тўхтатди.

Бир юз ўн олтинчи кечак

— Эй саодатли шоҳ, — деб давом этди Шахризод, — йигит ҳикоя қилишда давом этибди: «Бу жойни кўриб ҳайратга чўмдим. Фам-аламларим тарқади. Бироқ бу ерда на бирор одам, на бирор жонивор бор эди. У ерда буларни идора қилувчи бирон қул ҳам, канизак ҳам йўқ эди. Ўтириб, севиклим келишини қутдим.

Туннинг анча қисми ўтди, у келмади. Ҳатто иккинчи, учинчи фурсаллар ҳам ўтдики, у келмади. Очлик мени қийнади. Ахир унинг кўйида кўпдан бери овқат смаган эдим. Бу жойни кўргач, севиклим ишоратлари тўғрисида амаким қизининг сўзлари тўғрилигига ишониб, кўнглим тинчили. Очлик тобора сезила бошлади. Дастурхондаги овқатлар ҳиди иштаҳамни қўзғатди. Севиклимга етишишга умидим кучайиб, бирор нарса егим келди. Дастурхонга яқинлашиб, уни очдим. Дастурхон ўртасида бир чинни лаганда тўртта жўжа кабоб бор эди. Улар атрофига қўйилган турли-туман ёқимли дориворлар иштаҳага-иштаҳа қўшарди. Унинг атрофида тўртта лаганчанинг бирида ҳолва, иккинчисида анор, учинчисида бақлова, тўртинчисида қатифа⁶ бор эди. Қатифа нордон экан. Бир озгина ундан, бир бўлак гўшт ва озроқ бақлова едим. Сўнг ҳолвага қўл узатдим. Уч-тўрт қошиқ ундан едим. Жўжа кабоб билан нондан ҳам едим. Корним тўйиб, бўғинларим бўшаши. Қўлимни ювиб, ёстиққа ёнбошлигаран эдим, уйқу элтди. Бир неча кунлардан бери ухламай юрганим

⁶ Бақлова, қатифа — Шарқ мамлакатлари ширинликларидан.

учун қаттиқ ухлаб қолибман. Тепамга күн тушиб қиздиргачгина уйғондим. Уйғониб қорним устида күмир билан туз күрдим. Ўрнимдан туриб ки-йимимни қоқдим. Атрофга аланглаб, хеч кимни күрмадим. Разм солсам, палоссиз, бошқасиз қуруқ ерда ётган эканман. Ҳайрон бўлиб, хафаландим. Кўз ёшларим дув-дув оқиб, ўз ҳолимга ачиндим. Ўрнимдан туриб, уйга қайтиб келдим. Уйга кирсам, амакимнинг қизи қўлинин кўкрагига қўйиб ўтирибди. Кўз ёши чашмадек оқиб шу байтларни ўқияпти:

Ўз диёrimдин келур боди сабо,
Дилда ишқинг қушчаси қилди наво.

Шарқ шамоли, биз тараф тезроқ йўл ол,
Ишқ аро бордур саодат ҳам жафо.

Гар қуча олсам қучардим, жон билан,
Иzlaring кўзга қилардим тўтиё.

Кўрмасам жондин азиз дўстим юзин,
Олсин оромини жонимдан худо.

Менга ўхшаш қалбида ишқ оташи
Ёнса ловиллаб, бўлур менга даво.

Мени кўргач, у шошилиб ўрнидан турди-да, кўз ёшларини артди. Ёқимли сўзлар айтиб, менга яқинлашди: «Эй амакимнинг ўғли, худо сени севганингга севдириб раҳм қилди. Мен эса, сендан узоқда азобланаман. Худо сендан менинг қасосимни олмасин», – деди-ю, менга қараб заҳарханда кулади. Эркалаб кийимимни ечди, қоқиб тахлар экан, қандайдир ҳид сезди. «Худо ҳақи, бу ҳид севиклиси билан бирга завқланган кишининг ҳидидир, бўлган воқеадан мени воқиф қил», – деди у. Үнга ҳамма воқеани айтдим. У яна заҳарханда кулиб деди: «Дилим ғазабга тўлди. Илоҳим сенинг ди-

лингни ранжитувчилар яшамасин. Бу хотин сенга ортиқ қийинчилик келтиряпти. Ундан ёмон зарар етмаса, деб қўрқаман. Тузнииг воқеаси шундайки, уйқуга чўмиб, энг жирканч бир емини сингари бўлиб қолгансан. Шу емишни қайтариб ташла- маслик учун туз истеъмол қилиш керак, демак- дир. Ахир сен ўзингни ҳақиқий ошиқ деб даъво қиласан. Уйқу ошиқларга харомдир. Демак, сенинг у даъвонг пучга чиқади. Шунингдек, унинг сени севиши ҳам ёлғондир. Чунки у сени уйғотмаган, агар унинг мухаббати чин бўлганда, албатта, сени уйғотар эди. Кўмир – ёлғон мухаббат даъво қилганинг учун худо сенинг юзингни қора қилсин; сен ёшсан, сендаги ҳиммат фақат ейиш, ичиш, ух- лапидан иборат деганидир. Ишоратларининг мазму- ни ана шу. Худонинг ўзи сени ундан қутқазсин».

Бу сўзни эшитиб, ўзимни ўзим ура бошлидим. Бу сўзлар ҳақиқатдир. Ахир ошиқлар ухламайди- лар. Ўзимга-ўзим зулм қилдим, овқат едим, ухла- дим. Энди иш нима бўлади, дердим. Кўз ёшларим тинимсиз оқарди. «Менга раҳм қил, йўл кўрсат. Худо сенга раҳм қилсин, бўлмаса ўламан», – де- дим амакимнинг қизига ялиниб. Амакимнинг қизи мени ҳаддан ортиқ севарди.

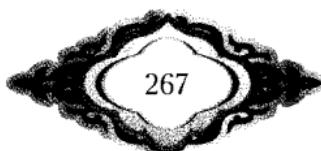
Қисса шу ерга етганда тоиг отди, Шахризод хикоя айтишни тўхтатди.

— Эй саодатли шоҳ, – деб давом этди Шахризод, – йигит хикоя қилишда давом этибди: «Менга раҳм қилсанг, худо сенга раҳм қилсин», – де- дим амакимнинг қизига. У мени ҳаддан ортиқ севарди.

**Бир ўз ўн
еттинчи кечা**

«Бош устига, кўз устига,
эй амакимнинг ўғли, – деди

у, — сенга бир неча маротаба айтдим: агар уйдан чиқишимнинг иложи бўлганда аллақачон сизларни бир-бирингизга қовуштирган бўлардим. Бу ишларни фақат сенинг хурсандлигинг учун қилардим. Худо хоҳласа, сизларни қовуштириш учун бор кучимни сарф қиласман. Лекин сўзимга қулоқ со-лишинг, айтганлармни бажаришинг зарур. Ҳозир ўша жойга бор, қоронғи тушгач, ўша куни кирган жойингга кириб ўтири. Лекин ҳеч нарса ема, чунки овқат уйку келтиради. Ухламай уни кут, у кечанинг тўртдан бири ўтганда киради. Худо сени унинг ёмон ниятидан сақласин», — деди у.

Унинг сўзини эшишиб севиндим. Тезроқ кеч бўлишини худодан сўрардим. Амакимнинг қизи йўлга тушар пайтимда: «У билан учрашиб қайта-ётганингда юқоридаги байтни ўқи», — деди. «Бош устига», дедим. Таşқари чиқиб, боғча томонга йўл олдим. Боғчага кирсам худди илгаригидек жой тузатилган экан. Овқат ва ичимликлар ҳам, улар орасидаги гул ва нозу неъматлар ҳам аввалгидек. Шамдонда шам ёниб турибди. Хонага кирдим. Овқат хидлари димофимга уриб, иштаҳа кучайди. Шунча емасликка уринсам ҳам ўзимни ушлаб туролмадим. Дастурхон ёнига ўтириб, ёпқини очдим. Қовурилган жўжалар, унинг атрофида тўртта лаганчада турли хил озиқлар турарди. Ҳаммасидан оз-оз едим. Бир оз шириилик, бир бўлак гўшт едим. Шарбатлардан қорним тўйгунча ичдим. Кўзларим юмила бошлади. Ёстиқни олиб бошимга қўйдим. Ухламайман, фақат суяниб ўтираман, дедим ўз-ўзимга. Кўзларим юмилиб, ухлаб қолибман. Кун тепамга келиб қиздиргачгина уйғондим. Қарасам, қорнимда тўп ўйини ўйнайдиган ёғоч, тўпик суяги, хурмо данаги, писта пўчоқ бор эди. Бинода ҳеч қандай палос йўқ, гўё одам яшамайдигандек. Мен

куруқ ерда ётардим. Ўрнимдан туриб, кийимларимни қоқдим. Ташқари чиқиб, ғазабланганча уйга етдим. Амакимнинг қизи оҳ уриб, фифони чиқиб, шу байтларни ўқирди:

Мұхаббат йўлига кирдим, танам озғин, дилим қондур,
Кўзим ёши юзим ювгай тинимсиз балки тўфондур.

Севиклим бағри тош эркан, vale ўзи шириң бўлгач,
Унинг ҳар бир иши яхши, унинг ҳар бир сўзи

жондур.

Амаким ўғли, икки кўз тешилди йиғламоқдин кўп,
Кўнгилда эҳтиросим зўр, дилим йўлингда нолондур.

Мен амакимнинг қизини таҳқирлаб сўка бошлидим. У йиғлади. Сўнг кўз ёшларини артди-да, ёнимга келди. Мени ўпиб, бағрига тортид. Мен ундан узоқлашишга ҳаракат қилиб ўзимни ўзим койирдим. «Эй амакимнинг ўғли, бу кеч ҳам ухлаганга ўхшайсан», – деди у. «Ҳа», – дедим. Уйғониб қорним устига тўп ўйини ўйнайдиган ёғоч, тўпик суяги, хурмо данаги, писта пўчоқ қўйилганини кўрганимни, нимага бундай қилганини тушунмаганимни айтиб, буларнинг мазмунини англатишини, нима қилишим лозимлигини айтишини ва бу ишда менга ёрдам беришини сўрадим.

«Бош устига», – деди у. Корнинг устига тўп ўйини ўйнайдиган ёғоч қўйиши – келишга келибсан-у, кўнглинг йўқ. Ўзингни ошиқлардан хисоблама, дегани. Хурмо данаги эса, агар сеида ишқ бўлса, кўнглинг ишқ билан ёнар, уйқу лаззатидан завқланмас эдинг. Чунки, севгининг ўзи худди хурмо каби ширин, у кўнгилга ўт ёқиб иситади, уйқуга йўл бермайди демакдир. Писта пўчоғи қўйиши билан у севгучининг дили айрилиқقا Айюб каби сабр қилиши керак, деганидир.

Бу сўзларни эшитгач, бағримга ўт тушиди, дилимни алам қоплаб, фарёд кўтардим, «бахтсизлик қилиб ухлабман», дедим ўз-ўзимга.

«Эй амакимнинг қизи, ҳаётим ҳимояси учун бирор чора кўришингни сўрайман», – дедим мен унга. «Эй ҳурматли амакимнинг ўғли, фикрлар дилимда бепоён, бироқ сўзлашга қодир эмасман. Бу кеч у ерга бор, ухламасликка ҳаракат қил, албатта, мақсадингга эришасан. Маслаҳат шу. Бошқача бўлиши мумкин эмас», – деди у. «Худо хоҳласа, бугун ухламайман, айтганингни қиласман», – дедим. Амакимнинг қизи ўрнидан туриб, овқат келтирди. «У ерда яна овқат еб қўймаслик учун шу ерда тўйгунингча еб ол», – деди у. Овқатландим. Кеч киргач, у менга чиройли кийимлар кийгизди ва учрашувдан сўнг ўша байтни, албатта, унга айтишни таъкидлади. Унинг ёнидан чиқиб, боғчага йўл олдим. Бинога кириб, боғчага қараб ўтиридим. Кеч кирганда кўзларимни бармоқларим билан очар, бошларимни силкитиб, уйқуни қочирад эдим.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шаҳризод ҳикоя айтишни тўхтатди.

Бир юз ўн саккизинчи кеча

борган сари қўзғатиб тоқатсизлантиради. Дастурхон ёнига бордим. Дастурхонни очиб, ҳар хил

— Эй саодатли шоҳ, – деб давом этди Шаҳризод, – йигит ҳикоя қилишда давом этибди: «Бинога кириб, боғчага қараб ўтиридим. Кеч кирганда кўзларимни бармоқларим билан очар, бошларимни силкитиб уйқуни қочирад эдим. Ухламаганлигим орқасида қорним очди. Овқат ҳидлари иштаҳани

270

овқатдан оз-оз едим. Бир бўлак гўштдан еб, ичимлик солинган идишга қўл узатдим. Бир қадаҳ ичаман, дедим ўз-ўзимга. Бир қадаҳ, икки қадаҳ, уч қадаҳ ичдим, тобора ичгим келарди. Ўн қадаҳ ичдим. Кайфим кўтарилиб, мурда сингари ерга йиқилдим. Тонг отгачгина уйғондим. Қарасам, боғчада эмас, аллақандай бошқа бир жойда ётибман. Қорним устида ўткир пичоқ ва чақа пул бор эди. Хавфландим. Уларни олиб, уйга қайтдим. Амакимнинг қизи ўз-ўзига: «Худо ҳақи, мен бу уйда хўрланганман, ғамгинман. Йиғидан бошқа ёрдамчим йўқ», – деб, оху нола қиласарди.

Киришим билан чалқанча йиқилдим. Пичоқ билан чақа ерга тушди. Ҳушимдан кетдим. Ҳушимга келиб кўзимни очгач, амакимнинг қизига бўлган воқеани ҳикоя қилдим. Мақсадга эриша олмадим, дедим. Кўзимни ёшли, дилимни ғашли кўриб, у беҳад хафаланди. «Энди мен сенга маслаҳат беришдан ожизман, шунча ухламасликни тавсия қилсан ҳам сўзимга қулоқ солмадинг, сўзим сенга таъсир қилмади», – деди.

«Чақа пул билан, ўткир пичоқ воқеасини айтиб беришингни сўрайман», – дедим унга ялиниб. «Чақа пул билан у ўнг кўзига ишорат қилган; ўнг кўзим ҳурмати, агар сен яна бу ерга келиб ухлайдиган бўлсанг, шу пичоқ билан бўғизлайман, дегани. Сенга бирор заарар етказмаса деган хавфдаман, дилим ғаш. Ичимда гапим кўп, лекин сўзлай олмайман. Энди борганингда ухламайдиган бўлсанг бор, зинҳор ухлама, муродингга етасан. Агар борганингда яна аввалгидай ухлайдиган бўлсанг, у сени бўғизлайди», – деди у.

«Нима қилишим керак, шу кеча ёрдам беришингни худо ризоси учун сўрайман», – дедим мен.

«Бош устига, – деди, – сўзимга қулоқ солсанг, айтганимни бажарсангтина мақсадингга эришасан».

«Сўзларингни тинглайман, буйруғингга итоат этаман, албатта», – дедим. «Бориши вақтингда ўзим айтаман», – деб мени ўз бағрига босди. Ўринга ётқизиб, уйқум келгунча оёғимни уқалаб ўтириди. Ухлаб қолибман, кечгача бошимда ўтириби. Уйғониб қарасам, тепамда елпиб ўтириби. У роса йиғлабди. Ҳатто, күз ёшлари кийимларимни ҳам хўл қилиби. Уйғонганимни кўриб, күз ёшларини артди-да, ўрнидан туриб овқат келтирди. Овқатдан тотиндим. «Айтганларимни қилгин демадимми», – деди у.

Қаршилик қилмай, тўйгунимча едим. Ширин шарбат ичирди. Сўнг қўлларимга сув қуиб, сочиқ тутди, ниҳоят устимга гулоб сепди. Бирга ўтиридик. Ўзимни жуда тетик ҳис қилардим. Коронги тушгач, кийимларимни кийдирди.

«Эй амакимнинг ўғли, тун бўйи уйғоқ бўл, ухлама, чунки у бу кеч факат тун охиридагина келади. Худо хоҳласа, бугун у билан кўришасан, лекин менинг сўзларимни унутма», – деди у. Унинг тинимсиз йиғиси дилимни ўртади. Яна нималар қилишим керак, деб сўрадим. «Қайтар вақтда юқорида айтилган байтни ўқи», – деди у.

Йўлга чиқдим. Фоят шод эдим. Боғчага қараб йўл олдим. Бино ичига кириб ўтиредим. Тўқ эдим. Кечанинг тўртдан биригача уйғоқ ўтиредим. Назаримда, кечаси бир йилдек чўзилди. Кечанинг тўртдан уч хиссаси ўтгунча ҳам уйғоқ ўтиредим. Хўроzlар бир неча бор қичқирдилар. Жуда ҳам қорним очди. Дастурхон устига ўтиб, тўйгунимча овқатландим. Бошим оғирлашиб, уйқум кела бошлиди. Шу пайт бирдан узоқдан бир нур кўринди. Ўрнимдан турдим, юз-кўлимни ювдим. Ўзимни сергак тутдим. Озгина вақт ўтмай у қиз ўнта канизаги билан келди. У олтин чакмали кўк атлас кийган, юлдузлар орасидаги ой каби нур сочарди. Шоирнинг шу шеъри қизга тамом мос эди:

Кўк атласга ўралган нозанин бунча улувордир,
Ечиқ тугма, сочилган соchlари хар жонга озордур.
Отин сўрсам, деди: «Кимки мени кўрса туташгай ўт,
Мен ошиқларга оташман, отим сенга не даркордур?»
Мен они ишқида тортган азобимдан шикоятлар –
Қилур эрдим, деди: «Бу бағри тошга қандай арзинг бор?»
Худо тош бағридин ҳам чашма ҳосил қилгани бор-ку,
Агар тош бўлса ҳам бағринг сўзимни тинглагил,
бир бор.

Мени кўриб, у кулди: «Нечук уйқу босмай
уйғоқ ўтирибсан? Туни билан ухламабсанми, бас,
ошиқ экансан. Ҳирс шавқи билан кечалари ух-
ламаслик ошиқлик белгисидир», – деди ва кани-
закларга қараб кўзини қисди. Улар тарқалишди.
Киз яқин келиб, мени бағрига босди, у юзимдан,
бу юзимдан ўпди. Мен ҳам ўпдим. Пастки лабим-
ни тишлади. Мен унинг устки лабини тишладим.
Сўнг уни кўл чўзиб кучдим. Иккимиз бир киши-
дай туташдик. Ўйнашдик, қитиқлашдик, ўпишдик,
нихоят, бўшашиб ўздан кетдик. Шундай қилиб
бу кеч дилларни шодлатувчи, кўзларни лаззатга
қондирувчи кеч бўлди. Бу ҳақда шоир шундай
деган:

Тонг отмаса дер эдим, кўзда йўқ уйқу,
Қадаҳлар кўлма-кўл ўтиб турган кеч.
Юз йилда бир келур бундай хуш замон,
Қадрига баробар кеч бўлурми ҳеч?!

Туни билан бирга ётиб, тонг отгунча ухладик.
Қайтмоқчи бўлган эдим, у мени тўхтатиб, «Сенга
бир нарса айтаман», – деди.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод
ҳикоя айтишни тўхтатди.

Бир юз ўн тўққизинчи кечা

— Э й саодатли шох, — деб давом этди Шахризор, — йигит ҳикоя қилишда давом этибди: «Тонг отгач қайтмоқчи бўлган эдим, у мени тўхтатиб, «Сенга бир нарса айтаман, бир маслаҳатим бор», — деди. Тўхтадим. Киз рўмолини ечди-да, унинг ичидан ана шу лахтакни олиб олдимга ёзди. Мана шу оху расмини кўриб, ҳайратда қолдим. Уни олдим. Ҳар кеч шу боғчага, унинг ёнига келишимни айтди, шунга келишдик. Унинг ёнидан чиқдим. Фоят шод эдим. Камоли қувончимдан амакимнинг қизи қайтарда ўқишига буюрган байтини унутибман. Оху тасвири солинган лахтакни менга берганда: «Бу синглимнинг иши», — деди. «Синглингнинг оти нима?» — деб сўраган эдим, «Нурулхудо, сен буни сақла», — деди.

У билан хайрлашиб, уйга қайтдим. Қувончим ичимга сифмас эди. Амакимнинг қизи ёнига келсам, у ётган экан. Кўзларидан ёш дарё бўлиб оқарди.

Мени кўргач, ўрнидан туриб яқинимга келди. Юзларимдан ўпиб: «Айтганларимни қилдингми, қайтарда байтни ўқидингми?» — деб сўради. «Мана бу оху суратига ҳушим кетиб, байтни унутибман», — дедим-да, лахтакни олдига ташладим. Туриб ўтириди-да, бетоқатлана бошлади. Кўз ёшлари тинимсиз қуюларкан, шу икки байтни ўқиди:

Э айрилиқ изловчи, шошилмагил дунёда,
Аслида бир ҳийлагар, алдоқчикур бу даврон.
Висол қуни ёр кучиб мағурулана кўрмангиз,
Етишмоқниш охири бўлур айрилиқ — хижрон.

Шеърни битиргач, «Эй амакимнинг ўғли, бу лахтакни менга тақдим қил», – деди. Мен унга ҳадя қилдим. У рўмолни қўлига олди-да, ёйиб расмларини кўрди. Кетиш вақтим етганда амакимнинг қизи: «Эй хурмат билан қаршиланган киши, йўлга туш, лекин қайтарда илгари мен сенга айтиб берган, лекин сен унутиб қўйган шеърни, албатта ўқи», – деди.

Уни қайтадан ўқи, дедим мен, у қайта ўқиб берди. Шундан кейин боғча томонга йўл солдим. Бинога кирсам, хотин мени кутиб ўтирган экан. Мени кўриб, ўрнидан турди, қучиб, ўпиб, ёнига ўтқазди. Сўнг ейишдик, ичишдик, аввалги кундагидай кўнгил истакларини қондирдик. Тонг отгач, унга амакимнинг қизи тайинлаган байтни ўқидим:

Худо номи билан сизга саволим бордур, ошиқлар,
Мұхаббат қилса ёш ошиққа кўп жабрин у не қилсун?

Бу байтни эшитиб, унинг кўзларида п дувиллаб ёш оқди. Йиғлаб туриб, шу байтни ўқиди:

У ўз ҳирсин ниҳон тутгай, юрак сиррини ёшургай,
Ситамларга чидар ҳар дам, унинг қалби саботлидур.

Амаким қизининг орзусини бажарганим учун шодланиб, бу байтни ёдда сақладим. Унинг ёнидан чиқиб, амакимнинг қизи ёнига келдим. У ўрнида ётарди. Онам унинг ҳолига ачиниб, ёстиғи устида йиғларди. Ичкари киришим билан онам мендан гина қила бошлади.

«Амакингнинг қизини нега ёлғиз ташлаб кетасан. Не сабабдан унинг аҳволини, касалини сўрамайсан?» Амакимнинг қизи мени кўргач, ёстиқдан бош кўтарди. Туриб ўтириши биланоқ: «Мен айтган байтни ўқидингми?» – деб сўради у.

«Үқидим, у шеърни эшитгач, йиғлаб бошқа бир байт ўқиди. Мен уни эслаб қолдим, – дедим. Амакимнинг қизи мендан унинг жавобини эшитмоқ истади, мен ўқиб бердим. Уни эшитгач, қаттиқ йиғлаб, қуидаги байтни ўқиди:

Сабр қилмоқ уринди кўргизиб кўп мардлик,
Лекин ишқи бўлди охир хаста жонин офати.

Сўнг амакимнинг қизи менга одатдагича унинг ёнига борганингда, шу байтни ўқигин, деб тайинлади.

«Бош устига», деб одатдагича боғчага қараб йўл солдим. Ўртамизда бўлган ишларнинг таърифини айтишдан тил ожизлик қиласди. Қайтарда юқоридаги байтни ўқидим. Эшитиб, унинг кўзларидан қонли ёш оқди. У қуидаги байтни ўқиди:

Гар этолмас эрса дил сиррин нихон,
Ўртаниб тандин жудо бўлсун бу жон.

Мен байтни ёдлаб, уйга қараб йўл олдим. Амакимнинг қизи ёнига кирсам, онам унинг ёстифи устида ўтирган экан. У бўлса, шипга қараб бехуш ётибди. Менинг сўзимни эшитгач, кўзини очди:

«Мен айтган байтни ўқидингми?» – деб сўради у оҳиста.

Ўқидим. У менинг байтимни эшитгач, бошқа бир байт ўқиди, деб ҳалиги байтни такрорладим. Бу байтни эшитгач, амакимнинг қизи яна хушдан кетди. Ҳушига келгач, қуидаги байтни ўқиди:

Сўзларинг тинглаб, анга мен бўйсуниб ўлмоқдамен,
Тахт-бахтимдан жудо қилганга айтинглар салом!

Кеч киргач, одатдагича боғчага қараб йўл олдим. Аёл мени кутиб ўтирган экан. Ўтиришдик,

ичишдик, ейишдик, кейин, уйқуга ётдик. Тонгда қайтар эканман, амаким қизининг айтган байтини ўқиб бердим. Байтимни эшишиб, аёл фарёд күттарди. Ранги ўчиб, қони қочди. «Худо ҳақи, бу байтни айтган киши ўлгандир», – деди-ю, хўнграб йиғлади. «Ҳайф сенга! – деди у менга бақириб, – бу байтни айтган киши сенинг киминг бўлади?» «Амакимнинг қизи», – дедим унга.

«Ёлғон айтасан. Агар у амакингнинг қизи бўлганда эди, қиз сени севгани каби, сен ҳам уни севардинг. Бас, сен унинг қотилисан, уни ўлдирдинг. Худо сенинг ҳам жонингни олсин. Менга амакинг қизи борлигини айтганингда худо ҳақи, сенга яқинлашмас эдим», – деди у бақириб.

«Сенга қандай етишиш тўғрисида йўл кўрсатган, сенинг ишоратларингни менга тушунтириб берган ўща амакимнинг қизи эди. Мен сенга фақат унинг маслаҳатлари билангина етишдим», – дедим унга. «У бизнинг воқеамизни биладими?» – деб сўради у.

«Ҳа», дедим. «Сен уни ўн гулидан бир гули очилмай ҳалок қилганингдай, худоё сен ҳам хароб бўл, бор ундан хабар ол», – деди у изтироб билан. Мен шошиб йўлга тушдим. Ҳолим паришон эди. Ўзимизнинг кўчамизга етиб, йифи товушини эшиждим. «Нима гап?» – деб сўрадим. «Эшик орқасидан амакинг қизининг ўлиги топилди», – дедилар. Мен уйга кирдим. «Бунинг уволи сенинг бўйнингда. Худо унинг қонини сендан кеча қолмас», – деди онам йиғлаб.

Кисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод ҳикоя айтишни тўхтатди.

БИР ЮЗ ЙИГИРМАНЧИ КЕЧАГА ҚҰШИМЧА

— Эй саодатли шоҳ, — деб давом этди Шахризод, — йигит ҳикоя қилишда давом этиби: «Онам менга: «Бунинг уволи сенинг бўйнингда, худо бунинг қонини сендан кеча қолмас, қуриб кетсин сендай амакивачча», — деди бақириб. Отам келди. Жанозага ҳозирлик кўрилди. Тобутга солиб, мурдани гўристонга элтдик. Унинг қабри устида уч кунгача хатми Куръон қилиб ўтирилди. Сўнг уйга қайтдим. Унга ачинардим. Онам ёнимга келиб: «Сен уни нима қилдинг? Мен ҳар вақт унинг ёнига кириб, кундан-кун тинкаси қуриб, ранги сарғаяётганинг сабабини сўрадим. У менга ҳеч нарса айтмас, сирини ошкор қилмасди. Қандай бедаво дард экан, ғунчаликда очилмай хазон бўлди. Бунинг сабабини айт, орада қандай ишлар бўлган эди?» — деди кўз ёши тўкиб.

«Ҳеч нарса қилганим йўқ», — дедим мен.

«Худо сендан унинг қасосини олсин. У ўлгунча менга ҳеч нарса айтмади, сирларини яширди. У дунёга сендан рози кетди. Ўлар чоғида унинг ёнида эдим. У кўзларини очиб: «Эй амакимнинг хотини, менинг қоним учун худо ўғлинг гунохини кечирсин. Менга қилган жабри учун ўч олмасин. Худо мени бу ўткинчи дунёдан турғун дунёга кўчирди», — деди. «Худо сақласин, ёш жонингга худонинг раҳми келсин», — дедим. Ундан касаллик сабабини сўрадим, у ҳеч нарса демай, факат ёқимли жилмайди». «Эй янгача, ўғлинг одатда бориб юрган жойга борар бўлса, айтгин, у ердан қайтарда «ваъдага вафо қилиш улуғ иштир, вафосизлик жиноятдир», деган сўзни айтсин. Бу сўз менинг ўғлингга бўлган меҳрибончилигидир», — деб сенга бериш

учун бир нарса тоңшириди. Унинг тўғрисида фарёд қилиб, ёқа йиртганингдагина беришимни таъкидлари. У нарса менда, сени қачон ўша ҳолатда кўрсамгина топшираман», – деди онам.

«Нима экан у, менга кўрсатинг», – дедим онамга. Онам кўнмади. Мен ўз хурсандчилигим билан овора бўлиб, амаким қизининг ўлимини ҳам унутдим. Чунки хаёлим севиклим билан банд, кеча-қундуз у билан бирга бўлишни истар эдим. Кун фира-шира бўлиши биланоқ, боғча томонга йўл солдим. Аёл мени тоқатсизлик билан кутаётган экан. Кутавериб тоқати тоқ бўлганидан унинг бутун вужуди ўт бўлиб ёнарди. Мени кўрган кўзларига ишонмай мен томонга отилди. Бўйнимга осилиб, амаким қизи воқеасини сўради. «У ўлди, бугун тўрт кун бўлди, кўмиб, дафн маросимларини ўтказдик», – дедим. Бу сўзни эшитиб, у фарёд кўтарди. Ёқа йиртиб йиглади. «У ўлган, уни сен ўлдиргансан. Агар бу воқеани у ўлмасдан олдин билдирганингда, мен, албатта, унинг қилган бу яхшиликлари учун мукофотланган бўлардим. У менга катта хизмат қилиби, сенга етишишимга ёрдам берибди. Унинг ёрдами-сиз, бир-биримиз билан қовуша олмасдик. Унга қилган нонкўрлигинг учун сенга бирор мусибат етмаса, деб қўрқаман», – деди у. «Ўлар олдида мендан рози кетган», – дедим мен унга ва онамга айтганларини сўзладим. «Онанг олдига боргандা сенга қолдириган нарсасини, худо ҳурмати, аниқ бил», – деди у. «Амакимнинг қизи ўлар олдида онамга; агар ўғлинг одатда борадиган жойига борса, у ердан қайтарда «ваъдага вафо қилиш улуғ иштир, вафосизлик жиноятдир» деган сўзларини айтсин, деган экан».

«Худо уни раҳмат қилсин. Бу қилган ишинг учун дилимда сенга заҳмат етказиш фикри-

да эдим. Унинг бу сўзлари мени фикримдан қайтарди. Энди сенга зиён-заҳмат етказмайман, ташвишга ҳам солмайман», – деди у. Унинг бу гапига ҳайрон қолдим: «Бир-биримизни севишиб топишганимизга қарамай, нима қилмоқчи эдинг?» – деб сўрадим.

«Сен мени севасан, лекин ёшсан, соддасан, ҳали бизларнинг ҳийла-найрангларимизни билмайсан. Агар у ҳаёт бўлганда сенга йўл кўрсатар, сени ҳалокатдан қутқазишга ёрдам берарди. Энди бизга ўхшаганларнинг ҳеч бири билан на каттаси, на кичиги билан сўзлашма. Зинхор-базинхор бундан сақлан. Соддасан, хотинлар макрини, уларнинг найрангларини билмайсан. Сенга йўл кўрсатувчи, раҳнамо киши ўлгандир. Бирор балога гирифтор бўлмагин, деб қўрқаман. Ҳолбуки, сени ҳалокатдан қутқазувчи кипи оламдан ўтди», – деди.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод ҳикоя айтишини тўхтатди.

Бир юз ийғирма биринчи кеча

менга етишолмас эдинг, энди мен сендан бир нарсани илтимос қиласман», – деди. «Бош устига», – дедим.

«Мени амакинг қизининг қабрига олиб бор. Қабрини зиёрат қилиб, унга бағишлиб қабри усти-

га байтлар ёзаман». «Худо хоҳласа, эртага олиб бораман», – деб ваъда бердим.

У билан бирга ётдим. У ҳар соатда, «Афсуски амакинг қизини ўлмасдан олдин танитмабсан», – дерди. «Ваъдага вафо қилиш улуғ ишдир, вафосизлик жиноятдир» деганининг маъниси нима?» – деб сўрадим ундан. У жавоб бермади. Тонг отгач, ўрнидан туриб, динорлар солинган ҳамёнини олди. «Тур, менга унинг қабрини кўрсат, уни зиёрат қилай, байтлар ёзай, қабрига гулқубба ясатай. Унинг ҳақига Куръон туширтириб, бу динорларни унинг арвоҳига садака қилай», – деди у.

«Бош устига», – дедим. Йўлга тушдик. Мен олдинда, у орқада боравердик. У юрган йўлида учраганларга садақа берар ва «шу садақанинг савобини жон бергунча ҳам ўз ишқини яшириб, сирини айтмай ҳалок бўлган азизанинг руҳига бағишладим», – дерди. У ҳамёндаги динорлар тугагунча улашиб кетди. Биз гўристонга етдик, амаким қизининг қабрини кўрсатдим. У ўзини қабр устига отиб, узоқ вақт ҳўнграб йиғлади. Сўнг у тош ўювчи пўлат қалами билан жажжи болғасини чиқарди. Пўлат қалам билан қабр устидаги тошнинг бир чеккасига кўзларни жалб қилувчи хуснihat билан шу байтларни нақш қилди:

Эски бир чорбог аро менга кўринди бир мозор,
Қабр атрофи кўқатлар, қабр усти лолазор.

«Кимники бу қабр», деб сўрдимда, ёр берди жавоб:
«Бу лаҳад ичра ётур ишқ ахлидин бир хаста зор».

Унда маскан сенга бўлсин энди боғу бўйтон,
Эй муҳаббат оиласи, тангри бўлсин сенга ёр.

Минг надомат, ишқ элининг гўри ҳам тупроқдадур,
Эл унутгандур мозорин кулбаси вайрону хор.

Гал қўлимдин келса бу ерни қилардим бўстон,
Ҳам сугармокқа кўзим бўлгай эди абри баҳор.

У кўп йиғлади. Ўрнидан тургач, боғчага қараб
йўл олдик. «Мендан ҳеч қачон узоклашмаслигинги
худо номи билан сўрайман», – деди у. «Бош усти-
га», – дедим мен. Шундан сўнг унинг ёнига ҳамма
вақт ўз вақтида боришга алоҳида аҳамият бера
бошладим.

Қачон бормайин у мени ҳурматлар, ширин
сўзлар билан қарши олар, амаким қизининг онамга
айтган сўзларини сўрар, мен эса, унга қайта-қайта
айтиб берардим.

Еб-ичиб, ўйнаб-кулиб, ҳарир кийимлар кийиб
умр кечирдим. Гавдаларим дуркунлашиб, семир-
дим. Фам-алам, қайғудан асар ҳам йўқ эди. Ама-
кимнинг қизини ҳам тамом унутдим. Шу йўсинда
роса бир йил ўтди.

Йил бошида ҳаммомга тушдим, тозаланиб
ювиндим. Қимматбаҳо кийимлар кийдим. Ҳаммом-
дан чиқиб, бир қадаҳ май ичдим. Кийимимга се-
пилган турли хушбўй мушклар ҳиди билан кайф-
ландим. Дилем замон найранглари ва ҳар қандай
кўнгилсиз ҳодисалардан холи эди. Кеч киргач,
одатдагича боғчага бориш ҳаваси кучайди. Маст
эдим. Қаёққа юриш кераклигини билолмай мастлик
билан Зуқақуннақиб кўчасига кириб қолганимни
билмабман. Шу кўчадан борар эканман, бир оз
нарида кетаётган кампирга кўзим тушди. Кампир-
нинг бир қўлида шам, иккинчи қўлида муҳрланган
мактуб бор эди.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод
ҳикоя айтишни тўхтатди.

— Эй саодатли шох, — деб давом этди Шахризод, — йигит Тожулмулукка хикоя қилишда давом этибди: «Бир қўлида шам, иккинчи қўлида муҳрланган мактуб кўтарган бир кампирга кўзим тушди. Унинг ёнига яқинлашдим. Унинг кўзларидан ёш оқиб, шу байтларни ўқирди:

Сўзи ширин элчи, сенга марҳабо,
Қадамларинг икки дийдам устига!
Келтирдинг ёримдан назокатли сўз
Хамма ишларингга ёр бўлсин худо.

Мени кўргач: «Ўқиши биласанми?» — деб сўради кампир. Биламан табаррук холажон, дедим. «Мана шу хатни ўқиб бер», — деди-да, қўлидаги хатни менга узатди. Олиб ўқидим. Бедарак йўқолгандан севиклиларга салом мазмунида экан. Хат мазмунини эшитиб, кампир қувонди. Менга миннатдорлик билдириб, узун умр тилаб, дуо қилди. «Сен мени қайғудан озод қилдинг, сени худо балолардан озод қилсин», — деди-да, хатни олиб икки қадам юрди. Мени заҳартанг қилди. Тиз чўқдим. Ишимни битириб, у ёқ-бу ёқларимни тўғрилаб, ўз йўлимга юрмоқчи бўлган эдим, бирдан кампир ёнимга келди-да, тиз чўкиб қўлимни ўпди.

«Ана шу эшиккача мен билан бирга тўрт қадам юришдан бош тортма, илоҳи, барака топгин, — деди кампир. — Хатда ўқиганларингни уйдагиларга айтсам, менга ишонмайдилар. Мен билан бирга бориб, эшик орқасидан шу хатни уларнинг ўзига ўқиб бер, умрингга, ризқингга худо барака берсин, намозларимда дуо қиласман».

«Бу қандай хат?» – деб сўрадим. «Бу менинг ўн йилдан бери бедарак кетган ўғлимдан келган хат. У мол олиб, савдогарчилик билан сафар қилди. Кўп замон ўша ёқларда қолиб кетди. Биз ундан умидимизни узиб, қазоси етдимишкан, деб жазм қилган эдик. Бирдан бугун ундан шу хат келди. Унинг бир синглиси бор. Жуда жигаржонли қиз. У кетгандан бери кеча-кундуз тинимсиз йиғлайди. Мен унга аканг соғ-саломат экан десам, ишонмади. «Бирор хат биладиган кишини чақириб, ўз олдимда ўқит, ўз қулогим билан эшитай, акс ҳолда кўнглим тинчиб, хотиржам бўлолмайман», – дейди, холос. Севгучилар доим шубҳага, гумонга учраган одамлар эканини ўзинг яхши биласан. Шу хатни ўқиб бериш билан бизни қайғудан халос қил. Эшик олдида ўқисанг, синглиси эшик орқасида туриб тинглайди. Ҳожат чиқазишнинг қандай савоб эканини ўзинг ҳам эшитгандирсан. Мусулмоннинг биргина ҳожатини чиқарган кишини худо юз хил азобдан озод қиласи. Пайғамбаримиз: «Ҳар ким бировни бу дунёда фамидан озод қилса, худо уни охират фамидан қутқаради», деганлар, бошка бир ҳадисда: «Ҳар ким бировнинг бу дунё фамидан қутқасса, худо уни етмиш икки хил қиёмат азобидан озод қиласи», дейилган. Мени ноумид қилма», – деди кампир.

«Бош устига, қани йўл бошла», – дедим. Бир оз юриб, катта бир эшикка етдик. Эшик қизил мислар билан зийнатланган эди. Мен эшик орқасида турдим. Кампир ажам тилида бировни чақириди. Кўз очиб юмгунча вақт ўтмади. Ўйноқи, кувноқ бир қиз етиб келди. У қараган кишининг ақлу хушини ўғирлайдиган қиз бўлиб, шоирнинг шу шеъри унга жуда мос эди:

Эс-хушим сочиб,
Болдирин очиб,
Ошигин асир этмиш у ғазол.
Гох қулар қаҳ-қаҳ,
Кўлида қадаҳ,
Ошиги дерки, бору йўғим ол!

Унинг оёқлари келишган, енги шимарилган бўлиб, оқ билаклари очиқ эди. Икки қўлида қимматбаҳо тошлар қадалган, қулфланадиган олтин билагузук, бўйнига кўзни қамаштирадиган дурлар таққан, қулоқларида санъат билан ишланган олтин балдоқ товланиб турарди. Бошидаги рўмол ҳошиясиға ўрнатилган ранг-баранг тошлар ялтираб кўзни олар, кўйлак этаклари ҳозиргина бирор юмуш қилиб тургандай липпа урилган. Уни кўришим билан эсим оғди.

«Ойи, хатни ўқиб беришга келган йигит шуми?» – деди у. Унинг майин овози шунча ёқимли эдики, умримда бундан кўра ёқимлироқ овоз эшитмаганман. «Ҳа», деди кампир.

Қиз менга хатни узатди. Эшик билан унинг ўртаси ярим қулоч чамаси масофа эди. Хатни олиш учун қўл етмади, яқинроқ бориб, қўл чўздим. Шу пайт кампир боши билан орқамдан итариб, бирпасда ховлига олиб кириб қўйганини, ўзим ҳам сезмай қолдим. Қўлимда хат, ўзимни уй ўртасида қўрдим. Кампир чақмоқ каби тезликда ичкари кирди-да, шоша-пиша эшикни кулфлади.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод ҳикоя айтишни тўхтатди.

Бир юз йигирма учинчи кечә

— Эй саодатли шох, — деб давом этди Шахризод, — йигит Тожулмулукка хикоя қилишда давом этибди: «Кампир чақмоқ каби тезликда ичкари кирди-да, шоша-пиша эшикни құлфлади. Қиз мени ичкарида құргач, яқын келиб, бағрига босди, ерга ўтири. Құллари билан қорнимни қаттиқ сикди. Ҳүндан озишимга сал қолди. У мени шундай қаттиқ қучоқлаган әдіки, құлидан бўшаш ҳеч мумкин эмасди. Қиз мени кўтариб ичкарига олиб кирди. Кампир шам кўтариб олдимизда борарди. Етти даҳлиздан ўтиб, тўрт деразали катта бир уйга кирдик. Уй шунча катта әдіки, отлиқлар баҳузур човгон ўйнашлари мумкин эди. Хотин мени бўшатиб, «Энди кўзингни оч», деди. Мен унинг шунчалар сикқанига ҳайрон эдим. Уй мармардан ишланган, ҳаммаёқ ипак гиламлар билан безатилган, кўрипа-ёстиқлар ҳам шунга муносиб ипак матова духобалардан эди. У ерда сариқ мисдан ишланган икки ўринидик, олтиндан ясалиб, турли қимматли тошлар қадалиб зийнатланган тахт бор эди. Кўйингчи ҳаммаёқ шохона эди.

«Хаёт яхшими ёки ўлим?» — деб сўради у мендан. «Хаёт», дедим мен. «Агар хаёт ширин бўлса, мени хотинликка олишинг керак», — деди. «Мен сенга ўхшаганларга уйланишдан тортинаман», — дедим мен. «Гапимга унаб менга уйлансанг, сехргар кампир қизидан қутуласан», — деди у.

«Сехргар кампир ким?» — деб сўрадим. «Бир йилу тўрт ойдан бери сен у билан биргасан-у, уни танимайсанми? Худо унга ўлим берсин. Худо ҳаки, ундағы фирибгар киши дунёда йўқ. У сендан

олдин қанча одамларни ўлдирди-ю, қандай ишлар қилди! Шунча муддат ўтиб, сени ўлдирмаганига ёки бирор қулфатга солмаганига ҳайронман», – деди у кулиб.

Унинг сўзларини эшитиб, таажжубландим: «Сен уни қаердан биласан?» – деб сўрадим. «Мен уни замон ўз кишиларига етказган мусибатларини билгандай биламан. Лекин сенга заҳмат етказмаганинг сабабини билиш учун орангизда бўлган воқеани батафсил сўзлаб беришингни истайман», – деди у.

Мен унга у хотин ва амакимнинг қизи билан бўлган воқеаларни бошдан-оёқ сўзлаб бердим. Амаким қизининг ўлганини эшитиб, у фарёд қилди. «Худо раҳмат қилсин, – деб йиғлади. – У худо йўлида қурбон бўлган, унинг туфайли худо сени фирибгар кампир қизидан саломат қутқазган. Бўлмаса, аллақачон ҳалок бўлардинг. Унинг сенга қиласиган фирибларидан хавфдаман, лекин гапиролмайман, тилим лол», – деди у.

«Худо ҳақи, бу ишларнинг ҳаммаси бўлган», – дедим. У бошини қуи солиб: «Бу дунёда амакинг қизига етар одам топилмайди», – деди.

Амаким қизи ўлар олдида унга: «Ваъдага вафо қилиш улуғ ишдир, вафосизлик жиноятдир» деган сўзни айтишни васият қилди, дедим. Бу сўзни эшитиб: «Эй азиз, сени кампир қизининг макридан шу сўз қутқазган. Шу сўзлар ҳурмати у сени ўлдирмаган. Ҳаёт чоғида ҳам, ўлганда ҳам амакингнинг қизи сени қутқазибди. Худо ҳақи, бир кун бўлса ҳам сен билан қовушишни кўпдан бери орзу қилардим. Бунгача ҳеч иложи бўлмади. Ниҳоят, шу ҳийлалар орқали шу кунигина мұяссар бўлдим. Сен ҳали соддасан. Хотинлар макрини, кампирларнинг фирибларини билмайсан», – деди у.

Худо ҳақи, билмайман деб жавоб бердим. «Хотиржам бўл, шодлан, ўлганлар ярлақаган, тирикларга карам қилинган, сен чиройли йигитсан. Мен сен билан фақат шариат буйруғига мувофиқ қовушмоқни истайман. Кўнглинг истаган ҳар қандай мол, ҳар қандай кийимни ўша он хозирлайман. Сени ҳеч вақт хўрламайман. Инчунун рўзғорим мукаммал. Ноним ёпуғлик, ёғу сувим идишда. Сендан ҳеч нарса истамайман, фақат хўрзнинг хизматини қилсанг кифоя. Сендан шуни истайман», – деди. «Хўрзнинг хизмати нима?» – деб сўрадим. «Хўрзнинг хизматини билмайсанми?» – деб хандон уриб кулди қиз...

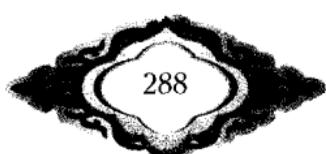
Сўнг у чапак чалиб, «Эй она, ёнингдагиларни чақир!» – деди. Бир зумда кампир тўрт гувоҳ билан кириб келиб, тўртта шам ёқди. Гувоҳлар кириб менга салом бердилар. Қиз ўрнидан туриб, парда ёпинган ҳолда гувоҳлардан бирини никоҳ ишига вакил қилди. У олдинги ва сўнгги маҳрларни ўз қўлига олганига, менинг ўн минг дирҳам пулим унинг қўлида эканига гувоҳлик берди.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод хикоя айтишни тўхтатди.

Бир юз йигирма тўртинчи кеча

— Эй саодатли шоҳ, – деб давом этди Шахризод, – йигит Тожулмулукка ҳикоя қилишда давом этибди: «Қиз гувоҳлар ҳузурида олдинги ва кейинги маҳрларни ўз қўлига олганини, ўн минг дирҳам пулим унинг қўлида эканини гувоҳлар олдида тасдиқлади. Гувоҳларга тегишли ҳақларини бериб, ўз йўлларига жўнатди.

Киз ўрнидан туриб, кийимларини ечди. Четларига олтин уқалар тикилган юпқа бир күйлак билан ёнимга келиб, қўлимдан ушлади. «Ҳалолга шарм йўқ», деб, ўрин томон бошлади. Ўзи чалқанча ётиб, мени бағрига босди. Сўнг бир қичқирди-ю, ранглари ўчиб, кўйлагини кўкрагигача кўтарди. Уни бу холда кўриб, ўзимни тутиб туролмадим. Лабларидан ўпдим. У оҳ урап, нозланиб ёшсиз йиғларди.

Эрталабгача бирга ётдик. Эрта билан туриб кетмоқчи бўлган эдим, хотин кулиб ёнимга келди. «Баракалла, сен бу ишни ҳаммомга кириб чиқишга ўхшатасанми? Мени фирибгар кампир қизига тенглаштирасанми? Бу фикрдан қайт, у хаёлдан бўлак нарса эмас. Ахир шариат қоидасига мувофиқ менинг эримсан. Агар маст бўлсанг, эсингни йиғ. Сен турган бу уй йилда бир кунгина очилади. Ўрнингдан туриб, катта дарвозани бориб кўр», – деди у.

Бориб қарасам, катта дарвоза очилмайдиган қилиб михланиб ташланган экан. Унинг ёнига қайтиб бориб: «Нега бундай михланган?» – деб сўрадим. «Эй азиз, бизда бир неча йилларга етарли гуруч, ёғ, гўшт, қанд-курс ва бошқа озиқовқатлар бор. Дарвоза шу кечадан бошлаб, бир йилдан сўнгтина очилади. Сен бу ердан бир йилдан кейингина чиқа оласан», – деди у. «Ло ҳавла валоқуввата илло биллоҳий алиюл азим», – дедим мен. «Мен айтган хўroz хизматини билганингдан кейин ташқари чиқишга қандай зарурат бор», – деб кулди у. Мен ҳам кулдим. Унинг сўзларига итоат қилиб, у ерда яшадим. Роса бир йилгача шу ерда еб-ичиб, хўroz хизматини бажариб кун кечирдим, у ҳомиладор бўлди. Бир йил ўтгач, ундан бола кўрдим. Йил бошида дарвозанинг очилиш хабари эшитилди. Бир кун одамлар ун, гуруч,

қанд олиб кираётганларини кўриб, мен шаҳарга чиқишга ҳаракат қилдим.

«Кечгача сабр қил, қандай кирган бўлсанг шундай чиқ», – деди у. Кечгача кутдим. Кечқурун қўрқиб-писиб чиқмоқقا ҳозирландим. Бирдан хотин ёнимга келиб: «Шу кун кеч эшик ёпилгунча қайтиб келишга қасам ичмагунингча чиқазмайман», – деди.

Мен рози бўлдим. У менга қилич, Куръон ва талоқ номи билан қасам берди. Унинг ёнидан чиқиб, боғчага қараб йўл олдим. Боғча эшиги одатдагича очиқ эди. Аччиғим чиқди. «Мен бу ерга келмаганимга бир йил тўлди. Вакт кеч бўлса, нега эшик очиқ?» – дедим ўз-ўзимга. Боғчага кирдим.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод ҳикоя айтишни тўхтатди.

Бир юз йигирма бешинчи кеча

— Эй саодатли шоҳ, деб давом этди Шахризод, – йигит Тожулмулукка ҳикоя қилишда давом этибди: «Боғчадаги бино ичига кирдим, фирибгар кампир қизининг бошини тиззасига қўйиб, қўлини энгагига тираб ўтирган экан. Қизнинг ранги заъфарон, кўзлари киртайиб кетган эди. Мени кўриши билан: «Саломат кўришганим учун худога шукур», – деди у. Ўрнидан турмоқчи бўлди-ю, шодликдан йиқилди. Мен унинг олдида уялиб, бошимни қуи солдим. Сўнг унинг ёнига бориб, эркалаб ўпдим. «Бугун келишимни билганимидинг?» – деб сўрадим ундан. «Билганим йўқ эди, – деди у, – худо ҳақи, бир йилдирки, сени

кутиб на овқат ейман, на ухлайман. Сен кетганингдан бери шу ахволда кун кечираман. Сенга янги кийим бердим. Ҳаммомдан чиқиб келишга ваъда қилдинг. Бир кун, икки кун, уч кун кутдим. Бир йил ўтгандагина келдинг. Ошиқ шундай бўлиши керакми? Нега шунча вақт, бир йил – ўн икки ой қолиб кетдинг? Шунинг сабабини сўзлашингни истайман», – деди у.

Унга бўлган воқеани айтиб бердим. Уйланганимни эшитиб, ранги ўчди. Сўнг унга: «Шу кечтагина келдим, тонг отмай, албатта, қайтишим керак», – дедим.

«Сенга шунча ҳийлалар қилиб турмушга чиққани, бир йил қамаб олиб ўтиргани етмасмиди. Наҳотки бир кечагина онанг ёки менинг ёнимда роҳатланишингнираво кўрмай, тонг отмай қайтишга қасам берса, бир кечага узоқлашишинга чидамай, бир йилгача ташлаб кетган кишингнинг ҳолини қандай бўлишини ўйлаб ҳам кўрмаса! Амакингнинг қизини худо раҳмат қилсин, у бечора хеч ким кўрмаган кулфатларни кўрди. Хеч ким чидамаган аламларга чираб, сенинг жабру жафонг оқибатида ёшина ҳазон бўлди. У сени мендан химоя қилди. Мен сени келади, деб ўз ҳолингга қўйдим. Бўлмаса, мен ҳам сени қамаб қўйишга, ҳалок қилишга қодир эдим», – деди-да, хўнграб йиғлади. Фазаби ортиб, менга ўқрайиб қаради.

Уни бу ҳолда кўриб, аъзойи баданимни титроқ босди. Ундан хавфланиб, питирлар эдим. «Унга уйланибсан, бола кўрибсан, энди менга сендан фойда йўқ. Мен билан айшу ишрат қилолмайсан, фақат бўйдоқ йигитгина менинг кунимга ярайди. Уйланган одамнинг менга кераги йўқ. Сен мени у фирибгарга алишганинг учун таъзиiringни бераман. На менга бўласан, на унга», – деди-да, баланд овоз билан ҳайқирди. Ўнта канизак қаердан пайдо

бўлганини сезмай қолдим. Улар келиб, бир зумда мени ерга йиқитдилар. Уларнинг оёғи остида ётганимни кўриб, у ўрнидан турди-да, қўлига пичоқ олди. «Сени қўй бўғизлагандек бўғизлайман, бу жазо мен билан амакинг қизига қилган жабринг олдида жуда кичикдир», – деди бақириб.

Жориялар оёғи остида абгор бўлиб ётганим, тепамда унинг пичоқ қайраб турганини кўргач, куним битиб, қазойим етибди, деб ўйладим.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод ҳикоя айтишни тўхтатди.

Бир юз иигирма олтинчи кеча

— Эй саодатли шоҳ, — деб давом этди Шахризод, — йигит Тожулмулукка ҳикоя қилишда давом этибди: «Жориялар оёғи остида абгор бўлиб ётганим, тепамда унинг пичоқ қайраб турганини кўргач, қазойим етибди, деб ўйладим. Нажот сўраб зорланган эдим, бадтар фазабланди. Жорияларга мени боғлашга амр қилди.

Мени чалқанча ётқиздилар. Қорним устига ўтириб, бошимни босдилар. Иккита жория болдирим устига ўтириб, иккитаси қўлимни тутди. Иккита жорияга мени калтаклашни буюрди. Улар овозим бўғилиб, эсим оғгунча калтаклашиди. «Пичноқ билан сўйиш бу калтақдан минг мартаба яхши», — дердим ўз-ўзимга. Шу вақт амаким қизининг: «Худо сени унинг қаҳридан сақласин», — деган сўзини эсладим. Додлаб йиғладим. Товушим бўғилиб, нафасим қисилди. У пичноқни қайраб, жорияларга бўғизлашга фармон берди. Бирдан у менга амаким қизининг васиятини сўзлашга ундаdi.

«Ваъдага вафо қилиш улуг ишдир, вафосизлик жиноят эканини билмайсанми?» – дедим, мен.

Буни эшитиб хотин баланд овоз билан: «Сени худо раҳмат қилсин эй марҳума, амакинг ўғлини тириклигингда ҳимоя қилганингдай, ўлгандан сўнг ҳам саломат қолишга сабаб бўлдинг. Худо хақи, сен мана шу сўзлар хосияти туфайли қўлимдан кутулдинг. Лекин, сени мендан узоқ тутган фирибгар туфайли бирор белги қолдирмай бўшата олмайман», – деди-да, жорияларга оёғимни арқон билан боғлаб, устимга чиқиб ўтиришни буюрди. Улар буйруқни бажардилар.

У жез това келтирди. Товага ёғ солди-да, унга сузма аралаштириб ўтга қўйди. Аллақачон эсим оғиб қолган эди. Кейин менинг ёнимга келиб, кийимимни ечди. У қўлига устара олиб, эрлигимдан айирди. Мен оғриқقا чидолмай ҳушдан оздим. Кесилган жойга қов қўйиб, қизиган ёғ суртди. Ҳушимга келганимда қон тўхтаган эди. Бир қадаҳ шароб ичирди. «Ҳозир бир кечага баҳиллик қилган хотиннинг ёнига жўна. Сенинг кутулишингга сабабчи бўлган, ўз сирини яширган амакинг қизини худо раҳмат қилсин. Агар унинг шу сўзлари бўлмаганда, сени ўлдирардим. Баща-рангни кўришга тоқатим қолмади. Тур, амакинг қизини дуо қилиб, бу ердан жўна», – деб, бир тепди.

Ўрнимдан турдим. Юришим жуда мушкул эди. Аста-секин юриб, хотинимнинг уйига етдим. Эшик очиқ эди. Ўзимни аранг ичкарига олиб, ҳушдан кетдим. Хотиним чиқиб, кўтариб ичкари олиб кирди, у аҳволни билибди. Мен ухлаб қолган эдим. Уйғониб қарасам, боғча эшигига ётибман.

Кисса шу ерга стганда тонг отди, Шахризод хикоя айтишни тұхтатди.

Бир үз үйигирма еттінчи кечә

— Эй саодатли шох, — деб давом этди Шахризод, — йигит Тожулмұлукка хикоя қилишда давом этибди: «Уйғониб қарасам, боғча эшигіда ётибман. Охвоҳ билан ўрнимдан турдим. Йиқилиб-сурелиб, уйга етдим. Онам мени әслаб, йиғлаб ўтирган экан. «Қаерда әдинг, ростдан ҳам ўғлилмисан?» — деди у. Унга яқын бориб, ўзимни қучогига ташладим. Онам менга тикилиб, рангимдан хаста әканимни билди. Амаким қизини әсладим. Менға қылған яхшиликларини хотирладым. У мени севишига ишончим комил эди. Уни әслаб йиғладим. Онам ҳам йиғлади. «Эй ўғлим, отанғ ўлди», — деди онам.

Тамоман аламга ботдим. Йиғлай беріб хушим кетди. Күзимни очдим, амаким қизи ўтирган жойларни күриб, яна ортиқроқ йиғладим. Ёқа йиртиб йиғлар, ерларга ағаниб фарёд қиласадым. Ярим кечагача шу йүсін йиғладим. «Отанғ ўлғанига ўн күн бўлди», — деди онам менга.

«Амакимнинг қизидай бўлак хеч нарса кўнглімга сиғмайди, у мени севгани ҳолда, уни қон йиғлатганим учун бу кулфатларни тортишга сазоворман», — дедим. «Қандай кулфатлар тортдинг?» — деди онам.

Мен бошимдан ўтган воқеаларни сўзлаб бердим. Онам узоқ йиғлади. Сўнг ўрнидан туриб, овқат келтирди. Бир оз еб-ичдим. Кечинмаларимни қайта сўзлаб, бутун воқеаларни батафсил хикоя қилдим.

«Хайрият шунчалик тирик қолибсан, ўлдирса нима қиласар эдинг», – деди онам ва менга дори-дармон қила бошлади. Касалим ариб, тамоман соғайдим.

«Энди амакинг қизи топширган омонатни чиқариб бераман, у сеники бўлди. У менга сен уни эслаб қайтурган, ундан бошқадан умидингни узган вақтингдагина топширишга қасам берган эди. Ҳозир сенда шу хислатлар кўриняпти», – деди-да, ўрнидан туриб, сандиқни очди. Сандиқдан ана шу оху суратли лахтакни олди. Бу лахтак олдин мен амаким қизига тортиқ қилган лахтак бўлиб, унда шу байтлар ёзилган эди:

Солиб кимнинг сўзи бирлан бошимиз узра зўр хижрон,
Фироқдин чарчаган ошиқни бағридин оқиздинг қон.
Менинг бошимга минг турли жафолар соганинг бирла,
Менга ҳар биттаси роҳат эрур ором олур бу жон.
Висолинг ваъдасин бергил, дилимга далда бўлсин у,
Муҳаббат бунча оғир деб гумон қилмас эдим ҳеч он.
Сенинг бир бокишинг бирла юракка ишқ ўти кирди,
Муҳаббатга асир ўлдим, фироқинг ўтига қурбон.
Рақиблар оху воҳимни кўриб раҳм этдилар менга,
Кўриб ҳолимни сен ҳам раҳм-шафқат қил, мени қизғон.
Худо ҳаки агар ишқинг кўйида дунёдан ўтсам,
Унутмасмен сени ҳаргиз отинг айтиб узулгай жон.

Бу байтларни ўқигач, ўз-ўзимни уриб қаттиқ йиғладим. Лахтакни ёзган эдим, ичидан яна бир қоғоз тушди. Қоғозда шу нарсалар ёзилган эди:

«Эй амакимнинг ўғли, сени ўз хуним учун жавобгарликдан қутқардим. Илоҳим, севганингга эришгин. Лекин сенга сеҳргар кампир қизидан бирор мусибат етгундек бўлса, на унга, на бошқасига қайта мурожаат қилма, бошга келганларга бардош бер. Ажалинг етган бўлганда аллақачон ўлиб кетардинг. Менинг куним сендан олдин битгани учун худога шукур. Мендан сенга салом. Оху расми солинган бу лахтакни эҳтиёт қил, бирор

ерда қолдирма. Сени кўрмай қолган кунларимда бу тасвир менга овунчоқ бўлди».

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод ҳикоя айтишни тўхтатди.

Бир юз йигирма саккизинчи кеча

— Эй саодатли шоҳ, — деб давом этди Шахризод, — йигит Тожулмулукка ҳикоя қилишда давом этибди: «Оҳу расми солинган бу лаҳтакни эҳтиёт қил, бирор ерда қолдирма, сени кўрмай қолган кунларимда бу тасвир менга овунчоқ бўлди. Агар сен бу расмни ишлаган кишига йўлиқиб қолсанг, ўзингни ундан узоқ тут, унинг яқинлашишига йўл қўйма, зинҳор унга уйланма. Агар бу ишнинг уддасидан чиқмасанг, ундан сўнг бирор хотинга яқинлашма. Бу расмни ишловчи хотин ҳар йил шундай бир расм яратади. Ер юзидағи одамларнинг ҳеч бири ишлай олмаган бу санъатнинг шухратини ҳар томонга тарагиши учун уни узоқ шаҳарларга юборади. Сенинг севиклинг — фирибгар кампир қизининг қўлига бу расм тушгач, у ёлғондан одамларга бу расмни менинг синглим ишлайди, деб кўрсата бошлади. Худо унинг сирини фош килсин. Бу сўзларни сендан бошқа ҳеч кимга айтмаганман, чунки мендан сўнг дунё сенга тор бўлиши менга аён. Ҳар ерларга бориб кўнгил юпатишни истайсан. Бу расмнинг ишловчиси тўғрисида хабар эшитасан, сенда уни топиб кўриш орзуси пайдо бўлади. Шу вақт сен мени эслайсан. Бу расмни ишловчи аёл Кофур жазиралари шоҳининг қизидир».

Хатни ўқиб, мазмунига тушунгач, ўзимни йифидан тўхтата олмадим. Менинг йиглаганимни

кўриб, онам ҳам йиғлади. Кечгача шу йўсинда суратга тикилиб йиғладим. Шу зайлда бир йил ўтди. Бир куни шаҳримизнинг мана шу савдогарлари сафарга отланаётганидан хабардор бўлдим. Онам менга шулар билан сафар қилишни маслаҳат берди. «Карвон билан қайтгунингча бир йил юарсан, икки йил юарсан. Зора сафарда одамларга қўшилиб, фамларинг тарқалса, кўкрагингга шамол тегиб, кўнглинг очилса», – деб мени сафарга қизиқтира бошлади. Бу маслаҳат менга маъқул тушди. Сафар ҳозирликларини кўриб, карвон билан йўлга чиқдим. Йўлда ҳам кўзимдан ёш аригани йўқ. Қаерга қўнмайлик, дарров олдимга шу расмни қўяман, оҳуга қараб, амаким қизини эслайман. Кўнглим бузилиб йиғлайман. Чунки у мени ҳаддан ортиқ севар эди. Мен унга илтифот қилмадим. У менинг доғу ҳасратимда ўлди. У менга доим яхшилик қилгани ҳолда, мен уни ҳар вақт азобладим. Карвон билан бирга шаҳримга қайтаман. Сафарга чиққанимга бир йил бўлди, бу муддатда аламларим зиёдалашди. Айниқса, биллур қўрғонлик Кофур жазираларидан ўтгач, фамим ошиди. У ер етти жазирадан иборат. У ерларни Шаҳрумон деган шоҳ идора қиласиди. Унинг Сайида Дунё исмли қизи бор. Менга, «Охулар расмини у қиз ишлайди. Кўлингдаги расм ҳам унинг иши», – дедилар. Буни эшигтгач, уни кўришга иштиёқ қилиб, хаёл дарёсига чўмдим. Бироқ мен хотинлар сафига ўтиб, эрлигимни йўқотган эдим. Ўз ҳолимга йиғлаб, Кофур жазираларидан узоқлашгач, кўзларим баттар ёшланди. Дилем алами зиёдалашди. Тугамас бу аламлар билан шаҳримга қайтишим, онам олдида жон беришимга ишонмасдим».

Йигит шу гапларни деб яна йиғлабди. Расмга қараб ҳасрат билан оҳ урибди. Кўз ёшлари дарёдай оқиб, шу икки байтни ўқибди:

Күнлар деди: «Етар шодлик вакти ҳам»,
Фазаб билан дедим: «Битмас бу қайғу-ғам».
Дедиларки: «Хар нарсаннинг вақти бор»,
Мен дедимки: «Бу сұзда не далил бор».

«Менинг хикоям ана шу», – дебди йигит Тојулмулукка. Тојулмулук йигитининг хикоясига ажабланибди. Сайида Дунёнинг таърифи ушинг күнглига ўт солибди.

Қисса шу ерга етганда тоңг отди, Шахризод хикоя айтинин тұхтатди.

Тожулмулук Киссаси (дағоли)

Бир юз йигирма
түққизинчи кеча

— Эй саодатли шоҳ, — деб давом этди Шахризод, — вазир Данон Зуулмаконга ҳикоя қилишда давом этибди: «Тожулмулук йигитнинг хикоясиға ажабланибди. Сайида Дунёниң таърифи юрагига ўт солибди. Оху расмини ишлаган киз севгисида ўртаниб ёнибди.

«Эй йигит, ҳеч кимнинг бошига тушмаган қисса, сенинг бошининг тушган, лекин бу

тақдирда ёзилган, – дебди Тожулмулук. – Энди мен сендан бир нарсани сўрамоқчиман». «Нима экан?» – дебди Азиз. «Оху расмини чизган қизни кўришнинг иложи борми?»

«Эй хўжам, мен уни зўр хийла билан кўришга мұяссар бўлдим. Карвон билан унинг шахрига етгач, ташқари чиқиб, боғчаларни томоша қилиб юрдим. Шаҳар ва боғчаларни дараҳтлар ўраб турарди. Боғчани кекса бир чол парваришлар экан». «Бу кимнинг боғчаси, эй бобо?» – деб сўрадим ундан. «Шоҳнинг қизи Сайида Дунёнинг боғчаси. Биз унинг қасри остида турамиз. У чаманзорни томоша қилмоқчи бўлганда яширин эшикни очиб, боғчага чиқади. Богчани кезиб, гул ҳидлайди», – деди чол.

«У чиққунча боғчада ўтириб, уни кўриш шарафига мұяссар бўлай, бунга қаршилик қилма», – дедим чолга. «Хўп, майли», – деди чол.

Баъзи нарсалар келтириш учун чолга бир неча дирҳам бердим. Чол хурсанд бўлиб дирҳамларни олди. Эшикни очиб, мени бениҳоят ёқимли бир ерга олиб борди. Лаззатли мевалар келтирди. «Сен бу ерда ўтириб, мен ҳозир келаман», – деди да, сал ўтмай, қовурилган барра гўшт келтирди. Биз тўйгунча едик. Кўзим Сайданинг йўлида интизор, шу алфозда ўтирасар эдик, бирдан эшик очилди. «Тур, яширин», – деди боғбон менга. Мен дарров ўрнимдан туриб, бир ерга яширindim. Бирдан бичилган бир қора қул эшикдан бош чиқариб, «Олдингда ҳеч ким йўқми, эй шайх!» – деди салмоқланиб. «Йўқ» деди чол. «Дарвозани қулфла!» – деди қул чолга. Чол боғча дарвозасини қулфлади. Бирдан Сайида Дунё эшикдан кирди. Мен уни кўриб «ой узилиб ерга тушганми», дедим

ўзимча. Ҳушим учди. Менда чанқоқ кишининг сувга бўлган орзуси каби ҳавас қўзғалди. Бир оздан сўнг у ичкари кириб, эшик бекилди. Шу вақт боқчадан чиқиб манзилимга жўнадим. Унга етиша олмаслигимни, унинг эри бўлолмаслигимни билардим. Хусусан, мен хотинлар билан teng бир ҳолга тушган эдим. «Бу шоҳнинг қизи бўлса, мен бир савдогар бўлсан, қандай қилиб унга етишаман», дедим ўз-ўзимга. Ҳамроҳларим йўлга отлангач, мен ҳам отландим. Улар билан бирга шу шаҳарга йўл солдик. Бу шаҳарга келиб, сенинг хузурингда тўпландик», – дебди йигит.

Тожулмулук хаёлини Сайида Дунё фикри эгаллабди. Отига миниб, Азизни ҳам ўзи билан бирга олибди-ю, отасининг олдига жўнабди. Азизга маҳсус жой тайинлаб, уни керакли нарсалар билан таъминлагач, ўз қасрига йўл солибди. Кўз ёшлари тинимсиз оқибди. Ахир, эшитиш, кўриш ва учрашиш ўрнини босиши ҳақиқат-ку. Тожулмулук шу йўсин ёш тўкар экан, отаси кириб келибди. Ўғлининг ғамли, аламли эканини аллақачон пайқаган шоҳ: «Нега рангинг ўчди, нима воқеалар бўлди, нималарни бошдан кечирдинг, эй ўғлим?» – деб Тожулмулукдан сўрабди.

Тожулмулук унга Сайида Дунё ҳикоясини, кўрмасданоқ эшитиш билан унга мафтун бўлганини бошдан-оёқ сўзлаб берибди. Отаси: «Шахри биздан узоқ бўлса, бу ҳавасингни қўй, онанг қасрига кир», – дебди.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод ҳикоя айтишни тўхтатди.

Бир юз ўттизинчи кеча

— Эй саодатли шоҳ, — деб давом этди Шахризод, — вазир Дандон шоҳ Зуулмаконга ҳикоя қилишда давом этибди: «Тожулмулукнинг отаси ўғлига: «Шахри биздан узоқ бўлса, бу ҳавасингни қўй, онанг қасрига кир. Унинг қўлида тўлин ойдек беш юзта канизак бор, қай бирини хоҳласанг ол, агар улар ҳам сенга маъқул бўлмаса, хуснда

Сайида Дунёдан кўркам бўлган бирор шоҳ қизини олиб берай», — дебди. «Оҳу расмларини ишловчи у қиздан бошқани истамайман. Албатта, уни оламан, акс ҳолда, тарки дунё қилиб, дала-даштларда ўзимни ҳалок қиласман», — дебди Тожулмулук.

«Бўлмаса мен олдин отасига бир хат ёзай. Сенинг онангга уйланишимдаги тартибда воқеани баён қилай, агар рози бўлмаса, боши унинг олдиди, оёғи менинг ёнимда туражак беҳисоб аскаримни жўнатиб, мамлакатини остин-устун этай», — дебди шоҳ.

Сўнг у Азизни чақиритириб: «Сен йўлни кўрганмисан?» — деб сўрабди. «Кўрганман», — дебди Азиз. «Менинг вазирим билан бирга борасан», — дебди шоҳ. «Бош устига, эй шоҳи замон», — деб қуллук қилибди Азиз.

Сўнг шоҳ вазирни чақиритирибди. «Ўғлимни уйлантириш борасинда пухта чора кўр, Кофур жазираларига йўл сол, жазиралар шоҳининг қизини ўғлимга никоҳла», — дебди. «Бош устига», — дебди вазир.

Тожулмулук ўз қасрига қайтибди. Унинг дарди, оҳу воҳлари борган сари ортиб бораверибди. Коронги тушгач, ушбу байтларни ўқибди:

Дунё юзин қоронғилик қоплади,
Юрагимда севгининг зўр ўти бор.
Туидан сўранг менинг оху зоримни,
Аламимдан кўзда ёшим шашқатор.
Тунлар бўйи юлдузларга мен посбон,
Мижжа қоқмай азонгача мен бедор.
Юзларимда кўз ёшларим муз каби
Тўнгиг қолган, ҳеч ким бермас эътибор.
Қилич каби ярқирайди кўз ёшим,
Кимсасизман, бечораман, бекарор.

Байтларни ўкиб тугатгач, хушдан кетиб йиқилибди. Тонгга яқингина хушига келибди. Шоҳ Сулаймоң ўғлининг ёнига кирибди. Тожулмулук-нинг ранги ўзгарган, чехраси сарғайганини қўриб, уни юпатибди, турли ваъдалар билан овутибди. Кейин шоҳ Азизни вазири билан жўнатишга ҳозирлик қўриб, уларга маҳсус совға-тортиқлар топширибди. Улар йўлга тушибилар, кеча-кундуз йўл юриб, Кофур жазираларига етибдилар-да, дengиз қирғонига қўнибдилар. Вазир шоҳга уларнинг келайётганини билдириш учун киши юборибди. Туш пайтида уларни қарши олиш учун сарой бошлиғи, амирлар бир чақирим масофага чиқибдилар. Учрашувдан сўнг улар шоҳ саройига йўл солибдилар. Саройга кириб, тортиқларни тақдим қилибдилар. Элчилар тўрт кун у ерда турибдилар, бешинчи кун вазир шоҳ ҳузурига кириб, шоҳ олдида ер ўпиб, келиш сабабини изҳор қилибди ва Сулаймон шоҳ илтимосини шоҳга етказибди. Жавоб учун шоҳ ўйланиб қолибди. Чунки қизи эркак зотини ёқтирмас экан. Шоҳнинг боши қотиб, узоқ хаёлга чўмибди, бир пайт бош кўтариб, сарой ахлларидан бирига: «Сен бориб малиқанг Сайида Дунёга воқеани баён қил, бу иш учун вазир совчи бўлиб келганини сўзла», – дебди. У киши: «Бош устига», деб ўша онда ўрнидан туриб кетибди. Бирор соат чамаси вақт ўтгач, қайтибди.

«Эй шохизамон, – дебди у, – мен малика Сайида Дунё ҳузурига кириб, воқеани айтган эдим, малика қаттиқ ғазабланди. Таёқ билан бошимни ёрмоқчи бўлди. Аранг қочиб қутулдим. «Агар отам мени зўрлаб эрга берса, бир бечоранинг уволига қолади. Мен эрим бўлмишни ўлдираман», – деди маликам». Қизнинг отаси вазир билан Азизга: «Сулаймон шоҳга биздан салом айтиб, воқеани эшиттиинглар», – дебди.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод хикоя айтишни тўхтатди.

Бир юз ўттиз биринчи кеча

— Эй саодатли шоҳ, – деб давом этди Шахризод, – шоҳ вазир билан Азизга: «Сулаймон шоҳга биздан салом айтиб, воқеани эшиттиинглар, қизим эрни севмайди», – дебди. Улар ҳеч қандай натижасиз юртларига қайтибдилар, кеча-кундуз йўл юриб, ўз шаҳарларига етибдилар. Шоҳ ҳузурига кириб, воқеани ба-тафсил хикоя қилибдилар. Шоҳ қўмондонга лашкарларни сафарга – ғазотга отлантиришга фармон берибди. Лекин вазир: «Бундай қилма, шоҳда гуноҳ йўқ. Гап қизда, у қаршилик қилаётир. Мен воқеани шоҳга эшиттиргач, шоҳ қизига киши юборди. Лекин қиз: «Отам мени зўрлаб эрга берса, бир бечоранинг уволига қолади. Мен эрим бўлмишни ўлдираман, сўнг ўзимни ҳалок қиласман», деб жавоб берибди», – дебди.

Вазир сўзини эшитгач, шоҳ ўйланиб қолибди. Ўғли Тожулмулукдан хавфланибди. «Борди-ю, уруш очсан-да, уни енгиб, қизини кўлга олсан, у ўзини ўлдирса, бу, албатта, фойдасиз» деб, ўғлига

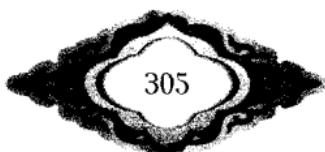
воқеани билдирибди. Буни эшитиб Тожулмулук: «Эй ота, мен тоқат қилолмайман. Унинг ёнига бораман, ўлсам ҳам унга етишишга ҳаракат қиласман, бошқа ҳеч нарса истамайман», – дебди. «Унинг ёнига қандай қилиб борасан?» – деб сўрабди шоҳ. «Савдогар кийимида бораман».

«Ундей эса, ўзинг билан бирга вазир ва Азизни олиб кет», – дебди шоҳ ва хазинадан унга аллақанча пул беришга амр қилибди. Юз минг динорлик мол ҳозирлатиб, ҳаммасини ўғлига топширибди. Кеч киргач, Тожулмулук Азизни олиб вазир қасрига борибдилар. Шу кеч вазир қасрида тунабдилар. Тожулмулукнинг хаёли паришон, унга на овқат, на уйқу ёқар экан. У турли хаёлларга фарқ бўлиб, ҳар хил фикрларга чўмибди. Севиклисинг шавқи уни ҳаяжонга солибди, кўз ёшлари тинмай оқиб, шу икки байтни ўқибди:

Қани дўстлар, ҳажрдан сўнг висол қуни етарми,
Мухаббатим шиддатин қилдим сизга шикоят.
Тун осуда анинг ҳижронида уйқум йўқолди
Хаёлингиз фикрим ўраб дилимга берди роҳат.

Байтларни тугатгач, қаттиқ йиғлабди. Азиз ҳам амакисининг қизини эслаб йиғлабди. Икковлари тонг отгунча нола қилиб йиғлабдилар. Сўнг Тожулмулук ўрнидан туриб, сафар кийимини кийибдида, онасининг ёнига кириб, воқеани тушунтирибди. Онаси унга эллик минг динор бериб, соғ бориб, саломат келиши ва севиклисига етишишини тилаб дуо қилгач, хайрлашиб у ердан чиқибди. Отаси ёнига кириб, йўлга чиқишга ижозат сўрабди. Отаси оқ йўл тилаб рухсат этибди-да, эллик минг динор пул берибди.

Тожулмулук шаҳар ташқарисига бир катта чодир тикишни буюрибди. Улар шу ерда икки кун туриб йўлга тушибдилар. Тожулмулук Азиз би-

лан жуда иноқлашиб қолибди. У Азизга: «Энди сендан ҳеч айрила олмайман», деса, Азиз: «Мен ҳам сенинг оёғинг остида жон беришга ҳозирман, лекин дилим онам хаёли билан банд», – дебди. «Мақсадга эришсак, ҳар томонлама яхшилик бўлади», – дебди Тожулмулук. Вазир Тожулмулукни чидамли бўлишга мустаҳкам туришга ундарди. Азиз унга шеърлар ўқиб, тарихдан ҳикоялар сўзлаб берибди. Шу зайлда улар тўхтовсиз икки ой йўл юрибдилар. Тожулмулукка йўл жуда узок туюлиб, шу байтларни ўқибди:

Йўлим олис, алам кўпдур дилимда,
Дилимда бор муҳаббатим чироғи.
Умидимнинг, хаёлимнинг ҳудуди,
Қасам Ҳаққа ичиб, дер дил қароғи:
«Муҳаббатинг юқини мен кўтардим
Беролмас унга бардош Қоф тоги.
Хаётим хўжаси, бул кун мени сен
Қатл қилдинг, ҳазон бу дилни боғи.
Висолинг шавқи ўтдек ёнди дилда,
Йўқ эрса нега менга йўл йироғи».

Шеърни ўқиб, Тожулмулук йиғлабди. Азизнинг ҳам юрак яралари тирналиб, йиғига қўшилибди. Уларнинг йиғиси вазирнинг кўнглини бузибди: «Эй хўжам, кўнглингни тинчитиб, кўз ёшларингни тий. Фақат яхшилик йўлдошинг бўлсин», – дебди вазир.

Тожулмулук эса хитоб қилиб: «Эй Азиз, сафаримиз жуда чўзилиб кетди. Аниқ айт, шаҳаргача яна қанча қолди?» – деб сўрабди. «Озгина қолди», – дебди Азиз.

Улар йўлда давом этиб, довон ошиб, чўл кезишибди. Кунларнинг бирида дам олиб ухлаб ётган Тожулмулук туш кўрибди. Тушидаги севиклиси билан бирга әмиш, уни қучиб бағрига босармиш. У чўчиб уйғониб, не қиларини билмай, шу байтларни ўқибди:

Аё дўстлар, ақлдин мен адашдим,
Юракда эҳтиросим минг баробар.
Ўғилдин айрилиб қолган онадек,
Дилим кўп талпишар мисли кабутар.
Шамол эсса диёрингиз томондан,
Майин ел келтирап жонимга шакар.
Салом йўллаб қолурмен хар сафар мен,
Шамол эсса ва ё учса кабутар.

Тожулмулук шеърни ўқиб бўлгач, вазир унга яқин келиб: «Шодлан, бу яхши аломат! Кўнглингни бузмай, кўз ёшларингни арт. Мақсадингга албатта етасан», – дебди.

Азиз ҳам унинг ёнига келиб, сабр қилишга ундаиди. Ҳар хил ҳикоялар сўзлаб овутибди. Ке-ча-кундуз йўлда давом этиб, шу зайлда яна икки ой ўтибди.

Кунлардан бирида қуёш нуридан узокда бир нарса оқариб кўринибди. Тожулмулук Азиздан: «Оқариб кўринган нима?» – деб сўрабди. «Эй шаҳзодам, бу кўринган оқ нарса қўрғон, нариги томони сен бораётган шаҳар», – деб жавоб берибди. Тожулмулук фоят шодланибди. Улар йўлда давом этиб, шаҳарга яқинлашаверишибди.

Шаҳарга яқинлашгач, Тожулмулук бениҳоя қувониб, кўнглидаги фам-аламлар тарқабди. Шаҳарга вазир билан Азиз саёҳатчи тузида, Тожулмулук эса, савдогар тузида киришиб, савдогарлар қўнадиган катта карвонсаройга яқинлашибдилар. «Карвонсарой шуми?» – деб сўрабди Тожулмулук Азиздан. «Ха, лекин бу, биз савдогарлар билан тушган сарой эмас, у бундан яхшироқ эди», – дебди Азиз.

Улар юкларини омборга киритибдилар. У ерда тўрт кун дам олишгач, вазир ижарага бир катта уй олишни маслаҳат берибди. Кўнгил очарли бир кенг жой топиб, у ерда истиқомат қилиб турибдилар. Вазир билан Азиз Тожулмулукнинг иши хусу-

сида тадбир кўрибдилар. Тожулмулукнинг ҳайрон, нима қилишини билмай юрганини қўрган вазир ўйлаб-ўйлаб Тожулмулук бозорда дўкон очиб, савдо қилиши керак, деб маслаҳат берибди. У Тожулмулук билан Азизга: «Агар шу зайлда ўтира берсак, кунлар ўтади-ю, мақсадимизга эриша олмаймиз. Мен бир нарса ўйладим. Худо хоҳласа, шу маслаҳат мувофиқ ҳам бўлар», – дебди. «Ўйлаган ишингизни қилингиз, сиз ёш жиҳатдан ичимида улугфимизсиз, бунинг устига, кўп ишларни бошдан кечиргансиз, фикрингизни бизга ҳам айтинг», – дейишибди улар.

«Маслаҳат шуки, – дебди вазир уларга, – биз сенга бозордан бир дўкон излаймиз, сен дўконда ўтириб савдо қиласан. Ахир ҳаммага – бойга ҳам, камбағалга ҳам, каттага ҳам, кичикка ҳам мол керак. Дўконда ўтириб савдо қила бошласанг, худо хоҳласа, ишинг олга босади. Айниқса, сен келишган йигитсан. Лекин Азизни ёнингда мол олиб бериб турувчи ёрдамчи сифатида сақлашинг шарт», – дебди вазир.

Бу маслаҳат Тожулмулукка маъқул тушибди, дарров ўрнидан туриб, қимматбаҳо савдогар кийимларини кийиб йўлга тушибди; қуллар унинг орқасидан бораверибдилар. Дўконга керак яроғларини олиш учун Тожулмулук қулларидан бирига минг динор пул берибди. Улар бazzозлик растасига бориб етибдилар. Савдогарларнинг Тожулмулук хуснини кўриб, ҳайратга чўмиб, ақллари шошибдилар. Баъзилар: «Булар, албатта, жаннат ҳурлари бўлишса кераг-у, дарвозабони жаннат эшигини очганда чиқиб олганлар. Дарвозабон буларни унутган», – десалар, айримлари: «Булар фаришталар», – дер эмишлар.

Улар растага кириб, бозор оқсоқолининг дўконини суриштирибдилар. Одамлар кўрсатишгач,

унинг ёнига йўл солибдилар. Уларни оқсоқол ҳам, унинг ёнидагилар ҳам ўринларидан туриб қарши олишибди. Айниқса, вазирни иззат қилибдилар. У кўринишда ҳам, савлатда ҳам улуғ сифат экан. Савдогарлар бир-бирларига, «Бу икки йигит шайхнинг ўғиллари бўлса керак», – деб шивирлашибдилар.

«Қайси бирингиз оқсоқол?» – деб сўрабди вазир улардан.

Улар оқсоқолни кўрсатибдилар. Вазир унга разм солибди. Оқсоқолнинг қиёфаси ҳам салобатли экан. Унинг атрофида қуллар хизмат қилаётган эканлар. Бозор оқсоқоли уларга ортиқ хурмат кўрсатиб, ўз ёнига ўтқазибди.

«Хуш келибсизлар, бажариш билан эътибор топишимиз мумкин бўлган хизматларига тайёрмиз», – дебди оқсоқол вазирга.

«Хизмат шуки, – дебди вазир, – мен ёшим улғайган бир кишиман, бу икки йигит билан ҳамма мамлакат ва шаҳарларни кезиб чиқдим. Ҳар шаҳарда бир йилдан туриб, атрофини томоша қилдик, халқлари билан танишдик. Сизларнинг шахрингизга келиб, энди шу ерда туришни ихтиёр қилдик. Йигитлар бу ерда туриб, ҳар ёқни томоша килиб, шаҳар одамларидан таълим олиб, олди-берди, савдо-сотиқни ўрганиб олишлари учун яхши ердан бир дўкон топиб беришингизни сўрайман». Оқсоқол: «Яхши бўлади», – деб йигитларни кўздан кечирибди. Уларнинг қиёфаларини кўриб, ҳаддан ортиқ севинибди. Уларга суқи тушиб, бениҳоя яхши кўриб қолибди. «Дунёда шундай келишган, чиройли одамлар ҳам бўлар экан», – дебди ўз-ўзига.

Оқсоқол улар хизматига қуллар каби бел боғлаб, дарров дўкон топиб берибди. Дўкон бозор ўртасида бўлиб, катта ва муҳташам экан. Раствада унинг олдига тушадиган дўкон йўқ экан. У жуда

кенг, мол қўядиган рафлари бил суюклари ва обнус ёғочларидан ишланган экан. Оқсоқол дўкон калитини вазирга тақдим қилиб: «Худо муборак қилсин», – дебди. Савдогар қиёфасидаги вазир калитни олиб, йигитлар билан бирга уй томон йўл олибди. Барча матоларни дўконга келтиришни буюрибди.

Моллар бутун хазина молларига тенг келарли даражада сифатли ва юқори баҳоли экан.

Кеч бўлгач уйкуга ётибдилар. Эрталаб вазир уларни ҳаммомга бошлибди. Ҳаммомга кириб, ювениб-таранибдилар. Ҳар икки йигит ҳам кўркда ягона бўлибдилар:

Сув билан нурдин яратмиш бу баданни коинот,
Бу баданга тегса, илгинг баҳтдан бир илтифот.
Кўрсатиб файрат, ҳунарда усталик ифшо этиб,
Мушкни кофурдан аюргил оқ бадан топсун нажот.

Ҳаммомдан чиқишибди. Бозор оқсоқоли уларнинг ҳаммомга тушганларини эшитиб, йўлда кутибди. Йигитлар чиройли охулардай бўлишибди. Юзлари қизариб, худди тўлип ой каби жозибадор, мевали шохлар каби кўзни жалб қилувчи бўлибдилар. «Доимо ҳаммомларингиз кўнгилли бўлсин, эй ўғилларим», – дебди оқсоқол уларни учратиб. «Биз билан бирга боришингизни истайман», – дебди Тожулмулук. Ҳар икковлали ҳам эгилиб кўришибдилар. Оқсоқолни олиб уйга жўнабдилар. Уни жуда ҳурматлабдилар. Оқсоқолнинг муҳаббати ҳам тобора ортибди. Кеч билан еб-ичиб, хушчақчақлик қилибдилар.

Тонг отгач, йигитлар дўконни очибдилар. Дўкон жуда ҳам ясатилган, ҳамма ёққа ипак гиламлар солиниб, ҳар бири минг динор турадиган иккита ўриндик қўйилган, уларнинг устига четларига олтин чакма қилинган ипак гиламлар

солинган экан. Бирига Тожулмулук, иккинчисига Азиз ўтирибди. Вазир уларнинг ўртасидан жой олибди. Хизматларида қуллар турибдилар. Янги очилган дўконнинг довруғи ҳар томонга ёйилибди. Одамлар тўда-тўда бўлиб кўргани келаверибди. Улардан кўплари мол олидилар. Шаҳарнинг ҳар ерида Тожулмулук ҳақида гап бориб, унинг ҳусни таърифланибди.

Шу йўсинда бир неча кунлар ўтибди. Харидорлар ҳам, томошабинлар ҳам кундан-кун ошиб борибди. Вазир Тожулмулукка сир саклашни тайинлабди-да, ўзи уйга кетибди. Вазир уларга фойдали бирор иш тўғрисида чора излар, ҳар хил фикрлар юритар экан. Азиз билан Тожулмулук ўзаро сўзлашиб, зора Сайида Дунёнинг олдидан бирор киши келиб қолса, деб умид қилишибди.

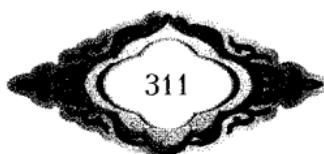
Тожулмулук бир неча кунни шу зайлда, ширин умидлар билан ўтказибди. Ухламай, фикру хаёли севиклиси билан банд бўлибди. Кейинги кунларда у ейиш, ичишдан ҳам кечибди. Кунлардан бир кун Тожулмулук дўконда ўтирган экан, иккита канизак билан бир кампир кириб келибди.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шаҳризод ҳикоя айтишни тўхтатди.

Бир юз ўттиз учинчи кеча

— Эй саодатли шоҳ, — деб давом этди Шаҳризод, — кунлардан бир кун Тожулмулук дўконда ўтирган экан, иккита канизак билан бир кампир кириб келибди. Кампир Тожулмулукка тикилганча қотиб қолибди. «Ана қошу ана кўз, ана қадди-қомат-у, ана юз, худоё тавба, одам ҳам шундай кўркам бўлар эканми?»

Бу одам эмас, фаришта», – дебди ўз-ўзига. Анча вақт шундай тикилиб тургач, Тожулмулукка яқин келиб салом берибди. Тожулмулук унинг хурмати учун ўрнидан туриб алик олибди. У бу ҳаракатларни Азизнинг ишорати билан бажарибди. Тожулмулук кампирни ўз ёнига ўтқазиб, дам олиш учун қулайроқ ўтиришга ундаиди.

«Эй ақлли йигит, шу шаҳарликмисан?» – дебди кампир Тожулмулукка. «Умримда бу шаҳарга биринчи келишим. Мақсадим – бир оз томоша қилиб, кўнгил очишдир», – дебди Тожулмулук ёқимли овоз билан. «Шаҳримизга олдин келганлар орасида сен ортикроқ ҳурматга сазоворсан. Қандай моллар келтирдинг? Менга энг ҳарир кийимлик кўрсат, чунки ҳарир ва нозик кишилар учун албатта ўзига муносиб қимматбаҳо кийим зарур», – дебди кампир.

Бу сўзни эшитиб, Тожулмулукнинг юраги гупиллаб урибди. Кампир сўзининг маънисига тушуна олгани ҳам йўқ экан, Азиз унга кўз қисиб, бир турли ишоратлар қилибди.

«Менда факат шоҳларга ва шоҳ қизларига муносиб моллар бор. Кимга олмоқчи эканингизни айтсангиз, ўшанга қараб мувофиқ мол кўрсатар эдим», – дебди Тожулмулук. У бу гап билан кампир айтган бояги сўзининг тагига етмоқчи бўлибди. «Шаҳрумон шоҳнинг қизи Сайида Дунёга мос бир кийим истайман», – дебди кампир.

Севиклисининг номини эшитиши билан Тожулмулук ҳадсиз севиниб: «Энг аъло молларни келтир», – дебди Азизга.

Азиз Тожулмулук ёнига энг нодир молларни тўпи билан келтириб қўйибди. «Хоҳлаганингизни, муносибини олинг. Бу моллар бошқа дўконларда йўқ», – дебди Тожулмулук кампирга.

Кампир минг динорлик мол айириб: «Баҳоси қанча?» – деб сўраган экан, «Шу арзимаган нарса устида сиз билан савдолашиб ўтиармидим. Баҳоси сиз билан танишиш шарафига ҳам арзимайди», – дебди Тожулмулук.

«Сенинг қучоғингда ухловчи, сен билан бирга бўлувчи, ой юзинг билан лаззатланувчи, ўзинг каби қўркам малика ҳурмати билан қасамёд қиласман, сен каби ширин сўз, қўркам юз кишини кўрмаганман», – дебди кампир. Тожулмулук кулиб: «Эй гуноҳкор кампирлар орқали ҳожат чиқарувчи тангрим!» – дебди ўз-ўзига. «Исминг нима, эй ўғлим?» – деб сўрабди кампир. «Тожулмулук», – деб жавоб берибди йигит.

«Бу ном шахзода ва шоҳларнинг номи, лекин сен савдогар кийимидасан-ку», – дебди кампир. «Ота-оналари ортиқ севганлари учун унга шундай ном қўйганлар», – дебди Азиз. Кампир: «Тўғри айтдинг ўғлим, худо сизларни ёмон кўздан, ҳасадчилар қаҳридан сақласин», – дебди-да, кийимликларни олиб йўлга тушибди. У борар экан, хаёли йигитнинг юз-кўзлари, қўрки, қомати ва ширин сўzlари билан банд бўлибди.

Кампир Сайида Дунё олдига кириб: «Эй маликам, мен сенга тенги йўқ, ҳарир кийимлик келтирдим, мана кўргин», – дебди. «Бундай ҳарир кийимликни бизнинг шаҳарда кўрмаганман, эй буви», – дебди қиз кампирга.

«Сотувчисини айтмайсанми, унга тенглашарли қўркам йигитни умримда кўрмаганман. Жаннат дарвозабони жаннат эшигини очганда чиқсан йигит дейсан. Шу кеч у билан суҳбат қуриб, қучоғида бўлишингни истар эдим. У йигит кўрган кишининг юрагини типирчилатиб қўядиган даражада қўркам. Шу молларни бизнинг шаҳримизга ўйнаб кетиш мақсадида келтирган экан», – дебди кампир.

Кампирнинг ганига Сайида Дунё кулиб: «Худо олсин сени, эй фалокат кампир, миянг суюлиб, ақлдан озибсан. Қани менга бер, яна бир карра тузукроқ кўрай», – дебди Сайида.

Кампир кийимликни берибди. Сайида иккинчи қайта қўлига олиб кўрибди. Кийимлик жуда қимматбаҳо, ҳаддан зиёд чиройли бўлиб, қиз бундай молни шу дамгача учратмаган экан. «Худо ҳақи, бу мол бениҳоя қимматли нарса», – дебди Сайида. «Маликам, агар эгасини кўрсангиз эди, ер юзида бундай кўркам йигит йўқлигини ўзингиз ҳам тасдиқ қиласар эдингиз», – дебди кампир. «Унинг нима ҳожати борлигини сўрамадингизми, ёрдам берар эдик», – дебди Сайида кампирга.

«Фаросатингизга балли, маликам, ҳожатсиз киши бўлмайди, албатта, бир ҳожати бордир», – дебди кампир.

«Унинг ёнига бор, салом айт, қадамингиз билан шахримиз эътиборини оширдингиз, қандай ҳожатингиз бор, бажаришга ёрдам берамиз дегин», – дебди Сайида.

Кампир: «Бош устига» деб, ўша ондаёқ Тожулмулук олдига йўл олибди. Тожулмулук кампирни кўриши билан беҳад қувонибди, унинг хурмати учун ўрнидан туриб, ўз ёнига таклиф қилибди. Кампир ўтириб, дамини ростлабди. Сўнг у Сайида Дунё сўзларини айтибди.

Тожулмулук беҳад шодланиб, рухи енгиллашибди. Қувончи ичига сифмай: «Мақсадимга етдим», дебди ўзича. «Маликага хат ёзиб берсам, жавобини келтириш сизга оғир бўлмасми?» – дебди у кампирга. «Бош устига», дебди кампир. «Қофоз, сиёҳ, қалам келтир», – дебди Тожулмулук Азизга. Азиз уларни ҳозир қилибди. Тожулмулук қаламни қўлга олиб, қофоз бетига шу шеърни ёзибди:

Умид мактубини ёздим, юбордим сенга, э жонон,
Хикоят айлагай бу хат, нечук кийнар мени ҳижрон.
Биринчи мисрада бу хаста жонимға түпшиб оташ,
Солиб иккинчи мисра васлидин қалбимга зўр тутён.
Учинчидан ҳаётимдин умид уздим, мажолсизман,
Бўлиб тўртинчи мисрада тану жон ишқ аро қурбон.
Бешинчи, бу қўзим қилғай қачон ҳуснингни наззора
Келур олтинчидин сенга, етар энг яхши кун қай он?!

Шеър остига имзо қўяр экан: «Бу хат севги асири, иштиёқ занжирларига боғланган, айрилиқ азобларидан сиқилгандан», деб ёзибди. Кўзларидан ёш тинимсиз оқиб, ана шу икки байтни қўшибди.

Хатни ёздим дилда алам, қўзда ёш,
Яхши ният доим қўнгилга йўлдош.
Тезда сизга етишмоқлик орзуси
Борки, дилим этур қайфуга бардош.

Хатни буклаб, муҳрлаб кампирга топширибди. «Бу хатни Сайида Дунёга топширинг», – дебди Тожулмулук. «Бош устига», – дебди кампир. «Севги белгиси учун арзимаган шу пулни олинг», – деб Тожулмулук унга минг динор берибди. Кампир пулни олиб, унга миннатдорчилик билдирибди. Йўлга тушиб, Сайида Дунё ҳузурига кириб борибди.

«Қандай хожатларни айтди? Биз уни бажарамиз», – дебди Сайида Дунё. «Менга бир мактуб ёзиб берди, нималар ёзганини билмайман», – дебди-да, кампир хатни маликага узатибди.

Сайида Дунё хатни олиб ўқибди, мазмунига тушуниб ғазабга келибди: «Мен кимман-у, у ким! Уялмай менга хат ёзибди, – деб юзларини юла бошлабди. – Худо ҳақи, агар худодан қўрқмаганимда, уни дўконнинг тоқисига осдирап эдим».

«Нима ёзган экан, бунча ғазабландингиз? Хафалик билдирганми ёки кийимликнинг пулини сўраганми?» – деб сўрабди кампир маликадан.

«Хайф сенга, эй кампир, – дебди малика бақириб, – бу ерда ундей сўзлар йўқ. Бу ерда ишқу муҳаббат тўғрисида ёзилган. Буларнинг ҳаммаси сенинг касофатингдан келди. Бўлмаса, у мени қаердан билади-ю, бундай сўзларни ёзишга қандай журъат қиласди!». «Эй маликам, сен ўзингнинг олий қасрингда яшайсан, сенинг олдингга одам эмас, куш хам учиб киролмайди. Бас, шундай экан, бу сўзларга хафа бўлиб, қайғуришнинг ҳеч ҳожати йўқ. Ўзинг шоҳ қизи бўлсанг, ит акиллашидан сенга нима ташвиш! Мен хатда нима ёзилганини билмай, келтирганим учун аччиғланма. Менинг фикрим, албатта, хатга жавоб ёзишинг, уни ўлим билан қўрқитишишинг, бу беҳуда гаплардан қайтаришиш зарур. Шунда у эсини йигиб, бу бачканаликларга барҳам беради», – дебди кампир.

«Қайта жавоб ёзиб ўтирмаса деб хавфланаётирман», – дебди Сайида. «Бу танбеҳ ва қўрқитишлиардан сўнг умиди узилади. Фикридан қайтади», – дебди кампир. «Қоғоз, сиёҳ ва қалам келтир», – дебди қиз. Кампир дарров бу нарсаларни ҳозир қилибди. Сайида Дунё шу байтларни ёзибди.

Ишқида уйкум йўқотдим дебди лоф урган киши,
Васл умиди бўлмаса ўлгай эдим дейсан ҳамон.
Ўйла, э нодон, танангга, ойга етгайму киши,
Ким у ой васлига етгандур қачон кўрган замон.
Кўп хатарлидур бу йўл, умринг азобда ўтмасин
Маслаҳат шул, қайт бу йўлдин, қайтмасанг бўлгай ёмон.
Сен агар бу сўзларимни қайтарар бўлсанг яна,
Унда мендан раҳм-шафқат кутма, қолмайсан амон,
Ой билан кунни яратган тангри номига қасам,
Қайтмасанг бу ниятингдин айлагаймен қасди жон.
Бир дараҳтга михлатурмен, шунда билгайсен мени,
Энди бу ишдин тилинг тий, йўқса кесилгай забон.

Малика хатни буклаб, кампирга берибди-да:
«Буни унга топшириб, бундай бемаъни сўзларни

тўхтатгин, деб айт!» – дебди. Кампир: «Бош устига», деб хатни олибди-ю, ўз уйига қараб жўнабди. Тонг отишини кута-кута тунни ўтказибди. Тонг отгач, кампир Тожулмулук дўконига йўл солибди. Тожулмулук унинг йўлига мунтазир экан. Кампирни қўриши билан шодликдан типирчилаб қолибди. Кампир яқинлашгач, унинг ҳурмати учун ўрнидан туриб, ўз ёнига ўтказибди.

Кампир ёнидан хат чиқариб, Тожулмулукка берибди: «Буни ўқи. Сайида Дунё хатингни ўқиб фазабланди. Лекин мен уни ҳар хил гаплар билан эпга келтирдим. Фазабдан тушириб кулдирдим. Кўнгли юмшаб, жавоб ёзди». Тожулмулук кампирга миннатдорлик билдириб, Азизга унинг хизмати учун минг динор беришни буюрибди. Тожулмулук хатни ўқиб, нихоят қаттиқ йиғлабди. Унинг йиғисига кампир ҳам ачинибди. Йиғисини эшитишга тоқати қолмай: «Мактубда сени йиғлатувчи нималар ёзилган экан?» – деб сўрабди кампир. «Хатда у мени осиш, бўғизлаш билан қўрқитибди. Энди ёзмасликка танбеҳлабди. Хат ёзишни тўхтатишдан ўлганим яхшироқ», – дебди Тожулмулук.

«Жавоб хати ёз, сўнг у, билганини қилсин. Ёш жонинг камолотга етсин. Мен жоним борича ҳаракат қиласман, ҳар қандай тўсқинликларни енгиб, мақсадингга эриштириш пайида бўламан», – дебди кампир. «Қилган ҳаракатларинг учун хизматингга тайёрман. Сен ахир одамларни йўлга солишда тажрибалисан, ҳийла ишлатишга омилсан. Сенга ҳар қандай қийин иш осон. Худо ҳар ишга қодирдир», – дебди Тожулмулук ва қалам-қофоз олиб, шу байтларни ёзибди:

Қатл айларам дер ул ёри жоним,
Ўлсам тинарди бу хаста жоним.
Ҳижрондин ўлмоқ ошиққа роҳат,
Ўлсам топардим тилак-армоним.

Мен ҳам қулингиз, ҳам бир асиран,
Рахм айлангиз бир, оромижоним.
Хеч айб эмасдур ҳурларни севмоқ,
Сиз ҳам ўтингиз бир томчи қоним.

Йигит алам билан ох уриб, қаттиқ йиғлабди.
Кампир ҳам йифига қўшилибди. Сўнг кампир хатни олиб: «Ўзингни дадил тут, хотиржам бўл, мақсадингга етказаман», – дебди-да, ўрнидан туриб йўлга тушибди.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод ҳикоя айтишни тўхтатди.

Бир юз ўттиз тўртинчи кеча

— Эй саодатли шоҳ, – деб давом этди Шахризод, – кампир Тожулмулукка: «Дадил бўл, кўнглингни тинч тут, албатта, мақсадингга етказаман», – дебди-да, ўрнидан туриб, Сайида Дунё томон йўл олибди. Сайида мактуб учун ҳали ҳам қаҳрланиб, камоли фазабидан ранги бўзариб ўтирган экан. Кампир унга иккинчи мактубни топширган экан, у ортиқроқ фазабланиб: «Мен сенга, у умидвор бўлиб қолади, деб айтмабмидим», – деб бақирибди. «Шу мактуб билан умидвор бўлиб қаёққа борарди», – дебди кампир.

«Хозир унинг ёнига боргин-да, агар бундан сўнг хат ёзар экансан, бўйнинг узилади, деб тушунтир», – дебди Сайида. «Уни қўрқитиш учун менинг сўзим ўтмайди. Шу сўзларни ёз, мен олиб бориб берай», – дебди кампир. Сайида қофозкаlam олиб, шу байтларни ёзибди:

Эй висол излаб етолмай йўл юргувчи сарсон одам,
Бу хатарли йўлда ўз жонига қилган кўп ситам.
Худди сен билмоқчисан осмонда юлдуз сонини,
Сен етишмоқчи бўлурсан кўкда тўлган ойга ҳам.
Сен висолимга етиб, кўксимга бош қўймоқчисан,
Қайси бир журъат билан бу йўлга сен қўйдинг қадам?!
Тангри ҳақи, бу йўлингдин қайт, қўзғатмай ғазаб,
Бошда бор сочинг оқаргай сенга мен қилсан ситам.

Сайида хатни буклаб кампирга берибди. У хатни олиб шошқич йўлга тушибди. Тожулмулук кампирни кўриши билан оёққа туриб: «Худо муборак қадамингизни узмасин», – дебди. «Мана хатингнинг жавоби», – дебди кампир Тожулмулукка.

Тожулмулук хатни ўқиб, қаттиқ йиғлабди. «Қани энди бир жаллод мени ўлдирса, бугунги ҳолимдан ўлим менга афзалроқ», – дебди Тожулмулук. Сўнг у қўлига қалам, қофоз олиб, шу байтларни ёзибди:

Мен опифингиз ишқ денгизида бечора ғарқоб
Э ёрижоним, ҳаддин оширманг ҳажру жафони.
Жоним танамдан чиқмоққа тайёрдур жабрингиздин,
Рахм айланг энди бизга, унутманг меҳру вафони.

Тожулмулук хатни буклаб кампирга топширас экан: «Сизни ноўрин хизматга солаёттирман», – дебди-да, Азизга минг динор чиқариб беришни буюрибди. «Бу мактуб ё бутунлай етишишга ёки алоқани узишга хизмат қилиши керак», – дебди Тожулмулук.

«Эй ўғлим, мен сенга фақат яхшиликни истайман. Мақсадим, у сенинг ёнингда бўлишига эришишdir. Сен тунлари нур сочувчи ой бўлсанг, у кундузни порлатувчи қуёшdir. Агар мен сизларни қовуштира олмасам, ўлганим яхши. Ахир мен олтмиш ёшга кириб, бутун умримни ҳийла, макр-га сарф қилганман, не-не ишларга қўл урганман.

Энди икки кишини қовуштира олмасам, бу мен учун уятдир!» – дебди-да, йигитга таскин беріб, қүнглини құтариб, хайр-маъзурлашибди. Анчагина юриб, Сайида Дунё ҳузурига етибди. Кампир хатни соchlари орасыға яширган экан. Унинг ёнига ўтиргач, бошини қаший бошлабди. «Кўпдан бошимни ювмаганман, сирками, бошқами тушганга ўхшайди. Малол келмаса, бир қараб қўйишиングни сўрардим», – дебди кампир. Сайида Дунё кампирнинг бошини боқмоқчи бўлиб соchlарини ёйган экан, сочи орасидан бир хат чиқибди. Сайида Дунё уни кўриб: «Бу қандай хат?» – деб сўрабди кампирдан. «Савдогар дўконида, унинг ёнида ўтирган эдим. Шу ерда илашиб қолган бўлса керак. Менга бер, уни олиб бориб тошрирай», – дебди кампир.

Сайида Дунё хатни очиб ўқибди, мазмунига тушуниб: «Бу сенинг ҳийланг, – дебди бўғилиб, – агар менинг энагам бўлмаганингда, таъбингни хира қилардим. Бу савдогар менинг бошимга бало бўлди. Бу ташвишларнинг ҳаммасига сен сабабчи. Бу савдогарнинг ўзи қаердан келган. Ундан бўлак киши менга бунчалик журъат қилган эмас. Бу сир одамлар орасыға тарқалиб кетмаса, деб кўрқаман. Яна шуниси ёмонки, бу савдогар менинг жинсимдан ҳам эмас, тентим ҳам эмас», – дебди.

Кампир унинг ёнига яқинлашиб: «Сенинг савлатинг ва отангнинг ҳайбатидан ҳеч ким бу сўзларни айтишга журъат қилолмасди. Шунинг учун жавоб ёзганинг яхши», – дебди. «Шоҳ ғазабидан кўркмай, бу сўзларга қандай жасорат қилди у шайтон? Нима қилиш керак? Ўлдиришга буюрсам яхши эмас, шундай қўяверсам, яна ҳам кучаяди», – дебди Сайида.

«Хат ёз, зора у чекинса», – дебди кампир. Сайида қофоз, қалам олиб, шу шеърни ёзибди:

Ўжарлигинг ҳаддан ошди, э инсон,
Ақлсизлик сени енгибди осон.
Қачонгача шеър битиб ўз қўлим
Билан қайтараман кўрсатиб йўлинг.
Афсуски қайтариш бермади чора,
Орзуинг ортмоқда бундан тобора.
Бу сирни яширдим элдан неча бор,
Севгини яширгил, қилма ошкор.
Яна бирор оғиз сўз айтар бўлсанг,
Қушлар ҳам тополмас жасадинг ўлсанг.
Жуда оз фурсатда ажалга қўшоқ
Бўлурсан, танангни ёпажак тупроқ.
Кариндошингни ҳам, э ғофил бандা,
Килажак бу нодон хирсинг шарманда.

Қиз хатни бувлабди-да, кампирга узатиби. Кампир Тожулмулук дўконига бориб, унга хатни топширибди. Тожулмулук хатни ўқигач, унинг тошюрак эканини сезибди, етишолмаслигига кўзи етиби. У воқеани вазирга айтиб, бирор маслаҳат беришни сўрабди. «Энди унга худонинг ғазабини сўраб хат ёзишдан бўлак чора йўқ», – дебди вазир.

Тожулмулук Азизга: «Дўстим, сен унга билганингча, менинг тилимдан хат ёз», – дебди. Азиз қўлига қалам, қофоз олиб, шу байтларни ёзибди:

Беш машойихга сифиндим, менга нажот бер, худо,
Менга ким қилди ситам, сен унга келтиргил бало.
Сенга маълумки, азобда қолди бу жоним менинг,
Севгилим тошбагир экан, бошимга солди можаро.
Беҳисоб, чексиз жафоларга чидай токайгача,
Сендин ўзга йўқ мураббий, сен ўзинг бўл раҳнамо.
Кеча-кундуз иштиёқингни унутсам дерман-у,
Лекин у чиқмас эсимдан жо бўлибdir жон аро.
Сен кишиларни увол қилмоқдин асло кўрқмадинг,
Мени севги лаззатидин маҳрум этган маҳлико.
Бу ҳаётнинг лаззату ороми сен бирла мудом,
Мен сени деб элу юртим, дўст-ёrimдин жудо.

Азиз хатни битказиб, Тожулмулукка бериби. Шаҳзода ўқиб таажжубланиби. Хатни кампирга

берибди. Кампир уни эгаси – Сайида Дунёга етказибди.

Сайида хатни ўқиб, ортиқ ғазабланибди: «Бу ташвишлар ҳаммаси шу қампирнинг касофатидан келган», – дебди-ю, маҳрамларини чақириб: «Бу ҳийлакор шум кампирни тутиб йиқинглар, оёқларингиз билан тепинглар!» – дебди. Улар кампирни тепкилай бошлабдилар. Кампир хушидан кетибди. Хушига келгач, ўрнидан туриб, аста-секин бир амаллаб уйига етиб олибди. Тонг отгунча уйида ётиб, эрталаб Тожулмулук дўконига йўл олибди. Тожулмулукка бўлган воқеани батафсил сўзлабди. Бу воқеадан йигитнинг кўнгли бузилиб: «Биз учун сенга етган бу кулфат, албатта, оғир, лекин тақдир ишига чора йўқ», – дебди. «Хотиржам бўл, кўнглингни тинчит. Сени менга азоб берган у фусунгар билан қовуштиргунча тинчимайман», – дебди кампир. «Эрларга қарши бунча ғазабли бўлишининг сабаби нима?» – деб сўрабди Тожулмулук. «Уйкуда кўрган бир тушидан сўнг шундай бўлиб қолган», – дебди кампир. «Қандай туш кўрган экан?» – дебди шаҳзода.

«Кунларнинг бирида ухлаб ётар экан, тушида бир сайёдни кўрган. У тўр ёйиб, тўр атрофига дон сочган-да, ўзи бир чеккада ов кутиб ўтирган. Жуда кўп қушлар тўр устига тўпланганлар. Улар орасида бир нар, бир мода қуш ҳам бор экан. Нар қуш тўрга илиниб қолгач, тўрдан чиқиб кетиш учун типирчилааб уринган. Буни кўриб ҳамма қушлар учиб кетишган, мода қуш қайтиб келган. Атрофни айланиб тўрга яқинлашган. Овчи буни кўрмаган. Секин тузоқдаги қуш ёнига ўтиб, тумшуғи билан оёғидаги боғни узган, икковлари осмонга парвоз қилганлар.

Овчи келиб қараса, тўр чигаллашиб, йиғилиб қолибди. Тўғрилаб атрофига дон сочибди-да, ўзи

бир чеккада ов кутиб ўтириди. Бир оз вақт ўтгач, ҳамма қушлар ёпирилиб келибдилар, бир мода қуш тўрга илинибди, унинг типирчилаганини кўриб, ҳамма қушлар учиб кетибдилар. Нар қуш ҳам бошқа қушлар қатори учиб кетавериби-ди. Модасини кутқазгани қайтиб келмабди. Овчи келибди-да, ўлжани қўлга киритиб, уни сўйибди.

Сайида чўчиб уйғонибди, ҳамма эркаклар ҳам шундай вафосиз, беоқибат бўлсалар керак, деб ўйлабди».

Тожулмулук унинг сўзини бўлиб: «Ўлсам ҳам уни бир қўрмак истайман. Бир ҳийла қилиб уни менга кўрсат», – дебди кампирга. «Унинг қасри теварагида боғча бор. Сайида ҳар ойда бир марта яширинча боғчага чиқиб кезади. Эндиғи чиқишига ўн кун қолди. Чиқар вақтида сенга хабар бераман. Чиқасан-да, ўша ерда учрашасан. Зора сени кўриб, муҳаббати тушса. У вақт муродингга етасан. Чунки етишишнинг воситаси муҳаббат, холос», – дебди кампир. «Бош устига», дебди Тожулмулук.

Тожулмулук Азиз билан бирга ўрнидан туриб, дўкондан чиқибди. Кампирни олиб ўйлари-га жўнабдилар. Кампир уларнинг ўйларини кўриб қайтиби.

Шундан кейин Тожулмулук Азизга: «Эй биродар, сен мени деб бирга келдинг. Қайгуларимга шерик бўлдинг. Энди бу дўконнинг менга зарурати йўқ. Дўкон бутун моллари билан сенга бўлсин», – дебди. Азиз қабул қилибди. Сўнг улар сўзлашиб ўтирибдилар. Тожулмулук Азизни гапга солиб, ажойиб саргузаштини яна бир марта сўзлаб беришини сўрабди. У ўз саргузашларидан сўзлаб берибди.

Кейин улар вазир ёнига бориб, бўлиб ўтган воқеани айтибдилар, ундан нима қилиш кераклигини сўрабдилар.

«Қани туриңлар, боққа борамиз», – дебди вазир. Ҳаммалари яхши кийимларини кийиб, йўлга тушишибди. Орқаларидан учта қул бораверибди. Боққа етибдилар, осмон бўйи дараҳтлар ҳар томонни қоплаган, ариқ тўлиб сув оқармиш. Эшик олдида боғбон турар экан. Улар боғбонга салом беридилар, у алик олибди. Вазир унга юз динор бериб: «Бу мусофир меҳмонларга шаҳарни кўрсатиб юрибман. Емоқ учун бизларга бирор нарса келтиришингни сўрайман», – дебди. Боғбон пулни олиб: «Ичкари кириңлар, тортиңманлар, ҳаммаёқ ўзингизники. Ўтириңлар, ҳозир овқат келтираман», – дебди-да, бозорга қараб йўл олибди.

Вазир, Тожулмулук, Азиз ва қуллар боғчага кирибдилар. Бир оз ўтгач, боғбон яхна гўшт ва нонлар келтирибди. Улар олдига дастурхон ёзибди. Овқатланиб, қўлларини ювибдилар. У ёқ-бу ёқдан сўзлашиб ўтирибдилар. «Бу боғ ўзингизникими ёки ижарага олганмисиз? – дебди вазир боғбонга. «Боғ меники эмас, шоҳ қизи Сайда Дунёнинг боғчасидир. Мен унинг боғбониман», – дебди боғбон. «Маошингиз қанча», – дебди вазир. «Бир динор», – дебди боғбон.

Вазир атрофни кўздан кечириб юкоридаги олий қасрга кўзи тушибди, қаср кўхна экан. «Бир иш қилай, ёдгорлик бўлиб қолсин», – дебди вазир боғбонга. «Қандай иш қилмоқчисиз?» – деб сўрабди боғбон. «Мана бу уч юз динорни ол», – дебди у боғбонга. Боғбон бу сўзни эшитиши биланоқ: «Хоҳлаган ишингизни қилинг», – деб пулни олибди. «Шу жойда бир мўъжиза кўрсатаман», – деб вазир уйлари томон йўл бошлабди. Кечани ўтказиб, вазир энг моҳир наққош, рассом ва тиллакор усталарни чакиртирибди. Уларга зарур ҳар турли буюмларни ҳозирлатибди. Усталар билан бир-

га боғчага йўл солибди. Боғчага кириб, қасрнинг деворларини зийнатлашга, ҳар турли нақшлар ўйишга буюрибди. Қаср айвонининг ўртасига овчи томонидан ёйилган тўрга қушлар келиб қўнганини, улардан бири тўрга илинганини, иккинчи томонига ҳам худди шундай расм солишга, лекин бу томонда қушни овчи қўлига олиб, бўғзига пичоқ қўйиб турганини, яна бир томонга йиртқич бир куш нар бир қушни тутиб тирноғи билан уни ҳалок қилаётгани чоғдаги расмини солишни буюрибди. Бу ишларни битиргач, улар боғбон билан хайрлашиб, ўз йўлларига кетибдилар. Уйга етиб сухбатлашиб ўтирибдилар. Тожулмулук Азиздан қўнгил ғашлигини ювиб, юрак ўтини сўндирувчи шеърлар ўқиши сўрабди. Азиз шодланиб, шу байтларни ўқибди:

Ўтган ошиқларки, тортган ғам-аламлар барчаси,
Бир мени бошимга тушди, шу учун дил бемадор.
Гар мени кўз ёшларимга тўймоқ истар бўлсангиз,
Канча чанқоқлар тўяр кўзимда ёш дарёси бор.
Севги – ошиқларни қай ахволга солди бир кўрай,
Дер эсанг гавдамга бок, рангимни кўргил, э нигор.

Кўз ёшлари оқар экан, яна шу байтларни ўқибди:

Юпқа томоқ, шахло кўзни кўрмайин, дунё айшин сира
кўрдим деманглар,
Бол тиллардан қанду новвот сўрмайин, лаззат кўрдим
деган даъво ёлғондир.
Мұхаббатнинг бордур асл маъноси, уни билар факат
ошиқ бўлганлар,
Уни билар кеча-кундуз кимики, излаб ёр васлин
дашту чўлда сарсондур.
Севги дардин юрагимдин олмасун, худо мени
бу лаззатдин қўймасун,
Кечалари кўзга уйқу бермасун, факат ишқи роҳати
жондур.

Сүнг у куйга солиб, шу шеърни ўқибди:

Иbn Сино «Конун»ида этмишдур:
Ошиқларга даво чолғу ҳам шароб.
Ёки бирор севгилиси каби ёр
Васли бирла ўзин қилолса шодоб.
Сипаб кўрдим тажрибада мен буни,
Иbn Сино «Конун»и бермас жавоб.

Азиз шеърини тугаттагач, Тожулмулук унинг фасоҳатига, кўнглидагиларни топишига ҳайрон қолибди. «Гамларимни бирмунча тарқатдинг», – дебди у. Вазир эса: «Қадимги одамлар қисмати эшитувчини танг қолдиради», – дебди. «Агар ана шундай нозик шеърлар хотираңга келса-ю, ўқиб берсанг, биз жон деб тинглардик», – дебди Тожулмулук вазирга. Вазир байтларни куйга солиб ўқибди:

Мен аввал сенга тортиқлар билан етмоқни ўйлардим,
Кулиб гулдек очилган чехралар ишқинг баҳоси деб.
Йўлингда дил унутмишдир улуғлар бўлганин қурбон,
Фалат килдим мени осондур бу ишқингни давоси деб.
Вале кўрдим юрак севган кишингга айладинг эҳсои,
Берурсан унга тортиқлар, шудур дил муддаоси деб.
Тушундимки стиб бўлмас экан сенга қилиб ҳийла,
Қапотим остида бошим бекитдим шу жазоси деб.
Бу менга инқ ўйидурким ҳамиша шунда қолғайман,
Абад бунда йўқолғайман кўнгилнинг бошпаноси деб.

Уларни шундай қолдириб, кампирга келсак: у ўз уйида ётиб, Сайида ёнига бормай қўйибди. Сайида эса, боғча томошасига кампирсиз чиқа олмас экан. Кампирга киши юбориб, унинг кўнглини юпатувчи сўзлар сўзлабди. У келгач «Мен борчага чиқмоқ истайман. Боғча дарахтларини кўриб, боғча гулларини хидлаб кўнгил очишни орзу қила-ман», – дебди Сайида кампирга. «Бош устига, лекин мени уйимга бориб, кийимимни алмаштириб

келишим керак», – дебди кампир. «Боргин-у, кечикмай тез қайт», – дебди Сайида. Кампир унинг ёнидан чиқиб, Тожулмулук олдига чопибди. «Энг яхши кийимларингни кий, боғчага етиб бор, боғбонга салом бериб, бир ерга яширин», – дебди кампир Тожулмулукка. «Бош устига», – дебди Тожулмулук. Кампир унга бўлажак алоҳида ишоратларни уқдирибди.

Кампир шошиб-пишиб Сайида Дунё томон жўнабди. У кетгач, вазир билан Азиз Тожулмулукни кийинтирибдилар. Унинг бир устки кийими беш минг динорлик шоҳона кийим экан. Белига ҳар турли қимматбаҳо тошлар қадалган олтин камар боғлабдилар. Кейин биргалашиб боғчага қараб йўл олибдилар. Боғча эшигида боғбон ўтирган экан. Мўйсафид уларни кўриши билан ўрнидан туриб, иззат-хурмат билан эшик очибди. «Киринг, боғчани томоша қилинг», – дебди боғбон Тожулмулукка. Боғбон шоҳ қизининг бугун боғчага чиқишидан хабарсиз экан.

Тожулмулук боғчага кириб, бир оз ўтирибди. Бирдан қандайдир шовқин эшитилибди. Хали қараб улгурмаган ҳам экан, бир қанча қуллар, канизлар яширин эшикдан чиқибдилар. Боғбон улар келаётганини кўриши билан югуриб Тожулмулук олдига келибди.

«Эй хўжам, қандай қиласиз, шоҳ қизи боғчага чиқаётир», – дебди у изтироб билан Тожулмулукка. «Сен учун заарсиз, мен бирор жойга яшири наман», – дебди Тожулмулук.

Боғбон жуда ҳам эҳтиёт бўлишни таъкидлаб, ўз йўлига чопибди. Шоҳнинг қизи канизлари ва кампир билан боғчага кирипгач, кампир: «Бу ходимлар бирга юрганда мақсадга эришиб бўлмайди», деб ўйлабди-да. «Хаёлимга бир фикр келаётир», – дебди шоҳ қизига. «Сўзла», – дебди Сайида.

«Боғчада шу ходимларнинг сенга нима кераги бор, улар билан бирга яйраб ёзила олмайсан. Уларга жавоб бер, бир оз очилиб роҳатлан», – дебди кампир. Сайида: «Тўғри айтасан» деб, уларни ўзидан узоклаштирибди. У бир оз ёлғиз ўзи сайр қилиб юрибди. Тожулмулук уни суқ билан томоша қилас, караб тўймас, ҳар қарашида эси оғар, унинг кўзи, юзи, оғзи, лаби ёки сочими – қай бири мафтун этаётганини ажратга олмас, қараши билан хушсизланар экан. Сайида буни сезмабди. Кампир эса, Сайданинг фикрини ўғирлаб, пайт кутиб вазир нақш қилдирган айвон томонга етаклаб келибди. Сайида нақшларни ажабланиб томоша қилибди. Расмдаги қушлар, овчи ва илингган қуш унинг хаёлини бутун жалб қилибди. «Эй тавба, булар ҳаммаси тушимда кўрган нарсалар-ку! Қушлар, овчи, тўр ҳаммаси ўша-ку», – деб таажжубланибди. «Эй энага, мен эрларни ёмон кўриб, улардан қочар эдим. Лекин бу ерда овчидан нарнинг қутулганини, моданинг ўлдирилганини, модани қутқазмоқ истаганда эса, йиртқич қуш келиб, уни ҳалок қилганини кўраётирман».

Кампир гўё бу гапларни эшитмаётгандек ўзини билмасликка солиб, уни Тожулмулук яширинган жойгача олиб келибди. Сўнг кампир Тожулмулукка қаср деразалари остидан юришга ишорат қилибди. Сайида Дунёнинг кўзи қоматлари келишган, чиройли йигитга тушиб қолибди. Йигитнинг ҳусни, кўрки Сайдани ҳайратга солибди.

«Бу чиройли йигит қаерлик, эй энага?» – деб сўрабди у. «Мен билмайман, фикримча, бирон шохнинг ўғли бўлса керак. Ахир, унинг ҳусни тенгсиз, кўрки кўнгилларни асир қилиб ўт ёқувчику», – дебди кампир.

Сайида Дунё йигитга мафтун бўлиб, ақлидан адашибди. Кўзлари, қошлари, қоматидан кўзини

ололмай қолибди. «Бу йигит ортиқча гүзал экан», – дебди у. Кампир: «Тұғри айтасан Сайдам», – дебди-да, Тожулмулукка кетиш кераклиги ишоратини қилибди. Унинг күнглини ҳирс ўти қоплаган, бу ердан узоклашиши оғир бўлса ҳам, кампир сўзига қаршилик қилмай, боғон билан хайрлашиб, уйига қайтибди. Вазир билан Азизга кампирнинг кетишга ишорат қилганини айтибди.

Улар Тожулмулукни сабр қилишга ундағилар. «Агар кетиш керак бўлмаганда, кампир бу ишни тавсия қилмасди», – деб уни овутибдилар.

Шахзодани шоҳ қизи Сайида Дунё қаттиқ севиб қолибди. Унинг бутун фикри шахзодага етисиши бўлиб қолибди. «Мени унга сендан бошқа киши қовуштира олмайди», – дебди Сайида Дунё кампирга. «Худоё тавба, ахир сен эркак номидан ҳазар қиласардинг-ку! Не сабабдан бу йигитнинг ишқи дилингга тушди? Лекин сенга фақат шу йигит мосдир», – дебди кампир. «Суюнчи учун сенга минг динорлик сарупо ва пул бераман, уни менга яқинлаштиришга ёрдам бер, бўлмаса, ўлишим муқаррар», – дебди Сайида Дунё.

«Қасрингга кир, сизларни қовуштиришга ҳарат қиласман, ишларингизни битиришга жоним борича киришаман», – дебди кампир.

Сайида Дунё қасрига қайтибди. Кампир эса, Тожулмулук ёнига югурибди. Тожулмулук кампирни қўриши билан ўрнидан турибди. Алоҳида иззат-хурмат билан салом бериб, ўз ёнига ўтқазибди.

«Масала ҳал бўлди, иш битди», – дебди кампир. «Қачон қўришамиз?» – деб сўрабди Тожулмулук. «Эртага», – деб жавоб берибди кампир.

Тожулмулук кампирга минг динорлик сарупо тақдим қилиб, минг динор пул берибди.

Кампир Сайида Дунё олдига борибди. «Севиклим тўғрисида нима гап бор?» – дебди Сайида Дунё. «Қаерда туришини билиб келдим. Эртага уни сенинг ёнингга олиб келаман», – дебди у. Сайида Дунё севиниб, унга минг динорлик сарпо билан минг динор пул берибди. Кампир уларни олиб уйига жўнабди.

Тонг отгач, кампир Тожулмулук ёнига борибди. Унга аёллар кийимини кийгизиб: «Менинг орқамдан шошилмай битта-битта юр, сўзловчиларга қарама», – дебди-да, кўчага чиқиб, йўлга тушибди. Тожулмулук унинг орқасидан бораверибди. У хотинча кийинганмиш. Кампир юз беражак айрим ҳодисалардан чўчимаслиги учун Тожулмулукка йўлда кўп нарсаларни уқтириб бораверибди. Улар қасрга етибдилар. Кампир ичкари кирибди. Тожулмулук унинг орқасидан борибди. Улар уйма-уй ўтиб, еттинчи эшикка етибдилар. Кампир Тожулмулукка: «Дилингни маҳкам тут, қачон сенга: «Қани қизим, кел» десам, тез юриб, даҳлизга киргин-да, чап қўлдаги бир неча эшиклик қасрга бор, бир чеккадан санаб, олтинчи эшикка кир. Севиклинг ўша ерда бўлади», – дебди.

«Сен қаерга борасан?» – деб сўрабди Тожулмулук кампирдан. «Ҳеч қаерга бормайман, мабодо бош дарвозабон мени тўхтатиб қолса, бир оз кечикарман».

Улар йўлда давом этибдилар. Тожулмулук кампирнинг орқасидан бораверибди. Улар бош дарвозабон олдига етганларида, у кампир ёнида келаётган жория суратидаги аёлни кўриб: «Бу ким?» – деб сўрабди. «Бу жория. Сайида Дунё буни канизликка сотиб олмоқчи», – дебди кампир. «Мен бунаقا гапни билмайман, шоҳ буйруғига мувофиқ текширмагунча ичкарига қўймайман», – дебди дарвозабон.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод хикоя айтишни тұхтатди.

Бир юз үттіз бешинчи кече

— Эй саодатли шох, — деб давом этди Шахризод, — «Мен бунақа гапни билмайман, шох буйруғига мувофиқ текширмагунча ичкарига қўймайман», — дебди дарвозабон кампирга. Кампир ғазабланиб: «Сенга нима бўлди? Ақлли, одобли эдинг-ку. Эсингни едингми? Бу ишингни Сайида Дунёга айтаман», — деб Тожулмулукка кўз қисибди. «Қани ўт, эй қизим», — дебди кампир шахзодага, Тожулмулук даҳлизга ўтибди. Дарвозабон индолмай қолибди. Сўнг Тожулмулук беш эшикни санаб, олтинчи эшикка кирибди. Сайида Дунё унинг йўлига кўз тикиб ўтирган экан. Уни кўриши биланоқ, таниб бағрига босибди. Бу ҳам уни хирс билан қучибди.

Бир оздан сўнг улар ёнига кампир кириб келибди. Сайида Дунё жорияларни четлатиб, кампирга қоровуллик вазифасини топширибди. Қиз билан йигит бир-бирлари билан қовушибилар, ўпишибилар, қучишибилар. Тонг отгунча шу йўсинда шод-хуррам вақт кечирибилар. Тонг отгач, Сайида Дунё уйни қулфлаб, ўзи бошқа бир уйга чиқибди.

Малика ўзининг одатича ҳеч нарса кўрмагандай ўтирибди. Жориялар келишгач, улар билан сўзлашибди. Уларнинг фикрларини эштирибди. Сўнг у: «Бугун ёлғиз ўзим қўнгил очаман», — дебдида, жорияларни ўз уйларига чиқишига буюрибди. Жориялар тарқалибилар. Кампир уларга таом

келтирибди. Еб, ичиб, улар тонг отгунча биринчи кундагидай шод вақт кечирибдилар.

Шу йўсин бир ой вақт ўтибди.

Энди вазир билан Азизга келсак, Тожулмулук шоҳ қизининг қасрида узоқ вақт қолиб кетганини кўриб, хавотирланибдилар. Уни ҳалок қилмаса, деб қўрқибдилар. «Нима қилсак экан, эй ота?» – дебди Азиз вазирга. «Бу иш ниҳоят оғир, эй ўғлим, – дебди вазир. – Тезда шоҳ Сулаймон ёнига бориб, воқеани билдирмасак, у биздан домангир бўлиши мукаррар».

Улар ўша ондаёқ сафарга отланибдилар. Ке-чаю кундуз йўл юриб, қир ошиб, сой кечибдилар. Ниҳоят шоҳ Сулаймон ҳузурига етибдилар. Ўғлининг воқеасини, шоҳ қизи қасрига киргандан буён унинг нима бўлганини билмасликлари-ни айтибдилар. Сулаймон шоҳнинг бошига тоғ ағдарилгандай бўлиб, қайфуси кучайибди. Ўша ондаёқ ғазот учун жар чақиришга буюрибди. Шаҳар ташқарисига лашкарлар тўплана бошлабди. Лашкарга чодир тикилибди. Лашкар батамом тўплангунча шоҳ ўз чодирида кутибди. Шоҳнинг одиллиги, ғамхўрлиги туфайли ҳалқ уни севаркан. Шоҳ, ўғли Тожулмулукни излаб, лашкарга ўзи бош бўлиб йўлга чиқибди.

Энди Тожулмулук билан Сайида Дунёга келсак, улар айшу ишратда ярим йил вақт ўтказибдилар. Бир-бирларига тобора мұхаббатлари ортиб, бир-бирларидан озгина вақт ҳам узоқлашишга чидолмай қолибдилар. Тожулмулукнинг ишқи ғоят кучайиб, фикру хаёли фақат Сайида Дунё бўлиб қолибди. «Эй кўнгил севиклиси, – дебди Тожулмулук унга, – ёнингда турган сарим ишқим ортиб, севгим ошиб, ҳирсим зиёдалашмоқда. Чунки мен мақсадга бутунлай эришганим йўқ». «Нима истайсан, эй кўзимнинг нури? Эй жоним озиғи,

муддаонг нима? Кучиш, завқланишдан бошқа яна нима истагинг бўлса, шуни қил. Бизнинг орамизда ҳеч қандай тўсқинлик йўқ», – дебди Сайида Дунё.

«Мақсадим бу эмас, ўз аҳволимни ва сиру асроримни сенга билдиришдир. Мен савдогар эмас, шахзодаман. Отамнинг исми Сулаймон шохдир. Бир вақт отам сени менга никоҳ қилиш учун отангга вазирини совчиликка юборди. Воқеани сенга айтганларида сен рози бўлмагансан...» – деб воқеани бошдан-оёқ сўзлабди. – «Энди мен юртимга қайтсам, отам сенинг отангга қайтадан совчи юборса, шариатга мувофиқ никоҳ қилинса», – дебди Тожулмулук.

Бу сўзни эшишиб, Сайида ортиқ даражада қувонибди, чунки у ҳам шуни истар экан. Улар шу фикрга келишиб, уйқуга ётибдилар. Иттифоқо, шу куни уларни уйқу элтиб, кун чиққунча ухлаб қолибдилар.

Шу вақтда шоҳ Шахрумон ўзининг ҳукм маҳкамасида маслаҳат ўтказар, вазирлар, амирлар унинг атрофида ўтирас эканлар. Бирдан гавҳарфурушлар оқсоқоли каттагина гавҳар қути кўтариб, шоҳ ҳузурига кирибди. Шоҳ олдида гавҳар қутини очиб, унинг ичидан кичик гавҳар қутиласини олибди. Ундаги лаълу ёқут ва дурларнинг баҳоси юз минг динор тураркан. Бундай чиройли қутича ҳеч бир подшоҳ хазинасида йўқ экан. Беҳад санъаткорона ишланган бу қутичани кўриб, шоҳ ҳайратда қолибди. Қуллар бошлиғига қараб: «Эй бошлиқ, буни олиб Сайида Дунёга топшир!» – дебди. Бошлиқ қутичани олиб, Сайида Дунё қасрига кирибди. Қараса, қаср эшиги қулф бўлиб, эшик ёнида кампир ухлаб ётганмиш. «Шу вақтгача ётасизларми?» – дебди ходим бақириб.

Кампир шу заҳотиёқ чўчиб уйғонибди, ташвишга тушиб: «Тўхта, ҳозир мен сенга калитни кел-

тириб бераман», – дебди-да, қуллар бошлиғидан қўрқиб, боши оққан томонга қочиб қолибди. Ходим кампирнинг қўрқиб кетганини, қайтиб келмаслигини сезибди. Эшикни очиб, қаср ичига кирибди. Қараса, Сайида Дунё бир йигит билан қучишганча ухлаб ётган эмиш. Буни кўрган ходим ҳайрон бўлиб, шоҳ олдига қайтмоқчи бўлган экан, Сайида Дунё уйғониб қолибди. Кулни кўриб, ранги ўчиб, қони қочиб: «Эй қул, худо яширган сирни сен ҳам яшир», – дебди. «Мен шоҳдан ҳеч нарсани яшира олмайман», – дебди қул бақириб. У эшикни қулфлабди-да, шоҳ олдига қайтиб, ҳузурида ер ўпибди.

«Кутичани топширдингми?» – деб сўрабди шоҳ қулдан. «Мана қутича, беролмай қайтариб келтирдим. Сиздан ҳеч бир сирни яширмайман, – дебди қул, – Сайида Дунё ёнида чиройли бир йигитни кўрдим. Улар бир тўшакда қучоқлашиб ётишган экан».

Қулнинг сўзи тугамасданоқ, шоҳ уларни келтиришга буюрибди. Уларни келтиришибди. «Бу қандай гап?» – деб сўрабди шоҳ фазабланиб. У қулга дарра билан Тожулмулукни уришга буюрмоқчи бўлган экан, Сайида Дунё шоҳ олдига ўзини ташлаб, гарданини тутибди. «Ундан олдин мени ўлдир», дебди у отасига. Шоҳ Сайида Дунёни койиб, қулларга маликани ўз қасрига элтиб қўйишини буюрибди. Кейин у Тожулмулукка: «Ҳайф сенга, кимсан, отанг ким, менинг қизимга қўл теккизишга қандай журъат қила олдинг?» – дебди.

«Мени ўлдиргудек бўлсанг, ўзинг ҳалок бўласан. Сен ҳам, мамлакатингдагилар ҳам ташвишда қоладилар, пушаймон ейсан», – дебди Тожулмулук шоҳга. «Нега?» деб сўрабди шоҳ. «Мен шоҳ Сулаймоннинг ўғлимани. Менга суиқасд

қилингач, отамнинг отлиқ ва пиёдалар билан қандай иш кўришини унутмаслик керак», – дебди Тожулмулук.

Шоҳ Шаҳрумон бу сўзни эшишиб, уни ўлдиришга шошмаслик кераклигини, сўзининг тўғрилиги аниқлангунча кишан солиб қўйиш зарурлигини маъқул кўрибди. «Менинг фикримча, буни тезлик билан ўлдириш, шоҳ қизига хужум қилганларнинг куни нима кечишини ҳаммага кўрсатиш зарур», – дебди вазир. Шоҳ жаллодни чақириб, Тожулмулукнинг бўйини узишга буюрибди.

Жаллод унинг қўлларини арқон билан боғлабди. Жаллод бу фармонни дарҳол бажармай ишни жуда сустлаштирибди. Ҳар қайси амир билан маслаҳатлашиб, ишни чўзишга уринаверибди. Қачонгача судрайсан, агар яна судрар экансан, ўзингнинг бопингни оламан», – деб бақирибди шоҳ.

Жаллод болта ушлаган қўлларини баланд кўтариб, Тожулмулукнинг бўйини узмоқчи бўлибди.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шаҳризод ҳикоя айтишни тўхтатди.

Бир юз ўттиз олтинчи кеча

— Эй саодатли шоҳ, – деб давом этди Шаҳризод, – жаллод қўлларини баланд кўтариб, Тожулмулукнинг бўйини узмоқчи бўлибди. Бироқ шу пайт тўсатдан ваҳимали хайқириқ эшитилибди. Шоҳ жаллодга: «Шошилма!» деб буйрук берибди. Воқеани билиш учун одам юборибди.

Юборилган киши қайтиб, воқеани баён қилибди: «Шиддат билан оқаётган денгиз тўлқинидай ёпирилиб келаётган лашкарни

кўрдим. Отлиқларнинг даҳшатидан ерлар ларзага келмоқда, лекин нима эканини билолмадим». Шоҳ типирчилаб қолибди. Тожу тахтдан айрилиб қолмасам, деб хавфланибди. «Лашкарларимиздан ҳеч ким уларга қарши чиқмадими?» – деб сўрабди шоҳ вазирдан. Ҳали шоҳ сўзини битиргани ҳам йўқ экан, бирдан сарой бошлиғи элчилар билан кириб келибди. Улар шоҳ ёнига яқинлашибдилар. Улар орасида Сулаймон шоҳнинг вазири ҳам бор экан.

Бошлаб вазир шоҳга таъзим қилибди. Шоҳ улар ҳурмати учун ўрнидан туриб, уларга яқинлашибдида, келиш сабабларини сўрабди.

Вазир қаддини ростлаб: «Ерингизга келган шоҳ олдинги шоҳларга, ўтмиш подшоҳларга ўхшамайди», – дебди. «Ким у?» – дебди шоҳ Шаҳрумон.

«Одиллилиги, фуқаропарварлиги ва олийхиммат эгаси экани билан ҳар ерда машхур, кенг кўкатзор ерлар, Испихон тоғларининг сохиби Сулаймон шоҳдир. У инсоф, адолатни севгувчи, жабру зулмини ёқтирмовчидир. Унинг ўғли – кўз қорачифи, хаёт томири сенинг шаҳрингда. Агар у саломат бўлса, муддао ҳосил, сенга миннатдорлик билдиради. Агар йўқолган ёки унга бирор шикаст етган бўлса, мамлакатинг хароб бўлиб, тупроғи кўкка совурилади, қарға-қузғуларга макон бўлади. Шоҳнинг топшириғи шу!» – дебди вазир.

Элчидан бу сўзни эшитгач, шоҳнинг дили фашланиб, мамлакати, эл-юртидан хавфланибди. Сарой аҳли – вазирлар, амирларни тўплаб, уларга йигитни келтиришни амр қилибди.

Тожулмулук жаллод панжасида, ранги ўчган, кони қочган ҳолда турар экан. Бирдан элчининг кўзи унга тушиб қолиб, ўзини унга отибди. Бирин-кетин бошқа элчилар ҳам унга отилибдилар.

Оёк-қўлларини ечибдилар. Тожулмулук кўзини очиб, отасининг вазири ва ўртоғи Азизни кўргач, шодликдан хушсиз йиқилибди. Шоҳ Шахрумон бу ишга ҳайрон қолибди. Аскарлар шу йигит учун келганини билиб, бениҳоя кўрқибди. Тожулмулук ёнига келиб, пешонасидан ўпибди. Кўзлари ёшлинибди. «Эй ўғлим, мени кечир, мени ишим учун қасос олма, ёшимни ҳурмат қил, мамлакатим тинчлигига ёрдам бер», – дебди ёлвориб.

Тожулмулук унинг қўлларини ўпиб: «Ташвишланманг, заарарсиз. Менинг наздимда, сиз отам ўрнидасиз. Лекин севиклим Сайида Дунёга заар етказмасликка ваъда беринг», – дебди. «Ундан хавфланма, у тинч ва саломат», – дебди шоҳ. Сўнг элчи вазирга узр айтибди, унинг қўнглини овлаб, бу сирни шохдан яширишга ундабди. Кўп моллар ваъда қилибди.

Амирларга Тожулмулукни ҳаммомга элтиб, маҳсус кийимлар кийдиришни буюрибди. Ҳаммомга элтиб, унга шоҳона кийимлар кийгизибдилар. Тезда қайтиб, Тожулмулукни шоҳ ёнига киритидилар. Шоҳ Шахрумон ва сарой ахли унинг ҳурматига оёққа турибди. Тожулмулук вазир билан Азизга бўлган воқеаларни ҳикоя қилиб берибди. «Узоқ вақт дараксиз кетганинг учун биз ташвишга тушиб, отанг олдига қайтдик, воқеани айтдик. Ўша ондаёқ отанг лашкарларни отлантириди. Бирга бу шаҳарга келдик. Келишимиз билан шодлик ва қувончили ҳол юз берди», – дейишибди вазир билан Азиз. «Аввалу охир менинг шодлигим фақат сизлар туфайлидир», – дебди Тожулмулук.

Шоҳ эса, шу пайт Сайида Дунё ёнига кирибди. У қайпуриб, қилич дастасини ерга, учини кўкрагига тираб, ўз-ўзига санчиш пайида: «Албатта, ўзимни ўзим ўлдираман, севиклимдан сўнг яшамоқ истамайман», – деб турган экан. Отаси

уни шу ахволда кўргач, бақириб: «Эй қизим, бу раъйингдан қайт, отангга ва шаҳар халқига раҳм қил. Отангдан ўтган гуноҳни кечир», – дебди-да, бўлган воқеани айтиби. Сайида Дунёга шоҳ Сулаймоннинг ўғли Тожулмулукнинг унга уйланиш истагида экани, бунинг учун қайфурмаслик лозимлигини уқдирибди. Малика кулиб: «Бу шаҳзода менинг истагим билан сени икки дирҳамлик тахтага михлаб ташлайди демабмидим, эй ота», – дебди. «Эй қизим, отангга раҳм қил, худо сенга раҳм қилсин», – дебди шоҳ. «Тезлик билан уни менинг ёнимга келтир», – дебди Сайида Дунё.

Шоҳ Тожулмулук ёнига бориб, секингина Сайида Дунёнинг сўзини унга эшииттирибди. Тожулмулук дарров ўрнидан туриб малика ёнига келибди. Сайида Дунё отасининг олдидаёқ уни қучиб, ўпиб: «Мени соғинтирдинг», – дебди. Отасига қараб: «Ким ҳуснда бундан ўта олади? Бу шоҳ ўғли шаҳзода-ку!» – дебди. Шаҳрумон қасрдан чиқиб, улар устидан эшикни ўзи қулфлаб, Тожулмулук отасининг вазири ва бошиқа элчилар ёнига борибди. Уларга шоҳ Сулаймоннинг ўғли Тожулмулук тинч ва шод ўз севиклиси билан ҳаёт кечираётганини айтиби.

Кейин Шаҳрумон, Сулаймон шоҳ одамлари ва лашкарларига овқат ҳозирлашни буюрибди. У юзта түя, юзта қул, юзта каниз, юзда чўри ҳозирлатиб, шоҳ Сулаймонга тортиқ қилибди.

Ўзи ҳам сарой аҳли, амирлар, вазирлари билан бирга Сулаймон шоҳ хузурига жўнабди. Сулаймон шоҳ уларнинг келаётган хабарини эшитиб, қаршилаш учун истиқболларига чиқибди. Шоҳ Тожулмулук воқеасини вазир ва Азиздан эшитиб, ўғлининг севиклисига етишганидан шодланибди. Сулаймон шоҳ Шаҳрумон билан кучоқлашиб кўришибди, уни ҳурматлаб ўз ёнига ўтқазибди.

Улар бир-бирлари билан сўзлашиб ўтирибдилар. Сўнг таом келтирилибди. Тўйгунча ейишибди. Ширинлик тортилибди, орадан бир оз вақт ўтгач, қимматбаҳо кийимлар кийган Тожулмулук кириб келибди. Отаси уни қўриши билан ўрнидан турибди. Бошқалар ҳам оёққа турибдилар.

«Гувоҳлар хузурида ўғлимга қизингни никоҳ қилипни истайман», – дебди Сулаймон шоҳ Шаҳрумонга: «Бош устига», – деб гувоҳу қозиларга киши жўнатибди. Улар келишгач, никоҳ хати ёзилибди. Шоҳ Шаҳрумон қизига қимматбаҳо бе-заклар тақдим этибди. Тожулмулук отасига Азизни кўрсатиб: «Бу йигит ҳурматли қадрдонимдир. У менга катта хизматлар қилди. Мен билан бирга сафарда бўлди. Мақсадимга эришишим учун ёрдам қилди. Бу ишда кўп қийинчиликларни бошидан кечирди. Кулфатларимга шерик бўлди. Бетоқатлик чоғларимда саботли бўлишга ундаи. Икки йилдан бери у ўз шахридан узоқда. Унинг шахри бизга яқин. Бунга бир оз мол ҳозирлаб шахрига жўнатсан, кўнгли қувониб қайтса», – дебди. «Фикринг тўғри», – дебди унга отаси. Сўнг улар Азизга қимматбаҳо моллардан юз той мол ҳозирлабдилар. Тожулмулук бу молларни унга тақдим қилибди. «Булар менинг совғам», – дебди Тожулмулук Азизга. Улар хайр-маъзур қилишибдилар.

Тожулмулук отга миниб Азизни уч тош масо-фагача кузатибди. «Агар онам бўлмаганда, сендан бир дақиқа ҳам узоқлашмас эдим. Менга хат ёзишни унутма, албатта, қайтаман», – деб қасам ичибди.

Азиз йўл юриб, йўл юрса ҳам мўл юриб, ўз шахрига етибди. Онаси уй ўртасига қабр ясаб, доим уни зиёрат қиласкан. Азиз уйга кирган онда ҳам онаси соч ёйиб, қабрга суюнганча ёш тўкиб, шу байтларни ўқиётган экан:

Э қабр, сенга кириб, битдими қўрки анинг,
Қани унинг чехраси қилган оламни равшан.
Ҳам қуёшни, ҳам гулни олибсан ўз бағрингга,
Айт-чи, сен бўстонмисан ва ёки осмонмисан?

Сўнг у ўтли ох уриб, шу байтларни ўқибди:

Қабрлар аро юриб салом бериб ўтдим-ку,
Аммо севиклим қабри бермади менга жавоб.
Деди севиклим: қандай сизга жавоб берайин,
Қариндош-уруглардан ажralиб бағрим кабоб.
Бир кафт тупроқ бўлдим мен ҳусн-чиройим битди,
Ер бағрида ётурман энди бор-йўғим хароб.

Шеърни битириб қараса, ўғли Азиз қулоқ со-
либ турганмиш. Она ўғлини кўриши билан ҳуши-
дан кетибди. Азиз унга сув пуркаб, ҳушига келти-
рибди. Онаси ўзига келиб, ўғлини қучоfiga босиб-
ди, бедарак кетиш сабабини сўрабди. Азиз воқеани
бошдан-оёқ сўзлаб берибди. Тожулмулукнинг юз
той мол ҳадя қилганини ҳам айтибди. Онаси хур-
санд бўлибди. Азиз онаси ёнида бадбаҳт далла
қилган ишдан қайфуга тушиб, тик турганча қотиб
қолибди. Азизнинг ҳикояси ана шу экан.

Энди Тожулмулукка келсақ, Тожулмулук се-
виклиси Сайида Дунё ёнига кирибди. Айш-ишрат
қилибди. Шоҳ Шахрумон қизи Сайида Дунёни
эри Тожулмулук, қайнатаси шоҳ Сулаймон би-
лан бирга жўнатишга ҳозирлик кўра бошлабди.
Йўл озиқлари, совға ва тортиқлар ҳозир бўлгач,
юкларини ортиб йўлга тушибдилар. Уч қунлик
йўлгача шоҳ Шахрумон уларни кузатиб борибди.
Сулаймон шоҳ Шахрумонни зўр билан қайтишга
қўндирибди. Шоҳ Шахрумон қайтибди. Улар йўлда
давом этиб, кеча-кундуз йўл юриб, шаҳарларига
етибдилар. Уларнинг келишига шаҳар безатилган
экан.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод
ҳикоя айтишни тўхтатди.

Бир юз ўттиз еттинчи кеча

— Эй саодатли шоҳ, — деб давом этди Шахризод, — шоҳ Сулаймон ўғли ва келини билан кеча-кундуз йўл юриб, ўз шаҳрига етибди. Уларнинг келишига шаҳар безатилган экан.

«Шоҳ Сулаймон ўз тахтига, Тожулмулук унинг ёнига ўтирибди. Шоҳ Сулаймон қўпчиликка ҳадя ва эҳсонлар берибди. Тутқиндагиларни озод

килибди. Ўғлига иккинчи бор тўй қилиб берибди. Роса бир ой ўйин-кулги, базм давом этибди. Сайида Дунёнинг ҳуснини томоша қилгани жуда кўп одам йифилармиш, ҳеч ким унга қараб тўймасмиш.

Нихоят Тожулмулук ота-онасидан дуойи фотиҳа олиб, Сайида Дунё ёнига кирибди. Улар бир умр ширин ҳаёт кечирибдилар».

Подшоҳ Умар ибн Нуъмон ва унинг ўчиллари ҳикояси (дағоли)

Шунда Зуулмакон вазир Дандонга: «Шоҳлар ишида энг яхши мулоҳазалар баён қилувчи ва тӯғри йўллар кўрсатувчи сен каби вазирлар керакдир», — дебди. Орадан тўрт йил ўтибди. Шунча вакт улар Кустантанияни қамал қилиб турибдилар. Юртларини соғиниб, узоққа чўзилган бу муҳосарадан⁷ аскарлар ҳам

⁷ Муҳосара — қамал.

бәхад сиқилибдилар. Зуулмакон амир Баҳром, амир Таркошларни чакиртириб: «Бизлар бу ерга шоҳ Умаруннуъмоннинг қасосини олиш учун келган эдик. Шунча замон қолсак ҳам мақсадга эриша олмадик, билъакс, бир ғамимиз икки бўлди. Умаруннуъмон мусибати устига Шаррикондан ҳам айрилдик. Булар ҳаммаси фирибгар кампир Зотуддаваҳи туфайли бўлди. У Умаруннуъмонни ўз юртида ҳалок қилди. Хотини Сафияни олиб қочди. Булар ҳам етмаган экан, бизларга қарши кўн ҳийлалар қурди. Биродарим Шарриконни бўғизлади. Мен булар қасосини олиш учун онт ичдим. Сизлар нима дейсизлар, мен сизлардан жавоб кутаман», – дебди мажлис қатнашчиларига.

Ҳамма бошини қўйи солиб, жавобни вазир Дандонга ҳавола қилибдилар. Вазир Дандон ўриидан туриб, Зуулмакон ёнига борибди:

«Эй замонимизнинг шоҳи, – дебди у, – фикримча, бу ерда тура беришимиздан фойда йўқ. Ватанимизга қайтишимиз лозим. Ўз юртимизда дам олиб, ҳозирланиб, сўнг қайтишимиз ва бу бутга чўқинувчиларга қарпи fazot қилишимиз керак».

«Бу фикр жуда яхши, одамлар уй-жойларини соғинганлар. Оилаларини кўрмок истайдилар. Мен ҳам ўғлим Конмакон ва акамнинг қизи Кузияфаконни бәхад соғинганман. У Дамашқда эди. Ҳоли нима кечди, билмайман», – дебди Зуулмакон. Бу сўзни эшитган одамларнинг ҳаммаси кувониб, вазир Дандонни дуо қилишибди. Шоҳ Зуулмакон лашкарларга уч кундан сўнг қайтиш тўғрисида эълон қилишга фармон берибди. Улар сафар ҳозирликларини кўра бошлабдилар.

Тўртинчи куни ногоралар чалиб, байроқлар хилпиратиб йўлга тушибдилар. Лашкарлар олдида вазир Дандон, ўртада Зуулмакон, унинг ёнида сарой бошлиғи бораверибдилар. Кеча-кундуз йўл

юриб Бағдодга етибдилар. Улар келиб одамлар шодланибди, ғам-аламлари тарқабди. Амирлар уй-уйларига кетибдилар. Шоҳ ҳам ўз қасрига йўл солиб, ўгли Конмакон ёнига кирибди. У етти ёшга кирган, отга минишни ўрганган экан. Шоҳ Зуулмакон бир оз дам олиб, ўғли Конмакон билан ҳаммомга тушибди. Ҳаммомдан қайтиб, тахтга ўтирибди. Вазир Дандон унинг ёнига ўтирибди. Амирлар ва бошқа сарой ахллари унинг хизматида бўлибдилар.

Зуулмакон мусофирикда ҳамроҳ бўлиб, кўп хизматлар қилган дўсти гўлахни чақиртирибди. Гўлах келгач, унинг ҳурматига оёққа турибди. Ўз ёнига ўтқазиб ҳурматлабди. Зуулмакон вазирга гўлахнинг мусофирикда қилган яхшиликларини айтиб берган экан, улар ҳам гўлахга ҳурмат кўрсатибдилар. Гўлах еб-ичиб, ишламай ётаверганидан семириб кетган экан. Унинг гардани фил гарданидек, қорни худди дарфил деган ҳайвон қорнидек бесўнақай бир тусга кирган экан. У ғоят бегам, бетамиз бўлиб олган экан. У шоҳни бошқача кийимларда кўргани учун танимай қолибди. Шоҳ унга ҳайрон бўлиб, тикилиб салом берибди. «Дарров мени эсдан чиқардингми?» – дебди шоҳ унга. Гўлах Зуулмаконга тикилибди. Тикила-тикила аранг танибди. Дархол ўрнидан турибди-да: «Эй дўстим, қай тарзда шоҳ бўлиб олдинг?» – дебди у шоҳга. Зуулмакон кулибди. Вазир Дандон унга яқинлашиб, воқеани тушунтира бошлабди. «У сенинг уканг ва дўстинг эди. Ҳозир у бу мамлакатнинг шоҳи бўлди. Энди сен ундан кўп яхшиликлар кўрасан, агар сенга муродингни айт деса, албатта, катта нарса сўра. Сени беҳад ҳурмат қиласи, ортиқ даражада қадрлайди. Нима десанг беради. Эҳтиёт бўл, арзимаган нарса сўраб қўйма!» «Мен истаган нарсани бермайди ёки бериш

кўлидан келмайди деб қўрқаман», – дебди гўлах. «Нима хоҳласанг шуни беради, қўрқма», – дебди вазир. «Албатта, дилимдаги муддаони сўрайман, ҳар кеча тушларимга кириб ўйлаб юрган нарсамни зора худо берса», – дебди гўлах. «Хотиржам бўл, худо ҳақи, сен Дамашқ ҳокимлигини сўрасанг ҳам беради», – дебди вазир.

Шу вақт гўлах ўрнидан турибди. Зуулмакон ўтиришга ишорат қилса ҳам ўтирамабди: «Сенинг ёнингда ўтирадиган вақт ўтди», – дебди у шоҳга. «Ахир менинг ҳаёт қолишимга сабаб бўлгансан, худо ҳақи, нима сўрасанг бераман. Олдин худодан, сўнг мендан сўра!» – дебди шоҳ. «Мен қўрқаман, эй олижаноб», – дебди гўлах. «Қўрқма», – дебди шоҳ. «Сўраганимни бермассан деб қўрқаман», – дебди гўлах. «Худо ҳақи, агар мамлақатимнинг ярмини сўрасанг ҳам бўлиб бераман», – дебди. «Қўрқаман», – дебди гўлах қайта. «Қўрқма», – дебди Зуулмакон. «Сўраган нарсамни бериш кўлингдан келмай қолмаса деб қўрқаман», – дебди гўлах яна. Шоҳ ғазабланиб: «Истаганингни айт, ахир», – дебди.

«Бутун Қуддус шахридаги ҳаммомларнинг бошлиғи вазифасини беришингни сўрайман», – дебди. Шоҳ ҳам, атрофидагилар ҳам қулишибди. «Бошқа нарса сўра», – дебди шоҳ. «Мен сўраган нарсани бермайсан ёки беришга қодир эмассан деб айтмадимми», – дебди гўлах ва бир неча бор: «Қуддус ёки Дамашқ ҳаммомларининг бошлиғи қилишингни сўрайман», – деб ўз сўзини қайтара берибди. Ҳаммалари ағанаб, қоринларини ушлаб қулишибди. Вазир уни туртган экан, гўлах ўқрайиб: «Нега урасан, нима гуноҳ қилдим, ахир ўзларинг катта бир нарса сўра дедиларинг-ку. Бунақа бўлса, юртимга қайтаман», – дебди.

Шоҳ унинг ҳазиллашаётганини сезиб, бир оз жим тургач: «Мартабамга лойик каттароқ нарса

сўра», – дебди. «Акангнинг ўрни Дамашқ ҳокимлигини сўрайман», – дебди гўлах. «Худо сенга берди», – дебди шоҳ ва уни Дамашқ ҳокими қилиб тайинлабди. Вазир Данонга уни Дамашққа кузатиб боришни, қайтарда акасининг қизи Кузияфаконни келтиришни буюрибди. Вазир: «Бош устига», деб сафар ҳозирликлариши кўра бошлабди.

Шоҳ Зуулмакон гўлах учун янги тахт ясашни буюрибди. «Мени дўст тутган кишилар уни хурматлаб, дурустроқ совфалар тортиқ қилипсин», – дебди шоҳ амирларга. Шоҳ унга ҳоким Заблукон деб ном берид, Мужоҳид деган лақаб қўйибди. Улар бутун ҳозирликларни кўриб, бир ой ўтгач, вазир Данон билан бирга хайрлашиш учун Зуулмакон ёнига кирибдилар. Зуулмакон уни қучоқлаб, фуқароларгаadolатли ва марҳаматли бўлишига унданбди. Унга икки йилдан сўнг бўлажак урушга ҳозирланишни буюрибди.

Заблукон шоҳ билан хайрлашиб йўлга тушибди. Шоҳ Зуулмакон таклифига мувофиқ Мужоҳид лақаб Заблукон ном билан юритилувчи ҳокимга амирлар беш минг қул ҳадя қилибдилар. Сарой бошлиғи Дайлам амири Баҳром, турк амири Рустам, араб амири Таркош ва бошқалар уч кунлик ергача кузатиб қайтибдилар. Заблукон одамлари билан кеча-кундуз йўл юриб, Дамашққа стибди.

Дамашққа ҳоким келиш хабари қушлар орқали аллақачон одамларга эшитилган экан. Улар: «Шоҳ Зуулмакон Дамашққа Мужоҳид лақабли Заблукон деган ҳоким тайинлаган», деб юрган эканлар. Улар келишига шаҳар безатилиб, халқнинг деярли ҳаммаси янги ҳоким истиқболига чиқибди. Ҳоким Заблукон шаҳарга кириб тахтга ўтиргач, вазир Данон унинг ёнида туриб, амирлар ўрнини, уларнинг вазифаларини тушунтирибди. Амирлар кириб уни зиёрат қилибдилар, вазифа билан

кутлабдилар. Ҳоким Заблукон уларни самимият билан қабул қилиб, саруолар тақдим қилибди. Сўнг у хазинани очиб, пулларниң бир қисмини катта-кичик ҳарбийларга бўлиб берибди. Заблукон адолат билан ҳукм суро бошлабди.

Ҳоким Заблукон шоҳ Шарриконнинг қизи Қузияфаконни жўнатишга ҳозирлана бошлабди. Унга қимматбаҳо матолардан тахтиравон ҳозирлатибди. Вазир Дандонга ҳам қимматли матолар тақдим қилибди. Унга бир миқдор пул ҳам таклиф қилган экан, вазир Дандон қабул қилмабди. «Ҳали янги ҳокимсан, балки ўзинг муҳтоҷ бўлиб қоларсан. Сўнг биз ҳам сендан шарафли курашлар учун ёки бошқа учун пул талаб қиласиз. Шунинг учун эҳтиёт бўлишинг зарур», – дебди вазир Дандон. Вазир Дандон сафар ҳозирликларини тамомлагач, отга минибди. Қузияфаконни тахтиравонга ўтқазибдилар. Унинг хизматига ўнта канизак тайинлаб, ҳоким Мужоҳид анча ергача уларни кузатиб қўйибди. Кейин Зуулмакон топшириғига мувофиқ бўлажак ғазот учун керакли қурол-яроғларни ҳозирлашга киришибди. Ҳоким Заблукон воқеаси шундай экан.

Энди вазир Дандонга келсак, улар Қузияфакон билан бирга кеча-кундуз йўл босиб, Рухбага етгачгина дам олиш учун қўнибдилар. Сўнг яна йўлда давом этиб, Бағдодга яқинлашибдилар. Вазир Дандон этиб келгани хақида Зуулмаконга хабар юборибди.

Зуулмакон унинг истиқболига чиқиб, шаҳар чеккасида қарши олибди. Вазир Дандон Зуулмаконни кўриши билан отдан тушишга ҳаракат қилган экан. Зуулмакон уни ҳурматлаб, бу ишдан қайтарибди. Вазир Дандон ёнига келгач, Зуулмакон ундан Мужоҳиднинг аҳволини сўрабди. Вазир унинг аҳволи яхши эканини айтиб, биродари

Шарриконнинг қизи Кузияфаконнинг келганини сўзлабди. Зуулмакон севинибди. «Сафардан сўнг бир оз дам олиб роҳатланинг, уч кундан сўнг ёнимга келарсиз», – дебди шоҳ вазир Данлонга. Вазир унинг марҳаматига раҳмат айтиб, ўз уйига жўнабди. Шоҳ ўз қасрига йўл олиб, биродари Шарриконнинг қизи Кузияфакон ёнига кирибди. У саккиз ёшга кирган экан. Зуулмакон уни кўриб севинибди-ю, биродари Шарриконни эслаб қайгурибди. Қизга ҳарир кийимлар, қимматбаҳо безаклар тақдим қилиб, энагаларга ўзининг ўғли Конмакон билан бир уйда тарбиялашни буорибди.

Улар ўз замонининг энг аклли ва энг баҳодирлари бўлиб етишибдилар. Кузияфакон тадбирли, ишнинг охирини ўйловчи, зийрак бўлса, Конмакон жуда сахий, лекин ишнинг оқибатини ўйламовчи бўлиб ўсибди. Икковлари ҳам ўн ёшга кирибдилар. Кузияфакон отга миниб амакисининг ўғли Конмакон билан яйловларда от чопишиб, қуввишиб юра бошлабди.

Улар ўн икки ёшга тўлгунча қилич чопиши, найза санчиш машқларини ўрганибдилар. Сўнг шоҳ уларга ҳарбий таълим беришни тўхтатибди. Шоҳ вазир Данлонни чақиртириб: «Мен бир ишни жазм қилдим, сенга билдириб, фикрингни билиш истагидаман», – дебди. «Қандай фикр?» – дебди вазир.

«Ўғлим Конмаконни ўз тириклигимда ўрнимга шоҳ қилмоқчиман, то ўлгунимча ўзим ҳарбларда лашкар олдида туриб жанг қиласман. Нима дейсан?» – дебди. Вазир Данлон шоҳ қархисида ер ўпиб: «Эй саодатли шоҳ, фикринг албатта тўғри, лекин ҳозирча икки жиҳатдан мувофиқ эмас: бири шуки, ўғлинг Конмакон ҳали ёш. Иккинчиси шуки, одатда ўрнига ўғлини шоҳ қилганлар узоқ яшамайдилар», – дебди вазир.

«Эй вазир, биз унинг ўзини қўя қолмаймиз, унга васий қилиб сарой бошлигини тайинлаймиз. У ўз одамимиз бўлиб қолди, синглилизга уйланди. Бас, у менинг биродарим ўрнида», – дебди шоҳ. «Билганингизни қилинг, бизлар буйруғингизни адо этувчилармиз», – дебди вазир.

Шоҳ сарой бошлиги ва бошқа сарой аҳлини чақиритириб:

«Сизлар биласизки ўғлим Конмакон замонининг ягона баҳодиридир. Харбий машқларда: қиличбозлик, найзабозликда унинг тенги йўқ. Мен уни сизларга шоҳ қилиб тайинладим. Сарой бошлигини унга васий қилдим», – дебди. «Эй шоҳим, сизнинг чашмангиздан сув ичиб тарбияланганман», – дебди сарой бошлиги.

«Ўғлим Конмакон, жияним Кузияфаконларни бир-бирига никоҳ қилдим», – дебди шоҳ Зуулмакон сарой бошлиғига. Кейин у бу ишга мажлис аҳлини гувоҳ қилганини айтибди. Ўғлига таърифлаб бўлмайдиган қимматбаҳо ва беҳисоб моллар тақдим қилибди.

Шундан сўнг шоҳ опаси Нузхатуззамон ёнига кириб, воқеадан уни хабардор қилибди. Нузхатуззамон шодланиб: «Хар иккиси ҳам ўз болаларим. Уларнинг бахтига худо сизни саломат қилсин, дунё тургунча туринг», – дебди. «Кўзим очиқлигига кўнгил хоҳишини бажо келтирдим, ўғлимдан хотирим жам бўлди. Лекин сен уни ҳам, унинг онасини ҳам унутмаслигинг зарур», – дебди Зуулмакон. Ўзи эртага ўладиган каби кеча-кундуз бир неча марталаб сарой бошлиғи, Нузхатуззамон, ўғли, жияни, хотинига ғамхўрлик қилишларини таъкидлабди. У ёстиқдан бош кўтармай ётиб қолибди.

Сарой бошлиғи ҳукм маҳкамасида иш кўра бошлабди. Бир йил ўтгач, Зуулмакон ўғли Кон-

макон билан вазир Дандонни чақириби. «Эй ўғлим, – дебди у Конмаконга, – бу вазир мендан сүнг сенинг отангдир. Мен дорилғанодан дорилбақога йўл оламан. Дунёдан муродим ҳосил бўлди. Лекин дилимда бир армон бор. Худо хоҳласа, у сенинг қўлинг билан ҳал бўлади».

«Нима экан у, эй ота?» – дебди ўғли Конмакон. «Бобонг шоҳ Умаруннуъмонни, амакинг шоҳ Шарриконни ҳалок қилган кампир Зотуддаваҳидан қасос олмай ўлишим қўнгилда армондир. Худо сенга мадад берса, ҳаммадан олдин шу кофиридан қасос олиб, шу номусни гарданингдан қўтаришинг зарур, лекин у кампирнинг фирибларига эҳтиёт бўл. Бу борада вазир Данон билан кенгашиб иш қўришинг керак. Қадимдан давлатимизнинг суюнчиғи фақат шу кишидир», – дебди Зуулмакон. «Бош устига», дебди Конмакон.

Сўнг Зуулмаконнинг қўзларидан ёш оқиб, қасали кучайибди. Мамлакатнинг бутун ишлари сарой боплиғи гарданида қолибди.

Шу йўсин бир йил ўтибди. Зуулмакон ҳамон бетоб ётавериби. Тўрт йилгача унинг қасали аримабди. Сарой бошлиғи мамлакатни идора қила берибди. Ҳамма ундан ризо бўлиб, уни дуо қилибди.

Энди шаҳзода Конмаконга келсак, Конмаконнинг иши доим отда кезиши, найза санчиш, қиличбозлик бўлибди. Амакисининг қизи Қузияфакон ҳам худди шундай, эртадан кечгача Конмакон билан бирга отда кезар, қилич ўйнар, найза санчиши машқ қиласар экан. Қузияфакон кечқурун қоронғи тушганда онаси ёнига келар, Конмакон ҳам шу таҳлит кечқурун уйига қайтар экан. Уйга кирган чоғида онасини отаси ёстиғи устида йиғлаб ўтирганини кўриб, эрталабгача отаси хизматида бўларкан. Тонг отганда одатдагича

яна амакисининг қизи билан яйловга – машққа жүнтаркан.

Зуулмаконнинг касали чўзилиб кетибди. У йиғлаб, шу байтларни ўқибди:

Кетди куч-қувват белимдан, ўтди давроним менинг,
Ҳамдамим ранжу, танам мажруху дардим бедаво.
Шопли кунларда кишилар ичра иззатли эдим,
Хоҳишим айтган замон қилғай эдилар жобажо.
Энди кўргил, фикру зикрим ҳаммаси ўғлимдадур,
Ўлмасимдин олдин ўғлим бўлса дерман подшо.
У солиб ёвга қилич, наиза билан санчмоқдадур,
Ўч – қасос олмоқда ёвлар бошига солиб бало.
Мен эсам на сўзга, на ишга яроқсиз ётаман,
Менга қайта жоп ато қилмас эса энди худо.

Шеърни тугатгач, бошини ёстиққа қўйиб, ухлаб қолибди. Тушида бир одам: «Шодлан, ўғлинг шаҳарларни забт этди. Одамлар унга бўйсундилар», – дебди. У севиниб уйғонибди.

Бир оздан кейин Зуулмаконнинг жони узилибди. Бағдод бошига катта мусибат тушибди. Ҳамма унга ачиниб йиғлабди. Бирмунча вақт ўтгач, бу қайфу аста-секин унутилибди. Конмаконнинг аҳволи ўзгарибди. Багдод халқи уни менсимай, онаси билан бир чеккадаги уйга киритиб қўйибди.

Бу аҳволга Конмаконнинг онаси чидай олмай, беҳад қайгурибди. «Мен сарой бошлиғи олдига бориб, ундан кўмак сўрашим керак», дебди у ўз-ўзига. Ўрнидан туриб шоҳлик вазифасини бажараётган сарой бошлигининг ҳузурига борибди. У ўз уйида ўтирас экан. У Нузҳатуззамон ёнига кириб: «Ўлганнинг дўсти йўқ экан. Дунё тургунча туринг, умрбод нуқсонсиз умр кечиринг, фармонингиз халққа доимо жорий бўлсин. Бизларнинг иззату хурматимизни, бойлик ва маишатимизни, албатта, эшитган ва кўргансиз. Лекин бугун

аҳволимиз ўзгарган, халқ бизга менсимай қарай бошлади. Мен сизга катта умидлар билан келдим. Эркак ўлгач, хотинлар, қызлар хўрланар экан», – деб алам билан шу байтларни ўқибди:

Ажиб воқеалар кўрсатмоқ учун,
Ўлим далолати барчага етар.
Кетган умримиз ҳеч қайтиб келмайди,
Энди кетган ҳаёт кетгандур бадар.
Бу дуё бекатдир йўлчилар учун,
Ичган чашмасига солинган заҳар.
Дунёда алам йўқ, улуг зотларни
Дунёдан узатиш фамидан баттар.

Нузҳатуззамон бу сўзни эшитиб, укаси Зуулма-
конни, жияни Конмаконни эслабди. Унга яқин бо-
риб салом берибди. «Хозир мен тўқ, сен фақирсан.
Кўнглинг бузилиб, дилинг оғришидан қўрқиб биз
бунгача сени йўқлолмай келдик. Бизларнинг дав-
латимиз ҳаммаси сизлар туфайлидир. Биз дав-
латга сизнинг эрингиз орқали етишганмиз. Сиз-
ларни билмасак, туз ҳақини сақламаган бўламиз.
Уйимизнинг тўри, бор-йўғимиз ҳаммаси сизники,
қайғурманг», – дебди-да, қимматбаҳо саруполар
кийгизиб, махсус қаср белгилабди. Укасининг ўғли
Конмаконга ҳам шоҳона кийимлар кийгизиб, хиз-
матига махсус канизлар тайинлабди.

Конмакон онаси билан тинч ва фаровон ҳаёт
кечира бошлабди.

Орадан бир қанча вақт ўтгач, Нузҳатуззамон
йиғлаб эрига Зуулмакон хотинининг воқеасини ай-
тибди. «Агар сендан сўнг бизнинг ҳолимиз нима
кечишини билмоқ истасанг, улар аҳволидан ибрат
ол», – дебди у эрига. Сарой бошлиғи бўлса: «Уни
хурмат қил, овутиб тинчит», – дебди хотинига.

Кисса шу ерга етганда тонг отди, Шаҳризод
ҳикоя айтишни тўхтатди.

— Эй саодатли шох, — деб давом этди Шахризод, — Нузхатуззамон эрига укаси Зуулмакон хотинининг воқеасин айтгач: «Уни иззат қил, бутун керакли нарсалар билан таъминлаб, тинчит», — дебди сарой бошлиғи хотинига.

Бир юз ўттиз саккизинчи кеча

Энди Конмакон ва амакисининг қизи Кузияфаконга келсак, улар улғайибдилар. Ўн беш ёшга кириб, икки мевали шоҳ ёки икки тўлин ой каби етилибдилар. Кузияфакон ўзининг келишган қомати, кишини мафтун қилувчи қошу кўзи, ҳар кимни асир қилувчи ҳаракатлари билан замонининг пешқадам қизларидан бўлиб етишибди. Кўрклиларни мақтаган шоирнинг шу икки байти унга жуда мос экан:

Унинг лаъли лаби ажойиб шароб,
Узум шираси ҳам лабидан нишон.
Кўкраклари узум бошидек ноёб,
Унинг таърифига лол эрур забон.

Худо унга бутун кўрк хусусиятларини берибди. Қомати нозик сарв шохларини уялтирадиган, гул унинг юзи олдида хижолат тортадиган, оғиз сувлари олдида шароб шарманда бўладиган даражада гўзал бўлибди. Кузияфаконни кўрган кишининг дили қувонар экан. Шоир айтгандай:

Унинг ҳамма хулқ-автори яхши,
Сурмасиз ҳам кўзи хумори яхши.
Ошиклари дилини пора қилган
Кўз қарали – тил зулфиқори яхши.

Конмакон ҳам ҳуснда нодир, камолда ҳар кимдан устун, кўрк ва гўзалликда тенги йўқ,

күзларида ўқтамлик барқ уриб турган, ҳар қандай тош диллар уни кўрганда бўйин эгиб, ихтиёрсиз тикилиб қоладиган даражада кўркам бўлибди. Мўйлови сабза урганда, унинг ҳақида кўпгина шеърлар тўкилибди:

У ҳали ёш мурти энди бўлган ниҳол,
Мўйлавин кўр, жамолига қўшган жамол.
Хуснига гар кўз ташласанг тирик кўймас,
Кўз нигохи жонинг олур ханжар мисол.

Ёки бошқа бир шоир шеъри шундай экан:

Ошиқлар назари унинг ёноғиға
Чумоли изидек қаро из солғон.
Ловиллаб қизарган бундан ёноқлари
Қандай қул бўлмасин ошиқлар кўрган он.

Байрам кунларидан бирида Кузияфакон баъзи яқинларини кига борибди. Сарой аёллари ва жориялар унинг атрофини ўраб борибдилар. Унинг ҳусни барқ уриб, гул юзига холи рашик қилгандай кўринар, оқ гуллар оғзига ҳайрон қолармишлар. Конмакон унинг атрофида парвонадек айланиб, унга сукланиб қаармиш. Охири ўзини босиб, юрагини дадил тутиб, шу шеърни ўқибди:

Севги қилғайму табассум битса хижронин туни,
Айрилиқдан парчаланган дил қачон топгай шифо.
Билсам эрдим менга насл этгайми севгилим билан
Хеч бирор тун бирга бўлмоқ, дардима топмоқ даво.

Кузияфакон бу шеърни эшитиб Конмаконга жаҳл қилибди. «Бу шеърларни менга теккизib ўқиётиссан, бу билан мени қариндошларинг ўртасида шарманда қилмоқчисан. Агар бундай сўзларни ташламасанг, худо ҳақи, Бағдод ва Хурросон шоҳи – сарой бошлиғига сенга жазо беришини сўраб арз қиласман», – дебди Кузияфакон. Кон-

макон газабланиб, бўғилганча Бағдодга қайтиби. Кузияфакон ўз қасрига қайтиб, амакисининг ўғли Конмакон ҳақида онасига шикоят қилибди. «Эй кизим, – дебди онаси, – сенга у ёмонликни истамагандир. Ахир у етим, кўнгли синик. Бу гапларни ҳеч кимга оғзингдан чиқарма. Мабодо бу сўз шоҳнинг қулоғига етгудек бўлса, шоҳ уни қаттиқ хафа қилиб, умрини калта қилади».

Бағдодда Конмакон билан Кузияфаконлар бир-бирларини севишлари ҳақида овоза тарқалиб, бу гаплар хотинлар орасида оғиздан-оғизга ўтиб юрибди. Конмаконнинг дили сиқилиб, сабри битибди. Фикру ёди Кузияфакон бўлиб қолибди. Халқдан сирини яширмабди. Фироқ аламларини очишини истабди-ю, Кузияфаконнинг газабидан қўрқиб, шу байтларни ўқибди:

Уятдан зардаси қайнаган санам,
Пок қалбин газаби ўтидан қўрқсам.
Дардан қутулмоқ чун личоқ зарбига
Чидаган бемордек чидардим мен ҳам.

Кисса шу ерга етганда тонг отди, Шаҳризод ҳикоя айтишни тўхтатди.

Бир юз ўттиз тўққизинчи кеча

— Эй саодатли шоҳ, — деб давом этди Шаҳризод, — сарой бошлиғи шоҳ бўлгач, уни Сосон шоҳ деб атабдилар. Шоҳ Конмаконнинг Кузияфаконга кўнгил кўйганини эшитиб қолибди. Уларни бир қасрга кўйганига пушаймон бўлиб, хотини Нузхатуззамон ёнига кирибди: «Хас билан оловнинг бир ерда бўлиши фоят хавф-

ли. Эрлар хотинларга ишона бермасликлари керак. Укангнинг ўғли Конмакон эрлар даражасига етди. Уни аёллар олдига киришдан, қизингни эрлар олдига чиқишидан қайтаришинг керак. Чунки қизингга ўхшашлар пардада туриши лозим», – дебди у. «Тўғри айтасан, эй ақлли шоҳ», – дебди Нузҳатуззамон.

Тонг отгач, Конмакон одатдагича аммаси Нузҳатуззамон ёнига келиб, унга салом берибди. Нузҳатуззамон саломга жавоб қайтариб: «Сенга айтадиган бир гапим бор», – дебди. «Қандай гап экан?» – деб сўрабди Конмакон. «Кузияфаконни яхши кўришингни шоҳ эшишиб, уни сендан айришни буюрди. Агар Кузияфаконда ишинг бўлса, мен орқали айт. Энди у билан кўришма», – дебди Нузҳатуззамон.

Бу сўзни эшишиб, Конмакон бирор сўз айтмай, онаси ёнига борибди. Унга аммаси айтган гапларни сўзлабди. «Бу гапларнинг тарқалишига ўзинг сабабчисан. Кузияфаконни яхши кўришингни ҳамма билади. Ахир, ҳам уларнинг овқатларини еб, ҳам қизларига ошиқ бўлишинг, улар учун албатта оғир», – дебди онаси. «Уни мендан бошқа ким олади? Ахир у амакимнинг қизи-ку! Ҳаммадан кўра унга мен ҳақлиман», – дебди Конмакон.

«Тилингни тий, тағин бу сўзлар шоҳ Сосон қулоғига етмасин, у вакт сен Кузияфакондан бутунлай маҳрум бўласан. Кулфатларга қолиб, ҳалок бўласан. Бугун бизга кечки овқат юбормадилар. Бошқа шаҳарда бўлсак, оч-яланг ўлиб кетардик», – дебди ғазаб билан онаси.

Онасидан бу сўзларни эшишиб, Конмаконнинг алам ва қайғуси зиёдалашибди. Кўзларидан ёш оқиб, шу байтларни ўқибди:

Бенихоят маломатлар қилмагил,
Дилим асир этгандар мубтало.
Мендин озгина ҳам сабр кутмагил,
Дилим аллақачон сабрдин жудо.
Таъналарга ҳеч бермадим эътибор,
Чунки фақат унинг ишқи муддао.
Зўрлик била қўрмакдин қайтардилар,
Фосиқ эмаскан-ку мен, тангрим гувоҳ.
Агар сўнгакларим эшитса номин
Бир қуш каби қилурлар азми само.
Таъна қилғувчиларга айт амаким
Кизига ошиқман, шоҳидим худо.

Шеърни битиргач онасига: «Аммам ва сарой аҳллари орасида менга жой қолмади. Саройдан чиқиб, шаҳар чеккасида яшайман», – дебди Конмакон.

Шундан кейин у саройдан чиқиб, шаҳар четидан бир бошпана топибди. Онаси ўзи учун ҳам, Конмакон учун ҳам шоҳ Сосон қасрига келиб овқат олиб кетар экан. Бир кун Кузияфакон Конмаконнинг онаси билан учрашиб: «Эй янга, ўғлизнинг аҳволи қалай?» – деб сўрабди.

«Унинг дили ғамли, кўз ёшлари дарё бўлиб оқаётир, сенинг муҳаббатинг ўтида ёнмоқда», – дебди Конмаконнинг онаси. Кузияфакон йиғлабди: «Мен уни ёмон мақсадда узоқлатмадим. Балки душманлардан эҳтиёт қилиш учун бўлган иш эди. Менинг муҳаббатим униқидан бир неча марта ортикроқ, тилим уни тушуниришдан ожизлик қиласди. Агар унинг тили дил сирларини бунчалик очмаганда, отам ундан ҳеч нарсасини аямас, кўришишни тақиқламас эди. Кунлар бир хилтурмай ўзгаради. Ҳар бир ишда сабр энг улуғ ишдир. Бизни ажратган киши бирлаштириши ҳам мумкин», – дебди, кўзларидан ёш тўкиб, шу байтни ўқибди:

О амаким ўғли, худди сен каби
Менинг дилимда ҳам мұхаббатим бор.
Аммо кишилардан бекитгандим мен,
Нега сенинг ишқинг барчага ошкор?!

Конмаконнинг онаси севиниб, у ердан чиқибди.
Воқеани ўғли Конмаконга сўзлабди. Унинг руҳи
кўтарилиб, шу байтларни ўқибди:

Мени чўчитолмас маломат сўзи,
Пинҳон сирим энди барчага ошкор.
Меи орзу қилган юз, мендан узокда,
У чуқур уйқуда, мен әсам бедор.

Ойлар, кунлар ўтаверибди. Конмакон ишқ
ўтида ёнаверибди. Ёши ўн еттига кириб, хусни ор-
тибди. Баъзан кечалари уйқуси ўчиб: «Қачонгача
мақсадга эришмай, фироқ алангасида ёнаман.
Камбағалликдан бошқа айбим йўқ-ку ахир, худо
ҳақи, бу ерда бир жонқуярим йўқ экан. Бу
шаҳардан кетиб, тоғу тошларда кезишим, бу алам-
лардан ўлиб қутулишим керак», дебди ўз-ўзига.
Сўнг шу шеърни ўқибди:

Жонима қўй қўп ачинма, майли бағри бўлса қон,
Унга фарқсиз бўлса хору бесару бехонумон.
Кўз суви сарлавҳадур дил сиррин очгай боб-боб,
Сен мени афв эт, бу кўнгил каттакон бир достон.
Чиқмоғига рухсат этмишдур беҳиштнинг соқчиси,
Бул амакимнинг қизи жаннат хури, келди бу он.
Ким онинг шаҳло қўзига қўрқмайин солди нигоҳ
Кўзларин шамширидин у топмагай ҳаргиз омон.
Кувғинига учратгансан раҳму шафқат кўрмайин,
Мен кезарман энди дашту сахрова ризқ излабон.
Кенг адир, чексиз биёбон, чўллар кезарман туну кун,
Охири шод ўлса зора ранжиган бу хаста жон.
Ишқ йўлида жанг қилурман ёв била мардонавор,
Тенг келолмас менга бу жангларда ҳеч бир паҳлавон,
Тезда қайтурман ғанию, хурраму шодон бўлиб,
Сўнг нигоримчун рақиб бағрига согтайман фигон.

Конмакон ялангоёқ, енги калта күйлакда, эски бош кийим кийиб олиб, қотган нон олибди-да, уйидан чиқиб, қоронғида йўлга тушибди. Бағдод дарвозасига бориб, дарвозанинг очилишини кутибди. Дарвоза очилгач, шаҳардан биринчи чиққан киши Конмакон бўлибди. Сахроларда боши оқкан томонга қараб юрибди.

Кеч бўлгач, онаси уни излай бошлабди. Ҳеч қаердан топа олмай, кенг дунё унга тор бўлибди. Ҳеч нарса уни севинтира олмабди. Тиқ этса ҳовлиқиб, унинг йўлига интизор бўлибди. Бир кун ўтибди, икки кун, уч кун, ўн кун ўтибди, ундан дарак йўқ эмиш. Юраги сиқилиб йиғлабди: «Эй ёлғизим, сендан узоқда фам-аламларим ошди. Айрилик дарди етмасмиди. Эй ўғлим, қайси тарафдан сени чақирай, қайси шахар сени ўз қучоғига олди?» – деб фарёд уриб, шу шеърни ўқибди:

Биз билардик сиз кетиб жон қийноғи ортур яна,
Жонимизга айрилиқнинг ёйи бу ўқ отур яна.
Ўзларин маҳкам қилиб, эгардин отдилар мени,
Қийналиб ўлсин дебон кум узра сурготур яна.
Кеч қоронғиси қулоққа келди қалтар ноласи,
Бўйнида дурлар тақилган «Жим...» деб ўрготур яна.
Менга қилгонинг каби солгил қовоғинг унга ҳам,
Ўйламасман ким оёқ, тирноқни бўётур яна.
Севгулим ташлаб кетиб андух, алам тортдим-ку хўп,
Шунча қайғуни наҳотки менга юклотур яна.

У ейиш-ичишини ҳам тарк қилибди, йифиси, дод-фарёди ортибди. Кўз ёшларини кўрган кишиларнинг кўнгли бузилибди. Унинг аламлари бутун одамларга ва шаҳарларга маълум бўлибди. Одамлар ўзаро: «Нури чашманг қани, эй фариба, ўз ватанидан узоқда Конмаконнинг ҳоли не кечди. Ахир, унинг отаси очни тўйғазиб, яланғочга кийим берар, адолат билан иш кўрар, ҳаммага эҳсон қиласар эди-ку», – дейишибди.

Конмакон воқеаси шоҳ Сосон қулоғига ҳам етибди.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод хикоя айтишни тўхтатди.

Бир юз қирқинчи кеча

— Эй саодатли шоҳ, — деб давом этди Шахризод, — амирлар орқали Конмакон воқеаси шоҳ Сосон қулоғига етибди. «У шоҳимизнинг ўғли, шоҳ Умаруннўмоннинг набираси эди. У ватанини ташлаб, фариб бўлиб юрган эмиш, деб эшитдик», — дейишибди амирлар. Шоҳ Сосон бу хабарни эшитиб қайғурибди. Зуулмаконнинг

килган яхшиликларини эслабди. Унинг боласини тарбия қилиш тўғрисидаги топшириқларини эсга олибди. Конмаконга ачиниб: «Бошқа шаҳарларни излаш керак», — деб ўйлади у. Шундан кейин амир Таркошни чақириб, Конмаконни излаш учун юзта баҳодир билан бирга жўнатибди. Амир Таркош ўн кун юриб қайтибди. «Бирор хабар эшитмадим, изини ҳам топмадим», — дебди амир Таркош. Шоҳ Сосон қаттиқ хафа бўлибди. Конмаконнинг йўқолганига йигирма кун тўлибди. Онаси тамом тоқатсизланиб, ўтирас-туарини билмай қолибди.

Энди Конмаконга келсак, у Бағдоддан чиқиб қаёққа юрарини, нима қиларини билмай ҳайрон бўлибди. Уч кун сахрода кезиб, бирор жонни — на отлик, на яёв кишини кўрмабди. Уйқуси қочиб, эрта-кеч ҳар хил хаёлларга борибди. Қариндошурфи, уй-жойларини эсга олибди. Гиёҳ еб, анзор сувидан ичиб кун кечирибди. У тинмай юрар, куннинг тифи жуда ўтиб кетган кезлардагина да-

рахт остига ўтириб дам оларкан. У бир йўлдан ўтиб, иккинчи йўлга тушибди. У йўлдан уч кун юриб, тўртинчи кун барра ўтлар қўрпа бўлиб ётган кўкатзорга етиб борибди. У ерда тепаликдан шалдираб тушаётган шаршара бор экан, шаршара қирғоқлари ҳам текис жойлар бўлиб, сабза ўтлар ўсиб, чиройли тус олган экан. Конмакон отасининг шахри – Бағдодни эслаб, соғиниб шу шеърни ўкибди:

Қайта келгум деб, уйимдан қочган эрдим, ёрлар,
Қайси кун қайтмоққа фурсат келур, э дилдорлар.
Дилга жойлаб севгисини қочдим уйимдин йироқ,
Ўтган ишни қайтариб бўлмас, қилиб минг зорлар.

У шеърни битиргач, гиёҳлардан чайнабди, тахорат олиб, намоз ўкибди. Кун бўйи ўша ерда дам олиб қолибди. Кеч киргач, уйкуга ётибди. Ярим кечада бир одам товушини эшитиб уйғонибди. У киши шу байтларни ўқиётган экан:

Нигоринг чехрасин қўрмок,
Унинг шавқи билан тўлмок,
Кулиб турса асир бўлмок,
Хаётнинг асли маъноси.
У суратга чўқиндилар,
Етолмасдан ўқиндилар.
Тизни чўкиб ўтиндилар,
Бараҳманлар тавоноси.
Севиклидан жудо бўлмок –
Хамадин мосуво бўлмок,
Булардин яхшидур ўлмок,
Йўқ эрса зарра парвоси.
Замондин кетса бедодлик,
Насиб этса агар шодлик,
Кўнгилга тўлгай ободлик
Келур ошиқнинг шайдоси
Гул очганда баҳор чоғи,
Муаттар бўлса ҳар ёғи.
Кулиб яшнар умид боғи,
Ошар қўнглинг таманиоси,

Тур ўрнигдан аё майхўр,
Саодат ёрларин бир кўр,
Узум қонини шунда сўр,
Битар кўнглингнинг ғавфоси.

Бу шеърни эшитган Конмаконнинг қайфуси ошиб, кўз ёплари сел қаби оқибди. Кўнглига ўт тушгандай ўрнидан туриб, шеър ўқиган кишини излай бошлабди. Коронида ҳеч кимни кўролмай саросимага тушибди. Саҳронинг қуи томонидаги денгиз қирғоғига етганда ўша овоз эгаси оҳ уриб, шу байтларни ўқибди:

Агар сен қийналиб ҳам севгу сиррини ниҳон этсанг,
Кўзингдин ёш тўкилса, барибир, у ошкор ўлғай.
Менинг бирла севиклим ўртамиизда аҳду паймон бор,
Шунингчун ҳам ҳамиша кўнглим унга интизор

ўлғай.

Дилимда эҳтиросим бир улуғ тўфон ва ё гулхан,
Агар бир учкуни тегса қуяр жон, бекарор ўлғай.
Узукли ёр ўз аҳдин ҳали ҳам эсласа кошки,
Унинг аҳди, менинг бахтим у чоқда пойдор ўлғай.
Узоқ кетган яқин кунлар яна қайтиб келармукан,
Ўшапда бизга сухбат тонгтча хуш ихтиёр ўлғай.
Деди: «Ишқим била ёндинг, сен ишқимнинг гадосисан»,
Дедим: «Ишқингда қанча дил куйиб парвоиавор ўлғай».
Худо кўрсатмасун ҳеч қайси кўзга они ҳуснини,
Унинг васлини бир топган қоронги рўзгор ўлғай.
Ширин жонда илон заҳри билан тўлғонган, э кимса,
Азиз жонингга малҳам дилбаринг лаъли-ла бор ўлғай.

Конмакон яна шеър ўқиган киши овозини эшишиб, ошиқ бўлса керак, деб ўйлабди. Ўзини кўролмаса ҳам, унинг ўзига ўхшаш севиклисидан узоқда, фамли, аламли эканини пайқабди. «Уни топсам, дарду фамларимизни бир-биримизга айтишиб ҳасратлашсак, кимсасиз бу ерларда бир-биримизга ҳамдард бўлиб овунсак», дебди у ўз-ўзига. Қаттиқ ўйталиб олиб, «Эй қоронги кечаларда дашт кезувчи киши, менга яқин кел, қайгуларингни айтиб

кўнглингни бўшат, зора сенга ёрдамим тегса», – дебди бақириб.

«Эй шеъримни эшитиб чақирувчи киши, сенга бирор заҳмат етмасдан олдин, ўзингни танит, баҳодирларданмисан, одаммисан, жинмисан, кимсан? Ахир мен чўлларда йигирма кундан ортиқроқ кезиб, ҳеч кимни учратмаган, бирор овоз эшитмаган эдим», – дебди у, Конмаконнинг чақириғини эшитиб.

Конмакон бу сўзни эшитиб, ҳайрон бўлибди. «Бунинг кечирмалари меникига ўхшайди. Мен ҳам бу ерларда йигирма кундан бери кезаман. Мен ҳам шунча юриб, бирор киши кўрмаган, бирор товуш эшитмаган эдим», – дебди ўзича. «Жинлардан бўлсанг, ўз йўлингга тинч кета бер, одам боласи бўлсанг, тун ўтиб, тонг отгунча сабр қил», – дебди нотаниш киши.

Тонг отгач, Конмакон қараса, у бадавийлардан экан. Унинг ёнига бориб салом берибди. Бадавий алик олиб, хурмат билан қаршилабди. Лекин Конмаконнинг ёшлигини, кийим-бошлари йиртиқ эканини кўриб, уни назари илмабди.

«Эй йигит, қайси қавмдан, қайси қабиладан бўласан? Кечалари бу ерларда кезиб юришингнинг боиси нима ёки сен ҳам баҳодирларданмисан? Ахир баҳодирларгина кечалари кезадилар. Кечаси менга факат довюрак баҳодирлар, олий насаб қаҳрамонлар сўзлайдиган сўзларни айтдинг. Энди жонинг менинг қўлимда. Лекин ёшлигингга раҳм қилиб, ўзимга ҳамроҳ хисоблайман. Хизматимда юрасан», – дебди бадавий.

Шеърлар ўқиган кишининг дабдурустдан бунчалик қўпол сўзлашидан Конмакон ҳанг-манг бўлиб қолибди. Унинг аччиғи келиб: «Эй араблар бошлиғи, – дебди мағрур, – менинг ёшлигими ни қўявер. «Хизматимда турасан» деган полvonча

сўзларни ташла. Кечаси бу ерда шеърлар ўқиб юришинг сабабини сўзла».

«Эй қул, мен Шом араблари қабиласидан Руммоҳ ибни Хумом ўғли Саббоҳдирман. Амакимнинг Нажжа исмли бир қизи бор эди. У кўрганларни асир қиласи даражада хуснда танҳо эди. Отам ўлгач, амаким уйида тарбияландим. Амакимнинг қизи билан бир уйда ўсиб, бирга катта бўлдим. Ёшимиз улгайгач, камбағаллигим, фақирхоллигим учун амаким қизини мендан узоқ тутди. Араб арбобларига, қабиламиз бошлиқларига бориб арз қилдим. Улар мени амакимга қарши қайрадилар. Амаким улардан уялганидан қизини беришга рози бўлди. Лекин у менга қурбим келмайдиган оғир шартлар қўйди. Эллик от, эллик тую, ўн қул, ўнта канизак, эллик тую буғдой ва щунча арпа талаб қилди. Тўғри Шомдан бу ерга – Ироққа келдим. Йигирма кундан бери бу ерда юриб, сендан бўлак кишини кўрмадим. «Энди Бағдодга бораман, у ердан чиқувчи савдогарлар йўлини пойлаб, ўзларини ўлдираман-да, молларини оламан. Туяларини олдимга солиб хайдайман», – деб ўйлаб эдим. Шу ниятда сенга йўлиқдим, қаердансан?» – дебди Саббоҳ. «Менинг воқеам сеникига ўхшайди-ю, лекин кулфатим сеникидан оғирроқ, чунки амакимнинг қизи шоҳ қизидир. Унинг отаси сен айтган молларга муҳтож эмас, шунинг учун бундай нарсаларга рози ҳам бўлмайди», – дебди Конмакон.

«Ё бир оз ақлинг паст ёки муҳаббат дардида хотиринг паришондир. Амакинг қизи қандай қилиб шоҳ қизи бўлсин, сенда шоҳликдан асар ҳам йўқ, тамом бир факир одамсан-ку», – дебди тиржайиб Саббоҳ. «Бу ерда таажҷуб қиласи иш йўқ. Киши бир холда турмайди. Бир терининг ичидаги минг семириб, минг озади. Агар кимлигимни билишни истасанг, Бағдод ва Хуросон ерла-

рининг соҳиби Умар ибни Нуъмоннинг набираси, шоҳ Зуулмаконнинг ўғли Конмакон бўламан. Замон мени хўрлаб, шоҳ Сосон таҳтга ўтириди. Ҳеч кимга ўзимни танитмаслик учун Бағдоддан яшириниб чиқдим. Йигирма кундан бери шу ерларда кезиб, сендан бошқа кишини кўрмадим. Сенинг воқеанг ҳам меникига ўхшар, эҳтиёжинг ҳам менинг эҳтиёжимга teng экан», – дебди Конмакон.

Саббоҳ бу сўзни эшитиши билан: «Бу қандай баҳт! – деб қичқирибди. – Ниятимга етдим. Сендан ортиқ давлат бўлмайди. Кийиминг йиртиқ бўлса ҳам, ўзинг шаҳзода экансан. Ҳеч вақт уруғларинг сени ташлаб кўймас. Агар турган жойингни билсалар молларини сенинг йўлингга сарф қиладилар. Қани, олдимга туш, қадамингни катта қўй». «Ундей қилма, эй араблар бошлифи, авлодим мени бир тилла эмас, бир тангага ҳам олмайди. Мен фақир кишиман, ҳеч нарсам йўқ, бу хаёлдан қайт. Мени ҳамроҳ қил, бу ердан чиқиб, насиба ахтарайлик, зора бир жойдан маҳру қалин пулига лойиқ ғанимат топсак. Мақсадимизга сарф қилиб, амакиларимиз қизига етишган бўлар эдик», – дебди Конмакон.

Саббоҳ фазабланибди, «Ўлганинг яхши. Ҳозир олдимга туш, эй тубан ит, бўлмаса қаттиқ азоб бераман», – дебди. Конмакон кулиб: «Нега олдингга тушаман, сенда инсоф борми? Кимнинг баҳодир ёки қўрқоқ эканини майдонда синашмай, аシリлар каби хўрлаб ҳайдашга араблардан қўрқмайсанми?» – дебди. «Ўзинг кичкина бўлсанг ҳам, гапинг катта экан», – дебди Саббоҳ заҳарханда қилиб. «Ахир бу гаплар марди майдонман деган катта баҳодирларнинг гапи-ку». «Инсоф шуки, – дебди Конмакон, – агар сен мени асир қилиб, ўзингга бўйсундирмоқ истасанг, яроғингни ташла, кийимларингни ечиб ёнимга кел. Икковимиз курашайлик,

енгган киши хоҳлаганини қилсин, енгилган сўзсиз унинг қули бўлсин. «Эзмалигинг бошингга ўлим келтиради», – деб Саббоҳ қуролини ирғитибди, кийимларини ечиб, Конмаконнинг ёнига келибди. У ҳам Саббоҳга яқинлашиб тортиша бошлабдилар. Саббоҳ Конмаконнинг кучини сеза бошлабди. У худди темирчи мих тортгандек тортармиш. Саббоҳ унинг оёқларининг кучли эканини синаб кўрибди. Унинг оёқлари ғоят мустаҳкам ишланган минора устуни каби эмиш. Саббоҳ умидсизлана бошлабди. Енгилиш хавфида афсусланиб: «Курол билан ўлдирсан бўлар экан», дебди ўз-ўзига. Конмакон эса, уни силкитиб-силкитиб сиқа бошлабди. Саббоҳ қорни ёрилишидан хавфланиб: «Қўлингни торт, эй йигит», – дебди. Конмакон унинг сўзига қулоқ солмабди. Ердан узиб анҳор томонга кўтариб борибди. «Эй улуғ паҳлавон, қаёққа олиб борасан, нима қилмоқчисан?» – деб бақирибди Саббоҳ.

«Шу анхорга ташлайман, анхор сени Дажлага элтиб қўяди. Дажла эмас, Исо наҳрига етказади. Исо наҳри Фиротга олиб боради. Фирот ўз шахрингга әлтади. Уруғларинг кўриб мардлигингга қойиб қоладилар, чин муҳаббатли эканингни биладилар», – дебди Конмакон. «Эй сахро баҳодири, ёмонлар ишини қилма, гўзаллар маликаси амакинг қизи хурмати, мени озод қил», – дебди Саббоҳ.

Конмакон уни ерга қўйиб озод этгач, Саббоҳ қилич-қалқонига қараб югурибди. Уларни қўлга олиб, қандай қилиб Конмаконни алдаш, қай йўл билан ҳужум қилиш тўғрисида хаёл сурибди. Конмакон унинг кўзларидан бу фикрини англаб: «Кўнглингга нима келганини биламан, қилич-қалқонларингга ёпишганингдаёқ ниятингни билганман. Курашишга қўлинг қисқалик қилди, машқинг ҳам етишмади. Агар от ўйнатиб қилич солганимда, аллақачон ўлган бўлардинг. Энди

кўнглингда армон қолмасин учун шундай таклиф қилмоқчиман: қалқонингни менга бер-да, қилич билан хужум қил, ё сен мени ўлдирасан ёки мен сени», – дебди Конмакон.

Саббоҳ қалқонни Конмаконга иргитибди-ю, қилич яланғочлаб хужумга ўтибди. Конмакон қалқон билан ўзини муҳофаза қилибди. Саббоҳ: «Хозир бир уриб йиқитаман», деярмиш-у, қилич Конмаконга тегмас эмиш. Конмакон эса, уни уролмас, уришга қуроли йўқ экан.

Саббоҳ Конмаконни қўллари толгунча урибди. Конмакон унинг чарчаганини пайқаб пайт пойлаб турибди-да, бир ҳамла қилиб уни қучоқлаб олибди. Силкитиб-силкитиб ерга урибди. Ағдариб қилич қайиши билан чамбарчас қилиб боғлабди. Оёғидан ушлаб судраганча анхорга олиб борибди. «Қаёққа олиб борасан, эй замонининг баҳодири, эй жанг майдонининг паҳлавони?» – дебди Саббоҳ. «Дарёга ташлайман, у сени юртингга олиб бориб қўяди. Қариндош-уруғларинг сени кўриб шодланадилар. Ташвишдан қутуладилар. Сен ҳам мусофирилик машаққатидан қутулиб, амакинг қизига уйланишга кечикмайсан», – дебди Конмакон.

Саббоҳ додлаб йиғлаганча: «Мени бўшат, абадий қулинг бўлай», – деб ёлворибди, зорланиб шу байтларни ўқибди:

Она юртимдин кетдим, узоқ йиллар саргардон,
Билмагандим ўларим ғарифликда бенишон.
Мен-ку, ўлиб кетарман, аммо қавму қариндош
Билолмаслар қайларда мен ўлиб кетдим сарсон.
Афсуски, нигоримнинг висолига етказмай,
Қабоҳат бу ўлимни солди бошима даврон.

Конмакон унга раҳм қилибди. Самимий дўст ва ҳақиқий ҳамроҳ бўлишга вайда олгач, бўшатибди. У Конмаконнинг қўлини ўпмоқчи бўлган экан, Кон-

макон унамабди. Саббоҳ ўрнидан туриб тўрвасидан учта арпа нон олибди-да, Конмаконнинг олдига ушатиб қўйибди. Улар ариқ бўйида ўтириб нон ебдилар. Сўнг таҳорат олиб, намоз ўқибдилар. Қариндош-уруғларидан тортган азиятлари, замоннинг тескарилиги тўғрисида сўзлашибдилар.

«Энди қаёққа борасан?» – дебди Конмакон Саббоҳга. «Сенинг юртинг Бағдодга бораман. Худо қалин молларини пешонамга битгунча ўша ерда тураман», – дебди Саббоҳ. «Сенга жавоб», – дебди Конмакон.

Бадавий у билан хайрлашиб, Бағдодга қараб йўл олибди. Конмакон ҳам ўрнидан туриб: «Эй худо, бу ахволда оч-яланғоч юртимга қандай қайтаман? Албатта, бу ахволда қайтиш уят. Зора худонинг ўзи ишимни ўнгласа», – дебди ўз-ўзига.

Сўнг дарё бўйига борибди, таҳорат олиб, намоз ўқибди. Сажда учун бошини тупрокқа қўйиб: «Эй ёмғир ёғдириб тош орасидаги курт-кумурскаларга ризқ берувчи тангirim, ўз қудратинг ва марҳаматингни мендан аяма», – дебди-ю, ўнгга, чапга салом берибди. Унинг кўнгли ғаш, нима киларини билмай ўтирган экан, бирдан от жиловини бўш қўйиб келаётган бир отлик кўринибди. Конмакон қутиб ўтирибди. Орадан бир оз ўтмай, чавандоз Конмакон ёнига келиб етибди. Чавандоз оғир ярадор бўлиб, зўрға нафас олаётган экан. Конмакон олдига етиб келиб, меşдан оқаётган сув каби кўз ёшларини тўкибди. «Эй араблар бошлиғи, – дебди у ярим ишорат билан, – ўлмасимдан олдин мени дўст деб қабул қил. Гарчи ярадорлар учун сув ичиш, айниқса, жон чиқар олдида тўғри бўлмаса ҳам озгина сув ичир. Агар тирик қолсам, ғамингдан қутқазиш учун керакли эҳтиёжингни ўтайман. Қазо қилгудек бўлсан, нияtingга яраша баҳтиёр бўласан».

Йўловчи минган от таърифига тил ожизлик қиласар экан. Оёқлари санъаткорона ишланган мармар устунни эслатаркан.

Чавандознинг кўриниши Конмаконни ҳаяжонга солибди. «Бунга тенг келадиган от ҳеч қаерда йўқ», деб ўйлабди у ўзича. Сўнг у отлиққа қўлидан келганча яхши муомала қила бошлабди. Уни кўтариб отдан тушириб, бир қултум сув ичирибди. Бир оз нафасини ростлагач: «Ким сени бу ҳолга солди?», – деб сўрабди ундан. «Тўғрисини айтай, – дебди чавандоз, – мен от ўғрисиман, кеча-қундуз қиладиган ишим шу. Исемим Фассон. Бу отнинг номи Қотил бўлиб, лақаби Мажнун. Буниг Рум шоҳининг қўлида эканини эшитиб, Қустантанияга бордим. Қўлга тушириш мўлжалидага саройга кирган эдим, саройдан Зотуддаваҳи исмли бир кампир чиқди. У ерда бу кампирдан ҳурматлироқ киши йўқ экан. Ҳамма ерда унинг фармони хукм сураркан, бу отни кампир минаркан. От боқиши учун маҳсус ўнта кул унинг орқасидан юраркан. Кампир Бағдодга шоҳ Сосон билан сулҳ тузгани кетаётган экан. Отнинг илинжида улар изидан қолмай, мен ҳам пайт пойлаб боравердим. Лекин қоровуллар доим сергак бўлганлари учун иложи бўлмади. Нихоят улар бу ерга етдилар. Бағдодга кириб кетмаса деган хавфда, шу ерда бир илож қилишга аҳд қилдим. Бирдан осмонни чанг-тўзон қоплади. Тўзон тагидан эллик отлиқ баҳодир келиб чиқди. Улар савдогарлар йўлини тўсиш учун кетаётган эканлар. Уларниг бошлиқлари жангда ҳар қандай баҳодирларни капалакдай тириқтирувчи Қаҳрдош исмли киши эди.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод хикоя айтишни тўхтатди.

Бир юз қирқ биринчи кечә

— Эй саодатли шох, — деб давом этди Шахризод, — чавандоз Конмаконга воқеасини сўзлашда давом этиби: «Қаҳрдош ўзининг одамлари билан кампир атрофини ўраб олди. Бир наъра тортиб, дақиқа ҳам ўтмай ўнта қулни ҳам, кампирни ҳам боғлади. Отни ҳам олиб, шод йўлларига қайтдилар. «Аттанг,

мақсадимга етмадим, меҳнатим зое кетди», — дедим ўзимча. Сўнг ишнинг охирини кутдим. Кампир ўзини асир кўриб йиғлади. «Эй улуг баҳодир, эй зўр қаҳрамон, отни олганинг етмайдими, кампир ва қулларни нега боғладинг?» — деб турли хил юмшоқ сўзлар билан Қаҳрдошни алдади. Баҳодирга от ва бошқа ҳадялар беришга вавда қилгач, Қаҳрдош уларни озод қилиб юборди-да, ўз одамлари билан йўлга тушди.

Отдан кўзимни узмай улар изидан шу ерга келдим. Ниҳоят йўл топиб ўғирладим. Отга миниб, бир қамчи урдим. Улар сезиб олдимдан тўсдилар. Ҳар томондан атрофимни ўрадилар. Ўқ отиб, найза санчилар. От олдидан келишга ҳам, орқасидан келишга ҳам йўл бермади. Улар орасидан мени олиб чиқди-ю, камондан бўшаган ўқ ёки учган юлдуз каби отилди. Лекин урушда яраландим. Уч кундан бери от устида ичимга туз кирмайди. Ухламайман ҳам, қувватим кетди. Дунёга ишончим қолмади. Сен менга раҳм қилдинг, ёрдам бердинг. Қўринишдан оч-ялангоч кўринсанг ҳам, сиймонгда улуғворлик сезилаётир. Кимсан, қаердан келдинг, қаёққа бораётисан?» — деб сўрабди ярадор Конмакондан.

«Мен шох Умаруннуъмоннинг набираси, шох Зуулмаконнинг ўғли Конмаконман. Отам ўлди. Етимликда тарбияландим. Отамдан сўнг тахтга олчоқ табиат бир киши ўтирди...» – деб Конмакон саргузаштини бошдан-оёқ сўзлабди.

От ўғриси унга раҳм қилибди. «Олий насаблик киши экансан, ҳали кўп ишлар қиласан, замонининг улуғ баҳодирларидан бўлиб таниласан. Мени отда юртимга элтиб қўйсанг, кўп ҳурмат қўрар, у дунё учун ҳам савоб иш қилган бўлур эдинг. Мажолим йўқ, агар йўлда ўлсам, отни сен ол. Кишилар орасида сендан муносиброқ одам йўқ», – дебди ярадор. «Кифтимга қўйиб кўтаришга қодир бўлсан шунга ҳам розиман. Агар ўз ҳаётимни бериш мумкин бўлганда отсиз ҳам, албатта, ярмини сенга тортиқ қилардим. Мухтожларга ёрдам берувчи, қайғулиларга ҳамдард бўлувчиларданман. Ахир худо учун бир яхшилик қилиш, етмиш хил кулфатни даф қилади, деганлар», – дебди Конмакон.

Кейин у ярадорни отга ўнгариб, худога таваккал қилиб йўлга тушмоқчи бўлган экан, ярадор: «Бир оз тўхта», дебди. Кўзларини юмиб қўлини дуога очибди. Салавот айтибди-ю, ўлим талвасасида шу байтларни ўқибди:

Барчани безор қилдим мен ҳама ерни кезиб,
Умрим ўтказдим манишатда ҳама вақт май ичиб.
От ўғирлашдек ёмон ишларни қиздирмоқ учун,
Қайтмайн ҳеч бир тўсиқдан, ҳаттоқи дарёлар кечиб.
От ўғирлаш бўлди корим, кўп гуноҳим бор мени,
Ким эшитса ишларимни вахмдин тушгай чўчиб.
Зое кетди меҳнатим, орзумга етмоқчи эдим,
Ўғрилик отга миниб, бургут каби бардам учиб.
Охири юз минг надоматлар билан кетмоқдаман,
Кўрмагандай дунёда ҳеч нарсани кўзим очиб.

Шеърни тугатгач, кўзини юмиб, бир оҳ уриб дунёдан ўтибди. Конмакон уни ўша ерга кўмибди. Сўнг от бошини силабди. Шоҳ Сосон қўл остида хам бундай от йўқ экан.

Энди шоҳ Сосонга келсак, унга шундай хабар етказишибди: «Вазир Дандон лашкарнинг ярми билан бўлак бўлибди ва улар «Бизга Конмакондан бошқа шоҳ керак эмас», деб қасамёд қилишибди. Вазир лашкарлардан содик бўлишга ваъда олиб, Ҳиндистондаги оролга, қора танлилар мамлакатига кетибди. У ерда унга денгиз тўлқинидек беҳисоб лашкарлар кўшилибди. Вазир ҳамма лашкарлари билан Бағдодга юришга ва мамлакатни забт этиб, қаршилик кўрсатганларни ўлдиришга аҳд қилиб, токи Конмаконни шоҳ тахтига ўтқазмагунча қиличини қинга солмасликка қасам ичибди».

Бу хабарни эшитган шоҳ Сосон, хаёл денгизига ғарқ бўлибди. Бутун юртдаги катта-кичик ўзига қарши эканини тушуниб, ташвиши ортибди, фам-фуссага ботибди. Хазинани очдириб, амалдорларга пул тарқатибди ва Конмакон қайтиб келса, юракдан меҳрибончилик қилиб, лашкарбоши қилиб тайинлаш истагида эканини билдирибди. У шу билан вазир Дандон ёқсан олов учқунларини ўчирмоқчи бўлибди.

Конмакон савдогарлардан бу хабарни эшитгач, ўша отда шошқич Бағдодга қайтиб келибди. Шоҳ Сосон таҳтда хаёлчан ўтирган экан, бирдан Конмаконнинг қайтганини эшитибди. Барча амалдорлар, лашкарлар ҳамда халойиқ унинг қархисига пешвоз чиқиб, йўлига поёндоз солиб кутиб олишибди. Жория ва қуллар Конмаконнинг онасиға хабар беришиб, суюнчи олишибди. Беҳад шодланган она тезликда етиб келибди ва ўғлини қучоқлаб, пешо-

насидан ўпибди. Шунда Конмакон онасига: «Эй онажон, ижозат берсангиз, менга қўп марҳамат қилиб, совғалар берган амаким шоҳ Сосон ёнига борсам», – дебди ёлвориб.

Конмакон миниб келган отининг тўзалигини кўриб сарой ахллари ва амалдорлар ҳайрон қолишибди. «Бундай отни одам боласи ҳали минмаган», – дейишибди.

Конмакон шоҳ Сосон ҳузурига кириб, таъзим қилибди. Шоҳ унинг ҳурматига ўрнидан туриб кўришибди. Конмакон шоҳнинг қўлларини ўпиб, отини унга инъом қилибди. Шоҳ унга: «Хуш келибсан! Уйимнинг тўри сеники, ўғлим Конмакон. Худо ҳақи, сенинг йўқлигингда дунё кўзимга тор кўринди. Худога шукур, қайтиб келдинг», – дебди. Конмакон ҳам шоҳга худонинг марҳаматини тилабди.

Сўнг шоҳ Қотил деб аталган отга назар ташлаб, уни танибди. Бу отни фалон йили, Конмаконнинг отаси Зуулмакон билан бирга бутпарастларни қамал қилгандаги кўрганини эслабди. «Агар отанг шу отга эга бўла олганда, ўрнига мингта от берарди. Мана отанг хонадонининг шон-шуҳрати қайтиб келди. Биз бу отни қабул қилиб, ўзингта совға қиласиз. Ҳамма кишилар ичида унга энг ҳақлиси – сен, чунки сен мардларнинг мардидурсан», – дебди шоҳ Сосон Конмаконга.

Шундан кейин шоҳ Сосон Конмаконга шоҳона кийимлар ва отлар келтиришни буюрибди, унга саройдан энг катта қаср тайинлабди. Конмаконга шон-шавкат ва шодлик қайтиб келибди. Шоҳ унга катта пуллар бериб, улуғ ҳурматлар кўрсатибди. Чунки у вазир Дандондан қўрқар экан.

Конмакон ўзининг ночорлиги ва камситилиши тугаганига шодланибди. У онаси ёнига борибди-да:

«Эй онажон, амаким қизининг ахволи қалай?» – деб сўрабди. «Оҳ болам, сенинг ҳажрингда ҳамма нарса хаёлимдан кўтарилиган. Севгилинг тўғрисида ўйламадим ҳам. Чунки у мени сендан ажратишда айбдор-да», – дебди онаси. «Эй онажон, унинг олдига бориб, илтимос қилинг, балки бир боқишини менга инъом қилса, дилдаги ғамфуссалар тарқаларди», – дебди Конмакон онасига ялиниб. Лекин онаси: «Буларнинг ҳаммаси – эрнинг бўйини эгиб олиш истаги. Ўзингни ғамга солувчиларни кўй. Мен унинг олдига бориб, бу сўзларингни айтмайман», – дебди норози бўлиб.

Онасидан бу сўзларни эшитиб, унга от ўғрисидан эшитган Зотуддаваҳи кампирнинг бу ерларга келиб, Бағдодга кирмоқчи экани тўғрисидаги ҳикояни айтиб берибди-да: «Амаким билан бобомни у ўлдирган, шунинг учун, албатта, ундан қасос олиб, шаънимиздаги доғни ювишим керак», – дебди.

Сўнг онасининг ёнидан чиқиб, бузуки, зикна, алдамчи Саъдана исмли шум бир кампирнинг олдига борибди. Унга амакисининг қизи Кузияфаконга бўлган севгисини айтиб, ундан қизнинг ҳузурига бориб, уни кўндиришни илтимос қилибди. Кампир: «Бош устига», – деб жавоб берибди.

Конмакон кетгач, у саройга – қиз ҳузурига бориб, Конмакон воқеасини сўзлаб берибди. Кузияфаконнинг кўнглини юмшатибди. Сўнгра Конмакон ёнига қайтиб: «Кузияфакон сенга салом айтиб, ярим кечада ҳузурингга келишни ваъда қилди», – дебди.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод ҳикоя айтишни тўхтатди.

Бир юз қирқи иккинчи кеча

— Эй саодатли шоҳ, — деб давом этди Шаҳризод, — кампир Конмакон олдига қайтиб бориб, Кузияфаконнинг унга салом айтгани ва ярим кечада Конмаконнинг олдига келишига ваъда қилганини билдирибди. Кузияфакон ярим кечада кора ипак чодир ёпиниб, Конмаконнинг хузурига кириб, уни уйқудан уйғотибди: «Сени севаман, деб лоф урар экансан-да, хотиржам ухлаб ётибсан-ку?» — дебди. Конмакон ақл-ҳушини йиғиб: «Эй қалбим орзуси, тушимда сени кўрарман деган умид билангина ухлаган эдим», — деб жавоб берибди. Шунда Кузияфакон ёқимли сўзлар билан уни койиб, шеър билан шундай дебди:

Ошиқ йўлин эҳтирос-ла
Босдим деб қиласан такрор.
Мухаббатга бўлсанг содик,
Бўлур эрдинг тунлар бедор.
Қасам ич, амаким ўғли,
Ошиқ мижжа қоқмас бир бор.

Шунда Конмакон уялиб қолибди, тонг отиб, кун ёришмагунча иккаласи жудолик аламидан, фамгинлик ва муштоқлиқдан шикоят қилиб, бирга ётибдилар. Шу вақт Конмакон зор-зор йиғлаб, бир неча марта чукур хўрсингач, ушбу шеърни ўқибди:

Кўп айрилиқ йиллардан сўнг келган ёrim,
Оғзингдаги қатор-қатор дурри ғалтон.
Минг бор лабинг сўриб, нозик белинг қучдим,
Юзинг тегди юзларимга, оромижон.
Қиндан чиққан қилич каби ярқираган
Тонг келди-ю, орамизга солди хижрон.

Конмакон бу шеърларни айтиб бўлгач, Қузияфакон у билан хайрлашиб, ўз қасрига қайтиби.

Қузияфакон бу сирни канизакларидан бирига айтган экан, у канизак буни тезлик билан шоҳ Сосонга етказиби. Шоҳ Сосон ғазаб билан қиличини яланғочлаб, Қузияфаконнинг қошига кириб, бошини танасидан жудо қилмоқчи бўлган экан, Қузияфаконнинг онаси Нузҳатуззамон кириб қолиб: «Унга тега кўрма, агар бирор кори ҳол юз берса, халқ ичидагап-сўз бўламиз, сиримиз ошкор бўлади, бошқа шоҳлар олдида таънага қоласан. Конмакон анча ҳалол ва номусли йигит, айб ишни қилмайди. Шошилма, сабр қил, чунки вазир Дандоннинг ҳамма шаҳарлардан кўп аскар йифиб келиб, Конмаконни шоҳ қилмоқчи бўлиб юргани сарой аҳллари ва бутун бағдодликларнинг қулоғига етган», – дебди. «Худо ҳақи, мен уни бир балога учратишим керакки, на ерда тура олсин, на кўкка чиқа билсин! Мен мамлакатим кишилари унга қўнгил қўймасинлар деб, уни сийлаб, неъматларга фарқ қилиб қўйган эдим, энди унинг нима бўлишини кўрасан», – дебди-да, Нузҳатуззамонни шу ерда қолдириб, мамлакат ишларини кўриш учун чиқиб кетиби. Шоҳ Сосон қиссаси ана шу.

Конмакон қиссасига келсак, у бу воқеанинг эртасига онасининг олдига кирибди-да: «Мен савдогарларнинг йўлини тўсиб, талончилик қилишга, уларнинг отлари, молларини, қуллари ва чўриларини ҳайдаб олиб келишга жазм қилдим. Шундай қилиб, молим қўпайиб аҳволим яхшиланса, амаким Сосондан қизи Қузияфаконни сўрайман», – дебди. Онаси: «Ўғлим! Одамларнинг моллари эгасиз, қаровсиз бўлмайди. Агар у молларни оламан десанг, қилич ва найза ишлатиб, шер ва арслонларни бир зумда йиқа биладиган кишилар билан курашишга тўғри келади», – деб-

ди. Бунга жавобан Конмакон: «Токи мақсадимга эришмагунимча аҳдимдан қайтмайман», – дебди. Кейин кампир Саъдонани Кузияфаконга юбориб, токи унинг учун етарли қалин топиб келмагунча сафардан қайтмаслигини билдириб, ундан бир жавоб олиб келишни илтимос қилибди. Кампир, «хўп бўлади», деб Кузияфаконнинг олдига кетибди ва ярим кечаси олдингга ўзи келар экан, деган жавоб келтирибди. Шунда Конмакон бетоқат бўлиб, ярим кечагача ухлай олмай ўтирибди. Қаттиқ хавотир олиб ўтирганидан Кузияфаконнинг: «Жоним сенга фидо бўлсин, ҳалигача ухламай ўтирибсанми», – деб кириб келганини ҳам билмай қолибди. Конмакон унинг ҳурмати учун ўрнидан туриб: «Эй қалбим орзуси! Сенга юзланадиган ҳамма балоларга жоним садқа бўлсин», – дебди. Кейин унга нима мақсадда сафарга отланаётганини гапириб берган экан, Кузияфаконнинг кўзидан дув-дув ёш оқибди. Шунда Конмакон: «Эй амакимнинг қизи, йиғлама! Мен, орамизга жудолик ўтини солганинг ўзидан бизни бир-биrimизга қўшишини, қўллабкуватлашини сўрайман», – дебди.

Сўнгра Конмакон сафар ҳозирлигини кўриб, онаси олдига келиб хайрлашибди, қасрига кириб қиличини тақиб, салласини ўрабди. Қотил номли отини эгарлаб минибди-да, шаҳар кўчалари бўйлаб юриб кетибди. Шу туришида у ўн тўрт кечалик ойга ўхшар экан. Бағдод дарвозасидан чиқиб, бадавий Саббоҳ бин Раббоҳга йўлиқибди. Саббоҳ уни кўриши билан отини йўрттириб, ёнига келибди-да, салом берибди. Конмакон алик олибди. Шунда Саббоҳ: «Биродар! Бу от ва кийимларни қандай қилиб қўлга киргиздинг? Менинг эса ҳамон шу қилич ва қалқондан бошқа нарсам йўқ», – дебди. Конмакон: «Овчи ўзининг ниятига яраша ов овлайди. Сендан ажралишгандан бирор соат

кейин менга бахт мұяссар бўлди. Мен билан бирга юришни истайсанми? Ниятингни холис қилсанг, шу саҳрода сафар қилсак», – дебди. Шунда Саббоҳ: «Ўзимни сенинг қулинг ҳисоблайман», – дебдида, Конмаконнинг олдига тушиб олибди, қиличи бўйнида, тўрvasи елкасида экан. Шундай қилиб, иккаласи саҳрода тўрт кун юришибди. Кийик гўшти билан овқатланиб, булок суви ичишибди. Бешинчи куни баланд бир тепага етишибди. Тепа этагида ўтлоқ бўлиб, тая, қўй, қорамол, отлар ўтлаб юрар, атрофларида қўзи, тойчоқ, бузоқ ва бўталоқлар ўйноқлашар экан. Конмакон буларни кўргач, қувониб кетибди. Уруш бошлаб, у молларни таламоқчи бўлибди. «Кел Саббоҳ! Эгалари ёлғиз ташлаб кетган бу молларнинг яқин ва узоқдаги эгалари билан уруш қилайлик, шояд бир миқдор ўлжа қўлимизга кирса», – дебди. Шунда Саббоҳ: «Эй хўжам, буларнинг эгалари кўпчилик бўлиб, уларда отлиқ ва пиёда уруш қила биладиган паҳлавонлар бор, биз улар билан тенглашамиз десак, ҳалокатга учраймиз», – дебди. Конмакон унинг гапига кулибди, қўрқоқлигини билиб, уни қолдирибди-да, ўзи молларни талаш учун тепадан пастга тушиб, шу шеърни ўқибди:

Нұймон хонадони билан қасамёд –
Этай, биз ёвларни қиласиз барбод.
Агар қаршимизда ўт пуркаган жанг,
Бўлурмиз биз унда мисоли паланг.
Тинч ухлар биз билан яшаган қашшоқ,
Қашшоқлик бетини кўрмас у ҳеч чоқ.
Ишончим комилки, қўллар мени ҳам,
Одамзод барчасин яратган эгам.

Шеърини ўқиб бўлиб, Конмакон маст туждек молларга хужум қилиб, ҳамма тая, қорамол, қўй ва отларни олдига солиб ҳайдаб кетаётган экан, катта қилич ва узун найза кўтарган қуллар пай-

до бўлибди. Уларнинг бошлиғи отлик бир турк бўлиб, у уруш ва ҳужум қилишда кучли, найза ва қилич ишлатишни биладиган одам экан, у Конмаконга ҳамла қилиб: «Бу мол кимники эканини билганингда бу ишни қилмас эдинг. Бунинг румликлар ва чаркасликларники эканини билиб ол. Уларнинг ҳаммаси баджаҳл паҳлавонлар бўлиб, юз кишидан иборат отликлардир. Улар ҳеч бир подшоҳга бўйсунмайдилар. Уларнинг яхши бир отларини ўғри олиб кетди, шуни қўлларига киргизмагунча бу жойдан қўзғалмасликка қасамёд қилганлар», – дебди.

Конмакон буни эшитиб: «Сиз қидириб юрган, мен билан уруш қилишингизга сабаб бўлган яхши от мана шу: ҳаммангиз менга қарши келиб, хоҳлаганингизча қуч кўрсатинг», – дебдида, отининг қулоғига қичқириб, дев сингари ҳалиги отлик туркка ташланибди, қилич билан уриб ҳалок қилибди, иккинчи, учинчи ва тўртинчи паҳлавонларни ҳам ўлдирибди.

Шу пайт қолган қуллар Конмаконга бирданига ҳужум қилмоқчи бўлишган экан, Конмакон уларга: «Эй ҳаромилар, бу моллар ва отларни менга ҳайдаб беринглар! Бўлмаса, найзамни қонларингиз билан бўяйман», – дебди. Қуллар молларни ҳайдаб бериб кетишибди. Буни кўрган Саббоҳ шодлигидан қичқириб, тепалиқдан Конмакон олдига тушибди. Худди шу пайт бирдан чанг кўтарилиб, осмон юзини беркитибди, чанг тагидан баджаҳл арслонлар каби юзта паҳлавон пайдо бўлибди. Саббоҳ уларни кўриб тепага қараб қочибди. У: «Мен ўйин-кулгидан бошқа нарсада паҳлавон эмасман», – дебди. Ҳалиги паҳлавонлар Конмаконни ҳар томондан ўраб олишибди. Уларнинг бири Конмакон олдига келиб: «Молларни қаёққа олиб борасан?» – дебди. Конмакон унга: «Уру-

шишга тайёрланавер, бу молларни ҳимоя қилувчи шиддаткор шер, улуғ паҳлавон ва кескир қилич бор эканини билиб ол!» – дебди. Паҳлавон Конмаконнинг бу сўзларини эшитиб, унга тикилиб қарабди, унинг ғайратли бир шер эканини, юзи эса ўн тўрт кунлик ойдек эканини кўрибди. Бу паҳлавон юз паҳлавоннинг бошлиғи бўлиб, исми Қаҳрдош экан. Бу киши, Конмаконнинг комил паҳлавонгина эмас, худди ўз маъшуқаси Фотин каби чиройли эканини ҳам кўрибди, Фотин хотинларнинг энг гўзали бўлиб, тангри унга тавсифидан тил ожиз қоладиган, кўзи тушган инсон ҳайрон қоладиган хусн ва яхши хулқ ато қилган экан. Фотин жамоасидаги паҳлавонлардан ҳамма қўрқар, улар эса Фотиндан ҳайиқар эканлар, Фотин: «Мени мағлуб этган кишигагина турмушга чиқаман», – деб қасам ичган бўлиб, Қаҳрдош Фотинни ўзига сўратувчилардан экан. Фотин отасига: «Майдонда, уруш ва найзабозликда мендан ғолиб чиқолмаган киши менга яқин келмасин», – деган экан. Бу гапни Қаҳрдош эшитгач, қиз билан олишишдан ор қиласр экан; бироқ ўз оғайниларидан бири унга: «Сен яхши хулқисан, жамолинг ҳам расо, у билан олишсанг, сендан у кучлироқ бўлса ҳам, албатта, сен ғолиб келасан. Чунки у, сенинг хусн ва жамолингни кўрганда рўпарангда енгилиб қолади, шунда сен ундан устун чиқасан, хотинларнинг эрлардан қандай ғараз мўлжаллашлари ўзингга маълум», – деса ҳам, Қаҳрдош қиз билан олишишдан тортинибди. Нихоят у Конмакон билан учрашибди. Қаҳрдош Конмаконни ўзининг маъшуқаси Фотин деб гумон қилибди, Фотин Қаҳрдошнинг хусни ва ботирлигини эшитиб, унга ошиқ бўлган экан. Қаҳрдош шу гумон билан Конмакон олдига келиб: «Хайф сенга, Фотин, менга ботирлигингни кўрсатгани келдингми?!» От-

дан туш, сен билан сўзлашиб олай, мен паҳлавон ва ботирларнинг йўлларини тўсиб, бу молларни тўпладим, булар ҳаммаси мислсиз хусн ва жамолинг учундир, ўз измингни менга топширсанг, подшоҳлар сенинг хизматингда бўлади ва ўзинг шу ерларнинг подшоҳи бўласан», – дебди. Бу сўзни эшитган Конмакон жуда ғазабланиби: «Ҳой итвачча, мени Фотин каби гумон қилма, урушишга тайёр бўл, йўқса, ҳозир тупрокда чўзиласан», – дебди-да, отини ўйнатиб, урушувчи вазиятни олибди. Шунда Қаҳрдош унинг Фотин эмаслигини, ботир бир паҳлавон эканини ва ўз гумонида хато қилганини билибди, чунки Конмаконнинг соқолмўйлови сабза уриб қолган экан. Қаҳрдош ўз кишиларига: «Ҳайф сизларга, орангиздан бирингиз чиқиб, унга ҳамла қилиб, кескир қилич ва хатарли найза қанақа бўлишини кўрсатиб қўймайсизларми?! Найзасининг қирралари чўғ бўлса ҳам бир кишига кўпчиликнинг ҳамла қилиши уят», – дебди. Шу вакт пешонасида тангадек оқ қашқаси бор, қопқора, кишини ҳайратда қолдирадиган от минган бир баҳодир Конмаконга ҳамла қилибди. Шоирнинг шу шеъри унинг оти таърифига мос экан:

Ўшал жанговар от келди ёнингга,
Еру кўкни қоплаб чанг тўзонига.
Шафак нури тушгач, худди кўзига,
Тонг иссиғи сингиб кетди қонига.

Конмакон ҳам унга ҳамла қилибди, иккаласи, фикрларни шошириб, кўзларни қамаштириб, бир муддат жанг қилишибди. Конмакон ботирларча бир зарба урган экан, паҳлавоннинг қалқони қирқилиб, қилич бошига тегиб, отдан йиқилиб тушибди. Ундан кейин ҳамла қилган иккинчи, учинчи, тўртинчи ва бешинчи паҳлавонлар ҳам биринкетин шу аҳволга тушибдилар. Конмакон уларни

ҳам бир зумда ерпарчин қилибди. Қолганлари бетоқат бўлиб бирдан ҳужум қилган эканлар, дам ўтмай Конмакон уларни ҳам найзадан ўтказибди. Бу ҳолни кўрган Қаҳрдош хавфга тушиб қолибди. Конмаконнинг матонатига қойил қолиб унга: «Мен сендан одамларимнинг хунини талаб қилмайман – қонингдан кечдим, истаганингча моллардан олиб, ўз йўлингга кетавер. Чиройли йигит бўлганинг учун сенга раҳм қилдим, сенинг яшашинг маъқул», – дебди. Конмакон эса: «Мурувватингга балли-ю, лекин бу гапларни қўй, одамларнинг маломатидан қўрқмай, ўзингни олиб қоч. Олинган ўлжалар қайтарилар, деб умид қилма, ўзингни қутқариш пайига туш», – дебди. Шунда Қаҳрдош фазаб билан Конмаконга: «Афсус, менинг кимлигимни билганингда, бундай оғир гапларни айтмаган бўлур эдинг, мени сўрасанг, улув подшоҳларни талаган, йўловчилар йўлини тўсиб, савдогарлар молларини тортиб олган ва Қаҳрдош номи билан машҳур бўлган қудратли шер бўламан. Мен тагингдаги отни қидириб юрган эдим. Қандай қилиб у сенинг қўлингга тушиб қолганини менга айтиб берсанг», – дебди.

«Бу от, – дебди Конмакон, – амаким шоҳ Сосон олдига бораётган қари кампирнинг қўлида эди. Унинг ёнида хизмат қилиб келаётган ўнта қул ҳам бор эди. Сен уларга ҳужум қилиб, отни олиб қўйибсан. Биз бувам шоҳ Умаруннуъмон ва амаким шоҳ Шаррикон учун у кампирдан ўч олишимиз керак». Шунда Қаҳрдош: «Отанг ким, онанг йўқми?» – деб сўраган экан, Конмакон: «Умаруннуъмоннинг набираси, Зуулмаконнинг ўғли Конмакон бўламан», – дебди. Қаҳрдош буни эшигтгач: «Камолотинг, паҳлавонлигинг, ҳусн ва жамолингга тасанно, қўрқмай кетавер, сенга омонлик бердим, чунки отанг фазилатли ва эҳсонли киши

эди», – дебди. Шунда Конмакон: «Эй жохил! Бу сўзларинг учун сени ҳурмат қилолмайман», – деган экан, Қаҳрдош тутақиб кетибди. Иккаласи бир-бирига ҳамла қилишибди, тагларидаги отларининг қулоқ ва думлари типпа-тик бўлиб, бир-биrlарига шундай зарб билан урилишибди, ҳатто, ҳар бири осмон ёрилиб устимга тушяпти-ми деб гумон қилибди. Кейин сузонғич қўчқор сингари бир-биrlарига рўпара туришиб, найза санчишибди, Қаҳрдош Конмаконга найза солган экан, у чап берибди, ўз галида у Қаҳрдошнинг қўкрагига найза санчган экан, найза орқасидан тешиб чиқибди. Конмакон: «Отлар билан молларини йиғиб ҳайданг», – деб қулларига буюрибди. Шу пайт Саббоҳ тепадан тушиб, Конмаконнинг ёнига келиби-да: «Эй замонининг паҳлавони, жуда яхши қилдинг, сени дуо қилиб турган эдим, Тангри дуоимни қабул қилди», – дебди.

Кейин Саббоҳ Қаҳрдошнинг бошини кесиб олган экан, Конмакон кулиб: «Ҳайф сенга! Сени уруш ва найзабозликда паҳлавонсан деб ўйлаган эдим», – дебди. Саббоҳ: «Бу ўлжани бўлишда мен қулингни ҳам унутма, шояд, шу билан амаким қизи Нажжага уйланиб олсам дебди. Шунда Конмакон: «Албатта, ўлжадан сенга ҳам бераман, лекин сен бу ўлжа ва қулларни қўриқлаб бор», – дебди.

Сўнгра Конмакон юртига йўл олишибди. Кечакундуз йўл юриб, Бағдодга етиб келишибди. Ҳамма аскарлар Конмаконнинг келганини эшитиб, келтирган ўлжаларини кўргани йиғилишибди. Қаҳрдошнинг калласи эса, Саббоҳ найзасининг учига санчилган экан. Савдогарлар Қаҳрдош бошини таниб шодланишибди: «Тангри халқни бу йўлтўсардан озод этибди, бунинг ўлдирилгани ажойиб иш бўлибди», дейишиб, ўлдирганнинг

ҳақига дуо қилибдилар. Бағдодликлар Конмакон олдига келиб, бўлган воқеаларни сўрашибди, эшишиб ҳаммалари қўрқиб кетишибди. Шаҳарнинг ботир ва паҳлавонлари эса Конмакондан чўчиб қолишибди. Конмакон молларини ҳайдаб, шоҳ қасрининг тагига олиб борибди. Қаҳрдошнинг калласи санчилган найзани қасрнинг эшигига қўйиб, одамларга от ва туялардан ҳадя қилибди. Бағдодликларнинг диллари унга мойил бўлиб, уни севиб қолишибди. Конмакон Саббоҳни кенг хоналардан бирига жойлаштириб, ўлжалардан берибди. Ўзи онасининг олдига бориб, бор гапни гапириб берибди. Бу гаплар шоҳ Сосоннинг ҳам қулоғига бориб етган экан, у ўрнидан туриб ўз кишилари билан хилватда мажлис ўтказибди: «Ҳаммангиз эшитинг, ҳозир маҳфий тутиб юрган сиримни сизларга айтмоқчиман: Конмакон бизнинг бу юртдан ҳайдалишимизга сабаб бўлади, чунки у Қаҳрдошни ўлдирибди. Курдлар ва туркларнинг кўпгина қабилалари унга қўшилибдилар, бу ишлар бизни ҳалокатга олиб боради. Аскарларимизнинг кўпчилиги унинг яқин кишилариданdir. Вазир Дандоннинг нима қилаётганини кўриб турибсиз; у менинг эҳсонларимни тан олмади, ичган қасамларига хиёнат қилди. Эшитишумча, у турли шаҳарлардан кўп аскарлар йифибди. Конмаконни шоҳ қилмоқчи эмиш; чунки шоҳлик унинг ота-буvasida эди. Турган гап, мени ўлдиради», – дебди. Сосоннинг яқин кишилари бу сўзни эшитиб: «Конмакон бунчалик эътибор беришга арзимайди, биз сенинг тарбиянгда эканини билмаганимизда хеч ҳам менсимаган бўлар эдик. Биз хизматингга тайёрмиз: унинг ўлдирилишини истасанг, ўлдирамиз, мамлакатдан узоқлатишни тиласанг, узоқлаштирамиз», – дейишибди. Сосон уларнинг гапини эшитиб: «Конмаконнинг ўлдирилгани маъқулроқ, лекин ишончли

бўлиши учун чин сўз бериб, қасамёд қилишларинг керак», – дебди. Шунда шоҳнинг яқинлари, албатта, уни ўлдирамиз, деб сўз беришибди. «Вазир Дандон келиб унинг ўлдирилганини эшитса, кучи заифлашиб, мақсадидан муқаррар қайтади», – дейишибди баъзилар.

Сосоннинг яқин кишилари шундай деб ишонтиргач, кўнгли таскин топиб, бир оз дам олгани ўз хонасига кириб кетибди.

Кузияфакон Конмаконни ўлдиришга қарор қилишганини эшитиб қолиб, ғамга ботибди ва амакисининг ўғли Конмакондан хабар келтириб турувчи кампирни чақиртирибди. Кампир Кузияфаконнинг олдига келиб салом берибди. Шунда у Конмакон олдига бориб, хабарни унга эшиттиришни буюрибди. Кампир салом бериб Конмаконнинг олдига келган экан, у севиниб кетибди. Кампир унга хабарни эшиттирибди. Конмакон хабарни эшитгач, кампирга: «Амаким қизига саломимни етказ ва «ер улуф тангриники, уни бандаларидан истаган кишисига беради», деб айт. Бир шоирнинг бу ҳақдаги шеърини эшит:

Худо ўзи ҳукмрондур, ким истагин қидирса –
Ҳайдар уни дўзахига тилагин истар чофи.
Мен ё бошқа киши бўлса парча ерга ҳукмрон
Худонинг ҳам бўлар эрди ер юзида ўртоғи.

Кампир Кузияфакон олдига қайтиб келиб, Конмаконнинг айтганларини сўзлаб берибди ва унинг шаҳарда эканлигини билдирибди.

Шоҳ Сосон Конмаконни ўлдириши мақсадида кетидан одам қўйиб, Бағдоддан чиқишини кутар экан. Конмакон иттифоқо овга чиқибди. Кечакундуз ундан ажралмайдиган Саббоҳ ҳам ёнида экан. Конмакон ўнта кийик овлабди. Кийиклардан бири ҳадеб ўнгу сўлига қарайверган экан,

қўйиб юбориби. Шунда Саббоҳ: «Нима учун бу кийикни қўйиб юбординг», – деган экан, Конмакон кулибди-да, қолган кийикларни ҳам қўйиб юбориби: «Болалик кийикларни қўйиб юбориш мурувватдан ҳисобланади, боласи борлиги сабабли у кийик ўнгу сўлига қараётган эди, қўйиб юбордим. Унинг ҳурматига қолган кийикларни ҳам қўйиб юбордим», – дебди. Шунда Саббоҳ: «Мени ҳам қўйиб юбор, қариндошларим олдига борайин», – деган экан, Конмакон найза дастаси билан унинг кўкрагига бир урибди. Саббоҳ ерга йиқилиб, илондек тўлғониб қолиби. Булар шундай ҳазил қилишиб турганларида, бирдан узоқдан чанг кўтарилиби, кетидан паҳлавон ва ботирлар кўринишиби. Бунинг сабаби, бир гуруҳ одамлар: «Конмакон овга чиқди», деб Сосонга хабар берган эканлар. Сосон дайlamликлар бошлифи Жомиъ исмли кишини йигирмата одам билан Конмакон кетидан юбориб, уни ўлдиришга буюрган экан. Улар Конмаконга яқин келишиб ҳамла қилишган экан, Конмакон бўш келмай бир ҳамла қилибди-ю, биттасини ҳам қўймай қириб ташлабди. Сосоннинг ўзи ҳам отига миниб йўлга чиқсан экан. Келиб кўрса, аскарлари битта ҳам қолмай қириб ташланган эмиш. Хайрон бўлиб қайтиб кетаётган экан, йўлда ўлдирилганларнинг уруғ-аймоқлари тутиб олиб боғлаб қўйишибди.

Конмакон Саббоҳ билан қайтаётиб, йўлда эшигининг тагида турган бир йигитни кўриб, унга салом берибди. Йигит саломига алик олибди-да, уйига қириб кетиб, иккита коса кўтариб чиқибди. Косаларининг бирида сут, бирида тўғралган нон бор экан. Косанинг четларида сариёғ милдираб турганмиш. Йигит косаларни Конмаконнинг олдига қўйиб: «Марҳамат қилиб бизнинг овқатимиздан е», – дебди. Конмакон ейишдан тортинибди.

Шунда йигит: «Хой биродар, овқатни нимага емаяпсан?» – деб сўраган экан, Конмакон: «Кишининг овқатини емасликка сўз берганман», – дебди. Шунда йигит: «Бундай қилишингнинг сабаби нима?» – деб сўрабди. Конмакон: «Сабаби, шоҳ Сосон золимлик ва душманлик қилиб мамлакатимни тортиб олди, бу мамлакат мендан илгари ота-бобомники эди. Отам ўлгандан кейин зўрлик қилиб унга эга бўлиб олди, ёш бўлганим учун мени эътиборга олмади. Шунда мен, душманимдан ўч олиб, кўнглим тинчланмагунча кишининг овқатини емайман, деб қасд қилганман», – дебди. «Суюнчи бер, тангри тилагингни инобатга олибди, Сосон зиндонда қамалиб ётибди, яқин орада ўлса керак», – дебди йигит. «Қаерда қамалиб ётибди?» – деб сўрабди Конмакон. Йигит: «Хованави баланд гумбаз тагида», – дебди. Конмакон баланд гумбазли уйга қараган экан, одамларнинг у ерга кириб Сосоннинг юзига шапалоқ уришаётганини, бечоранинг ўлим қийнофида ётганини кўрибди. Шунда Конмакон ўрнидан туриб, ўша зиндонни бориб кўздан кечириб келибди. Кейин ўтириб овқатдан тўйгунича ебди-да, гўштининг қолганини тўрvasига солиб олибди. То қоронғи тушиб, меҳмон қилган ҳалиги йигит ухлаб қолгунича ўтирибди. Кейин секин Сосон қамалиб ётган гумбазга борибди. Сосонни итлар қўриқлаб ётган экан. Итлардан бири унга ташланган экан, тўрvasидаги гўштнинг бир бўлагини унга ташлабди. Бошқа итларга ҳам гўшт берибди, ниҳоят, ҳалиги гумбазга етиб олибди. Сосоннинг ёнига кириб қўлини бошига қўйган экан, «Кимсан?» – деб бақириб юборибди. «Сен ўлдирмоқчи бўлган Конмаконман. Фитнанг ўзингнинг бошингга етди. Мамлакатимни, ота-бобомнинг ер-сувини олиб қўйганинг етмасмидики, энди мени ўлдиртирмоқчи бўлибсан?» – деб-

ди Конмакон. Шунда Сосон қўрқиб кетганидан, уни ўлдиришга ҳаракат қилмаганига, бу гапнинг нотўғри эканига ёлғон қасамлар ичиби. Конмакон уни қечирибди ва: «Менинг ортимдан юр», – дебди. Сосоннинг эса бир қадам ҳам юришга дармони йўқ экан. «Ундай бўлса, иккита отга миниб, саҳрого чиқиб кетамиз», – дебди Конмакон ва айтганидек қилиб иккаласи отга миниб, тонг отгунча йўл юрибдилар. Эрталабки намозни ўқиб олишиб Конмакон Сосонга: «Мени ёқтирмаслигинг учун кўнглингда яна бирон кекинг қолдими?» – деб сўраган экан, Сосон: «Азбаройи худо, йўқ», – деб жавоб берибди. Шундан кейин Бағдодга қайтиб боришга қарор қилишибди. «Халқни суюнтириш учун мен олдинроқ бориб турай», – деб саҳройи Саббоҳ халойиқни хабардор қилишга ошиқибди. Халқ ноғора ва сурнайлар билан Конмаконни кутиб олишга чиқибди, қоронги кечани ёритгандай тўлин юзли Кузияфакон ҳам кутиб олгани чиқибди. Конмакон билан учрашиб жон жонга, тан танга қўшилибди. Халқ ўртасида Конмакон қиссаси оғизга тушиб кетибди. Конмаконнинг замондошлари ўртасида энг ботири, энг баҳодири эканига одамлар тан беришибди ва: «Бизга Конмакондан бошқа подшоҳ керак эмас, у бобосининг мамлакатида ўзи подшоҳлик қилиши керак», – дейишибди.

Энди Сосондан сўрасангиз, у Нузҳатуззамоннинг олдига борибди. Нузҳатуззамон унга: «Одамлар ёлғиз Конмакон ҳақида гапиришяпти, айтишга тил ожизлик қиласидиган турли сифатлар билан уни тавсиф қилишяпти», – деган экан, Сосон: «Эшитилган хабар кўз билан кўрганнинг ўрнида ўтавермайди. Мен ўзим ҳам кўрдим уни. Унда яхши сифатларнинг биронтасини ҳам учратмадим. Бундан ташқари, одам ҳамма эшитган гапни гапиравермай-

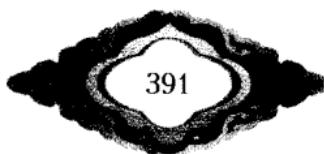
ди. Бирор бир кишини мақтадими, тамом, бошқалар ҳам унга тақлид қилиб мақташаверибди. Тантри уларнинг қалбига муҳаббат солиб қўйибдими, нима бало, мақтовини одамлар тилида юргизиб қўйибди, ҳатто, бағдодликларнинг ва алдамчи, хоин вазир Данондинг ҳам дили унга мойил бўлиб кетди. У, Конмакон учун ҳамма шаҳарлардан аскар йиғибди. Беқадр бир етим хукмроннинг қўли остида туришга ким рози бўларди?» – дебди. Шунда Нузҳатуззамон: «Бегоналарни алдашнинг ўзи ёмонку, яқин кишиларни қандай қилиб алдаб бўлади? Қизинг Кузияфаконни унга берганинг, ўтмиш замонларда айтилган мана бу шеърга қулоқ тутганинг яхшироқ:

Тақдир сендан баландроққа бўлакни гар кўтарса,
Сен ҳар қанча баланд бўлсанг, бил, у сендан баландроқ.
Қилғил уни ўз жойига лойиқ ҳурмат-эҳтиром,
Қайтарди сенга у ҳам хоҳ яқин бўл, хоҳ йироқ.
Хеч бирорвга у ҳақида ёмон фикр сўзлама,
Яхшиликдан юз ўгирган бўлиб қолурсан, чатоқ...
Бу келиндан яхшироқлар жуда кўп-ку дунёда
Букун факат шу келинга кулиб боқмиш тақдир – Ҳақ.

Сосон бу шеърни эшитиб, мазмунини фахмлабдида, газаб билан ўрнидан турибди. «Бу гапни ҳазил қилиб айтиётганингни билмаганимда, ҳозир каллангни танангдан жудо қилиб, нафасингни ўчирган бўлар эдим», – дебди у. Нузҳатуззамон: «Сен билан ҳазиллашиб ҳам бўлмайди, жаҳлинг чиқиб кетади», – дебди-да, ирғиб туриб унинг бошини, қўлини ўпибди. «Майли, Конмакон ҳақида нимани маслаҳат кўрсанг, ўшани қилганимиз маъқул, иккаlamиз бир тадбир қилиб уни ўлдирамиз». Сосон бу гапни эшитиб қувониб кетибди: «Тезроқ чора кўриб, мени ғамдан қутқаз, қўрмаган тадбирим қолмади», – дебди. Нузҳатуззамон: «Тезда уни ҳалок қилиш чорасини кўраман», – дебди. Со-

сон: «Қандай қиласан?» – деган экан, у: «Бокун исмли чўримиз орқали тадбир қўллайман. У чўри ҳамма макрларни биладиган кампирларнинг энг бадбахти бўлиб, унинг юрадиган йўлида бирор ёмонликнинг бўлмаслиги мумкин эмас. Конмакон ва Қузияфаконни шу чўри тарбия қилган, лекин Конмакон уни кўпроқ яхши кўрар ва шу сабабли унинг оёғида ётиб ухлар эди», – дебди. Сосон хотинидан бу гапни эшитгач: «Бу фикр тўғри», – дебди ва Бокунни чақиртириб, можарони унга тушунириби. Конмаконни ўлдиришга буюриб, кўп тухфалар ваъда қилибди. Кампир: «Бош устига, лекин хўжам, уни тез ўлдиришим учун қўлимга заҳар билан суғорилган ханжар беришингизни сўрардим», – дебди. Сосон ажалдан ҳам тез иш бажарадиган ханжарни ҳозир қилиб: «Марҳамат қил!» – дебди. Кампир турли ҳикоялар ва шеърлар эшитган, кам учрайдиган воқеа ва хабарларни яхши билар экан. У ханжарни олиб қай йўсинда ўлдириш режасини тузиб, Конмаконнинг олдига келибди. Конмакон эса севгилиси Қузияфаконнинг бу кечаси келаман, деб ваъда қилишини кутаётган, амакисининг қизини эслаб, ишқида ўт бўлиб ёниб ўтирган экан. Конмакон шундай аҳволда ўтирганида чўри Бокун: «Висолига етишиш вақти келди, жудолик замонлари ўтиб кетди», – деб эшикдан кириб келибди. Конмакон буни эшитиб: «Қузияфаконнинг аҳволи қандай?» – деб сўраган экан, Бокун: «У ҳам сенинг ишқингда ўт бўлиб ёниб ётибди», – дебди, Конмакон буни эшитиб ўрнидан турибди-да, кийимларини ечиб, Бокунга ҳадя қилибди, яна қанча яхши ваъдалар қилибди. Шунда Бокун: «Бу кеча мен сенинг олдингда ётаман, ошиқлар ҳақида эшитган ҳикояларимни айтиб, фам-андуҳдан бир оз енгиллатаман», – дебди. «Кўнглимнинг чигалини ечиб, озгина бўлса ҳам

хижрон ўтини енгиллатадиган бирон хикоя айтиб бер», — деб илтимос қилибди Конмакон. Бокун ёнига ўтириб (захарли ханжарни қўйнига яширган экан): «Жоним билан, бош устига! Мен эшитган хикоялар ичида энг яхшиси мана шу», — деб хикоясини бошлабди.

Гиёхванд ҳақида хикоя

Бурунги замонларда бир киши ўтган экан. У чиройли хотинларга ишқибозлик қилиб, уларга молини сарф қила бериб, охири жуда фақирлашиб, ҳеч нарсаси қолмабди. Дунё кўзига тор кўриниб кетибди. Бир тирикчилигини ўтказиш учун бозорга чиқибди. Бир куни бармоғига мих кириб кетиб қон оқибди: ўтириб қонни артибди-да, бармоғини бойлаб, зўрга ўрнидан турибди,войвойлаб секин юра бошлабди. Юриб-юриб бир ҳаммомнинг олдидан чиқиб қолибди. Кийимла-

рини ечиб, ҳаммомнинг ичкарисига кирса, у ер тоза экан. Ҳовузнинг ёнида ўтириб олиб, бошидан иссиқ сув қуяверибди, бир вақт сув элитиб, ҳолдан кетибди.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод ҳикоя айтишни тұхтатди.

Бир юз қырқ учинчи кече

— Эй саодатли шоҳ, — деб давом этди Шахризод, — Бокун ҳикоя айтишда давом этибди: «У киши ҳаммомдаги ҳовуз ёнига ўтириб олиб, бошига иссиқ сув қуяверибди. Нихоят, сув элитиб, ҳолдан кетибди. Нафасини сал ростлаб олай деб, совук хонага чиқибди. Қараса, ҳаммомда үзидан бошка ҳеч ким

йүк эмиш. Шу ердан озгина күкнори топиб олиб, уни ютибди. Күкнори элитиб, үзини мармар тошга ташлабди. Күкнори унинг хаёлинин олиб қочибди: баш ходимгар уни үқалаёттан эмиш, иккита қул — бири тос, бири ҳаммом анжомларини ушлаб тепасида турған эмиш, уларни күриб ўзича: «Булар менинг кимлигимни билмай, янглишаёттан булишса керак, ё булар күкнори ичишадиган улфатлариммикин?» — деб үйлабди. Оёқларини bemalol узатиб яна хаёл сураверибди. Хаёлида чўмилтираётган одам унга: «Эй хўжам, ҳаммомдан чиқадиган вақтингиз бўлди, бугун сизнинг маишат қиласидиган навбатингиз-ку», — деган экан, бу кулибди-да, ўз-ўзига: «Эй күкнори, худо нимани хоҳласа ўша бўлади-да!» — дебди. Кейин индамай ўтираверган экан, чўмилтираётган киши қўлидан ушлаб үрнидан турғизиб, белига қора ипак белбоғ боғлаб йўл бошлабди. Унинг кетидан тос ва ке-

ракли ҳаммом анжомларини күтариб икки қул ҳам юрибди. Нихоят, уни хилват бир уйга олиб киришибди. Уйга хушбүй нарса тутатилган экан. Уй ичи ҳўл мева ва нозу неъматлар билан тўла экан. Уни фил суюгидан ишланган курсига ўтқазиб, олдига тарвуз сўйиб қўйишибди. Чўмилтирувчи уни ҳали ҳам ювинтираётган, икки қул эса сув қуийб турган эмиш. Кейин уни яхшилаб уқалашибида, эшикни ёпиб чиқиб кета туриб: «Фаровонликда яшанг, хўжамиз!» – дейишибди. Буни эшитиб, ўрнидан туриб, белидан белбоғни ечибди ва бир соатча кулавериб ўзидан кетаёзибди. Кейин ўзига ўзи: «Бу кишиларга нима бўлган, мени вазирга ўҳшатиб хўжам дейишяптими? Улар янглишаётган бўлишса керак, ҳали замон менинг кимлигимни билиб қолишиса: «Хой яланғоч!» деб ҳақорат қилиб роса уришса керак», деб қўрқиб турса, эшик очи-либ олдига ёш бир қул билан бир хизматчи кириб келибди. Қулнинг қўлида бир тугун бор эмиш. Тугунни очиб, ундан учта ишак лунги чиқарибдида, бирини унинг бошига, иккинчиси кифтига ёпибди, учинчиси билан белидан қуйисини бекитибди, оёғига кавуш кийгизиб қўйишибди. Қуллар билан хизматчилар уни қўлтиқлаб катта гиламлар тўшалган ва подшоҳларгагина ярашадиган бир айвонга олиб чиқишибди. Навжувон хизматчилар кутиб олишиб, уни дарров ўрнига ўтқазишибди. Уқалашган экан, ухлаб қолибди. Тушида бир қизни кўрибди, қизни бафрига босмоқчи бўлиб турган экан бирор: «Хой яланғоч, тур! Пешин вақти бўлди-ку, сен бўлсанг ҳали ҳам ухлаб ётибсан», – дебди. Кўзини очган экан, ўзини совуқ хонада кўрибди. Одамлар теварагини ўраб олиб кулишаётган эмиш. Қараса, белидаги лунги ечилиб кетган экан. Кўрганларининг ҳаммаси туш ва кўкнори хаёл эканини билиб жуда хафа

бўлиб кетибди-да, уйғотган одамга қараб: «Бир оз сабр қилганингда муродимга етар эдим», – дебди. Шунда одамлар унга: «Эй қўкнори! Яланғоч ухлаб ётгани уялмайсанми?» – дейишиб, бемаъни хаёлларга борганини авзойидан сезиб, роса саваллашибди, қорни оч экан, ётган жойида баҳт ва саодат «мазаси»ни татибди».

Конмакон Бокундан бу ҳикояни эшитиб, роса кулибди, ҳатто, Бокунга: «Эй энагам, бу ҳикоя ажойиб экан, бунақасини эшитмаган эдим. Яна бундан бошқа ҳикоянг борми?» – деган экан, Бокун: «Ха, бор», – дебди. Шундай қилиб, Бокун турли-туман ҳикоялар ва кулгили воқеаларни сўзлаб ўтираверибди. Нихоят, Конмаконни уйқу босибди. Бокун кеча ярмидан оғгунча унинг тепасида ўтирибди. Шунда у, ўзига-ўзи: «Энди вақти келди», – дебди-да, туриб ханжарни чиқарибди. Конмаконнинг устига миниб сўймоқчи бўлиб турган пайтида Конмаконнинг онаси кириб келибди. Бокун ўрнидан туриб сир бой бермасликка уринибди, бироқ кўрқанидан аъзойи баданида қалтироқ туриб кетибди. Конмаконнинг онаси буни кўриб таажжубда қолибди. Шошиб ўғлини уйғотибди. Конмакон уйғониб қараса, тепасида онаси ўтирганини кўрибди. Шундай қилиб, онасининг келиб қолгани унинг тирик қолишига сабаб бўлибди.

Онасининг келиб қолиши ҳам бежиз эмас экан. Қузияфакон Конмаконни ўлдириш тўғрисида маслаҳат қилинганини эшитиб қолиб, унинг онасига: «Эй амаким хотини! Ифлос Бокун ўғлингни ўлдириб қўймасидан унинг ҳузурига бор», – дебди-да, бор гапни оқизмай-томизмай айтиб берибди. Онаси ҳеч нарсага қарамай, чиқиб кетиб, ўғли ухлаб ётган ва Бокун уни ўлдиришини мўлжаллаган пайтда кириб борибди. Конмакон

уйғонгач, онасига: «Яхши вақтда келдинг, энагам Бокун ҳам бу кеча менинг олдимда эди, – дебди ва Бокунга қараб: Ростини айт! Айтиб берган хикоянгдан яхшироғи борми?» – дебди. Бокун: «Илгари айтиб берганим қаёқда-ю, энди айтадиганим қаёқда? Чунки бу жуда шириң ва жуда ажайибdir. Лекин бунисини бошқа вақтда айтиб берарман», – дебди-да, Конмакондан осонликча қутулишига ишонқирамай секин ўрнидан турибди. Конмакон унга соғ-саломатлик тилабди. «Менинг нима мақсадда келганимни Конмаконнинг онаси билған бўлса керак», деб гумон қилганча Бокун ўз йўлига кетибди. Шу пайт Конмаконнинг онаси: «Болам! Бу кеча баҳтли кеча бўлди, чунки Тангри сени лаънати Бокундан кутқазди», – дебди. «Бу қанақа гап?» – деб сўрабди Конмакон. Онаси бўлган воқеани бошдан-оёқ гапириб берибди. Шунда Конмакон онасига: «Тирик қолган кишининг қотили бўлмайди. Агар ўлдирмоқчи бўлса ҳам ўлмайди, лекин эҳтиёт шарт, биз бу душманлардан нарирокқа кўчиб кетишимиш керак. Ахир худонинг хоҳлагани бўлар», – дебди-да, тонг отгач, шаҳардан чиқиб, бориб вазир Дандонга қўшилибди. Конмакон чиқиб кетгандан кейин шоҳ Сосон билан Нузҳатуззамон ўртасида бир қанча ишлар юз бериб, Нузҳатуззамон ҳам шаҳардан чиқиб кетишга мажбур бўлибди. Шоҳ Сосоннинг мойил кишилари ҳам уларга қўшилибди. Ҳаммалари маслаҳатлашиб Рум давлатига уруш очишига қарор қилишибди. Шундай қилиб, Румга қарши урушга юзланганларида узоққа чўзиладиган воқеалардан кейин ҳаммалари шоҳ Румзонга асир тушибдилар. (Бу воқеалар келгусида маълум бўлади). Тонг отгач, шоҳ Румзон Конмаконни, вазир Дандонни ва уларнинг одамларини ҳузурига чақиртириб, ёнига ўтқазибди. Хизматкорларга турли овқатлар келтиришни бую-

рибди. Овқатлар келтирилибди. Еб-ичиб, бир оз хотиржам тортишибди. Чунки уларни Румзон ўз ҳузурига чақиртирганида бизни ўлдиртириш учун чақиртириди деб ўйлашиб, хавотирга тушишган экан. Энди хотиржам бўлганларидан кейин подшоҳ уларга: «Мен бир туш кўрган эдим, уни роҳибларга айтсан, «Бу тушнинг таъбирини вазир Дандондан бошқа ҳеч ким айтолмайди», дейишиди, – деган экан, вазир Дандон: «Эй замонанинг шоҳи!» Тушинг яхшиликка кўринсин. Қани айт-чи, қандай туш кўрдинг?» – деб сўрабди. «Эй вазир! Туш кўрсан, коронфи, қудуқقا ўхшаш бир чукурда ётган эмишман, одамлар мени қийнашаётган эмиш. Тураман деб қўзғалиб оёқ босдим-у, чукурдан чиқишига кучим етмади. Қарасам, шу ерда бир тилла камар ётибди, уни оламан деб қўлимни узатдим, олиб қарасам, у иккита бўлиб қолди. Иккаласини белимга боғлаган эдим, битта бўлиб қолди. Алағчалағ кўрган ёқимли тушим ана шу», – дебди. «Тушингдан маълум бўлдики, аканг ё акангнинг ўғли, ё бўлмаса амакингнинг ўғли, ёки икки ўз оила аъзоларингдан бири, ҳар ҳолда, яқинларингдан бирига далолат қиласи», – дебди вазир. Шоҳ бу сўзни эшлитиб Конмакон, Нузҳатуззамон, Кузияфакон, вазир Дандон ва улар билан турган асиirlарга қарабди-да, ўзига-ўзи: «Буларнинг бошини олдириб, аскарларининг олдига ташлатсам, ҳалок бўлганларини кўриб аскарларининг умиди узилади ва мен мамлакат қўлимдан чиқмасидан тезда яна ўз юртимга қайтаман», – деб қиличларни ҳозирлатиб, тезлик билан Конмаконнинг бошини олишга буюрибди. Шу пайт энагаси келиб: «Эй саодатли шоҳ! Нима қилмоқчисан?» – деб сўрабди. Шоҳ: «Қўлимдаги бу асиirlарни ўлдирмоқчиман, кейин буларнинг бошини олиб бориб ўз аскарлари олди-

га ташлатаман. Сўнгра лашкарларим билан биргаликда бир ҳамла қилиб ўлдирганимча ўлдираман, қочганлари қочиб қолади. Бу ҳал қилувчи жанг бўлади. Шунда мен мамлакатимда бу воқеалардан кейин яна бошқа воқеалар юз беришидан олдин, ўз юртимга етиб оламан», – дебди. Бу гапни эшитиб, энага фаранг тилида шоҳга мурожаат қилиб бундай дебди: «Акангнинг ўғлини, опанг ва опангнинг қизини ўлдиришга қандай қўлинг кўтарилади?» – дебди. Шоҳ ўз энагасидан бу сўзни эшитиб қаттиқ разабланиби ва энагасига қараб: «Эй лаънати, онамнинг ўлдирилганини, отамнинг заҳарланиб ўлганини билмасмидинг? Ахир менга бир гавҳар бериб: «Бу отангники эди», – деганинг эсингдан чиқдими? Нега рост сўзни гапирмайсан?» – деган экан, энага бундай дебди: «Сенга айтиб берганларимнинг ҳаммаси рост, бироқ, мен билан сенинг ўтмишимиз жуда қизикдир. Менинг исмим Маржона, онангнинг исми эса Абризадир. Онанг жуда чиройли ва жасоратли аёл эди. Халқ ўртасида танилган, пахлавонлар орасида ботирлиги билан машҳур эди. Отанг эса, шак-шубҳасиз Бағдод ва Хуросон эгаси подшоҳ Умаруннуъмондир. У ўз ўғли Шарриконни мана шу вазир Дандон билан бирга қўшиб урушларнинг бирига юборган, бундан содир бўладиган воқеа содир бўлиб ўтган. Шаррикон лашкар олдида кета туриб, лашкаридан ажралиб онанг малика Абриза қасрига келиб қолди, биз, иккаласи кураш тушсин деб қасрни холи қилиб қўйдик. Аканг Шаррикон кураш тушди. Онанг ҳусни ва ботирлиги билан уни енгган пайтида биз кириб қолдик. Кейин онанг уни қасрида беш кун меҳмон қилди. Бу хабар Зотуддаваҳи лақабли кампир орқали Абризанинг отасига етибди. Онанг эса, аканг Шарриконнинг қўлида му-

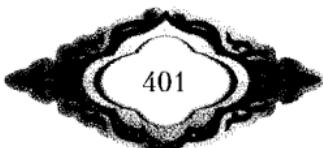
сулмон бўлган эди. Шаррикон Абризани олиб, яширин равища Бағдод шаҳрига жўнади. Мен, Райхона ва йигирмата чўри Абриза билан бирга кетдик. Биз ҳам Шаррикон қўлида ислом динини қабул қилган эдик. Отанг подшоҳ Умарун-нуъмон олдига кирганимизда у, онанг Абризани кўриб севиб қолди. Бир кун кечаси ёнига кириб, тунни унинг ёнида ўтказган экан, шунда онанг сенга ҳомиладор бўлибди. Онангда уч дона гавҳар мунчоқ бор эди, уларни отангга тақдим қилди. Отанг эса, бир гавҳарни ўз қизи Нузҳатуззамонга, иккинчисини биродаринг Зуулмаконга, учинчисини аканг Шарриконга тақдим этди. Абриза ўша гавҳарларни йифиб олиб сен учун асраб юрди. Кўзи ёриш вақти яқинлашиб қолганда онанг ўз ота-онаси, қариндош-уругларини соғинибди. Бу сирини секин менга айтди. Фазбон исмли қора бир қулга учрашиб, уни биз билан бирга сафар қилишга рози қилди. Қулни олиб шаҳардан чиқдик. Қул ҳам биз билан қочди. Онангнинг кўзи ёриш вақти яқинлашиб қолган эди. Мамлакатимиз тупроғига кириб бир хилват жойга етганимизда, дард тутиб қолди. Қулнинг нафси уни хиёнат қилишга ундаиди. Онангга яқинлашиб, бузуқчилик қилмоқчи бўлган эди, онанг қаттиқ бақириб юборди, қаттиқ қўрққанидан ўша заҳоти туғиб қўйди. Худди шу пайт сахрова, бизнинг мамлакатимиз томондан чанг кўтарилиб, ҳамма ёқни босиб кетди. Шунда қул ҳалок бўлишидан қўрқиб, ғазабидан онанг Абризани қилич билан уриб ўлдирди ва отига миниб ўз йўлига кетди. Қул кетиб, чанг тарқалгандан кейин олдимишга Рум подшоҳи – буванг Ҳардуб келди. У, қизининг ўлдирилганини, ерда чўзилиб ётганини кўриб оғир қайғуга ботди. У мендан қизининг ўлдирилиш ва унинг ўз отаси юрти-

дан яширинча чиқиб кетиш сабабини сўради. Мен унга ҳамма воқеани бошидан охиригача гапириб бердим. Румликлар билан бағдодликлар орасидаги адоватнинг сабаби шу. Онангнинг ўлигини олиб бориб, ўз қасрига кўмдик. Сени мен кўтариб катта қилдим. Онанг Абриза сенга атаб асрар юрган гавҳар мунчоқни гарданингга тақиб қўйдим. Сен катта бўлиб балофатга етганингда эса, бор ҳақиқатни айтишнинг сира иложи бўлмади. Чунки, айтиб берсам, орангизда уруш қўзғалиши мумкин эди. Буванг менга бу сирни пинҳона тутишни, отанг шоҳ Умаруннұғынан эканини сенга билдири- маслигимни тайинлаган эди. Шунинг учун ҳам бу сирни сенга билдиришнинг сира имкони бўлмади. Ҳозир давлатни ўзинг бемалол бошқара оладиган бўлдинг. Энди сирни очсан бўлади. Мен сендан яшириб юрган воқеа ана шу. Энди нима қилсанг ҳам ўзинг биласан.

Асиrlар чўри Маржонанинг ҳамма гапларини эшитишибди. Нузҳатуззамон эса бу гапни эшитиб ўша заҳотиёқ: «Шоҳ Румзон, отам Умаруннұғыннинг ўғли менинг укам бўлади, онаси эса, Рум подшоҳи Хардубнинг қизи Абризадир. Мен бу чўри Маржонани яхши танийман», – дебди.

Подшоҳ Румзон буни эшитиб, қаттиқ ғазабланибди, нима қилишини билмай, ҳайрон бўлиб қолибди. Ўша заҳоти Нузҳатуззамонни олдига чақиртирибди. Бироқ, кўз-кўзга тушгач, кўнгли бир оз юмшабди-да, бошидан кечирғанларини гапириб беришини сўрабди. Нузҳатуззамон бир бошдан ҳикоя қила бошлаган экан, ҳаммаси энагаси Маржонанинг гапи билан бир чиқибди. Шундай қилиб, шоҳ ўзининг шак-шубҳасиз Ироқ аҳлидан эканига, отаси эса подшоҳ Умаруннұғын эканига ишонч ҳосил қилибди. Ўрнидан ту-

риб опаси Нузҳатуззамоннинг қўлини бўшатибди. Нузҳатуззамон миннатдор бўлиб унинг иккала қўлидан ўпибди, кўзларидан тирқираф ёш чиқиб кетибди. Унинг йифлаганини қўриб, подшоҳ ҳам йиғлабди. Қариндошлиқ меҳри товланиб кетиб, акасининг ўғли Конмаконга қарабди. Ўрнидан туриб, жаллод қўлидан қилични олибди. Буни кўрган асиrlар ҳозир ҳалок бўламиз деб қўйишибди. Шунда подшоҳ асиrlарни олдига келтиришни ва қўлларини ечишни буорибди. Энагаси Маржонага қараб: «Қани, менга айтиб берганларингни буларга ҳам айтиб бер-чи», – деган экан, Маржона: «Эй подшоҳ, бу кекса киши вазир Дандон бўлади. У менинг энг катта гувоҳим, чунки бу киши бор ҳақиқатни билади», – дебди-да, ўша заҳоти жамоага ва шу ерда ҳозир бўлган Рум ва фаранг ҳокимларига ана ўша воқеани ҳикоя қилиб берибди. Малика Нузҳатуззамон, вазир Дандон ва улар билан бирга қўлга тушган асиrlар энаганинг айттаётганини тасдиқлаб туришибди. Сўзининг охирида чўри Маржона Конмаконнинг бўйнига қараган экан, малика Абриза олиб юрган гавҳар мунчоқнинг бирига қўзи тушибди. Уни таниб, бирдан қаттиқ чинқириб юборибди ва шоҳга қараб: «Ҳой болам! Бу мунчоқ гапимнинг ростлигини тасдиқлайдиган бўлди, чунки бу асиrnинг бўйнидаги мунчоқ сенинг бўйнингдаги мунчоқقا ўхшайди. Бу ўша мунчоқнинг шериги, бу асиr эса, акантнинг ўғли Конмакондир», – дебди. Кейин чўри Маржона Конмаконга қараб: «Эй замона шоҳи, мунчоғингни кўрсат», – деган экан, у мунчоқни бўйнидан олиб, шоҳ Румзоннинг энагасига узатибди. Чўри уни олиб, Нузҳатуззамондаги учинчи мунчоқни сўрабди. Нузҳатуззамон ҳам мунчоқни унга берибди. Шундай қилиб, ҳақиқат юзага чиқибди – шоҳ

Румзоннинг Конмаконга амаки экани, унинг отаси подшох Умаруннуъмон эканлиги исботланибди. Румзон ўрнидан туриб вазир Дандонни, кейин Конмаконни қучоқлабди, шодлик ҳайқириқлари кўкка кўтарилибди. Шу соатда ҳамма ёқقا шодлик хабарлари тарқатилибди, ноғора, довул ва сурнайлар чалинибди. Ироқ билан Сурияning аскарлари румликларнинг шодланиб ҳайқираётганларини эшитиб отга минибдилар. Дамашқ ҳокими Заблукон ҳам отга миниб ўзича: «Фаранг билан Рум аскарларининг бунчалик шодланиб, ҳайқиришларининг сабаби нима экан», – деб ўйлабди. Ироқ аскарлари саф тортиб, уруш бошлиш учун тайёр бўлиб туришибди. Подшох Румзон уларнинг урушга тайёрланаётганларини кўриб, бунинг сабабини сўраган экан, айтиб беришибди. Шунда Румзон ўз биродари Шарриконнинг қизи Кузияфаконни Сурия ва Ироқ аскарлари олдига юбориб, уларга орада иттифоқ ҳосил бўлганини, шоҳ Румzonнинг Конмаконга амаки эканлиги маълум бўлиб қолганини билдиришни буюрибди. Шундан кейин Кузияфакон шодланиб ёлғиз ўзи йўлга тушибди, ниҳоят, Заблукон хузурига етиб бориб, унга салом берибди. Икки орада иттифоқ вужудга келганини, шоҳ Румzonнинг Конмаконга амаки ва ўзига тоға эканини маълум қилибди. Кузияфакон борган вақтда Заблукон лашкар бошлиқлари ва улуғ кишиларининг аҳволига йиғлаб ўтирган экан. Бу бориб воқеани аввалидан-охиригача айтиб берганида улар жуда хурсанд бўлиб кетиб, хафаликлари бир зумда тарқалиб кетибди. Заблукон лашкарбошилари билан отга минибди, Кузияфакон билан шоҳ чодирига етиб келибди. Улар Румzonнинг олдига кирганларида, у ўз биродари Конмакон билан ўтирган экан. Румзон Конмакон ва вазир Дандон билан

Заблукон тўғрисида маслаҳатлашиб ўтиришган экан. Улар уни аввалгидек Дамашқ шахрига ҳоким қилиб қолдиришга, ўзлари эса Ироқقا киришга келишиб қўйишган экан. Шундай қилиб, улар Заблуконга Дамашққа ҳоким бўлиб боришни бу юришибди. Заблукон аскарлари билан Дамашққа жўнабди. Булар ҳам анча ергача кузатиб, хайрлашиб, ўз юртларига қайтибдилар. Сўнг аскарларга Ироқقا юриш тўғрисида хабар қилишибди. Иккала мамлакат аскарлари бир-бирлари билан қўшилишибди. Шундан кейин шоҳлар бирбировларига: «Ўч олмасдан, Зотуддаваҳи лақабли кампирни шарманда қилиб, интиқом олмагунча қалбимиз тинчимайди, ғазабимиз босилмайди», – деб сўз берибдилар. Шоҳ Румзон ўзининг яқин кишилари ва сарой аҳллари билан йўлга тушибди. Конмакон ўз амакиси подшоҳ Румzonни топиб олганидан жуда севинибди, чўри Маржонага бу оиласани бир-бирига танитгани учун кўпдан-кўп миннатдорчилик билдирибди. Кейин йўлга тушибди, то ўз ерларига етгунча юришибди. Дарвозабон сарой аҳли келаётганини эшитиб, қаршиларига чиқиб, шоҳ Румzonning кўлини ўпибди. Шоҳ унга сарупо кийгизибди. Сўнгра шоҳ Румzon тахтга ўтириб, биродарининг ўғли Конмаконни ёнига ўтқазибди. Шунда Конмакон ўз амакиси шоҳ Румzonга қараб: «Шоҳлик фақат сенга ярашади», – деган экан, Румzon Конмаконга: «Тангри мени сенинг мамлакатингда шоҳлик талашишдан сақласин», – дебди. Шунда бу гапни эшитиб турган вазир Дандон иккаласининг ҳам баб-баравар шоҳ бўлишларини ва ҳар бирининг бир кун, бир кундан галма-гал хукмронлик қилишлари лозимлигини маслаҳат берибди. Бунга иккаласи ҳам рози бўлибди.

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод ҳикоя айтишни тўхтатди.

Бир юз қирқ түртминчи кеча

— Эй саодатли шоҳ, — деб сўз бошлади Шахризод, — айтишларига қараганда иккаласи ҳам бир кун, бир кундан галма-гал ҳукмронлик қилишига қарор қилишибди. Кейин мол сўйиб, юрга катта зиёфат беришибди. Шу йўсин орадан бир қанча вақт ўтибди. Шахзода Конмакон кечани амакисининг қизи Кузияфакон билан ўтказаверибди. Кунлардан бир куни, хурсанд бўлиб яирашиб ўтирганларида узокда яна бирдан чанг кўтарилиб, ҳамма ёқни тутиб кетибди. Бир савдогар овози борича дод солиб, буларнинг олдига келибди-да: «Эй паноҳгоҳлар! Бу қандай гап? Нопок одамларнинг мамлакатида соғ-саломат қолганимга ҳайрон эдим, сизнинг мамлакатингиз тупроғига қадам қўйишим билан мени талашди», — дебди. Шоҳ Румзон унга қараб: «Қани гапири-чи, нима гап ўзи?» — деб сўраган экан, у: «Мен савдогарман, ватанимдан чиқиб кетганимга кўп вақт бўлди. Йигирма йилдан бери турли мамлакатларда юраман. Менда Дамашқ шоҳи марҳум Шарриконнинг ҳеч ким бу кишининг молига тегмасин, деб ёзиб берган хати бор. Бундай хат қилиб беришининг сабаби шундаки, мен унга бир чўри ҳадя қилган эдим. Бу мамлакатга яқин келганимда Ҳиндистоннинг ажойиб матоларидан юз той молим бор эди, уларни ишонч ва адолат маркази бўлган Бағдодга келтирган эдим. Йўлда бизга араблар хужум қилдилар. Уларнинг ораларида турли томондан йифилган қурдлар ҳам бор эди. Одамларимни ўлдириб, молларимни талашди. Аҳволимни сўрасангиз, ана шу», — дебди. Савдогар шоҳ Румзон олдида йиғлаб, дод-

фарёд қилибди, шохнинг ҳам, шунингдек, биродарининг ўғли Конмаконнинг ҳам унга раҳмлари келиб, кўнгиллари юмшабди. Биргалашиб ўша ўғриларга қарши чиқишига қарор қилишибди. Юз киши бўлиб йўлга чиқишибди. Уларнинг ҳар бири минг кишига бас келар экан. Савдогар олдиларига тушиб йўл кўрсатиб борибди. Ўша куни кечаси билан то саҳаргача йўл юриб, охири серсув, сердараҳт бир водийга етишибди. Қарашса, ўғрилар савдогарнинг молларини бўлишиб олиб, шу водийга тарқалишган экан. Молнинг бир қисми эса, ҳали ҳам ўша ерда ётган экан. Ҳалиги юз киши ўғриларга бирдан хужум қилиб, ҳар томондан ўраб олишиб, шоҳ Румзон ва биродарининг ўғли Конмакон наъра тортиб ҳужум қилиб, бирпасда асир қилиб олишибди. Ўғрилар саҳройи арабларнинг ёмон кишиларидан бўлиб, уч юз киши эканлар. Савдогарнинг молларини қайтариб олишиб, ўзларини боғлаб Бағдод шаҳрига келтиришибди. Шоҳ Румзоннинг ўзи ва биродарининг ўғли Конмакон биргаликда тахтга ўтиришибди. Кейин уларнинг хузурларига ўғриларни келтиришибди. Иккаласи ўғриларни сўроқ қилиб, бошлиқларининг ким эканини сўрашган экан, ўғрилар: «Уч кишини айтмасак, бизда бошлиқ йўқ», – дейишибди. Шунда иккала подшоҳ ўғриларга қараб: «Бўлмаса ўша одамларни танитинглар», – дейишган экан, улар бошлиқларини кўрсатиб беришибди. Шоҳлар ўғрилардан савдогарнинг ҳамма молини қайтариб олиб, ўзига топширганларидан кейин, ўғри бошлиқларини тутиб қолиб, бошқаларини қўйиб юборишига буюришибди. Савдогар ўз мол ва матоларини кўриб тўртдан бири йўқолганини айтган экан, шоҳлар йўқолган молининг ўрнига мол берини ваъда қилишибди. Шунда савдогар уларга иккита хат чиқариб берибди. Бири Шаррикон-

нинг хати, иккинчиси эса, Нузҳатуззамоннинг хати экан. Савдогар, Нузҳатуззамонни қиз вақтида бир бадавийдан сотиб олиб, уни акаси Шарриконга тақдим қилган экан. Нузҳатуззамон билан акасининг ўртасида бир қанча воқеалар юз берган экан. Шоҳ Конмакон иккала хатни кўриб, ўз амаси Нузҳатуззамоннинг воқеасини эшитиб, хатни олиб аммасининг ёнига кирибди. Аммаси бу хатни моли йўқолган савдогарга ёзиб берган экан. Конмакон Нузҳатуззамонга савдогар қиссасини бошидан-оёғигача бир-бир айтиб берган экан, Нузҳатуззамон савдогарни ва ўз хатини танибди. Савдогарга яхши овқатлар чиқарибди. Румзон ва Конмакондан унга ёрдам беришларини сўрабди. Қилган яхшиликлари эвазига кўп мол, қул ва хизматкорлар беришибди. Нузҳатуззамон унга юз минг тангалик мол, эллик той турли матолар инъом қилибди, ҳадялар берибди. Ҳузурига чақирибди. Келгач, чиқиб салом берибди-да, ўзининг шоҳ Умаруннуъмоннинг қизи, Румзон биродари, Конмакон биродарининг ўғли эканини билдирибди. Буни эшитиб савдогар жуда шодланибди. Соғ-саломат биродари ва биродарининг ўғли билан учрашолгани билан табриклабди. Нузҳатуззамоннинг қўлини ўпиб, эҳсонлари учун миннатдорлик билдирибди: «Тангри номи билан қасамёд қиласманки, бу яхшиликларинг зое кетмайди», – дебди у. Кейин Нузҳатуззамон ўз хонасига кирибди. Савдогар уч кун меҳмон бўлиб, сўнгра Сурия томонга йўл олибди.

Шундан кейин шоҳлар йўлтўсарларнинг учала бошлигини чакиртириб, кимликларини сўрашган экан, улардан бири олдинга чиқиб: «Мен бир бадавийман. Йўлда болалар билан қизларни олиб қочиб, савдогарларга сотар эдим. Кўпдан бери шу йўл билан кун кўриб келардим. Нима бўлди-ю,

мени шайтон йўлдан оздириб, мана бу икки жинояткорга қўшилиб, узок жойлар, шаҳарлардан келадиган савдогарларнинг йўлини тўсиб, молларини талайдиган бўлиб қолдим», – дебди. Шунда шохлар: «Болалар билан қизларни олиб қочиб юрганингда кўрган-кечирганларингдан энг қизифини бизга айтиб бер», – дейишибди. У мана шундай ҳикоя қилиби: «Эй замона шохлари! Кўрганларимнинг энг ажойиби шуки, бундан йигирма икки йил муқаддам, кунлардан бир кун Кудуси шариф қизларидан бирини олиб қочдим. У жуда хусндор ва чиройли қиз эди-ю, лекин кўринишидан жуда содда, худди хизматкор қизларга ўхшаб кетарди. Устидаги кийимлари йиртилган, бошига эса чопондан йиртиб олинган бир парча латтани ташлаб олган эди. Мен уни бир саройдан чиқаётганида кўриб қолиб, дарров алдаб қўлга туширдим-да, туяга ортиб жўнадим. Мақсадим бу қизни сахрога – ўз оиласамга олиб бориб, туяларни боқтириш, сойдан тезак тердириш эди. Бироқ қиз кўп йиғларди. Йиғлайверганидан кейин жони оғрийдиган қилиб урдим. Сўнгра сотиб юбормоқчи бўлиб Дамашқ шахрига олиб борган эдим, уни бир савдогар кўриб ақл-хушидан оғиб қолди. Гапларининг ёқимлилиги ақлини шоширди, тез менга сотасан деб баҳосини ошираверди. Нихоят, уни ўша савдогарга сотдим. Қизни савдогарга топшириб турган вақтимда унинг жуда сўзамол эканини билиб қолдим. Кейинроқ эшитсам, ўша савдогар қизга ярашадиган кийимлар кийгизиб, уни Дамашқ ҳокимиға тақдим қилган экан, ҳоким унга менга берган пулидан икки ҳисса ортиқ пул берибди. Эй замона шохлари, кўрган-кечирганларимнинг қизифи шу. Қасам ичаманки, у қизни баҳолаш учун бу пул жуда оз эди».

Шохлар бу хикояни эшишиб, таажжубда қолишибди. Нузхатуззамон эса унинг хикоясини эшишиб қаттиқ хафа бўлибди, юзидағи хурсандлик ифодаси йўқолиб, қайғуга чўкибди. Бирдан кичқириб юбориб, биродари Румзонга қараб: «Бу киши мени Қуддуси шарифдан олиб қочган бадавийнинг худди үзи», – дебди-да, у кишининг қўлига тушгандан кейин тортган азоблари, калтаклагани, оч-наҳор юриб, хўрланиб, камситилганларини гапириб берибди. Кейин: «Энди бу кишини ўлдириш менга ҳалол», – деб қўлига қилич олиб бадавийни ўлдириш учун ўрнидан турган экан, саҳройи бирдан: «Мени ўлдиргани йўл қўйманглар. Мен сизларга бошимдан кечирган кизик-кизик воқеалардан гапириб бераман», – дебди. «Амма, майли, уни ўлдирмай тур, бизга бир ҳикоя айтиб берсин, кейин нима қилсанг қиласерасан», – дебди Коиммакон. Нузхатуззамон қайтиб жойига ўтирибди.

Шохлар бадавийга қараб: «Кани, энди хикоянгни бошла», – дейишибди. Бадавий: «Эй замона шохлари! Ажойиб бир ҳикоя айтиб берсам, гуноҳимдан ўтасизларми?» – деб сўраган экан, улар: «Ўтамиз», – дейишибди.

Шунда бадавий бошидан кечирган энг ажойиб бир воқеани ҳикоя қилишга киришибди.

Сахрои Ҳамид хикояси

Шуни билингки, мен бундан бир оз олдин бир кечаси сира ухлаёлмадим, ҳатто, тонг отмайдими деб ўйладим. Тонг отгач, дарров туриб қиличимни тақдим, отимга миниб, найзамни боғлаб овга чиқдим. Йўлда менга бир туда одамлар учраб қолиб, нима максадда кетаётганимни сўрашди. «Овга», – дедим, шунда улар: «Биз хам сенга шерикмиз», – дейишди. Биргалашиб кетаётган эдик, бир туюкүш кўриниб қолди.

Биз уни ушламоқчи бўлдик. У қанотларини ёйиб биздан кочди. У ҳам кочаверди биз хам кувавердик, то

кун оғгуңча қувдик. Нихоят, кечга томон гиёҳсиз, сувсиз, илонларнинг вишиллаши, жинларнинг хайқириғи ва девларнинг бақириғидан бошқа овоз әштилмайдиган бир чўлга бориб қолдик. Шу жойга етганимизда, тұяқуш кўзимиздан ғойиб бўлди. Осмонга учдими, ерга кирдими, билолмай қолдик. Отларимизнинг бошини буриб, орқага қайтмоқчи бўлдик. Лекин шундоқ иссиқда қайтиш яхши эмас, деган қарорга келиб, ўша ерда тўхтадик. Кун эса борган сари қизиб, ташналиқдан томоқлар қақраб бораради. Отларимиз ҳам юрмай қўйди. Ўзимиз ҳам энди ўлар эканмиз, деб жазм қилиб қўйдик. Шунда узокда кийиклар ўтлаб юрган кўм-кўк бир майсазорга кўзимиз тушди. Бир чодир қурилган. Чодирнинг ёнига от боғланган. Ерга санчилган найзанинг қирралари қуёшда ярқираб турибди. Жонимиздан умид узган эдик, уни қўриб яна умидландик. Отларимизнинг бошини ўша чодир томонга бурдик. Шерикларим ҳам ўша томонга юришди. Мен олдинда эдим, юравериб ахир ўша ўтлоққа етиб, бир булоқ тепасида тўхтаб сув ичдик, отларимизни суғордик. Бирдан жоҳиллигим тутиб кетиб чодирнинг ёнига бордим-да, секин ичкарига қарадим. Қарасам, ҳали мўйлови сабза урмаган ойдек бир йигит ўтирибди. Ўнг ёнида худди бон дарахтининг навдаси сингари нозик бир қиз ҳам бор. У қизни кўрдим-у, юрагимга муҳаббати тушди. Кириб йигиттга салом бердим. У саломимга алик олди. «Эй араблар оғаси! Айт-чи, сен кимсан, ёнингдаги бу қиз ким бўлади?» – деб сўраган эдим, йигит бир дам бошини қуи солиб сукутга толди, кейин бошини кўтариб: «Ўзинг-чи? Ўзинг кимсан? Ёнингдаги отлиқлар ким?» – деди. Араблар ўртасида беш юз паҳлавонга тенг келади деб, номи чиққан Ҳаммодубнұлфазори деган паҳлавон

бўламан. Биз овга чиққан эдик. Ташна бўлиб, бир қултум сув топилармикан деган умидда шу чодирга келдик», – дедим. «Бу кишига сув ва бор овқатингдан олиб кел», – деди. Қиз турди-да, этакларини йиғишириб, оёқларидағи қўнғироқларини жиринглатиб, соchlарига ўрашиб чиқиб кетди. Салдан кейин ўнг қўлида кумуш идиш тўла сув, чап қўлида коса тўла хурмо, сут, ёввойи ҳайвонлар гўштидан тайёрланган овқат олиб кирди. Мен қизга маҳлиё бўлиб қолганимдан қўлидан на таомни, на сувни олиш хаёлимга келмабди. Юзига тикилиб туриб, шу икки байтни ўқидим:

Унинг қўлидаги рангта қарасанг,
Оппоқ қордан олмиш қора қарға жой.
Ойни ҳам, кунни ҳам шундан топасан,
Уялиб, беркинмиш қуёш бирла ой.

Еб-ичиб, қоринни тўйғазиб олганимдан кейин: «Эй араблар бошлиғи! Мен ким эканлигимни сенга маълум қилдим, энди сен ҳам мени ўз ҳолингдан хабардор қилишингни сўрайман», – деган эдим, йигит: «Бу қиз синглим бўлади», – деди. Мен унга: «Синглингни ўз хохиши билан менга хотинликка берасан! Бўлмаса, ўзингни ўлдириб, синглингни зўрлик билан бўлса ҳам оламан», – дедим. Буни эшитиб йигит бир зум бошини қуий солди, сўнг менга қараб: «Машҳур паҳлавон, тенги йўқ ботир ва сахро шери бўламан деб қилган даъвоинг балки ростдир, лекин туриб, тўсатдан хужум қилиб ўлдириб, синглимни зўрлик билан олиб кетсаларингиз, бу ўзларинг учун уят бўлади. Борди-ю, ҳақиқатан ҳам паҳлавон бўлсангиз, уруш ва курашдан қўрқмасангиз, менга озгина муҳлат беринглар. Уруш кийимимни кийиб, қиличимни тақиб, найзамни боғлаб, отимга

минай. Агар мен ғолиб келсам, сизларни битта қўймай қириб ташлайман, сиз ғолиб келиб мени ўлдирсангиз, синглим сизники», – деди. Бу сўзни эшитиб: «Бу жуда инсофли гап бўлди, биз бунга қарши эмасмиз», – дедим. Кейин отимнинг бошини орқага қайтардим, қизнинг муҳаббати мени девона қилди. Шерикларимнинг олдига бордим-да, уларга қизнинг хусни-жамолини, ёнида ўтирган йигитнинг чиройини, ботирлигини, мингта баҳодир билан олиша биламан, деб даъво қилганини айтиб бердим. Уларга яна чодирда бор молларни ҳам гапириб бердим ва: «Бу йигит улуғ жасоратга эга бўлганидан одамлардан ажралиб бу ерда ўтирибди, менинг сизларга тайинлаб қўядиган гапим шуки, кимда-ким шу йигитни ўлдирса, синглисини ўша олади», – дедим. Улар рози бўлишди. Шерикларим қуролларини тақиб, отларига миниб йигит олдига борганларида, уни ҳам қуролини тақиб, отига минган ҳолатда учратдилар. Буларни қўриб синглиси сапчиб ўрнидан турди-да, акасининг узангисига ёпишди, қўзидан дув-дув ёш оқизиб, юзидағи ниқобини ивитди. Акам ҳалок бўлмасин деб, доду фарёд қилар ва бу шеърни ўқир эди:

Бошима тушганда бахтсизлик, бало,
Даф қил деб, сенга ёлвордим, худо!
Сени ўлдирмоқчилар, жоним акам,
Бу урушда сенда йўқ айб, мутлақо.
Ул суворилар билибдурларки сен,
Шер эрурсан жангда Фарбу Шарқ аро,
Бу заифу нотавон синглинг учун.
Жангта кирдинг, мен сени қилдим дуо.
Босмасин қўнглингни қайғу берма йўл,
Бандиликни менга ҳеч кўрма раво.
Бил худо ҳақки, шаҳарда қолмагум,
Бўлмасанг, дунё коронғи доимо.
Майли нам ер қўйнида ётсун танам,
Ўлдириб ўзни қилурман жон фидо.

Акаси буни эшитиб қаттиқ йиғлади, отининг бошини синглиси томон буриб, унинг шеърига мана шу байтлар билан жавоб берди:

Сен қараб тур, ёвни тилка-тилка қылғонимни кўр,
Бу улуғ жангда фанимлар бошига бўлғум бало.
Гар улар сардори, филдек паҳлавони чиқса ҳам,
Майли у йўлбарс юракли, майли шердур жанг аро,
Унга шундай зарб урайки, пайзам онинг қўксига
Санчилиб бор бўйича қилсии жигар-бағрин яро.
Гар қўлимдан келмаса сақлаб қолиш синглим сени,
Майли қузғун, бўри гўштимни есун саҳро аро,
То кучим борича қилғум ёв билан жанг сен учун,
Ишларим достон бўлур, сенга қилурман жон фидо.

Юқоридаги байтларни ўқиб бўлгач: «Синглим, сенга айтадиган гап ва васиятимни эшит», – деган эди, синглиси: «Бош устига», – деди. Шунда, у, синглисига: «Борди-ю, мен ҳалок бўлсан, ҳеч кимни ўзингга яқинлаштира кўрма!» – деди. Буни эшитиб синглиси юзига уриб: «Акажон! Сен чўзилиб ётиб, душманлар менга яқинлашишларидан тангри сақласин», – деди. Шунда акаси қўлини узатиб, синглисининг юзидаги никобни очган эди, унинг юзи булат тагидан чиқкан қуёшдек бизга равшан кўринди, акаси унинг пешонасидан ўпиб хайрлашди. Кейин бизга қараб: «Эй баҳодирлар, сизлар меҳмонмисиз, ёки урушишни истайсизми? Агар меҳмон бўлсангиз зиёфат қилай, бу тўлин ойга қараб интилаётган бўлсангиз, унда мен билан яккама-якка курашгани майдонга чиқинглар», – деди. Шунда бир баҳодир ўртага чиқкан эди, йигит: «Исминг нима, отангнинг исми нима? Чунки мен, исми ўз исмим билан, отасининг исми отам исми билан бир бўлган кишини ўлдирмасликка қасам ичганман. Агар сен ўшандай одам бўлсанг, синглимни сенга бераман», – деган эди, у баҳодир: «Исмим Билол», – деди. Шунда йигит унга қараб туриб мана шу шеърни ўқиди:

Сен мени алдадинг исмим деб «Билол»
Ёлғон сұз гапирдинг бұлмадинг ҳалол.
Ақлинг бұлса әшиш бир сұз айтайин:
Ботирларни яңчиді мисоли похол.
Ойдек үткір найзанг бұлса ҳам құлда,
Тоғни толқон килур зарбаларим, ол.

Кейин иккаласи бир-бирига ҳамла қилди, чи-
ройли йигит баходирнинг күкрагига бир урган эди,
қилич ялтираб орқасидан чиқди, шундан кейин
йигитта қарши яна бир паҳлавон майдонга чиқди,
шунда йигит шу шеърни үқиди:

Э шалтоғи оққан ифлос бир кучук,
Киммат-ла арzonни teng күрай нечук?
Жанг вакти үлімин үйламаган эр,
У олий насабдур, у баходир шер.

Йигит унга ҳам гал бермай қонга белади-да,
«Яна үртага тушадиган паҳлавон борми?» – деб
қичқирған эди, бир паҳлавон майдонга чиқиб, мана
шу шеърларни айтиб, йигитта үзини күрсатди:

Мен сенга ташландым юракда оташ,
Жангга чақираман дүстларимни ҳам.
Араб султонларин сен йиқиб, йитдинг,
Энди босажақдур дилингни алам.

Йигит унинг сұзига шу байтлар билан жавоб
берди:

Ёлғон сұзларингни бас қил, э шайтон!
Сұзингни бариси алдову ёлғон.
Бугун дуч келасан мард найзасига,
Зарбимиздан титрар поёнсиз майдон.

Кейин йигит унинг күкрагига бир урган эди,
қилич орқасидан чиқди. «Мен билан курашаман
деганлардан яна борми?!» – деган эди, шунда
тұртинчи паҳлавон үртага чиқди. Йигит унинг ис-

мини сўраган эди, у исмим Ҳилол, деди, шунда йигит мана шу шеърни ўқиди:

Менинг денгизимга кириб, янглишдинг,
Сен ҳам ёлғон сўзли нодон боласан.
Бугун мендан бир шеър эшиласан-у,
Жондан ажралганинг билмай қоласан.

Кейин иккаласи бир-бировига ҳамла қилиб қилич урди, йигитнинг қиличи паҳлавонга олдинроқ тушди. Шундай қилиб, ўзига қарши келган ҳар бир кишини ўлдираверди. Бир вақт қарасам, шерикларим битта қолмай қирилиб кетибди. Мен: «Агар у билан олишсам кучим етмайди, қочсам араблар орасида бадном бўламан», деб турган эдим, йигит бир силтаб мени ўзига тортди-да, эгардан юлқиб олди. Мен бўлсам қўрқанимдан нима қилишимни билмасдим. Йигит қиличини кўтариб гарданимга урмоқчи бўлган эди, ялиниб этагига ёпишдим. У бўлса мени худди чумчуқдек кафтига кўтариб олди. Қиз буни кўриб, акасининг ишидан жуда хурсанд бўлиб кетди. Олдига бориб, пешонасидан ўпди. Шунда йигит мени синглисига топшириб: «Бунга эҳтиёт бўл ва яхши жой бер, чунки у бизнинг ҳимоямизда туради», – деди. Шунда қиз ёқамдан тутиб, худди итни етаклагандек мени етаклаб кетди. Акасининг устидаги ҳарбий анжомларни ечиб олди, тоза кийимларини кийгизди, фил суягидан ишланган бир курси кўйиб, акасини ўтқазди ва унга: «Тангри номусингни сақласин, ўзингни балолардан асрасин», – деди. Шунда акаси унга мана шу байтлар билан жавоб берди:

Жангда кўриб кўзи билан тонг нуридек пешонамни,
Синглим деди: маҳв бўлди найзанг билан шери фаррон.
Сен худонинг марҳамати, шафқатига лойиқдурсан,
Фанимлардан ўчим олдинг, энди сургил давру даврон.

Унга дедим: сўра мени, энг баҳодир жангчилардан,
Қиличимдан гуриллашиб қочган тўп-тўп кўп қаҳрамон.
Мен ақлда, ҳам қувватда алар ичра машхурдирман,
Энди ақл-идрокимнинг шухратига тўлди жаҳон.

Қаршисидаги паҳлавонга қараб шу байтни ўқиди:

Конли жангда учрашдинг сен, йиртқич, қонхўр шерлар билан
Карши олиб турди сени ёвуз ажал қўзлари қон.

Унинг бу шеърини эшитиб, ҳайрон бўлиб қолдим.
Асирик мени қай ахволга туширганини ўйлаб, ўз холимга ачиниб, ўзимдан-ўзим нафратландим. Кейин қизнинг хусни-жамолига қараб туриб ўзимга-ўзим:
«Балога учрашимга мана шу қиз сабаб бўлди», –
деб қўйдим. Латофатига мафтун бўлганимча, кўз ёшимни оқизиб, шу байтларни айтдим:

Дўстим, мени таъна-тугун қилмагил,
Таъналарга асло қулоқ солмайман.
Мен бир кўрган қизни севиб қолганман,
Энди хеч бир бу йўлимдан қолмайман.
Акасининг кўз остида у доим,
Мен зўр билан унга ета олмайман.

Киз акасига овқат ҳозирлаб, мени ҳам таклиф қилди. Шунда мен ўлдирилмаслигимга инониб хурсанд бўлдим. Акаси овқатланиб бўлгач, қиз унга бир идишда шароб келтирди. Йигит шаробни то маст бўлгунича ичди, шароб миясига таъсир қилиб, юзи қизарди. Шунда менга қараб: «Эй шўрлик Ҳаммод! Мен Тамимнинг ўғли ва Саъландинг набираси Абдод бўламан. Тангри жонингни менга ҳадя қилди-ю, аммо тўйинг туфайли тирик қолдирди», – деди-да, менга бир коса шароб тутди. Уни ичдим, иккинчи ва учинчи марта коса тутган эди, уларни ҳам ичдим. Йигит мен билан

суҳбатлашиб ўтириб, хиёнат қилмасликка қасам ичишга таклиф этди. Мен эсам хиёнат қилмайман, балки ёрдам бераман деб, минг беш юз бор қасамёд қилдим. Йигит синглисига мен учун ўн дона ипакли кийим келтиришга буюрди – шу устимга кийиб турганим ўша кийимларнинг биттаси бўлади, – яна синглисига яхши урғочи туялардан бирини менга ҳадя қилишга буюрди. Киз нодир буюмлар ва йўл жихозлари юкланган бир туяни олиб келди. Йигит менга жийрон от олиб келишга буюрган эди, синглиси уни ҳам олиб келди. Мен уларнинг олдида уч кун еб-ичиб турдим. У ҳадя қилган нарсалардан ҳозиргача менда бор. Уч кундан кейин у йигит менга: «Биродар Ҳаммод! Ором олиш учун озгина ухламоқчиман, сенга ишонаман. Агар отлиқларни кўрсанг, қўрқма. Билгинки, улар Саълабанинг авлодидир, мен билан урушмоқчилар», – деб қиличини бошига ёстиқ қилиб қўйди-да, маст уйқуга кетди. Қаттиқ ухлагач, шайтон мени йўлдан урди; ўрнимдан туриб қиличини боши тагидан тортиб олдим-да, бир уриб, бошини танасидан жудо қилдим. Шу пайт воқеани синглиси билиб қолди. Чодирдан югуриб чиқиб, ўзини акасининг устига отди. Ёқасини йиртиб, шу байтларни ўқиди:

Қочиб бўлмас азал ёзиқ, тақдирдан ҳеч
Қавму қариндошга айт бу аламни.
Акажоним, ерда ўлиб ётибсан,
Ойдек юзинг ёритарди оламни.
Баттол Ҳаммод бўлди сенинг қотилинг,
У ваъдасин бузди ҳамда қасамни.
Шундай қилиб етмоқ бўлди максадга,
Иблис-шайтон алдаб оширди ғамни.

Киз шеърни тугатиб: «Эй ота-бобосининг лаънатига қолган! Нега хиёнат қилдинг? У сенга ҳадялар бериб, мамлакатингга қайтармоқчи, ой бошида мени сенга хотинликка бермоқчи эди», –

деди-да, ерда ётган қилични олиб, қўкрагига тираб букилган эди, қилич орқасидан тешиб чиқди. Ерга йиқилиб, ўша замон оламдан ўтди. Йиғладим, пушаймоним фойдасиз эди. Дарров чодирга кириб, ўзи енгил, баҳоси киммат нарсалардан олиб, ўз йўлимга кетдим. Кўрққанимдан на шерикларимнинг биронтасига қарадим, на қиз билан йигитни кўмдим. Бу ҳикоя, Куддуси шарифдан олиб қочганим жория қиз воқеасидан ажойиброқдир».

Қисса шу ерга етганда тонг отди, Шахризод ҳикоя айтишни тўхтатди.

Бир юз қирқ бешинчи кеча

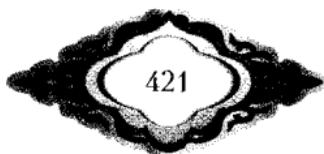
— Эй саодатли шоҳ, — деб давом этди Шахризод, — Нузҳатуззамон бадавийдан бу сўзни эшигтгач, кўз олди қоронфлашиб, ўрнидан турибди, қилич яланфочлаб бадавий Хаммоднинг бўйнига урган экан, боши узилиб тушибди. Бу ерда ҳозир бўлган кишилар Нузҳатуззамонга: «Нима учун уни ўлдиришга шошилдинг?» — деганларида, у: «Мени тирик қолдиргани, ўз қўлим билан ўч олганим учун тангрига шукур», — дебида, қулларига бадавийнинг иккала оёғидан судраб олиб чиқиб, итларга ташлашни буюрибди. Шундан кейин Румзон билан Конмакон қолган иккита ўғрибошини сўроқ қилишибди. Биттаси қора бир кул бўлиб, исми Фазбон экан. У Рум подшохи Ҳардуб қизи малика Абриза билан бўлган воқеани — уни қандай қилиб ўлдириб қочганини айтиб берибди. Сўзини тамомламасданоқ шоҳ Румзон унинг бўйнига қилич отиби ва: «Мени тирик қолдиргани, ўз қўлим билан онамнинг ўчини олганим учун тангрига шукур», — дебди ва ўша ер-

дагиларга: Фазбон исмли бу кул воқеасини энагаси Маржона айтиб берганини айтибди. Бундан кейин учинчи ўғрини сўроқ қилишибди: бу киши тужкаш бўлиб, Куддуси шариф кишилари Зуулмаконни Дамашқ касалхонасига олиб бориши учун уни кира қилганларида, Зуулмаконни ҳаммом гўлахига ташлаб, ўз йўлига кетган экан. «Воқеани тўғри баён эт!» – деган эканлар, у Зуулмакон билан бўлган воқеани, тужга ортиб Дамашққа етказиб, касалхонага қўйиши учун Куддуси шарифликларнинг пул берганларини, у эса Зуулмаконни ҳаммом гўлахига ташлаб, қочиб кетганини айтиб берибди. Бу киши сўзини тугатгач, Конмакон қиличини суфуриб, бир уриб бўйини узиб ташлабди ва: «Мени тирик қолдиргани, бу хоинни отамга қилган ёмон кирдикори сабабли жазолагани учун тангрига шукур. Бу ҳикояни отам Зуулмакондан эшитган эдим», – дебди. Шундан кейин шоҳлар бир-бирларига: «Энди кампир Зотуддаваҳидан бўлак жазолана-диган киши қолмади. Бу кампир балоларга сабабчи бўлиб, бизга кўп кулфатлар келтирди. Шу кампирни бизга ким келтира олади? Биз ундан ўчимизни олиб, шарманда қилсак», – дейишибди. Шунда Конмаконнинг амакиси шоҳ Румзон, «Албатта уни келтириш лозим», – дебди-да, ўша заҳоти ўз бувиси Зотуддаваҳига мактуб ёзиб юборибди. Мактубда ўзининг Дамашқ, Мўсул ва Ироқ мамлакатларида ғалаба қозонганини, мусулмонлар аскарини енгиб, шоҳларини асир олганини баён қилиб келиб; «Сенинг ҳар қандай зарур ишни қўйиб Кустантания шохи Афридуннинг қизи ма-лика Сафияни ва насороларнинг улуғ кишиларидан кимларни хоҳласанг шуларни олиб, аскарсиз менинг олдимга келишингни истайман. Бу мамла-катлар бизнинг қўл остимизда бўлганидан жуда тинчлик, шунинг учун аскар билан келишингга

эхтиёж йўқ», – деб ёзибди. Мактуб кампирга бориб етибди. Зотуддаваҳи уни ўқиб кўриб, шоҳ Румзоннинг хати эканини танибди. Хурсанд бўлиб, ўша заҳоти Нузҳатуззамоннинг онаси малика Сафия ва ўз сухбатдошлари билан бирга сафарга отланибди. Юра-юра ахири Бағдодга яқинлашибдилар. Элчи олдинроқ келиб, уларнинг Бағдодга етганларидан хабар берган экан, Румзон: «Маслаҳат шуки, фаранглар кийимини кийиб, кампир Зотуддаваҳига қарши уруш қиласиз ва унинг алдов, макрларидан омон қоласиз», – дебди. Ҳамма, маслаҳатингни эшитасиз ва бўйсунасиз, деб фаранглар кийими ни кийган экан, Кузияфакон: «Худо ҳақи, сизларни танимаганимда, албатта, булар фаранглар дер эдим», – дебди. Шоҳ Румзон олдинда, мингта отлик аскар орқада кампирга қарши йўлга чиқибдилар. Кўз-кўзга тушгач, Румzon отдан тушиб кампир томон бораверибди. Кампир уни таниб, отдан тушибди-да, келиб Румзонни қучоқлабди. Румzon уни шундай қаттиқ қучибдики, кампирнинг қобирғалари синаёзибди. Кампир: «Бу нимаси?», деб улгургани ҳам йўқ экан, Конмакон ва вазир Дандонлар отдан тушиб, унинг олдига боришибди. Отлик аскарлар кампир билан келган чўри ва кулларга хужум қилиб, уларни асир олибдилар. Ҳаммалари Бағдодга қайтишибди. Румzon Бағдод шаҳрини ясатиш ҳакида фармон берибди. Уч кун деганда шаҳарни ясатиб, Зотуддаваҳининг бошига эшак тезагидан ҳошияланган кулоҳ-дўппи кийгизиб, кўча айлантиришибди. Олдида жарчи: «Шоҳлар ва унинг авлодларига қарши бўлган кишининг жазоси шу», – деб қичқирар әмиш. Зотуддаваҳини Бағдод дарвозасига осибдилар. Зотуддаваҳининг одамлари унинг аҳволини кўриб, ислом динини қабул қилибдилар. Конмакон, унинг амакиси шоҳ Румzon, Нузҳатуззамон, вазир Дандон бу ажойиб

воқеага таажжуб қилиб, ўзларидан кейин ўқилиши учун тарих қилиб китоблар ёзишни буюрибдилар. Колган умрларини то лаззатни барбод, жамиятни хароб этувчи ўлим келгунча бахтиёрлик ва зўр майшат билан ўтказибдилар. Шоҳ Умар ибн Нуъмон, фарзандлари Шаррикон, Зуулмакон, Конмакон, Нузҳатуззамон ва Қузияфакон даврларидағи воқеаларнинг бизгача етиб келгани ана шу экан», – деб хикоясини тугатди Шахризод.

- Ҳайвон ва паррандалар ҳақидаги хикоялардан айтиб берсанг, – деди шоҳ.
- Баш устига, – деди Шахризод.

МУНДАРИЖА

Подшоҳ Умар ибн Нуъмон, унинг Шаррикон ва Зуулмакон номли ўғиллари ҳикояси	5
Тожулмулук қиссаси	235
Ошуқ ва маъшуқ қиссаси.....	252
Тожулмулук қиссаси (давоми).....	299
Подшоҳ Умар ибн Нуъмон ва унинг ўғиллари ҳикояси (давоми).....	342
Гиёҳванд ҳақида ҳикоя	392
Саҳройи Ҳаммод ҳикояси.....	409

МИНГ БИР КЕЧА

Араб эртаклари

2-жилд

46–145-кечалар

Арабчадан Солиҳ МУТАЛЛИБОВ таржимаси.
Шеърларни Шоислом ШОМУҲАМЕДОВ таржима қилган.
Нашрга тайёрловчи Абдулборий ЗИЯДОВ.

Мухаррир	<i>A. Зиядов</i>
Рассом-дизайнер	<i>Б. Зуфаров</i>
Техник мухаррир	<i>Т. Харитонова</i>
Кичик мухаррир	<i>Д. Холматова</i>
Мусаххиҳлар	<i>М. Ишонхонова, С. Салоҳутдинова</i>
Компьютерда саҳифаловчи	<i>Ф. Ботирова</i>

Нашриёт лицензияси AI № 158.14.08.09.
Босишига 2015 йил 20 октябрда руҳсат этилди.
Бичими 84x108 $\frac{1}{32}$. Офсет көғози.
«Peterburg Uz» гарнитурасида оғсет усулида босилди.
Нашр табоги 19,03+0,24 вкл+0,06 прикл.
Шартли босма табоги 22,26+0,32(вкл).
Адади 5000 нусха. Буюртма № 15-693.

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигининг
«O‘zbekiston» нашриёт-матбаа ижодий уйи.
100129. Тошкент, Навоий кўчаси, 30.

Телефон: (371) 244-87-55, 244-87-20
Факс: (371) 244-37-81, 244-38-10
e-mail: iptduzbekistan@iptd-uzbekistan.uz
www.iptd-uzbekistan.uz

Минг бир кеча: араб эртаклари: 8 жилдлик /
M 52 таржимон: С. Муталлибов; нашрга тайёрловчи
А. Зиядов – Тошкент: «O‘zbekiston», 2015.
Ж.2: 46–145-кечалар. –2015. –424+6(вкл) 6.

ISBN 978-9943-28-398-5

УЎК: 398.21(620)
КБК: 82.3(5БАА)

“O‘ZBEKISTON”

ISBN 978-9943-28-398-5

A standard linear barcode representing the ISBN number 978-9943-28-398-5. The barcode is oriented vertically and is part of a larger graphic element.

9 789943 283985